

Národohospodárska fakulta
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Holková, V. – Veselková, A. – Vidová, J.

Socio-ekonomické dimenzie kvality života

Vydavateľstvo EKONÓM

2019

© Autori:

doc. Ing. Vierošlava Holková, CSc.
Ing. Alexandra Veselková, PhD.
Ing. Jarmila Vidová, PhD., MBA.

Recenzenti:

prof. PhDr. Ivan Laluha, CSc.
doc. Ing. Viera Galajdová, PhD.

Zostavila:

Ing. Jarmila Vidová, PhD., MBA.

Za odbornú a jazykovú stránku textu publikácie zodpovedajú autori.

Všetky práva vyhradené.

Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovat' bez súhlasu majiteľov práv.

Monografia vznikla ako výstup projektu VEGA č. 1/0393/16 „Európska únia v pokrízovom období – makroekonomické a mikroekonomické aspekty“ a VEGA č. 1/0251/19 „Investície domácností do bývania a možnosti ich alternatívneho využitia ako dodatočného príjmu v čase poberania dôchodkovej dávky.

ISBN 978-80-225-4542-6

OBSAH

ÚVOD.....	5
1 KVALITA ŽIVOTA - TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ.....	8
Historický vývoj pojmu kvalita života	8
Spotreba ako súčasť kvality života	24
Teórie spotreby	25
Spotreba ako súčasť kvality života.....	35
Vplyv spotreby na kvalitu života slovenských domácností	38
2 BÝVANIE A BYTOVÁ POLITIKA AKO ZÁKLADNÉ INDIKÁTORY KVALITY ŽIVOTA	48
Bývanie ako dôležitá súčasť udržateľnej kvality života.....	52
Bytová politika a jej význam v rozvoji kvality bývania.....	56
Bytová výstavba v Slovenskej republike ako súčasť trhového ekonomického systému.....	64
Dostupnosť bývania a jeho meranie	81
3 ROZVOJ ZNALOSTNEJ EKONOMIKY AKO PREPOKALD ZVYŠOVANIA KVALITY ŽIVOTA VO VYBRANÝCH KRAJINÁCH EURÓPSKEJ ÚNIE	102
Znalostná ekonomika podľa metodiky KAM.....	104
Hlavné indexy metodiky KAM	105
Štyri piliere znalostnej ekonomiky	113
Inovačný systém firiem.....	128
Znalostná ekonomika a stratégia Európa 2020.....	132
Kvalita vzdelávacieho systému.....	136

ÚVOD

Kvalita života sa v poslednom období stala mimoriadne aktuálnou témou, ktorou sa zaoberá tak odborná verejnosť ako aj hospodárska sféra. Veľký záujem o kvalitu života je daný tým, že v kontexte ekonomického vývoja danej spoločnosti vypovedá o živote jej obyvateľstva.

Ide o multidimenzionálny pojem, ktorý je výsledkom vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných, ekonomických a environmentálnych podmienok, týkajúcich sa ľudského a spoločenského rozvoja. Keďže zachytáva širokú škálu rôznorodých podmienok pre život, výskum kvality života môže byť zameraný tak na čiastkové oblasti života človeka, ale môže sa skúmať v zmysle celostného pojmu týkajúceho sa všetkých podmienky života jednotlivca alebo spoločnosti.

Prístupy ku kvalite života ako aj spôsoby jej skúmania sú rozmanité. To znamená, že sa kvalita života môže sledovať na rôznych úrovniach, z rôznych uhlov pohľadu i v rôznych súvislostiach. Predkladaná monografia je zameraná na vybraný okruh otázok formovania kvality života. Je orientovaná na analýzu kvality života slovenských domácností z pohľadu dosiahnutej spotreby a úrovne bývania ako dvoch základných materiálnych podmienok naplnenia kvality života s dôrazom na zistenie základného priestoru pre možné zmeny v spotrebiteľskom správaní našich domácností v zmysle zvyšovania kvality života. Monografia vznikla ako výstup dvoch projektov VEGA č.1/0393/16 Európska únia v pokrízovom období – makroekonomické a mikroekonomické aspekty a VEGA č. 1/0251/19 Investície domácností do bývania a možnosti ich alternatívneho využitia ako dodatočného príjmu v čase poberania dôchodkovej dávky.

V monografii sa výskum kvality života zameriava na kvalitu života domácností vychádzajúc z analýzy mnohých prác zahraničných ako aj slovenských autorov. Existencia širokého spektra rôznorodých teoretických prístupov k spotrebe a ku kvalite života naznačuje zložitosť riešenia problému zdokonaľovania kvality života, a to nielen z pohľadu definičného vymedzenia tohto pojmu, ale predovšetkým z pohľadu jeho praktického naplnenia. Preto za prvoradé v samotnom riešení projektu považujeme formulovanie vlastného pohľadu na danú problematiku.

Zámerom projektu je vytvoriť a poskytnúť analytický obraz formovania doterajšej spotreby a bývania našich domácností, rozobrať ich vplyv na kvalitu života. Vzťah medzi spotrebou a kvalitou života vyhodnocujeme pomocou

čistých peňažných výdavkov, ktoré členíme na tri sféry kvality života, a to na sféru mimopracovného času, voľného času a sféru prierezových oblastí.

V tejto súvislosti vyvstáva množstvo otázok praktického významu, ako napr.: aký model kvality života napĺňať, akým smerom orientovať proces zdokonaľovania kvality života, aké zmeny v spotrebe domácností sú nevyhnutné pre zvyšovanie kvality života, kde hľadať zdroje na zlepšovanie kvality života, ako môže hospodárska politika napomôcť tomuto procesu, akými nástrojmi by bolo vhodné tento proces ovplyvňovať, a pod. Predkladaná publikácia sa zaoberá naznačenými otázkami, vytvára čiastkové obrazy o stave danej problematiky, ponúka odpovede v podobe predikcií možného vývoja.

Základnou tendenciou v spotrebe je vnímanie spotreby v dlhodobejšej perspektíve s ohľadom na environmentálne problémy našej planéty a upustiť od spotreby ovplyvňovanej zmenou módnych trendov. Udržateľná spotreba je veľmi úzko spojená s udržateľným rozvojom, ktorý je často chápaný ako princíp zostavený z troch pilierov, a to z environmentálnej udržateľnosti, ekonomickej udržateľnosti a sociálnej udržateľnosti. Udržateľný rozvoj možno chápať ako ideálny stav, keď sú všetky prvky globálneho ekosystému v rovnováhe. Zabezpečenie udržateľného rozvoja kladie dôraz na aktívne zainteresovanie štátu, podnikov i spotrebiteľov na presadzovaní nových, spoločensky zodpovedných požiadavkách na výrobu a spotrebu, ktoré sú podmienené zohľadňovaním ich vplyvov na spoločnosť a životné prostredie.

Jedným z hodnotených indikátorov kvality života je bývanie ako jedna zo základných ľudských potrieb, je statkom so špecifickou črtou, dlhodobou životnosťou. Jeho uspokojované by malo byť na úrovni zodpovedajúcej celkovému sociálnemu a hospodárskemu vývoju spoločnosti. Pri hodnotení bývania v porovnaní jednotlivých regiónov Slovenska sú značné rozdiely. Na základe zistení, by malo byť primárnym cieľom štátnej bytovej politiky predovšetkým zvyšovanie celkovej úrovne bývania a jeho dostupnosti, aby bola pozitívne ovplyvňovaná kvalita života obyvateľov.

Kvalita života je nevyhnutne spojená so vzdelanostnou úrovňou obyvateľov. Vysoká úroveň znalostí a kompetencií je konkurenčnou výhodou nielen v súťaži jednotlivcov na trhu na práce, ale aj v súťaži medzi národnými ekonomikami, naša "priemernosť" nepoukazuje na najlepšie vyhliadky do budúcnosti. Sme malou, otvorenou a exportom ťahanú ekonomikou, ktorej hlavným zdrojom rastu sú ľudské zdroje. Preto by procesy formovania znalostí a kompetencií mali stáť v centre pozornosti štátnej administratívy a tvorcov verejných politík. Kľúčová

úlohu zohráva vzdelávací systém, ktorý ak je nastavený dobre, môže výrazne prispieť k rozvoju ľudského kapitálu, alebo naopak, ak je nastavený zle, môže spôsobovať vážne straty, čo ovplyvňuje kvalitu života.

1 KVALITA ŽIVOTA – TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Kvalita života patrí v európskom priestore medzi najfrekvencovanejšie pojmy súčasnej doby, čo dokazuje pomerne veľké množstvo výskumných štúdií a odborných článkov, v ktorých sa kvalita života rozoberá ako celostná kategória, ale analyzuje sa aj ako fragment v zmysle orientácie len na jednotlivé, resp. čiastkové oblasti (domény) života človeka. Tento široký pohľad je výsledkom skutočnosti, že dnes je kvalita života predmetom štúdia viacerých vedných odborov, ktoré ju analyzujú z rôznych aspektov života človeka a ponúkajú rôzne jej definičné vymedzenia. Využíva sa predovšetkým ako cieľová hodnota ekonomického vývoja spoločnosti, no zároveň sa stala aj novou výzvou pre zabezpečenie dôstojného života obyvateľov Európskej únie. V neposlednom rade sa kvalita života spomína v súvislosti s presadzovaním konceptu udržateľného rozvoja a udržateľnej spotreby.

Pojem kvalita života prešiel dlhým historickým vývojom, v priebehu ktorého sa menil nielen význam a definičný obsah, ale bol rozšírený aj o špecifické prístupy, ktoré priniesli rôzne vedné odbory. Postupne sa kvalita života stala predmetom záujmu ekonómov, politikov, politických strán a ich programov ako aj odborníkov z oblasti sociológie, psychológie, sociálnej práce, sociálnej politiky a zdravotníctva. Obsahové naplnenie sa menilo podľa toho, ako sa vyvíjala spoločnosť a životné podmienky v nej. Zmenil sa spôsob nazerania na kvalitu života i možnosti jej kvantifikácie.

Historický vývoj pojmu kvalita života

V zjednodušenej podobe kvalita života je o dobrom a spokojnom živote, preto je pomerne problematické určiť prvého autora tohto pojmu, keďže predstavy o šťastnom, spokojnom a spravodlivom živote sa prelínajú celými dejinami ľudstva, stali sa súčasťou rôznych kultúrnych, náboženských i filozofických učení.

Prvé úvahy o kvalite života siahajú do dávnej minulosti, podľa Murgaša (2007) a Babinčáka (2008) sa ľudstvo zaoberá kvalitou života od čias antiky. Základným pojmom antického sveta bol blažený život tvorený súborom príjemných emócií a pocitov, rozsiahlym komplexom rozmanitých faktorov, ktoré sa dotýkali subjektívneho prežívania života ale aj úlohy a postavenia jedinca

v spoločnosti a prírode z hľadiska dodržania svojich povinností voči ostatným či náboženskému životu (Démuth, 2003).

Vedecký záujem o kvalitu života zaznamenávame po druhej svetovej vojne. V tom čase sa podarilo v niektorých krajinách pomerne rýchlo zvyšovať životnú úroveň, a to vyvolalo prvé diskusie o tom, čo je kvalita života a aký je jej vzťah k blahobytu. Predovšetkým v USA sa objavili názory, že ekonomický rast a zvyšovanie spotreby nemožno automaticky spájať s rastom spokojnosti ľudí so svojím životom, že k hodnoteniu kvality života nestačí používať len ekonomické parametre.

Značný posun v ponímaní pojmu kvalita života nastal v povojnovom období, keď na pôde OSN vznikla veľmi široko poňatá definícia zdravia ako stavu fyzickej, duševnej a sociálnej pohody. Toto nové nazeranie na kvalitu života viedlo k širšiemu hodnoteniu podmienok života a tým problematiku výrazne rozšírilo, čo viedlo k novým prístupom a pohľadom na kvalitu života.

Systematické skúmanie kvality života spadá do druhej polovice minulého storočia. Toto skúmanie bolo evokované potrebou získavať informácie o stave spoločnosti a jednotlivcov, konštruovať ukazovatele úrovne života ľudí, ktoré by bolo možné použiť na hodnotenie objektívnych podmienok života ale zachytiť aj subjektívne vnímanie svojho života. Zavedenie kvality života do praxe sa pripisuje americkým ekonómom Ordwayovi a Osbornovi (In: Snoek, 2000), ktorí roku 1953 použili tento pojem v súvislosti s upozorňovaním na ekologické nebezpečenstvá neobmedzeného ekonomického rastu. V 60. rokoch Rímsky klub prepojil problematiku kvality života s globálnymi problémami zhoršujúceho sa životného prostredia. Vysoké tempá ekonomického rastu, rozvoj nových technológií a rast priemyselnej výroby viedli k tomu, že sa kvalita života začala spájať aj s negatívnymi dopadmi ekonomického rozvoja na životné prostredie. Do problematiky kvality života sa postupne dostal environmentálny pohľad, široko koncipovaný prístup, orientovaný nielen na stav životného prostredia ale aj na celkový stav spoločnosti. Kritici neobmedzeného ekonomického rastu týmto spôsobom vyjadrili obavy o budúce podmienky pre život človeka.

Okrem vedcov a odborníkov sa o kvalitu života zaujímali aj politici, predovšetkým J. F. Kennedy a L. B. Johnson, ktorí kvalitu života amerických občanov spájali so zvyšujúcou sa životnou úrovňou v zmysle spokojného a dobrého života občanov USA, zvyšovanie kvality života prezentovali ako cieľ svojej domácej politiky.

V súvislosti s rastúcou spotrebou treba spomenúť Galbraita (1967), ktorý termín kvalita života použil ako protiváhu k jednoznačnej spotrebiteľskej orientácii americkej spoločnosti, resp. ako protiváhu masovej spotrebe v spoločnosti hojnosti v 60. rokoch minulého storočia, a tým upozornil na význam tohto pojmu. Reagoval na masovú spotrebu, ktorá odvádza človeka od aktivít prispievajúcich k jeho rozvoju a orientuje ho k samoúčelnej spotrebe.

Kvalita života sa v tom čase používala vo väzbe na kritiku masovej spotreby ale aj vo vzťahu k vývoju spoločnosti, t. j. k predpokladanému prechodu od materialistických k postmaterialistickým hodnotám a k hľadaniu zmyslu života s prioritou seberealizačnej reflexie. Známe sú myšlienky Rostowa (1971), ktorý sa zaoberal štádiami ekonomického rastu spoločnosti a podľa ktorého po štádiu vysokej masovej spotreby má nasledovať štádium hľadania novej kvality života. Predstava o kvalite života v tomto kontexte sa nenaplnila, úvahy o jej význame s dôrazom na obsahové určenie však pokračovali a pretrvávajú doteraz.

Na prelome minulého storočia ekonómovia pri skúmaní kvality života zohľadňovali blahobyt a bohatstvo na národnej úrovni, vychádzali z ukazovateľov, ktorých základ tvoril HDP. Iný prístup zvolila medicína, ktorá sa zaoberá kvalitou života vo väzbe na starostlivosť o chronicky chorých pacientov, o kvalitu života pacientov. V počiatočnom období sa hodnotenie kvality života vnímalo ako hodnotenie objektívneho pohľadu na fyzické a psychosomatické zdravie. V súčasnej medicíne má zdravie omnoho širší rozmer, ktorý obsahuje aj subjektívny pohľad na zdravie a na osobnú situáciu človeka. Kvalita života sa viaže na subjektívny pocit životnej pohody, ktorý je spojený s nemocou, úrazom, liečbou a jej vedľajšími účinkami, ktoré majú dopad na jednotlivé dimenzie a tým ovplyvňujú kvalitu života (Payne, 2005).

V 60. – 70. rokoch 20. storočia sa pojem kvalita života začal používať aj v sociológii, ktorá poukázala na potrebu hľadania nových možností hodnotenia kvality života, na posun popisovania kvality života od ekonomických parametrov na sociálne indikátory a také ukazovatele, ktoré budú zohľadňovať sociálny kontext a budú hodnotiť nielen objektívne ale aj subjektívne vnímanie vlastnej kvality života jednotlivca (Gullone, Cummins, 2002). V tom čase sociológia zavádza pojem sociálne indikátory, ktorými sa popisujú objektívne podmienky života spoločnosti.

Postupne sa do skúmania kvality života dostal aj psychologický prístup, ktorý umožnil kognitívne hodnotenie emočného prežívania vlastného života jednotlivca. Tým sa kvalita života začala sledovať v kontexte spokojnosti so

životom (well-being), ktorý predstavuje subjektívny prístup ku kvalite života, resp. subjektívne hodnotenie.

Psychológia sa zaujíma o celkové subjektívne hodnotenie života z pozície jednotlivca, analyzuje faktory ovplyvňujúce jeho subjektívny pocit. Sleduje kvalitu života cez kognitívnu a emocionálnu dimenziu. Kognitívnu dimenziu tvorí vedomé a racionálne hodnotenie života, emocionálna dimenzia postihuje citové prežívanie.

Diskusie o kvalite života sa viedli vo Veľkej Británii ale aj v USA, kde sa udával smer prvých výskumov. V nich sa vedci zamerali najmä na obsahové a definičné vymedzenie tohto pojmu. Objavilo sa veľa protikladných stanovísk a koncepcií. Väčšina z nich mala futuristický charakter, zameraný na modely budúcich perspektív spôsobu života. Trendom 70. a 80. rokov sa stal tzv. postmaterializmus, ktorý kládol dôraz na hodnotu kvality života, kde prioritu tvorili občianske slobody, rozvoj osobnosti, rozvoj voľného času, cestovného ruchu.

V 90. rokoch minulého storočia dochádza k ďalšiemu rozšíreniu výskumu kvality života, dôvodom je snaha o dôkladné vymedzenie teoretických základov kvality života, o vytvorenie takých ukazovateľov, ktoré by umožnili kvantifikovať kvalitu života v jej komplexnosti. Obnovili sa diskusie o vymedzení významu kvality života v podtexte s udržateľným rozvojom. Vznikli rôzne teoretické koncepty ako napríklad utilitarizmus, t. j. myšlienkový prúd, ktorý možno chápať ako teoretické východisko ďalších úvah o kvalite života, o blahobyte. Základom tejto teórie je kvalita života, ktorú určujú predovšetkým najvyššie možné spôsoby uspokojovania túžob indivíduí, dosiahnutie maximálnej úrovne výnosov a užitočnosti.

Protikladom utilitarizmu a utilitaristického chápania života je Rawlsova teória spravodlivosti (Rawls, 1972), podľa ktorej pre spoločnosť je dôležitejšie zabezpečovať a ochraňovať minimálnu úroveň dôstojnosti než maximálnu úroveň výnosu. Spoločnosť by mala zabezpečiť každému jednotlivcovi najvyššiu možnú ochranu proti riziku, aby sa nestal jej najchudobnejším členom. Za primárne statky sa považujú: právo, sloboda, príležitosti, dôchodok a bohatstvo. Všeobecné blaho (welfare) môže vzrásť len vtedy, ak sa zlepší situácia najchudobnejších a najpotrebnejších.

Európa v minulosti venovala kvalite života pozornosť sporadicky. Bolo to najmä v Nemecku, kde sa kvalita života v 70. rokoch minulého storočia stala súčasťou programu sociálno-demokratickej strany a zdôrazňoval sa jej hodnotový

rozmer. Až vznikom EÚ sa zintenzívnila potreba i možnosti využitia kvality života na riešenie mnohých problémov sociálnej sféry. Problematika kvality života sa stala trvalou súčasťou agendy EÚ, a v rámci nej aj predmetom veľkého záujmu vedeckej sféry, ktorá rozpracováva jej teoretické rámce, prináša potrebné informácie pre riadiacu sféru.

V počiatočnom období sa tento pojem využíval predovšetkým v ekonomickom a čiastočne aj v politickom kontexte, kedy pri hodnotení kvality života bola v popredí jej objektívna stránka, kvalita života sa vyjadrovala pomocou ekonomických parametrov. Ekonomická veda umožnila popísať kvalitu života objektívne, avšak len čiastočne. Postupne sa týmto pojmom začali zaoberať aj ďalšie vedné odbory, ktoré priniesli širší, hlavne odlišný pohľad na kvalitu života. Pristúpili k skúmaniu kvality života z aspektu jednotlivca a hodnotili jej subjektívnu stránku.

Dnes sa problematikou kvality života zaoberajú okrem ekonómie a sociológie aj politológia, psychológia, ekológia, medicína. Každý odbor sa vyznačuje odlišným, resp. špecifickým prístupom k skúmaniu kvality života. Preto sa súčasné štúdium kvality života považuje za interdisciplinárny odbor, ktorý prináša rozmanité názory na obsah kvality života, rôzne metódy jej analýzy ako aj rôzne ukazovatele jej merania. Jednotlivé vedné odbory používajú nielen vlastný pojmový aparát, ale ponúkajú aj špecifický uhol pohľadu na podstatu tohto pojmu, preto nenachádzame konsenzus v chápaní kvality života.

S praktickým využívaním pojmu kvalita života sú bezprostredne spojené dva základné problémy. Prvým problémom je obsahové vymedzenie tohto pojmu, kde neexistuje zhoda názorov. To znamená, že doteraz sa neobjavila definícia kvality života, ktorá by bola všeobecne akceptovaná. Druhým problémom je merateľnosť kvality života, v tejto oblasti máme absenciu ukazovateľa, ktorý by zachytával kvalitu života v jej komplexnosti. Čo je teda kvalita života a je merateľná? Odpovede na tieto dva problémy treba hľadať v jej definičnom vymedzení.

S prehĺbujúcimi sa poznatkami o kvalite života a jej rozmanitom ponímaní nachádzame v odbornej literatúre rôzne definície tohto pojmu. Z nich vyberáme niekoľko pohľadov na kvalitu života, ktoré sa pohybujú od jednoznačne subjektívnych pocitov prežívania života až po chápanie kvality života ako súboru objektívnych podmienok pre život jednotlivca či určitého spoločenského zoskupenia.

Definičné vymedzenie kvality života

Najčastejšie sa kvalita života vníma ako kategória, ktorá v sebe zahŕňa širokú škálu parametrov ľudského života, životných podmienok jednotlivca, spoločenskej skupiny ako aj celej spoločnosti. Obsahuje materiálny, duchovný, kultúrny, spoločenský ale aj individuálny rozmer. Pre svoju multidimenzionálnosť a komplexnosť sa kvalita života považuje za zložitý pojem, ktorý zahŕňa efekty rôznorodého spektra oblastí života človeka. Preto predstavuje abstraktný a komplikovaný pojem.

Kvalita života sa môže skúmať v zmysle celostného pojmu týkajúceho sa jednotlivca alebo celej spoločnosti, môže sa však skúmať aj ako fragment v zmysle orientácie len na čiastkové oblasti života človeka, to znamená, že sa môže sledovať na rôznych úrovniach, z rôznych uhlov pohľadu i v rôznych súvislostiach. Prístupy ku kvalite života ako aj spôsoby jej skúmania sú rozmanité. V teoretickej i praktickej rovine sa stretávame s niekoľkými koncepciami kvality života, ktoré vychádzajú buď z mikroúrovne alebo makroúrovne, prípadne ich kombinácie, resp. zohľadňujú povahu výskumu a sledované ciele.

Tak ako existujú rôzne definičné vymedzenia kvality života, existujú aj rozmanité prístupy a spôsoby jej skúmania. Zásadný rozdiel spočíva v rozsahu poňatia kvality života. Parciálne prístupy ku kvalite života spôsobili, že kvalita života má mnoho interpretácií, takže jej obsah nie je jednoznačne vymedzený.

V najširšom význame možno kvalitu života vymedziť ako určitú, dosiahnutú úroveň domén života človeka, v ktorých sú zohľadnené dôležité spoločenské hodnoty a ciele. Podľa odborníkov WHO je kvalita života definovaná ako vnímanie vlastnej pozície v živote v kontexte kultúry a hodnotových súdov so zreteľom na svoje životné ciele, očakávania, štandardy a záujmy (WHOQOL, 1997). Ide o individuálne vnímanie vlastnej životnej situácie vo väzbe na určitú kultúru, hodnotový systém, očakávania, záujmy. Kvalita života je ovplyvňovaná telesným zdravím, psychickým stavom, stupňom nezávislosti, sociálnymi vzťahmi a životným prostredím (The WhoQol-Group, 1994).

Pohľad WHO na kvalitu života je dôležitý nielen pre definičné vymedzenie tohto pojmu, ale aj pre rozčlenenie jednotlivých oblastí kvality života v podobe 6 domén, ktoré vystihujú dimenzie ľudského života bez ohľadu na vek, pohlavie, etnikum či postihnutie. Ide o fyzické zdravie a úroveň samostatnosti (únava,

bolesť, energia, odpočinok, spánok), psychické zdravie (negatívne a pozitívne pocity, sebahodnotenie, myslenie, učenie a pod.), úroveň nezávislosti (mobilita, aktivity v každodennom živote, pracovná kapacita), sociálne vzťahy (osobné vzťahy, sociálna podpora, sexuálna aktivita), prostredie (finančné zdroje, sloboda, bezpečnosť, dostupnosť sociálnej a zdravotníckej starostlivosti, domáce prostredie, príležitosť získavania nových vedomostí a skúseností, životné prostredie a pod.) a nakoniec spiritualita (náboženstvo, osobné presvedčenie).

Kvalita života je aj o potrebách a ich uspokojovaní. Potreby sú individuálne, menia sa v čase a vo vzťahu k prostrediu. Človek je motivovaný nutnosťou ich uspokojovania. Prijaté hodnoty v spoločnosti sú základom motivácie, správania sa, sociálnej súdržnosti, ich rešpektovanie má vplyv na všetky oblasti ľudského rozvoja, zohrávajú dôležitú úlohu pri formovaní kvality života. Podľa Maslowa (1954) má každý človek svoje potreby rôzne rozvinuté. Jeho teória potrieb ponúka ich stupňovité usporiadanie podľa naliehavosti pre človeka. Vypracoval hierarchiu, v ktorej vyššia potreba sa objavuje až po uspokojení nižších potrieb, čo v podstate platí. V určitých situáciách sa však môže stať, že človek uprednostní vyššiu potrebu napriek tomu, že nie sú uspokojené niektoré nižšie potreby. Základnú hierarchiu tvoria fyziologické potreby, potreby bezpečia a istoty, sociálne potreby, potreby seberealizácie a uznania.

Všeobecne možno konštatovať, že kvalita života je pojem, ktorý osciluje medzi životnou úrovňou a spokojnosťou, pričom objektívny pohľad využíva ekonómia a politika, a subjektívny pohľad ponúkajú psychológia, medicína a sociológia.

Keďže kvalita života obsahuje objektívnu a subjektívnu oblasť, vzniká dôvod, pre ktorý nie je možné kvalitu života merať komplexne. Existujú však teoretické koncepty, ktoré sa o to snažia. Napríklad Kováč (2004) na základe početných kritérií kvality života vytvoril komplexný model kvality života. Tento model vychádza z troch úrovní: bazálnej (všeľudskej), individuálne špecifickej (civilizačnej), elitnej (kultúrne duchovnej). Každá z týchto úrovní sa skladá zo 6-tich komponentov rôznej váhy a významu. Vrcholom tejto pyramídy je zmysel života, ktorý je regulátorom ľudského konania.

Model vyvinutý Centrom pre podporu zdravia pri Univerzite v Toronte patrí medzi najviac citované modely. Kvalita života je miera potešenia

z významných možností v živote človeka, pričom možnosti sú výsledkom príležitostí a obmedzení. Zahŕňa tri základné domény:¹

- byť (being) – osobné charakteristiky človeka,
- patriť niekam (belonging) – spojenie s konkrétnym prostredím,
- realizovať sa (becoming) – dosahovanie osobných cieľov, nádejí a aspirácií.

Skutočná kvalita života danej osoby je určená osobným významom jednotlivých domén a rozsahom, v akom ich táto osoba aj uplatňuje v reálnom živote. Na človeka zároveň pôsobia možnosti, príležitosti a obmedzenia, ktoré sú odrazom interakcie medzi ním a prostredím.

Kvalita života je veľmi často charakterizovaná ako viacrozmerný pojem, pretože zachytáva materiálne, duchovné, kultúrne, spoločenské, sociálne, politické, kultúrne, rodinné a iné stránky života, pričom má aj svoj vnútorný rozmer. V tejto súvislosti Massam (2002) uvádza kvalitu života ako produkt vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných, ekonomických a environmentálnych podmienok, ktoré vplyvajú na ľudský a sociálny rozvoj.

Dissart a Deller (2000) považujú za dôležité oblasti kvality života: osobnosť, sociálna podpora a zabezpečenie, spokojnosť s určitými oblasťami bežného života, vlastné schopnosti, environmentálne a ekonomické faktory, zdravie a nepriaznivé stresujúce udalosti a vplyvy. Pacione (2003) tvrdí, že kvalitu života možno vyjadriť dvomi dimenziami, prvá súvisí s tým, ako ľudia svoj život prežívajú a druhú spája s podmienkami, v ktorých človek žije. Uvádza, že pojem kvality života sa vzťahuje tak k ľudskému blahu (human well-being) ako aj ku kvalite prostredia (environmental quality). Prvú dimenziu označuje ako psychologickú, druhú považuje za objektívnu. Thirion (2004) chápe kvalitu života ako výsledok vzájomne prepojených podmienok, ktorými sú spravodlivý a rovný prístup k dostupným spoločenským zdrojom, uznanie ľudskej dôstojnosti s patričným uznaním rôznorodosti, osobná a kolektívna autonómia a zodpovedná participácia.

Niektorí autori sa obmedzujú pri definovaní kvality života len na pocit well-being, to znamená pocit osobnej pohody a spokojnosti. V tomto prípade ide o subjektívne hodnotenie vlastnej životnej situácie, života a jeho jednotlivých aspektov. Kvalita života je vnímaná ako pocit spokojnosti s vlastným životom.

¹ Okrem týchto troch základných domén obsahuje deväť ďalších subdomén (pozri Babinčák, 2008).

Podľa Tokárovej (2005) kvalitu života možno zisťovať a interpretovať prostredníctvom troch skupín indikátorov (sociálnych indikátorov, ekonomických indikátorov a indikátorov tzv. subjektívnej psychickej pohody (well-being), ktoré sa vzťahujú k príslušným čiastkovým oblastiam kvality života a sú pospájané ekonomickými, sociálno-psychologickými, sociologickými, environmentálnymi a ďalšími väzbami. Širšie poňatie kvality života nachádzame aj u Kebzu (2005), podľa ktorého ide o kombináciu prežitku úrovne vlastného zdravia, úrovne osobnej pohody, životnej spokojnosti a čiastočnej aj určitého postavenia v sociálnej stratifikácii. Kvalitu života podľa Murgaša (2005) tvoria somatické, psychologické, sociálne a ekonomické dobré, vyúsťujúce do subjektívneho pocitu spokojnosti alebo šťastia konfrontované so zdravotnými, sociálnopatologickými, ekonomickými a environmentálnymi zlami. Horňák a Rochovská (2007) definujú kvalitu života ako výsledok vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných, ekonomických a environmentálnych podmienok týkajúcich sa ľudského a spoločenského rozvoja. prežívania dobrého života. Podľa uvedených autorov je objektívna stránka kvality života o napĺňaní sociálnych a kultúrnych potrieb v závislosti od materiálneho dostatku.

Laluha (2002) vymedzuje kvalitu života ako historicky podmienenú úroveň životných procesov, v rámci ktorých človek, spoločnosť reprodukuje a rozvíja svoju existenciu. Tento pohľad vychádza zo skutočnosti, že človek je biosociálna jednotka, ktorá má svoju (individuálnu) štruktúru potrieb a hodnotových orientácií. Keďže životné procesy (pracovné, rodinné, aktivity voľného času a pod.) sú podmienené určitými možnosťami jednotlivca a prebiehajú v konkrétnych životných podmienkach, ktoré môžu byť viac či menej priaznivé, veľmi dôležitú úlohu tu zohráva aktívny životný postoj človeka. Kvalitu života chápe ako sociálno-ekonomickú kategóriu, ktorá je historicky podmienená úrovňou životných procesov, v rámci ktorých človek, spoločnosť, reprodukuje a rozvíja svoju existenciu v súlade s princípmi ľudskosti a humanity.

Pri obsahovom naplnení kvality života sa často stretávame s rozlišovaním objektívnej a subjektívnej stránky. Tento pohľad na kvalitu života používajú mnohí autori, nachádzame to napríklad u Hnilicovej (2004), ktorá pristupuje ku koncepcii kvality života na základe dvoch východísk: života na základe dvoch východísk:

- subjektívne východisko – kvalita života sa týka všeobecnej spokojnosti osoby z jej hľadiska, vo vzťahu k jej osobným cieľom, očakávaniam, záujmom, hodnotám a životnému štýlu celkovo,
- objektívne východisko – kvalita života znamená splnenie požiadaviek spojených s materiálnou a sociálnou stránkou života; ide o výsledok súhry sociálnych, ekonomických, zdravotných a environmentálnych podmienok ovplyvňujúcich život ľudí.

Podobne aj Kováč (2004) vymedzuje kvalitu života jednotlivca na základe subjektívnych a objektívnych aspektov. Objektívna stránka je daná materiálnym dostatkom, spoločenskou akceptáciou jednotlivca, jeho fyzickým zdravím. Závisí od ekonomických, sociálnych, zdravotných a environmentálnych podmienok, v ktorých sa jednotlivec nachádza (Džuka, 2005). Subjektívna kvalita života sa týka životného pocitu, pohody a spokojnosti z prežívaného života (Bačová, 2008). Podľa Múhlpachra (2005) a Dvořáčkovej (2014) z hľadiska ľudského života má zásadnejší význam subjektívne hodnotenie. Jednotlivé zložky kvality života prechádzajú zmenou v čase, pričom subjektívna pohoda jednotlivca sa môže rýchlo meniť, pretože podlieha emocionálnemu stavu. Pri vonkajších životných podmienkach dochádza k zmenám relatívne pomalšie.

Kvalita života je teda výsledkom vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných, ekonomických a environmentálnych podmienok, týkajúcich sa ľudského a spoločenského rozvoja. Na jednej strane predstavuje objektívne podmienky pre dobrý život, a na druhej strane subjektívne prežívanie dobrého života. Objektívna stránka je o napĺňaní sociálnych a kultúrnych potrieb v závislosti od materiálnej dostupnosti, spoločenskej akceptácie a fyzického zdravia jednotlivca. Subjektívne prežívanie kvality života je o dobrom životnom pociť, pohode a spokojnosti jednotlivca.

Na zisťovanie pociťovej stránky kvality sa používajú prieskumy verejnej mienky. Na subjektívne prežívanie života majú podstatný vplyv také faktory ako sú zdravie, súkromie, výkonnosť, emocionálne nasýtenie, spoločenská akceptácia. To znamená, že pre komplexnejšie meranie kvality života sa musia použiť údaje z rôznych oblastí ľudského života. Vytvorenie a použitie syntetického ukazovateľa kvality života predstavuje pomerne zložitý problém, teoreticky i prakticky zatiaľ nedostatočne vyriešený. I keď existujú viaceré indexy, používané na vyjadrenie kvality života, zatiaľ neplnia úlohu komplexného meradla.

Výrazný posun v názoroch na kvalitu života priniesla Správa komisie o meraní ekonomického výkonu a sociálneho pokroku od Stiglitz, Sena a Fitoussiho (2009), ktorá vypovedá o potrebe lepšej interpretácie štatistických údajov a indikátorov kvality života. Kvalita života je definovaná v zmysle tých aspektov života, ktoré vytvárajú ľudskú prosperitu s využitím dostupných ekonomických zdrojov. Podľa uvedených autorov kvalita života závisí od objektívnych podmienok a schopností ľudí.

Kvalitou života sa zaoberalo aj Kompendium OECD o indikátoroch ekonomického a sociálneho pokroku (2011), podľa ktorého je potrebné rozlišovať materiálne podmienky a kvalitu života. Materiálne podmienky života sú chápané ako ekonomické blaho (economic well-being) a kvalita života je definovaná ako súbor nefinančných nepeňažných atribútov jednotlivcov, ktorý určuje ich životné príležitosti a životné šance, pričom má vlastnú hodnotu v rozličných kultúrach a súvislostiach.

Na konferencii OECD v Paríži (október 2011) bola prezentovaná definícia, ktorá vychádzala zo spoločnej správy francúzsko-nemeckej ministerskej rady z decembra 2010. Kvalita života bola vymedzená prostredníctvom ôsmich nasledujúcich dimenzií:

1. materiálne blaho – príjem, spotreba, zmeny v majetku, rozloženie príjmu;
2. zdravie – očakávané dožitie, choroby, zdravotné postihnutia, detská úmrtnosť, fyzické a psychické zdravie, distribúcia zdravia;
3. vzdelanie – základné vzdelávacie zručnosti, písanie, čítanie, schopnosť počítať, problém rozhodovacích kompetencií, informačné a komunikačné technológie, detská a študentská tvorba, celoživotné vzdelávanie, distribúcia vzdelania;
4. osobnostné aktivity – práca, komunikácia, rôzne druhy rekreačných aktivít, distribúcia osobnostných aktivít;
5. politický názor a vládnutie – občianska angažovanosť, zákonné garancie, vláda zákona, možnosť spolupodieľať sa na politických procesoch, voľby, miera členstva v stranách, odboroch, mimovládnych organizáciách, participácia na protestoch, stupeň demokracie, nezávislosť médií, korupcia, distribúcia politickej moci;
6. sociálne vzťahy a väzby – rodinné vzťahy, priatelia, intenzita priateľstiev, sociálne kontakty, distribúcia sociálnych väzieb;

7. environmentálne podmienky – dostupnosť čistého vzduchu, vody a pôdy, príjemné prostredie v okolí bydliska, distribúcia environmentálnych podmienok;
8. osobnostná a ekonomická neistota – riziko chorôb, zranení, poškodení, krádeží, lúpeží, vražd, smrti, nezamestnanosti, sociálneho vylúčenia, chudoby, distribúcia osobnostnej a ekonomickej neistoty.

Veľmi blízky pohľad na dimenzie kvality života uplatňuje aj Eurostat, ktorý uvádza nasledujúcu štruktúru: materiálny životný štandard, zdravie, vzdelanie, osobnostné aktivity, politická mienka a vládna moc, sociálne kontakty, environmentálne podmienky, osobnostná neistota, ekonomická neistota.

Z uvedeného prehľadu dimenzií, resp. domén kvality života vyplýva, že ani u nich nenachádzame úplnú zhodu. Väčšina autorov za hlavné domény považuje: životné podmienky (životné prostredie a konkrétne ekonomické podmienky), fyzické schopnosti a fyzické zdravie (miera samostatnosti, sebaobsluhy, závislosti, mobility a autonómie), psychické zdravie (emocionálny stav, spokojnosť so svojím životom a zdravím, pocit pohody), sociálna dimenzia (sociálna sieť, postavenie v sociálnej stratifikácii), kultúrne a spoločenské podmienky, spirituálna dimenzia (hodnotová orientácia, viera).

Odborná literatúra ponúka okrem veľkého množstva definícií aj ich typológiu, resp. zaradenie definícií do určitých skupín na základe spoločných znakov. Ani tu nenachádzame zhodu, existujú rôzne usporiadania definícií, napr. Farguhar (1995) vytvoril štruktúru pozostávajúcu zo štyroch typov definícií:

- všeobecné, resp. globálne definície, ktoré vnímajú kvalitu života ako celkovú spokojnosť a šťastie,
- definície rozlišujúce dimenzie kvality života,
- definície zaoberajúce sa určitými komponentmi kvality života,
- kombinované definície.

Odlišný pohľad na usporiadanie definícií ponúkajú Taillefer, Dupuis, Roberge, LeMay (2003). Rozlišujú:

- konceptuálny model definícií zaoberajúci sa dimenziami a vlastnosťami kvality života,
- konceptuálny rámec modelu definícií popisujúci vzťahy medzi dimenziami kvality života,
- teoretický rámec.

Ďalšie usporiadanie ponúka zatriedenie definícií do troch skupín. Do prvej skupiny sú začlenené tie, ktoré sú zamerané na hodnotenie objektívnej stránky kvality života, zohľadňujú ekonomické a sociologické prístupy. Druhú skupinu tvoria definície, ktoré sú založené na kombinácii hodnotenia subjektívnej a objektívnej stránky. Do tretej skupiny by sme mohli zaradiť definície, ktoré zdôrazňujú len určitú oblasť, resp. dimenziu kvality života.

Napriek tomu, že máme k dispozícii veľa definícií, ktoré sa snažia obsiahnuť šírku tohto pojmu, neexistuje žiadna, ktorú by odborná verejnosť uznala za štandard umožňujúci vybudovať jednotný teoretický základ tejto problematiky. Hľadanie jednotnej definície, ktorá by bola univerzálne platná pre všetky odbory, je problém dlhodobo riešený a naďalej otvorený. V tejto súvislosti sa objavujú aj také názory, podľa ktorých nie je potrebné hľadať univerzálnu definíciu kvality života, ktorá by sa dala uplatniť v rôznych odboroch, tento problém netreba riešiť, resp. nie je potrebné zaoberať sa ním. Podľa Mareša (2006) treba definíciu ukotviť v danom odbore.

Kvantifikácia kvality života

Rôznorodosť názorov na definičné vymedzenie kvality života priniesla veľké množstvo rozdielnych metodologicko-aplikačné prístupov k jej skúmaniu, z nich možno vyčleniť dva protikladné prístupy. Prvý sa v odbornej literatúre označuje ako škandinávsky prístup, druhý má označenie americký prístup (pozri Bačová, 2008).

Škandinávsky prístup zohľadňuje zdroje a objektívne podmienky života. Tým, že človek disponuje zdrojmi v podobe príjmu, majetku, vzdelania, sociálnych vzťahov a bezpečnosti, môže ich využívať k napĺňaniu svojich objektívnych potrieb. Mobilizovaním zdrojov môže jednotlivec priamo riadiť podmienky svojho života. Tento prístup vyzdvihuje objektívne hodnotenie kvality života na základe vymedzených indikátorov, vychádza z analýzy socioekonomických ukazovateľov, ktoré hovoria predovšetkým o ekonomickej situácii. Podľa amerického prístupu je kvalita života vnímaná ako subjektívne prežívanie života, ktoré je výsledkom pôsobenia životných podmienok. Kvalita života je tým, ako jednotlivec hodnotí uspokojovanie svojich potrieb, základom hodnotenia je subjektívna pohoda, ktorá je výsledkom spokojnosti so svojím životom. Výber a použitie konkrétneho ukazovateľa kvality života závisí od

obsahového naplnenia tohto pojmu, zvolených domén (dimenzií, resp. zložiek), ako aj od účelu, ktorému majú výsledky slúžiť.

Všetky doterajšie pokusy o konštrukciu komplexného ukazovateľa kvality života narážajú na ťažkosti vyplývajúce z toho, že aj keď sa jednotlivé prvky kvality života v nejakej forme merajú, doteraz sa nepodarilo nájsť vhodný postup, resp. metódu na syntézu získaných údajov z jednotlivých, vo svojej podstate rôznorodých oblastí (sfér) ľudského života. Ak chceme prezentovať kvalitu života ako komplexnú kategóriu, predpokladom vytvorenia tohto pohľadu je zachytenie všetkých podmienok a vzťahov, v ktorých človek žije, rozvíja svoje schopnosti, naplňa svoje predstavy o sebarealizácii, naplňa túžby o dobrom a spokojnom živote. Ide teda o zachytenie tak vonkajších podmienok života človeka ako aj o vyjadrenie jeho vnútorných pocitov a prežitkov.

Komplexný pohľad na kvalitu života vzniká vtedy, ak sú v nej zahrnuté dve relatívne samostatné časti, ktoré majú povahu subjektívnej i objektívnej stránky života. Uvedené rozlíšenie je dôležité nielen z hľadiska rozdielneho obsahového určenie dvoch stránok kvality života, ale predovšetkým z hľadiska ich problematickej kvantifikácie. Analýza týchto dvoch stránok kvality života umožňuje na jednej strane jej vyjadrenie v širších súvislostiach, na druhej strane vytvára problém syntézy výsledkov skúmaných častí, keďže obsahujú rôznorodé stránky života človeka.

Objektívna kvalita života sleduje materiálne zabezpečenie, sociálne podmienky života, sociálny status a fyzické zdravie. Túto stránku kvality života možno vymedziť súhrnom ekonomických, sociálnych, zdravotných a environmentálnych podmienok, ktoré ovplyvňujú život.

Subjektívna kvalita života pojednáva o tom, ako jednotliviec vníma svoje postavenie v spoločnosti. Každá stránka kvality života zohľadňuje iné podmienky života, preto poskytujú rozdielne údaje, avšak pre získanie celkového pohľadu na kvalitu života sú veľmi dôležité. Z uvedeného vyplýva, že kvalitu života možno vyjadriť a popísať pomocou dvoch skupín kritérií. Jednu skupinu tvoria objektívne merateľné kritériá, ktoré sú zamerané na materiálne zabezpečenie, zdravotný stav a zdravotnú starostlivosť, ale aj na sociálne, ekonomické a environmentálne podmienky, ktoré zodpovedajú sociálno-ekonomickému kontextu danej spoločnosti.

Druhú skupinu predstavujú subjektívne kritériá, ktoré zachytávajú individuálny psychologický rozmer kvality života. Označujú sa ako well-being –

subjektívny pocit pohody, spokojnosti so životom, pocit z prežívania zmysluplného života a pod.

Na vyjadrenie spokojnosti sa používajú kognitívne úsudky a hodnotenia minulosti, pričom možno rozlišovať celkovú spokojnosť so životom a špecifickú spokojnosť súvisiacu s určitou oblasťou života, ako napr. s bývaním zdravotným stavom, zamestnaním a pod. Jednotlivé zložky kvality života sa menia v čase. Keďže subjektívna pohoda závisí od aktuálneho emočného stavu, zvyčajne sa mení najrýchlejšie. Zmeny v spokojnosti a v sociálnom fungovaní sú pomalšie.

I keď existuje značné množstvo metód merania kvality života, ktorých obsah reaguje na meniace sa chápanie pojmu kvalita života a účel použitia, špeciálne ukazovatele konštruované výlučne pre identifikáciu kvality života zatiaľ neexistujú.

Presné a spoľahlivé meranie kvality života všeobecne uznávaným a akceptovaným ukazovateľom zatiaľ k dispozícii nemáme. V praxi sa používajú buď čiastkové ukazovatele rôznych výsekov sociálnej skutočnosti a jednotlivých sfér života alebo rôzne súhrnné indexy, ktoré sa pokúšajú o syntetický pohľad zahrňajúci efekty širokého spektra oblastí života človeka.

Najznámejším a najviac používaným súhrnným indexom je index ľudského rozvoja (Human Development Index – HDI). HDI predstavuje alternatívu bežne používaného spôsobu hodnotenia rozvoja danej krajiny. Je založený na porovnávaní HDP na obyvateľa a tým ponúka okrem iného aj hodnotenie kvality života na makroekonomickej úrovni. HDI je sociálno-ekonomickým ukazovateľom, ktorý meria úroveň rozvoja krajiny na základe troch základných faktorov ľudského rozvoja: 1. dlhý a zdravý život – meradlom je očakávaná miera dožitia vyjadrená indexom očakávanej dĺžky života, 2. úroveň vzdelania – meradlom je miera vzdelania hodnotená na základe úrovne gramotnosti dospeléj populácie a pomeru populácie s kombinovaným základným, stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním, vyjadrená indexom vzdelania, 3. životný štandard – meraný na základe HDP na hlavu vyjadrený v PPP (USD).

HDI sa používa od roku 1990, zostavuje ho United Nations Development Programme (Rozvojový program OSN) a monitoruje ním objektívnu stránku kvality života jednotlivých krajín. HDI je označovaný ako ukazovateľ vyspelosti krajiny a ukazovateľ podmienok pre život ľudí. Umožňuje medzinárodné porovnávanie krajín, hodnotenie reálnej pozície danej krajiny v určitom zoskupení, odhaľuje silné a slabé stránky v oblasti ľudského rozvoja príslušnej

krajiny, poskytuje rozšírený obzor ponímania ľudského rozvoja ako komplexného vzťahu medzi príjmami a blahobytom.

Dosiahnutú úroveň kvality života možno merať a skúmať aj podľa rodovo rozlíšeného indexu rozvoja (Gender-related Development Index - GDI) a miery schopností podľa pohlaví (Gender Empowerment Measure – GEM), ktoré od roku 1995 zisťujú mieru nerovnováhy rozvoja pohlaví. GDI je vlastné HDI upravený o dimenziu rodovej nerovnosti medzi mužmi a ženami. GDI klesá vtedy, ak úroveň úspešnosti žien vo vzťahu k mužom klesne, alebo keď disparita medzi ich úspechmi narastá. Čím väčšia je disparita pohlaví, tým nižší je GDI danej krajiny v porovnaní s jej HDI.

Ak sa v súvislosti s hodnotením kvality života danej krajiny berie do úvahy aj chudoba, musí sa rozlišovať chudoba možností (voľby) a príležitostí od príjmovej chudoby. Takéto členenie chudoby umožňuje zamerať sa na príčiny vzniku chudoby a na stratégie, ktoré môžu danú situáciu zmeniť. Skúmanie chudoby možností a príležitostí umožňuje riešiť problémy chudoby v širších súvislostiach, čeliť chudobe vo všetkých jej formách a stránkach, nielen v jej materiálnej podobe. Z tohto dôvodu zaviedla Štúdia ľudského rozvoja roku 1997 Index ľudskej chudoby (HPI), ktorým nemeria chudobu na základe veľkosti príjmu, ale používa indikátory troch základných príznakov nedostatočnej kvality života, akými sú krátky život, absencia základného vzdelania, absencia prístupu k verejným a súkromným zdrojom. Index ľudskej chudoby sa vypočítava osobitne pre rozvojové krajiny (HPI-1) a osobitne pre skupinu vysokopříjmových členských krajín OECD (HPI-2). Dôvodom sú vysoké socio-ekonomické rozdiely, ako aj rozdielne príznaky nedostatkov oboch skupín krajín.

Ďalšiu možnosť merania kvality života poskytuje Mercerov celosvetový výskum kvality života, ktorý uskutočňuje raz ročne organizácia Mercer a hodnotí kvalitu života cca 380 miest sveta na základe 39 kritérií. Tieto kritériá sú zoradené do 10 oblastí: politické a sociálne prostredie, ekonomické prostredie, sociálno-kultúrne prostredie, zdravie a zdravotná starostlivosť, školstvo a vzdelávanie, prírodné podmienky, verejné služby, rekreácia, spotrebiteľské tovary a bývanie.

Pri hodnotení subjektívnych stránky kvality života je situácia zložitejšia ako pri sledovaní objektívnej stránky tejto kategórie, pretože ľudský život je jedinečný, mnohorozmerný, pričom každý človek má svoje, individuálne poňatie kvality života. Okrem toho neexistuje zhoda v určení počtu domén tejto stránky kvality života. I keď počet faktorov kvality života môže byť rôzny, hlavnými zložkami väčšiny definícií sú pohoda (well-being) a spokojnosť (satisfaction),

ktoré sa používajú na hodnotenie rozličných oblastí života. Ak pridáme aj očakávania (expectation) ako určujúci faktor spokojnosti, potom kvalitu života možno vnímať ako rozdiel medzi očakávaním a tým, čo človek v skutočnosti dosiahne. Čím menší je rozdiel, tým vyššia je kvalita života. Čím menej je človek schopný naplniť svoje očakávania, tým horšia je kvalita jeho života.

Názory na druh a počet domén kvality života sa líšia. Všeobecne sa za základ hodnotenia zohľadňuje 6 oblastí: 1. fyzická pohoda, 2. materiálna pohoda a kvalita medziľudských vzťahov, 3. sociálne a občianske aktivity, 4. osobnostný rozvoj, 5. seberealizácia, 6. rekreácia. Vyprodukovalo sa pomerne veľké množstvo metodík, ktoré sú najčastejšie konceptualizované na zisťovanie well-beingu, šťastia a spokojnosti so životom.

Na hodnotenie subjektívnej stránky kvality života sa používajú rôzne formy dotazníkov a prieskumov verejnej mienky, ktorými sa získavajú informácie o spokojnosti ľudí so svojím životom a prostredím, s finančnou situáciou a ekonomickým postavením, bezpečnosťou v danej krajine, informácie o šťastí, životnej pohode a pod. V členských krajinách EÚ sa od roku 1973 uskutočňuje prieskum verejnej mienky Eurobarometer, ktorý sa zaoberá širokým spektrom otázok týkajúcich sa subjektívnej stránky kvality života jednotlivých krajín EÚ.

Spotreba ako súčasť kvality života

Ak na kvalitu života budeme nazerať cez jej 5 komponentov, zohľadňujeme pri jej skúmaní potreby, životné podmienky, sociálne prostredie, hodnotové orientácie a životné aktivity (Laluha, 2008). Potreby považujeme za východisko akéhokoľvek životného procesu, pretože ich napĺňanie je jednou zo základných priorít existencie človeka ale aj fungovania ekonomiky. Z ich uspokojovania vychádzajú impulzy pre vznik nových potrieb rozmanitého charakteru a tým vysielajú signál o ekonomickej úrovni danej krajiny. Dosiahnutá úroveň uspokojovania potrieb vypovedá o ekonomickej vyspelosti spoločnosti, životnej úrovni jej jednotlivých členov, premieta sa do kvality života a výrazne ju ovplyvňuje. Nasycovanie základných i nadstavbových potrieb sa realizuje prostredníctvom spotreby, ktorá významnou mierou prispieva k napĺňaniu túžob a predstáv jednotlivca o vlastnom živote, stáva neoddeliteľnou súčasťou života každého člena spoločnosti. V našom príspevku vnímame kvalitu života ako

vyjadrenie snahy človeka o dobrý a spokojný život, v ktorom významnú úlohu zohráva spotreba. V tejto súvislosti považujeme spotrebu za dôležitú zložku kvality života.

Keďže spotreba spolu s kvalitou života sa uskutočňujú v konkrétnych reálnych možnostiach danej doby a spoločnosti, pre pochopenie ich podstaty a vzájomnej väzby je potrebné venovať sa tak teoretickým ako aj praktickým aspektom skúmania uvedeným pojmom.

Teórie spotreby

Ekonomická teória vníma spotrebu ako dôležitú ekonomickú kategóriu, na ktorú možno nazerať z rôznych uhlov pohľadu. Spotreba je vyjadrením spoločenského spôsobu využitia materiálneho a duchovného bohatstva, je však aj realizáciou rôznorodých spotrebiteľských záujmov a cieľov jednotlivých domácností danej spoločnosti. Štruktúrou spotreby sa domácnosti odlišujú, pretože spotreba vypovedá o rôznych štandardoch ich spotrebiteľského správania, v ktorých sú sformované na jednej strane predstavy a preferencie spotrebiteľov, na druhej strane sú v nich zachytené aj finančné možnosti tieto preferencie naplňať.

V ekonomickej teórii nachádzame širokú paletu teórií spotreby, ktoré skúmajú spotrebu na rôznych úrovniach a v rôznych ekonomických súvislostiach. V práci uprednostňujeme mikroekonomický pohľad, ktorý umožňuje nazerať na spotrebu prostredníctvom rozhodovacích procesov domácností, analyzovať vplyv jednotlivých faktorov na spotrebu a tým detailne pochopiť mechanizmus tvorby spotreby.

Teoretické základy analýzy správania, resp. rozhodovania spotrebiteľa položila neoklasická ekonomická teória, ktorá sa rozvíjala v období od sedemdesiatych rokov 19. storočia do tridsiatych rokov 20. storočia. Neoklasická ekonómia sa zamerala na skúmanie princípov správania mikroekonomických subjektov (domácností a firiem) v podmienkach vzácnosti zdrojov. Tento prístup predstavuje teóriu o rozhodovacích procesoch v podmienkach vzácnosti, ktorá vyúsťuje do určenia najlepšej (optimálnej) možnosti využitia zdrojov. Hľadanie optimálnej možnosti využitia zdrojov je podmienené ich nedostatkom vzhľadom k uspokojovaniu existujúcich potrieb.

Podľa neoklasickej teórie je spotreba vnímaná ako proces, pri ktorom dochádza k uspokojovaniu potrieb vo väzbe na maximalizáciu užitočnosti. Do centra pozornosti sa dostáva spotrebiteľ so svojimi preferenciami, pričom výrobca naplňa požiadavky spotrebiteľa.

Výber kategórie spotrebiteľ, resp. domácnosť, je spojený definovaním pojmu užitočnosť a hraničná užitočnosť, s vysvetľovaním funkcie užitočnosti, preferenčnej funkcie, preferenčného systému a s metodologickým individualizmom. Je to prístup, ktorý všetky ekonomické kategórie a zákony vysvetľuje racionálnym správaním izolovaného jednotlivca, resp. „ekonomického človeka“ (homo oeconomicus). Užitočnosť je pojem, ktorému ekonomická veda venuje pomerne veľkú pozornosť v súvislosti s analýzou rozhodovania spotrebiteľa a vysvetľovaním jeho preferenčného systému, ale aj v súvislosti s formovaním spotreby. V ekonomickej literatúre môžeme nájsť rôzne definovania užitočnosti. Podľa Etnera (1993) je užitočnosť: „...veľčina, ktorá vyjadruje súčasný stav uspokojenia jednotlivca, vychádzajúca z jeho potrieb.“ Sojka a Konečný (1996) vysvetľujú užitočnosť, ako: „... všetko, čo ľudia používajú, považujú za užitočné. Užitočnosť je vhodnosť predmetu na nejakú chcenú činnosť človeka, na uspokojenie jeho určitej potreby.“ Ďalší pohľad na užitočnosť spočíva v tvrdení, že: „...je to veľčina ukazujúca smer preferencií. Pokiaľ spotrebiteľ nájde najviac preferovanú situáciu, maximalizuje užitočnosť“ (Soukupová, Hořejší, Macáková, Soukup, 1996). Samuelson a Nordhaus (1992), ktorí tento pojem považujú skôr za vedeckú konštrukciu, uvádzajú, že ekonómovia používajú termín užitočnosť na poznanie toho, ako spotrebiteľ racionalne rozdeľujú svoje obmedzené zdroje medzi statky, ktoré im prinášajú uspokojenie. Podľa nich užitočnosť je subjektívny pocit uspokojenia, ktorý jednotlivec dosahuje spotrebou určitého statku alebo služby.

Užitočnosťou a hraničnou užitočnosťou sa zaoberá teória hraničnej užitočnosti, ktorá pôvodne vychádzala z predpokladu merateľnosti užitočnosti, bola založená na jej kardinalistickom chápaní. Podľa tohto prístupu spotrebiteľ vie určiť veľkosť užitočnosti, ktorá plynie zo spotreby statku. Mnohí predstavitelia neoklasickej teórie sú však stúpenkami ordinalistického chápania užitočnosti, keď spotrebiteľ pri uspokojovaní potrieb spravidla vyberajú tie statky a služby, ktoré majú pre nich najvyššiu užitočnosť bez toho, by vedeli túto veľčinu priamo merať. Svoje rozhodnutia uskutočňujú na základe preferencií a preferenčného systému.

Preferencia je konštatovanie spotrebiteľa o tom, že niektorý statok je pre neho lepší, resp. užitočnejší než iný statok. Usporiadanie preferencií je zachytené preferenčnou funkciou. Spotrebiteľ sa spravidla rozhoduje voľbou z viacerých spotrebných stratégií. Rozhodovanie spotrebiteľa je potom voľba takej spotrebnej stratégie, ktorá mu prináša maximálnu užitočnosť. Určovanie preferencií u spotrebiteľa je založené na rôznych faktoroch, ktoré majú biologický, psychologický, kultúrny, spoločenský a iný charakter. Preferenčný systém, resp. poradie preferencií u jednotlivých spotrebiteľov je často veľmi rozdielne. Je to dané tým, že tvorba preferenčného systému každého spotrebiteľa obsahuje subjektívny aspekt výberu a rozhodovania, ktorý je založený na usporiadaní určitých faktorov v určitom poradí. Každý spotrebiteľ má vlastnú predstavu o usporiadaní preferencií a o poradí jednotlivých faktorov, z ktorých preferenčný systém pozostáva.

Skúmaním preferenčného systému v rôznych spotrebiteľských situáciách je možné analyzovať spotrebiteľa z hľadiska napĺňania potrieb, a tým vytvoriť jeho subjektívny pohľad na užitočnosť. Odlišnosť preferencií sa odráža v rôznych tvaroch indifferenčných kriviek, rozdielna úroveň dôchodku je vyjadrená rozdielnou polohou rozpočtovej priamky.

Okrem neoklasickej teórie sa otázkami spotreby zaoberali aj ďalšie teoretické koncepcie, dnes ich už možno rozdeliť na klasické a moderné teórie spotreby. Keynes (1963) predpokladal, že spotrebné výdavky sú podmienené veľkosťou bežného disponibilného dôchodku a nemennými psychologickými sklonmi. To ho viedlo k sformulovaniu závislosti medzi zmenou spotrebných výdavkov a zmenou dôchodku, čo je známe ako absolútna dôchodková hypotéza. Okrem toho k základným objektívnym okolnostiam ovplyvňujúcim spotrebné výdavky zaradil aj subjektívne potreby, psychologické sklony, zvyky jednotlivých členov spoločnosti ako aj zásady, ktoré ovplyvňujú rozdeľovanie dôchodkov spoločnosti medzi jednotlivcov. Jednotlivé motívy sa teda vzájomne prelínajú. Klasifikoval osem hlavných podnetov, ktoré obmedzujú spotrebné výdavky, a to opatrnosť, predvídavosť, vypočítavosť, zlepšenie vlastnej situácie, nezávislosť, podnikavosť, hrdosť a lakomstvo. Zároveň však poukázal na skutočnosť, že existuje mnoho podnetov, ktoré nútia k spotrebným výdavkom, napríklad pôžitkárstvo, nepredvídateľnosť, štedrosť, prepočítanie sa, márnivosť a márnوترatnosť.

Z moderných teórií spotreby vyplynuli mnohé závery, ktoré sú preukázateľné aj dnes. Napríklad, že jednotlivci s vyššími dôchodkami usporia

väčšiu časť svojho dôchodku, než jednotlivci s nižšími dôchodkami. Táto teória je postavená na predpoklade, že spotreba jednotlivých subjektov závisí nielen od ich minulej spotreby, ale je ovplyvnená tiež spotrebou iných jednotlivcov.

S teóriou spotreby založenou na hypotéze životného cyklu sa spája viacero ekonómov, napr. Ando a Modigliani (1963). Ich teória vychádza z predpokladu, že si jednotlivci vytvárajú celoživotné plány spotreby. Podstatnou kategóriou sa stala úroveň spotreby, ktorá je sledovaná v priebehu celého životného cyklu. Stálu úroveň spotreby možno dosiahnuť len v tom prípade, keď výška úspor v strednej časti životného cyklu dovolí splatiť úvery z jeho rannej fázy a vytvoriť si tiež dostatočné rezervy na poslednú časť životného cyklu, keď pracovné dôchodky budú nulové. Spotreba potom závisí okrem príjmu a bohatstva aj od demografických zmien. Efekty demografických zmien môžu byť v reálnom živote napríklad zachytené vekom odchodu do dôchodku a jeho zmenami ku ktorým v súčasnosti dochádza v dôsledku starnutia populácie.

K moderným teóriám spotreby zaraďujeme aj teóriu permanentného dôchodku (Friedmana, 1957), ktorá za základný determinant spotreby považuje úroveň permanentného dôchodku. Zavádza do teórií spotreby tzv. produktívne vnímanie spotreby. Ďalší pohľad na teóriu spotreby ponúka škola racionálnych očakávaní, podľa ktorej spotrebné rozhodnutia individuálnych spotrebiteľov, resp. domácností pripomínajú plán, ktorý sa bude realizovať, ak sú ich očakávania správne. Ak očakávania neboli správne, robia korekcie podľa nových informácií. Poznatky modernej vedy podporujú závery tejto teórie, avšak pripúšťajú chyby a omyly. To znamená, že nie vždy dochádza ku korekciám v správaní na základe nových informácií. Nové teoretické prístupy zdôrazňujú obmedzenú racionalitu.

Existuje široké spektrum aktív rôzneho typu, ktoré ekonomické subjekty voľne zamieňajú podľa ich výnosov či rizika a spájajú s ich držbou (Tobin, J. – Hester, D. eds., 1967). Porovnávaním očakávaných výnosov a rizík spojených s rôznymi alternatívami držby cenných papierov a peňažných zostatkov vytvoril model optimálnej štruktúry portfólia. Ekonomický subjekt si volí takú kombináciu, ktorá prináša najvyšší očakávaný úžitok. Rozhodnutie jednotlivých mikroekonomických subjektov o štruktúre aktív a miere rizika, ktorú sú ochotné podstúpiť v záujme zvýšenia celkového objemu aktív je vlastne rozhodnutím o spotrebe.

Novým prístupom dopĺňajúcim pohľad na štruktúru aktív domácností a zaoberajúcim sa vplyvom rizika na rozhodovanie spotrebiteľov sú výskumné práce Arielyho (2009). V nich poukázal na to, že ľudia pociťujú stratu

intenzívnejšie ako výhru, resp. získanie niečoho v tej istej finančnej hodnote a podľa toho sa následne správajú. Ako predstaviteľ behaviorálnej ekonómie prostredníctvom mnohých experimentov dospel k záveru, že ľudia sami seba klamú predstavou, ako rozumne a uvážene konajú, ale v skutočnosti sú ovplyvniteľní a zraniteľní. Sú náchylní robiť chyby ústiace do zlých nákupných a investičných rozhodnutí. Tieto rozhodnutia sú nielen iracionálne, ale dokonca predvídateľne iracionálne. Podľa neho v praktickom živote ľudia radi porovnávajú veci, ktoré ležia vedľa seba, teda veci, ktoré sú ľahko porovnateľné. Naopak, vyhýbajú sa porovnávaniam vecí, u ktorých treba dlho premýšľať. To využívajú aj obchodníci, ktorí pomocou návnady a vybraných možností ponúkajú určitý tovar tak, aby si spotrebiteľ vybral najdrahšiu variantu, ktorá je pre obchodníka z hľadiska zisku najvýhodnejšia. Dospel k záveru, že čím viac statkov spotrebiteľa vlastní, tým viac chce. Veľmi zaujímavá je jeho štúdia zameraná na efekt stádového správania sa, ku ktorému dochádza v prípade, keď si spotrebiteľ vytvorí názor na základe názoru iných ľudí, resp. zopakuje ich správanie, alebo si určitý typ stádového správania vyvolá sám. Zaoberá sa aj princípom náhodnej previazanosti. Náhodná previazanosť spočíva v tom, že vzťahy na trhu (dopyt a ponuka) nie sú dané momentálnym prianím zákazníka, ale skôr jeho pamäťou. V ľudskom rozhodovaní zohráva dôležitú úlohu taktiež náhodná závislosť a kotva z minulosti. Ak sa teda rozhodujeme podľa starých kotiev a spomienok, nedá sa povedať, že obchod nám všetkým zaručí najväčšie osobné šťastie a užitočnosť.

Ariely (2010) sa venuje aj otázke, prečo ľudia robia niektoré veci zadarmo. Ale v okamihu ako za ne začnú platiť, prestanú ich zaujímať. Zaoberá sa veľmi intenzívne aj charakterovými vlastnosťami, očakávaniami, silou ceny. Dokazuje, že aj iracionálne rozhodnutie má svoje kladné stránky, len ich treba vedieť využiť. Tu sa zameriava nielen na profesionálnu sféru, ale taktiež na milostné vzťahy, manželstvo alebo charitu. V každej situácii objavuje v pozadí vplyvy a príčiny, ktoré stoja za spotrebiteľským rozhodovaním, konaním, chybami a úspechmi.

Súčasní autori vkladajú do teórií spotreby psychologické impulzy, ktorých vplyv na rozhodovanie spotrebiteľov je dokázateľne silný. Rozhodovanie spotrebiteľov môže byť ovplyvňované výškou nákladov na získanie informácií, alebo sa realizuje pod vplyvom ich emócií. Preto veľkú úlohu pri rozhodovaní pripisujú psychologickým faktorom, ktorých vplyv rozoberá behaviorálna

ekonómia. Behaviorálna ekonómia² spája psychológiu s ekonómiou a tým umožňuje poskytnúť odpovede na mnohé náročné otázky týkajúce sa rozhodovania ekonomických subjektov v podmienkach súčasnej doby. Zaoberá sa okolnosťami zlyhania jednotlivcov a príčinami kríz, zdôvodňuje vznik kríz tým, že sa všetci správajú rovnako iracionálne (Kahneman, Tversky, 1979).

Moderný výskum o rozhodovaní spotrebiteľa poukazuje na skutočnosť, že emócie ovplyvňujú do značnej miery správanie človeka. Človek sa inak správa ako jednotlivec a inak, keď je v dave, v podstate však preferuje výber takej alternatívy, ktorá prináša zmenu bohatstva. Pri výbere z alternatív nezohráva najdôležitejšiu úlohu staticky poňaté bohatstvo, ale jeho relatívne vyjadrenie a relatívna zmena voči nejakému referenčnému bodu. S touto problematikou úzko súvisia otázky vzniku chybných rozhodnutí a chýb ako takých. Robiť chyby v rozhodnutí sa nepovažuje za neracionálne konanie, je nielen ľudské, ale je nevyhnutným dôsledkom tohto typu inteligencie. Rozhodovanie v tomto neistom svete (v podmienkach rizika a neistoty) rovnako dôležité ako vnímanie zahŕňajúce robenie odhadov a riskovanie, z čoho vyplýva, že ľudia sa dopúšťajú chýb, a že to k reálnemu životu patrí (Kahneman, Gigerenzer, 2010).

Dôležitosť psychologického vplyvu na spotrebu dokumentuje aj Becker (1997), keď do mikroekonomickej analýzy spotreby vniesol prostredníctvom svojej teórie preferencií skúmanie ľudského správania, skúmanie vzájomných medziľudských vzťahov ako aj skúmanie mimotrhových vzťahov. Zaoberal sa väzbou medzi kvalitou života a ekonomikou. Jeho práce mali veľký teoretický prínos, pretože rozšírili vnímanie spotreby o nové pohľady. Rozšíril prístup založený na maximalizácii užitočnosti o endogénne preferencie, za ktoré považoval zvyky a návyky, tlak referenčnej skupiny, vplyv rodičov na preferencie detí, reklamu, lásku a náklonnosť. Rozoberá zvykové správanie, t. j. opakované rozhodovanie na základe určitých návykov. Zvyk (návyk) považoval za racionálny vtedy, ak zvýšenie minulej spotreby zvyšuje súčasnú spotrebu. Pracoval s modelom závislosti súčasných a budúcich preferencií na minulých osobných skúsenostiach, zaoberal sa spoločenskými vplyvmi na tvorbu preferencií. Je tvorcom tzv. novej ekonómie rodiny, kde zaviedol optimalizačný princíp, ktorý spočíva v porovnávaní nákladov na vytvorenie a zabezpečenie rodiny, vrátane výchovy, vzdelania detí a užitočnosti z detí. Dospel k záveru, že

² Behaviorálna ekonómia aplikuje výsledky bádania o ľudských kognitívnych a emočných sklonoch pri vysvetľovaní ekonomických rozhodnutí a objasňovaní, ako tieto sklony ovplyvňujú trhové ceny, výnosy a alokáciu zdrojov. Behaviorálne modely integrujú poznatky psychológie do postupov neoklasickej ekonómie.

akékoľvek rozhodovanie vychádzajúce z kalkulácie nákladov a užitočnosti je racionálne, ak je užitočnosť vyššia ako náklady.

Teoretické zázemie skúmania spotreby tvoria rôzne teórie, ktoré dnes môžeme členiť na klasické i moderné, resp. nové teórie spotreby. Každá vyššie spomínaná teória spotreby vznikala v konkrétnom prostredí a období, analyzovala spotrebu vo väzbe na určité faktory, ktoré autori považovali za rozhodujúce z hľadiska ďalšieho formovania spotreby. Tento vývoj nezastal a aj v súčasnosti sa objavujú nové prístupy k spotrebe, ktoré poukazujú na súčasné problémy spojené s masovou spotrebou a jej krízou, znečisťovaním životného prostredia, vyčerpanosťou vzácnych zdrojov, pojednávajú o možných tendenciách vývoja spotreby v kontexte riešenia aktuálnych problémov súčasnej doby.

Nové pohľady na spotrebu a možné smery jej vývoja sa spájajú predovšetkým s rozhodovacím mechanizmom, ktorý je kľúčom a základom pochopenia formovania spotreby z mikroekonomického hľadiska.

Spotreba, rozhodovacie procesy a spotrebiteľské správanie

Spotrebiteľ, resp. domácnosť ako základný ekonomický subjekt spoločnosti uskutočňuje rozhodovacie procesy, ktoré sa týkajú najmä spotreby. Každý rozhodovací proces je popisom konkrétnej rozhodovacej situácie spotrebiteľa. Vo všeobecnej podobe ide o systémový model, ktorý pozostáva z nasledujúcich prvkov (Madarász, Vaščák, Andoga, Karol, 2010):

- cieľ, motivujúci jeho rozhodnutie ohľadne uspokojenia potreby spotrebou. Účastník prijímajúci rozhodnutie funguje vo vnútornom aj vonkajšom svete a na jeho rozhodovanie pôsobia obidva);
- cieľ rozhodovania (hovoríme o celi iba v súvislosti so správaním jednotlivca a ústrednou myšlienkou je pojem cieľovo -orientovaná činnosť. Uspokojenie konkrétnej potreby konkrétnej domácnosti alebo jednotlivca);
- stratégia (pod stratégiou rozumieme vo všeobecnosti jeden plán činnosti, ktorý účastník rozhodovacej situácie môže prijať a uskutočniť v súvislosti s uspokojením potrieb a teda spotreby);
- vonkajšie prostredie (zmena vonkajších podmienok núti jednotlivca prehodnocovať a meniť svoje spotrebné rozhodnutia tak aby sa

- cieľový proces uspokojenia potrieb či už svojich alebo celej domácnosti nachádzal v blízkosti optima);
- neurčitý faktor (nepredvídané situácie, otázka nedokonalkej informovanosti, ktorých uvedenie si a počítanie s týmto faktorom ovplyvňuje aj rozhodovací proces jednotlivca i domácnosti);
 - alternatívy (sledovanie jedného konkrétneho výsledku -uspokojenia jednej jedinej potreby pri zavedení hociktorej z možných stratégií predstavuje možné alternatívy uspokojenia);
 - výsledky (výsledok rozhodnutia určujú stratégie, náhodné situácie a pôsobenie vonkajšieho prostredia. Existuje množina výsledkov.);
 - základná štruktúra (predstavuje štruktúru rozhodovania napr. v grafickej podobe);
 - rozhodovacie triedy (sú určované v závislosti od dôsledkov zvolenej stratégie na nekonfliktné, kde ide o individuálne riešenie ovplyvňujúce len jednotlivca, alebo konfliktné tzv. kolektívne riešenie, kedy to rozhodnutie zasiahne napríklad aj celú domácnosť. Rozhodnutia sa môžu prijímať v podmienkach úplnej informácie, rizika, neurčitosti a protichodných záujmov medzi jednotlivými účastníkmi resp. členmi domácnosti. Pritom alternatívne varianty uspokojenia potrieb sa môžu vyhodnotiť pri jednom alebo pri viacerých ukazovateľoch t. j. kritériách);

Rozhodovacie kritériá (Sú značne individuálne a závisia od osobnosti rozhodujúceho sa jednotlivca. Napríklad môže ísť o automatické kritérium, kritérium skúšania, autoritatívne kritérium, náhodného výberu, Hurwitzovo kritérium atď., ktoré vyplývajú aj z jeho povahy a nazerania na problém uspokojenia tej ktorej potreby).

V rámci rozhodovacieho procesu o spotrebe musia domácnosti zohľadňovať rôzne faktory, ktoré v rôznej miere determinujú uvedený proces, ako napr. ceny statkov a služieb, príjmy domácností, výdavky a ich štruktúra, úspory, zadlženosť, bohatstvo, príjmová stratifikácia, opatrenia sociálnej politiky a pod.

Podľa Krajňákovej (2002) rozhodovacie procesy o spotrebe ovplyvňujú štyri základné, široko koncipované skupiny faktorov. Prvú skupinu tvoria faktory, ktoré zachytávajú spojenie spotreby s určitým typom výroby, zameranej na naplnenie rôznych sociálnych cieľov. Druhá skupina faktorov vyjadruje podmienenosť spotreby typom rozdeľovania a spôsobom prisvojovania,

v dôsledku čoho sa pre spotrebiteľov otvárajú alebo zatvárajú určité cesty k blahobytu. Tretiu skupinu predstavujú faktory, ktoré zachytávajú závislosť spotreby od vzniknutej spotrebnej situácie v spoločnosti. Štvrtá skupina zahŕňa statusové zvláštnosti spotreby, vyplývajúce z určitého postavenia spotrebiteľa v spoločnosti a spotrebe.

Skutočná spotreba nie je záležitosťou len ekonomických ukazovateľov, ktorými do značnej miery možno charakterizovať postavenie človeka v spoločnosti. Je výsledkom aj jeho spotrebiteľského správania, v ktorom sú premietnuté predstavy a spôsoby života, hodnotový systém, spotrebiteľská kultúra, sociálne vzťahy a pod. Spotrebiteľské správanie má zložitú štruktúru a zložité formy, v dôsledku toho existuje veľa rozličných modelov spotrebiteľského správania. Medzi najznámejšie patria: demonštratívny model, rituálny model, súťažný model, napodobňujúci model, kritický a hodnotový model spotrebiteľského správania.

Demonštratívne správanie sa označuje ako tzv. Veblenov efekt, ktorý spočíva v dokazovaní príslušnosti k vyšším solventným vrstvám (Veblen, 1999). V súčasnosti sa prejavuje používaním a vlastnením nadmerného množstva luxusných tovarov. Napodobňujúce správanie spočíva v preberaní skúseností, vzorov a štandardov v spotrebe., označuje sa aj ako stádová spotreba. Ako príklad tohto správania možno uviesť módu. Súťažné správanie je vyvolané nerovnými pozíciami spotrebiteľov, resp. výhodami či nevýhodami, ktoré ich nútia medzi sebou súťažiť.

Obrázok č. 1 ukazuje domácnosť ako základný prvok spoločnosti v kontexte základných ekonomických kategórií (príjmy, výdavky, spotreba, úspory) a problémov spoločnosti (polarizácia bohatstva a chudoby, zadlženosť, charakter globálnej spotreby).

Do rozhodovania nie sú zahrnuté mimoekonomické faktory, ktoré v súčasnom období zohrávajú v rozhodovaní človeka nezanedbateľnú úlohu. Ide hlavne o psychologické, historické, kultúrne a biologické faktory, ktorých dôležitosť dokazujú práce behaviorálnych ekonómov.³ Jednotliví členovia domácnosti majú spravidla rozdielne názory na spotrebu, disponujú diverzifikovanou mierou vplyvu na jej štruktúru, a preto správny rozhodovací

³ Behaviorálna ekonómia aplikuje výsledky bádania o ľudských kognitívnych a emočných sklonoch pri vysvetľovaní ekonomických rozhodnutí a objasňovaní, ako tieto sklony ovplyvňujú trhové ceny, výnosy a alokáciu zdrojov.

proces by mal podliehať určitej postupnosti krokov. Priebeh rozhodovania by mal byť nasledovný:

- uvedenie si cieľov, na ktoré sa sústreďuje uspokojovanie potrieb rozdelených podľa naliehavosti,
- vysvetlenie danej situácie s ohľadom na vybavenie domácnosti, na dostupné finančné prostriedky a status v spoločnosti,
- posúdenie vhodnosti rozhodnutia – plánovaný nákup, dobre premyslená domáca práca, zmysluplné využívanie voľného času a pod.

Obrázok 1 Základné súvislosti rozhodovacieho procesu domácností v spojitosti so súčasnými problémami

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa viacerých autorov: HOLKOVÁ, V. (2007), STANĚK, P. (2010), LALUHA, I. (2008)

Pri hľadaní možných vyhliadok budúceho vývoja spotreby je potrebné vychádzať zo súčasnej úrovne a štruktúry spotreby. Je však nevyhnutné zohľadňovať aj celkovú situáciu v spotrebe, ktorú možno charakterizovať viacerými okruhmi problémov. Prvým a neustále sa prehlbujúcim problémom je polarizácia bohatstva a chudoby u nás ale predovšetkým vo svete. Druhým

problémom je charakter globálnej spotreby a jej zmeny, ktoré možno očakávať ako nevyhnutnú reakciu na ekonomický vývoj v jednotlivých regiónoch sveta. Ďalším okruhom problémov sú zmeny spojené s tretou vlnou vývoja spoločnosti.

Spotreba ako súčasť kvality života

Spotreba vyjadruje spôsob použitia materiálneho a duchovného bohatstva spoločnosti pri uspokojovaní potrieb jej jednotlivých členov, ktorí sa líšia realizáciou spotrebných záujmov a cieľov. Vo vzťahu ku kvalite života má nezastupiteľnú funkciu, pretože vypovedá o materiálnej stránke napĺňania potrieb i túžob človeka. Ak na spotrebu budeme pozeráť ako na súhrnný spôsob uspokojovania potrieb členov spoločnosti realizovaný v konkrétnom období a etape ekonomického rozvoja, môžeme spotrebu vnímať ako určitý model rozdeľovania a použitia statkov, služieb a iných foriem bohatstva v danej spoločnosti. Je to model, ktorý je chápaný ako súhrn neustále sa opakujúcich spôsobov a foriem uspokojovania potrieb, prostredníctvom ktorých sa realizuje široká škála spotrebných funkcií, rôzne formy spotrebiteľského správania ale aj výrobné a ekonomické možnosti konkrétne potreby naplňovať.

Keďže spotreba spolu s kvalitou života sa uskutočňujú v konkrétnych reálnych možnostiach danej doby a spoločnosti, pre pochopenie ich vzájomnej väzby je potrebné zohľadňovať veľkosť, štruktúru a úroveň spotreby, pretože spotreba vyjadruje nielen saturáciu potrieb ale aj materiálny aspekt kvality života a tým sa významnou mierou podieľa na jej formovaní.

I keď spotreba je dôležitou zložkou a prirodzenou súčasťou kvality života, nemôže ju nahradiť. Medzi spotrebou a kvalitou života pôsobí veľmi dôležitý, vzájomne podmienený vzťah. Z pohľadu zvyšovania kvality života a dosiahnutia jej efektívnych foriem by mal byť vzťah medzi spotrebou a kvalitou života vyváženým vzťahom, pretože v určitých extrémnych situáciách, ako napr. v stave núdze alebo bohatstva, môže spotreba plniť deformujúcu úlohu.

Aj keď úvahy o význame a obsahovom naplnení kvality života majú naďalej svoje opodstatnenie, dodnes nezaznela adekvátne odzva na masovú spotrebu, v kontraste s ktorou sa tento pojem začal používať. Problém masovej spotreby vo vyspelých ekonomikách naďalej pretrváva, nadobudol však novú formu a je doplnený novými výzvami, ktoré vyžadujú zmenu pohľadu na štruktúru spotreby a jej vplyv na kvalitu života. Medzi takéto výzvy patrí

zohľadňovanie ekologického hľadiska, ktoré sa zaoberá zaťažením životného prostredia nadmernou spotrebou a presadzovaním udržateľnej spotreby.

V roku 1994 bola v Oslo definovaná udržateľná spotreba a výroba ako používanie služieb a súvisiacich výrobkov, ktoré zodpovedajú základným ľudským potrebám a poskytujú lepšiu kvalitu života, s minimalizovaním využívania prírodných zdrojov, nebezpečných materiálov, ako aj uvoľňovaním znečisťujúcich látok, či produkcie odpadu počas celého životného cyklu služieb a výrobkov do okolitého prostredia a to tak, aby sa neohrozili potreby budúcich generácií. Táto predstava sa postupne menila a upresňovala. Udržateľná spotreba sa dnes definuje ako spôsob spotrebúvania a používania výrobkov a služieb, ktorý uspokojuje základné potreby spotrebiteľov a prináša im lepšiu, resp. zvýšenú kvalitu života za predpokladu, že minimalizuje spotrebu prírodných zdrojov, toxických materiálov, emisií, odpadu a znečisťujúcich látok v rámci celého životného cyklu produktu a tým neohrozuje potreby budúcich generácií.

Udržateľná spotreba je veľmi úzko spojená s udržateľným rozvojom, ktorý je často chápaný ako princíp zostavený z troch pilierov, a to z environmentálnej udržateľnosti, ekonomickej udržateľnosti a sociálnej udržateľnosti. Udržateľný rozvoj možno chápať ako ideálny stav, keď sú všetky prvky globálneho ekosystému v rovnováhe. Zabezpečenie udržateľného rozvoja kladie dôraz na aktívne zainteresovanie štátu, podnikov i spotrebiteľov na presadzovaní nových, spoločensky zodpovedných požiadavkách na výrobu a spotrebu, ktoré sú podmienené zohľadňovaním ich vplyvov na spoločnosť a životné prostredie.

Krajiny sa líšia úrovňou spotreby a jej štruktúrou. Durning (1992) krajiny delí podľa výšky príjmov a životného štýlu. Podľa týchto kritérií môžeme svet rozdeliť na tri triedy spotreby: chudobná, stredných príjmov a s nadmernou spotrebou, resp. konzumnú triedou, kde hlavným kritériom pre zaradenie do príslušnej triedy je ročný príjem. Pre životné prostredie môžu byť nebezpečné oba póly spotreby, t. j. nadmerná spotreba, ale aj prílišná chudoba. V konzumnej spoločnosti, ktorá sa vyznačuje vysokým objemom spotreby jej členov, dochádza k vysokému zaťaženiu zdrojov i prírody. V príliš chudobnej spoločnosti je badateľný boj o prežitie, ktorý mnohokrát nedáva priestor pre ohľady na prírodu.

Z mikroekonomického hľadiska s touto problematikou súvisí nesporne proces individualizácie, pod ktorým rozumieme proces znamenajúci uvoľnenie tradičných spoločenských väzieb a rolí (či už spájaných s tradičným postavením muža a ženy, spoločenských tried či náboženstvom), výsledkom čoho je rastúca osobná sloboda jednotlivca. V dôsledku toho dochádza k uvoľneniu

spoločenských pút, čo umožňuje jednotlivcovi si vytvoriť domácnosť podľa svojich predstáv. Narastá tak počet domácností s vyššími nárokmi na materiálne vybavenie ich domácnosti.

Ak hľadáme riešenie nadmerného zaťažovania životného prostredia spotrebou, musíme brať do úvahy dve dimenzie spotreby – jej objem a štruktúru. Do štruktúry spotreby sa nepriamo premietajú aj výrobné technológie, prostredníctvom ktorých si môže spotrebiteľ zvoliť tovary šetrnejšie k životnému prostrediu. Z hľadiska objemu ide predovšetkým o neustály rast spotreby a z toho vyplývajúcej aj spotreby zdrojov. V spojitosti so životným prostredím je možné badať vznik nového pojmu tzv. environmentálne uvedomelej spotreby. Udržateľná spotreba je problém, ktorý sa týka tak jednotlivca ako aj celej spoločnosti

Dnes už je zrejmé, že spotrebu nestačí vnímať v klasickom ponímaní, proklamuje sa „nová spotreba“, ktorá predstavuje ďalšiu výzvu na riešenie problému masovej spotreby. Jej obsahom sú tzv. produktívne zložky. Pod produktívnymi zložkami spotreby rozumieme tie položky spotrebného koša jednotlivých domácností, ktoré svojou povahou predstavujú investície do ľudského kapitálu. Ide o zložky spotreby, ktoré nie sú nevyhnutné na prežitie, ich význam v spotrebnom koši sa zvyšuje až po dosiahnutí určitej životnej úrovne domácností. Ich význam spočíva v tom, že majú spätný vplyv na rast príjmov. Typickým príkladom je vzdelávanie členov domácností, udržiavanie ich dobrého zdravotného stavu a celkovej fyzickej aj psychickej kondície, vytváranie a udržiavanie spoločenských kontaktov, vytváranie podmienok pre čo najlepšie využívanie voľného času, pestovanie imidžu jednotlivcov i celej domácnosti, atď.

I keď spotreba je dôležitou zložkou a prirodzenou súčasťou kvality života, nemôže ju nahradiť. Medzi spotrebou a kvalitou života pôsobí veľmi dôležitý, vzájomne podmienený vzťah. Spotreba vypovedá nielen o stupni nasycovania potrieb ale svojou štruktúrou a úrovňou sa významnou mierou podieľa na formovaní kvality života. Z pohľadu zvyšovania kvality života a dosiahnutia jej efektívnych foriem by mal byť vzťah medzi spotrebou a kvalitou života vyváženým vzťahom. Zameranie len na materiálnu stránku spotreby ako aj na trend k samoúčelnej spotrebe možno označiť ako nežiaduci vývoj.

Základom riešenia vyváženého vzťahu medzi spotrebou a kvalitou života by malo byť dosahovanie takej štruktúry spotreby, ktorá by prispievala k naplneniu nielen reprodukčných ale predovšetkým rozvojových potrieb a hodnôt človeka.

To znamená, že spotreba nemôže byť zameraná len na saturáciu klasických základných potrieb.

V súvislosti s dosahovaním funkčnej vyváženosti sa spotreba musí rozšíriť o napĺňanie potrieb postmaterialistických hodnotových orientácií a aktivít v podobe zvýšeného významu a záujmu o individuálne vzdelávanie a celoživotné vzdelávanie členov spoločnosti, v podobe posilneného záujmu o rôzne formy kultúry, aktívne formy trávenia voľného času, udržiavanie dobrého zdravotného stavu, udržiavanie celkovej fyzickej i psychickej kondície, udržiavanie spoločenských kontaktov, dosiahnutie určitých statusových pozícií v danej spoločnosti a pod. Orientácia len na materiálnu stránku spotreby ako aj na trend k samoúčelnej spotrebe možno z hľadiska rozvoja osobnosti označiť ako nežiaduci vývoj. Tento trend zatiaľ v reálnych životných aktivitách našich domácností nie je dostatočne obsiahnutý. V určitých extrémnych situáciách, ako napr. v stave núdze alebo bohatstva, môže spotreba plniť deformujúcu úlohu. Problém dosiahnutia vyváženého vzťahu spotreby a kvality života sa objavuje aj v ekonomicky vyspelých krajinách sveta, ktoré sa vyznačujú silnou orientáciou na materiálnu stránku spotreby, jej kvantitatívny rast a trend k samoúčelnej spotrebe.

Vplyv spotreby na kvalitu života slovenských domácností

Vo vzťahu ku kvalite života má spotreba nezastupiteľnú funkciu, pretože vypovedá o materiálnej stránke napĺňania potrieb i túžob človeka. Porovnávaním údajov o kvalite života domácností vo väzbe na ich spotrebu vytvárame obraz o ich existenciálnej kvalite života. Na tento účel sa používajú čisté peňažné výdavky domácností v členení podľa základných sfér spôsobu života, t. j. v členení výdavkov na mimopracovný čas, voľný čas a prierezové oblasti (Holková & Laluha, 2009).

V štruktúrálnej skladbe výdavkov na sféru mimopracovného času dominujú činnosti, ktoré sú zamerané na uspokojovanie základných materiálnych a reprodukčných potrieb. Tie pozostávajú z výdavkov na potraviny a nealkoholické nápoje, alkoholické nápoje a tabak, odievanie a obuv, bývanie, vodu, plyn a elektrinu, nábytok a bytové vybavenie ako aj na zdravie. Druhou sférou kvality života je voľný čas vo všeobecnosti chápaný ako časť dňa, kedy sa človek venuje podľa vlastného uváženia, výberu a možnosti takým aktivitám, ktoré prispievajú k jeho relaxácii, sebarealizácii a sebazdokonaleniu. Štruktúru

výdavkov tvoria výdavky na rekreáciu a kultúru, vzdelanie, hotely, kaviarne a reštaurácie. Treťou sférou kvality života sú prierezové oblasti, ktoré zaberajú činnosti a aktivity prelínajúce sa ostatnými sférami spôsobu života. Tie vo všeobecnosti vypovedajú o modernizácii spôsobu života v zmysle nadstavbových a doplnkových komodít, v určitej miere nadobúdajúcich charakter luxusných statkov. Táto oblasť je tvorená výdavkami na dopravu, spoje, rozličné služby a ostatné čisté výdavky.

Údaje tabuľky 1 naznačujú, že čisté peňažné výdavky domácností SR podľa vymedzených sfér kvality života smerujú vo vysokej relácii do mimopracovného času, čo je prejavom vysokej finančnej náročnosti uspokojovania základných potrieb našich domácností. Výrazne sa to prejavuje v domácnosti starobných dôchodcov, kde výdavky na sféru mimopracovného času tvorili v roku 2017 67,29 % ich celkových výdavkov a v domácnosti iných je to 68,72 % ich celkových výdavkov. Najväčšiu položku v sfére mimopracovného času tvoria výdavky za potraviny a nealkoholické nápoje. V domácnosti zamestnanca tvorili tieto výdavky v roku 2017 18,44 % ich celkových výdavkov, v domácnosti SZČO predstavovali 17,09 % a v domácnosti starobného dôchodcu to bolo 26,56 %. Druhou najväčšou položkou sú výdavky za bývanie, vodu, elektrinu, plyn a iné palivá. V domácnosti zamestnanca predstavovali tieto výdavky 16,45 % ich celkových výdavkov, v domácnosti starobného dôchodcu 24,41 % a v domácnosti iných až 28,66 %.

Tabuľka 1 Peňažné výdavky domácností SR a výdavky na sféry kvality života na osobu a rok (€, %)

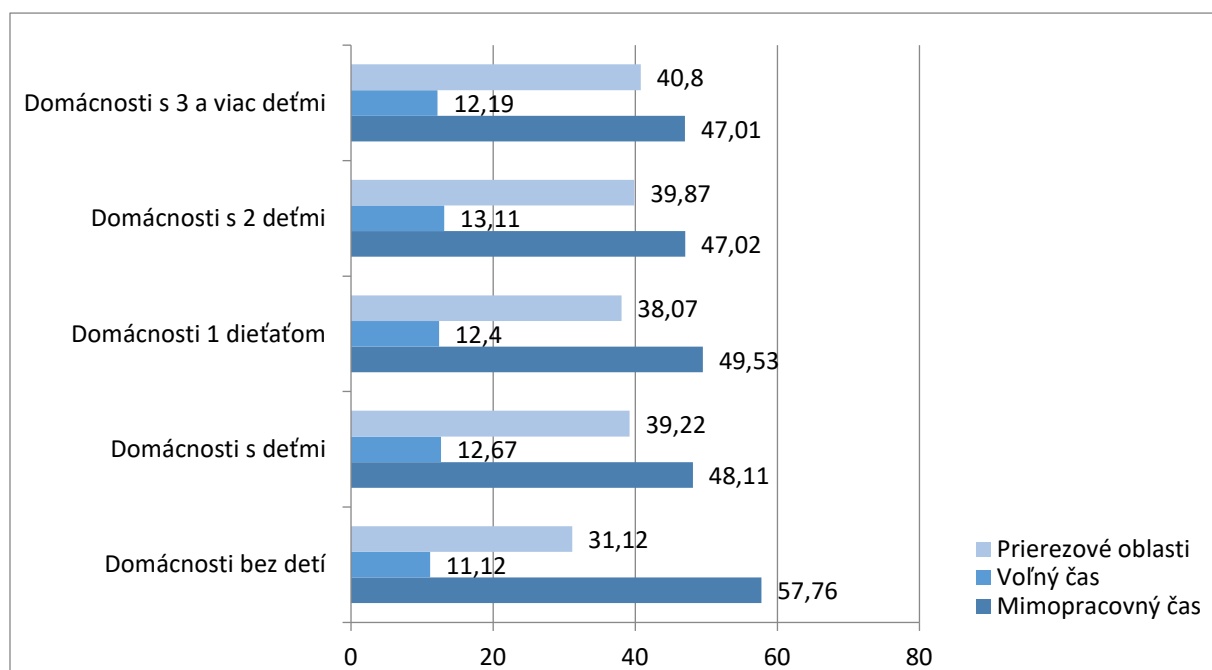
	Spolu		Zamestnanec		ZSČO		Starobný dôchodca		Iný	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Čisté peňažné výdavky (€), v tom: výdavky na	4 301	4 394	4 426	4 518	4 589	4 663	3 884	3 972	2 452	2 561
mimopracovný čas (%)	52,83	52,69	49,99	49,89	47,87	47,97	67,36	67,29	68,97	68,72
voľný čas (%)	11,80	11,93	12,45	12,60	13,18	13,18	8,29	8,46	6,45	6,60
prierezové oblasti (%)	35,37	35,38	37,56	37,31	38,95	38,85	24,35	24,25	24,58	24,68

Zdroj: vlastné spracovanie, dáta zo ŠÚ SR: Príjmy, výdavky súkromných domácností SR za rok 2016 a 2017.

Výdavky na voľný čas sú relatívne nízke, najnižšiu úroveň sme zaznamenali v domácnosti iný, kde roku 2017 predstavovali len 6,6 % ich celkových výdavkov. Výdavky na modernizáciu spôsobu života sú na takej úrovni, že vytvárajú určitý priestor pre zlepšenie spôsobu života našich domácností, najvýraznejšie sa to prejavuje v domácnosti SZČO, kde podiel týchto výdavkov tvoril v roku 2017 38,85 % ich celkových výdavkov.

K rozdielnostiam a diferenciacii kvality života slovenských domácností prispieva aj počet nezaopatrených detí v domácnosti. V grafe 1 sumarizujeme prehľad čistých peňažných výdavkov vynaložených na jednotlivé sféry kvality života sledovaný podľa počtu nezaopatrených detí v domácnostiach v roku 2017.

Graf 1 Čisté peňažné výdavky sledované podľa sfér kvality života a počtu detí v roku 2017 (%)

Zdroj: vlastné spracovanie, dáta zo ŠÚ SR: Príjmy, výdavky súkromných domácností SR za rok 2016 a 2017.

Výrazné rozdiely vo formovaní kvality života na základe peňažných výdavkov smerovaných do jednotlivých sfér sme zaznamenali medzi domácnosťami bez detí a domácnosťami s deťmi. Najhoršiu situáciu majú domácnosti s tromi a viac deťmi, kde podiel výdavkov na mimopracovný čas je síce na úrovni 47,01 % celkových výdavkov, toto nízke číslo je však dôsledok slabšej príjmovej situácie a z toho vyplývajúcej nepriaznivej sociálnej pozície

viacdetných rodín, ktoré zápasia s problémom uspokojovania nevyhnutných potrieb. Podiel výdavkov na prierezové oblasti, ktoré všeobecne slúžia na modernizáciu života, je v domácnosti s 3 a viac deťmi pomerne vysoký. Je na úrovni 40,8 % celkových výdavkov, avšak ich štruktúra nie je vhodná, pretože 18,2 % tvoria ostatné výdavky a v nich výdavky na splácanie pôžičiek a úverov.

Tabuľka 2 ponúka prehľad čistých peňažných výdavkov vynaložených na jednotlivé sféry kvality života sledovaný v domácnostiach podľa typu obce. Z údajov vyplýva, že rozdiely medzi jednotlivými sférami kvality života domácností žijúcich v krajskom meste a inom meste sú veľmi malé. Domácnosti žijúce v obci majú podiel výdavkov na voľný čas najnižší, a to na úrovni 10,84 % a 10,96 %, čo je dané do určitej miery obmedzenými možnosťami kultúrneho a športového prežitia voľného času.

O štruktúrnych posunoch v spotrebe vypovedajú peňažné výdavky domácností sledované podľa jednotlivých skupín statkov a služieb zaradených do spotrebného koša. Komoditné skupiny statkov a služby sú výrazne agregované podľa účelu, resp. podľa toho, akú zložku životnej úrovne uspokojujú. Zmeny v štruktúre výdavkov jednotlivých domácností sú na jednej strane vyvolané vlastným rozhodnutím spotrebiteľov, na druhej strane môžu byť ovplyvnené zmenou v príjmoch, cenovými zmenami, ale môžu mať podobu vynútených zmien predovšetkým opatreniami hospodárskej a sociálnej politiky.

Tabuľka 2 Peňažné výdavky domácností na sféry kvality života sledované podľa typu obce v %, na osobu a rok

Čisté peňažné výdavky (%) na:	Domácnosti podľa typu obce					
	Krajské mesto		Iné mesto		Iná obec	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017
mimopracovný čas	51,91	51,81	53,87	53,74	52,46	52,30
voľný čas	12,91	13,06	12,11	12,25	10,84	10,96
prierezové oblasti	35,18	35,13	34,02	34,01	36,70	36,74

Zdroj: vlastné spracovanie, dáta zo ŠÚ SR: Príjmy, výdavky súkromných domácností SR za rok 2016 a 2017.

Základným trendom zmien v kvalite života slovenských domácností sledovaného podľa jej troch sfér v dlhodobom horizonte by mohol byť trend

takých zmien v štruktúre spotreby, ktorý by viedol k všestrannému rozvoju človeka, teda k rozvoju jeho bytostných a duchovných síl. To znamená, že spotreba by sa mala formovať tak, aby prispela k uspokojovaniu materiálnych a duchovných potrieb v reláciách a štruktúre, ktoré by viedli k rozvoju tvorivého potenciálu človeka, k jeho sebarealizácii a súčasne by prispela k jeho pocitu pohody, spokojnosti a šťastia. Tento trend zatiaľ u slovenských domácností nenachádzame, ich spotreba je veľkej miere orientovaná na uspokojovanie základných potrieb.

ZÁVER

Skúmanie kvality života v kontexte spotreby má svoje historické i obsahové opodstatnenie. V 60. rokoch minulého storočia bol pojem kvalita života spájaný so spotrebou a používal sa ako kritika masovej spotreby. Kvalita života je spojená s inováciou a modernizáciou štruktúry potrieb, s možnosťami ich saturácie v danej spoločnosti, čo znamená analyzovanie kvality života z pohľadu spotreby.

Skúmanie kvality života na základe dosiahnutej úrovne uspokojovania potrieb má svoje opodstatnenie a význam, a to nielen preto, že spotreba je reálnou súčasťou a dôležitou doménou kvality života, ale aj pre jej jednoduchú kvantifikáciu a dostupnosť množstva údajov.

Spotreba domácností vypovedá predovšetkým o napĺňaní potrieb, svojou úrovňou a štruktúrou sa však významnou mierou podieľa aj na formovaní kvality života. Spotrebu najčastejšie analyzujeme prostredníctvom peňažných výdavkov, ktoré umožňujú ilustrovať sociálno-ekonomickú situáciu jednotlivých členov domácností a z toho vyplývajúci mikroekonomický pohľad nielen na spotrebu ako celok ale aj na jej štruktúru.

Z hodnotenia kvality života slovenských domácností na základe jej materiálneho aspektu vyplýva, že výdavky slovenských domácností vo vysokej miere smerujú do sféry mimopracovného času, čo je spôsobené vysokou finančnou náročnosťou uspokojovania základných reprodukčných potrieb. Cca 67,5 % celkových výdavkov tvoria výdavky na mimopracovný čas v domácnosti starobný dôchodca a iný. Na voľný čas dávajú len 6,6 % - 8,4 %, čo je prejavom odkladaných spotrebných aspirácií a nedostatočného osobného rozvoja členov uvedených domácností.

Kvalita života našich domácností je zatiaľ pod silným tlakom klasickej štruktúry spotreby, kde výraznými položkami v spotrebnom koši sú výdavky na potraviny a výdavky na bývanie. Vzťah medzi spotrebou a kvalitou života vyhodnocovaný pomocou čistých peňažných výdavkov domácností ukazuje, že v našej spoločnosti prevláda taký model spotrebiteľského správania, ktorý je zameraný na uspokojovanie existenčne nevyhnutných potrieb.

Súčasný problém formovania spotreby našich domácností spočíva v tom, že veľká časť domácností zápasí so zabezpečením základných existenčných potrieb, preto nemá dostatočný manévrovací priestor pre vsúvanie produktívnych zložiek do svojej spotreby a to predovšetkým z dôvodu nízkych príjmov.

Jednou so základných tendencií a charakteristík nového trendu v spotrebe a z časti aj produktívnych zložiek spotreby je brať spotrebu v dlhodobejšej perspektíve, nemeniť tovar len kvôli zmene módy alebo lepšiemu modelu na trhu.

Literatúra

- [1] ANDO, A. & MODIGLIANI, F. (1963). The Life-Cycle Hypothesis of Saving. Agregate Implication and Tests. American Economic Review.
- [2] ARIELY, D. (2009). Jak drahé je zdarma. Praha: Práh . str.13. ISBN 978-80-7252-239-2.
- [3] ARIELY, D. (2010). Jak drahá je intuice alebo „ proč nás selský rozum často vede ke ztrátovým rozhodnutím. Praha: Práh 2010. Praha. ISBN 978-80-7252-327-6
- [4] BABINČÁK, P. (2008) Definície, teoretické modely a indikátory kvality života. In Bačová, V., (Ed.): Kvalita života a sociálny kapitál – psychologické dimenzie. Prešov: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. pp. 46-50
- [5] BAČOVÁ, V. (2008). Kvalita života a sociálny kapitál – porovnanie pojmov a teórií. In Bačová, V., (Ed.): Kvalita života a sociálny kapitál – psychologické dimenzie. Prešov: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis.
- [6] BECKER, G. S. (1997). Teórie preferencií. Praha:Grada Publishing. ISBN80-7169-463-0, pp. 15-43
- [7] DÉMUTH, A. (2003). Reminiscencie na antický prístup k problematike kvality života. Dostupné: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/dzuka3/04.pdf>

- [8] DISSART, J. C. & DELLER, S. C. (2000). Quality of life in the planning literature. *Journal of Planning Literature*, 15, ISSN 0885-4122, pp.135-161
- [9] DVOŘÁČKOVÁ, D. (2014). Kvalita života seniorů v domovech pro seniory. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-4138-3. s. 112.
- [10] DŽUKA, J. (2005). Kvalita života a subjektívna pohoda – teórie a modely, podobnosť a rozdiely. In J. Džuka et. Al. *Psychologické dimenzie kvality života* Prešov: PU. ISBN 80-8068-282-8. pp. 42-53
- [11] DURNING, A. T. (1992). How Much is Enough? The Consumer Society and the Future of the Earth.1.vyd.New York:W.W.Norton. ISBN 0-393-30891-X, s. 200.
- [12] ETNER, F. (1993) *Mikroekonómia*. Bratislava: Elita. ISBN 80-85323-17-6. s. 442.
- [13] FARGUHAR, M. (1995). Definitions of quality of life: a taxonomy. *Journal of Advanced Nursing*, 22, 3. pp. 502-508
- [14] FRIEDMAN, M. (1957). *Theory of the Consumption Function*. Princeton. In Princeton University Press, New York.
- [15] GALBRAITH, J. K. (1967). *Spoločnosť hojnosti*. Svoboda, Praha.
- [16] GULLONE, E. & CUMMINS, R. A. (2002). *The Universality of Subjective Wellbeing Indicators*. London: Kluwer Academic Publisher.
- [17] HNILICOVÁ, H. (2004). Kvalita života. Kostelec nad Černými lesy, IZPE – Institut zdravotní politiky a ekonomiky.
- [18] HOLKOVÁ, V. & LALUHA, I. (2009). Nerovnosti kvality života domácností Slovenskej republiky z pohľadu ich spotreby. Bratislava, *Nová ekonomika*, vol. 2, issue, pp. 89-102.
- [19] HOLKOVÁ, V. a kol. (2013). Spotreba a kvality života domácností SR vo väzbe na ich spotrebiteľské rozhodovania v európskom kontexte. Bratislava: EU v BA. ISBN 978-80-225-3787-2
- [20] HORŇÁK, M. & ROCHOVSKÁ, A. (2007). Vybrané aspekty kvality života vo vnútorných perifériách Slovenska. *Geographia Cassoviensis*. pp. 55-60.
- [21] KAHNEMAN, D. & GIGERENZER, G. (2010). *Sociálna inteligencia*. Bratislava: Europa 2010. ISBN 80-89111-23-8. s. 60
- [22] KAHNEMAN, D. & TVERSKY, A. (1979). Prospect theory: An analysis of Decision under Risk. In: *Econometrica*. Vol. 47, No. 2.

- [23] KEBZA, V. (2005). Psychosociální determinanty zdraví. Praha: Academia.
- [24] KEYNES, J. M. (1963). Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz. Praha: nakladatelství ČSAV. ISBN 80-7179-681-6.
- [25] KOVÁČ, D. (2004). K pojmo-logike kvality života. Čs. psychologie, 48, pp. 460-464.
- [26] KOVÁČ, D. (2004). Kultivace integrované osobnosti. In: Psychologie Dnes, roč. 10, č.2, 2004, s. 12 – 14. ISSN 1212 – 9607
- [27] KRAJŇÁKOVÁ, E. (2002). Modely spotřeby a kvalita života. In: Kvalita života a ľudské práva v kontexte sociálnej práce a vzdelávania dospelých. Prešov: FF PU, 2002. ISBN 80-8068-088-4.
- [28] LALUHA, I. (2008). Kvalita života. In: Stanek, V. a kol : Sociálna politika, Bratislava: Sprint dva. ISBN 978-80-89393-02-2. s. 135
- [29] MASLOW, A. H. (1954). Motivation and Personality. New York: Harper & Row Publishers.
- [30] MASSAM, B. H. (2002). Quality of life: public planning and private living, Progress in Planning, vol. 58, issue 3, pp. 141-227.
- [31] MAREŠ, J. (2006). Problémy s pojetím pojmu „kvalita života“ a jeho definováním. In Mareš, J., (Ed.): Kvalita života u dětí a dospívajících I., Brno: MSD. pp. 11-28
- [32] MADARÁSZ, L. & VAŠČÁK, J. & ANDOGA, R. & KAROL, T. (2010). Rozhodovanie, zložitost' a neurčitost', teória a prax. Košice: Elfa, s.r.o. ISBN 978-80-8086-142-1. s.28
- [33] MŮHLPACHR, P. (2005). Měření kvality života jako metodologická kategorie. In Tokárová, A., Kredátus, J. Frk, V. (Ed.): Kvalita života v kontexte globalizácie a výkonnej spoločnosti. Prešov: FF PU, 2005. ISBN 80-8068-425-1. pp. 59-71.
- [34] MURGAŠ, F. (2005). Konceptuálny rámec kvality života v geografii. In: Vaishar, A., Ira, V. (Ed.): Geografická organizace Česka a Slovenska v súčasnom období. Brno: Ústav geoniky Akademie věd ČR. pp. 65-74
- [35] MURGAŠ, F. (2007). Axiologické hľadanie zmyslu kvality života a návrh indikátorov ako jeho výsledok. Inspirace – 2007/2. Dostupné na: www.envigogika.cuni.cz/index.php/cs/inspirace/20072/108-axiologicko-hladanie-zmyslu-kvality-zivota-anavrh-indikatorov-ako-jeho-vysledok

- [36] PACIONE, M. (2003). Urban environmental quality and human wellbeing – a social geographical perspective. *Landscape and Urban Planning*, vol. 65, Issues 1-2, ISSN 0169-2046. pp. 19-30.
- [37] OECD. (2011). Compendium of OECD well-being indicators, <http://www.oecd.org/general/compendiumofocdwell-beingindicators.htm>,
- [38] PAYNE, J. a kol. (2005). *Kvalita života a zdraví*. Praha: Triton.
- [39] RAWLS, J. (1972). *A Theory of Justice*. Oxford University Press, 1972.
- [40] ROSTOW, W. W. (1971). *Politic and the stages of Growth*, citované podľa „Způsob života společnosti II.“. In *Zborník príspevkov UFaS ČSAV*, 1982, Praha.
- [41] SAMUELSON, P. A. & NORDHAUS, W. D. (1992). *Ekonomía* 2. Bratislava, ISBN 80-7127-030-X. s. 32.
- [42] SNOEK, F. J. (2000). *Quality of Life: A coser Lookat Measuring Patiens Well Being, Diabetes Spectrum*. [Online]. 13. pp. 24–28, <http://journal.diabetes.org/diabetesspectrum>.
- [43] SOJKA, M. & KONEČNÝ, B.(1996). *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. Praha, s. 99.
- [44] SOUKUPOVÁ, J. & HOŘEJŠÍ, B. & Macáková, L. & Soukup, J. (1996). *Mikroekonomie*. Praha, s. 49.
- [45] STIGLITZ, J. E. & SEN, A. & FITOUSSI, J. O. (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report>.
- [46] TAILLEFE, M-CH., & DUPUIS, G., & ROBERGE, M-A., & LEMAY, S. (2003). *Healthrelated quality of life models: Systematic review of the literature*. *Social Indicators Research*, 64, pp. 293-323
- [47] THIRION, S.(2004). *Social cohesion indicators and the contribution of a solidarity – based economy*. *Trends in social cohesion*, vol. 12. pp. 49-69.
- [48] TOBIN, J. & HESTER, D. eds. (1967). *Risk Aversion and Portfolio Choise*. Cowles Foundation Monograph No.19. New York: J.Wiley & Sons.
- [49] TOKÁROVÁ, A. (2005). *K metodologickým otázkam výskumu a hodnotenia kvality života*. In *Kvalita života v kontextoch globalizácie a výkonnej spoločnosti*. Prešov: FF PU

[50] WHOQOL Group. (1997). Programme on Mental Health – Measuring Quality of Life. Geneva: WHO, 1997 [online] january 2016. [cit. January 2016], http://www.who.int/mental_health/media/68.pdf

[51] Príjmy, výdavky súkromných domácností SR za rok 2016 (simulované údaje).(2017). Bratislava: ŠÚ SR. ISBN 978-80-8121-558-2 (online)

[52] Príjmy, výdavky súkromných domácností SR za rok 2017 (simulované údaje).(2018). Bratislava: ŠÚ SR. ISBN 978-80-8121-625-1 (online)

2 BÝVANIE A BYTOVÁ POLITIKA AKO ZÁKLADNÉ INDIKÁTORY KVALITY ŽIVOTA

Kvalita života je ovplyvňovaná stupňom ekonomického rozvoja. Pri jej skúmaní sú zohľadňované mnohé faktory, rozdeľovanie dôchodkov, výška dlhu vlády aj obyvateľov. Skúmaniu kvality života sa venuje viacero autorov (Laluha, 2002, Holková, 2010, Antalová, 2018). Prvý vedec, ktorý spomenul pojem „kvalita života“ v kontexte diskusií o ekonomike a blahobyte bol Pigou (1929). Väčšina raného výskumu v oblasti kvality života sa uskutočnila v USA a bol zameraný na skúmanie spokojnosti, šťastia a blahobytu. Teoretický model kvality života ako „dobrý život“ vytvoril Lawton, ktorý ju definoval ako behaviorálnu kompetenciu (Lawton, 1983). V 50. rokoch minulého storočia Eisenhower stanovil úlohu merať kvalitu života a výsledky odhalili rôzne environmentálne a spoločenské vplyvy (Oliver, Huxley, Bridges a Mohamad, 1996). Výraz „kvalita života“ bol použitý v správe Európskej komisie zverejnenej v polovici šesťdesiatych rokov minulého storočia (Wood-Dauphine, 1999), čo bol začiatok skúmania sociálnych ukazovateľov v USA, na základe ktorých sa vypracovávali pravidelné správy o sociálnom pokroku s cieľom hodnotiť sociálnu politiku. Dôležitý medzinárodný impulz pre výskum kvality života bolo rozšírením definície WHO o zdravie vrátane fyzického, emocionálneho a sociálneho blahobytu, čo tiež prispelo k diskusii o rozšírenie merania kvality života. Na začiatku 60. rokov minulého storočia sa výskum Andrews a Whittheyho (Andrews, Whitthey, 1976) zameriaval na indikátory blahobytu, pričom kvalitou života vyjadrovali mieru vplyvu objektívnych životných podmienok, ako aj subjektívneho hodnotenia jej úrovne veľkými skupinami ľudí. Neskôr sa pre výskum Dienera (Diener, 1984, 2000) cieľom skúmania stali ekonomické a sociálne indikátory kvality života (príjem a materiálne zabezpečenie, politická sloboda a nezávislosť, sociálna spravodlivosť, právne istoty a zdravotná starostlivosť) a subjektívne indikátory kvality života (subjektívna pohoda a spokojnosť so životom).

Kvalita života zahŕňa viacero oblastí života, podmienky bývania, uspokojovanie životných potrieb, environmentálne podmienky, podmienky odpočinku a rekreácie ako aj sociálny komfort. Podľa Fahrenberga, Myrteka, Schumachera a Brählera, je spokojnosť so životom individuálnym hodnotením minulých a súčasných podmienok života a očakávanej životnej perspektívy (Fahrenberg, Myrtek, Schumacher, Brähler, 2000). Konkrétne skúmali 10 oblastí

života a individuálnej spokojnosti s nimi a to zdravie, prácu a povolanie, finančnú situáciu, voľný čas, manželstvo a partnerstvo, vzťah k vlastným deťom, spokojnosť so sebou, sexualita, priatelia, známy, príbuzní a bývanie. Ich analýza sa opiera o výskum celého komplexu problémov spätých s bytom, domom a jeho okolím. Stupeň uspokojovania životných potrieb človeka sa zisťuje prostredníctvom analýzy vybavenosti územia rozličnými obslužnými inštitúciami a zariadeniami. Podmienky odpočinku sa skúmajú priamo na území mesta i jeho okolí, pričom sa zohľadňujú lokalizačné, selektívne a realizačné predpoklady odpočinku a rekreácie. Environmentálne podmienky je možné skúmať prostredníctvom analýzy znečistenia prostredia (kvalita ovzdušia, vôd, hlukové pomery a pod.) a environmentálnej infraštruktúry (odpadové hospodárstvo). Sociálny komfort je mierou úrovne osobnej i verejnej bezpečnosti.

Spokojnosť so životom v danej krajine, blahobyť, môžeme merať viacerými ukazovateľmi, napríklad indexom kvality života obyvateľov, indexom ľudského rozvoja a množstvom ďalších ukazovateľov.

Index kvality života sa skladá z deviatich ukazovateľov:

- materiálneho blahobytu vyjadreného v HDP na osobu váženom paritou kúpnej sily,
- zdravia (vyjadreného v priemernom očakávanom veku dožitia pri narodení),
- politickej stability,
- rodinného života (vyjadreného mierou rozvodovosti),
- komunitného života (meraného účasťou na bohoslužbách a členstvom v odboroch),
- klímy a geografickej polohy (vyjadrených v zemepisnej dĺžke, od ktorej závisí teplota),
- istoty zamestnania (vyjadrených mierou nezamestnanosti),
- politickej slobody (index politických a občianskych slobôd),
- rodovej rovnosti (rozdiel v priemernom zárobku mužov a žien).⁴

Použitie tohto komplexného ukazovateľa v porovnaní s jednoduchým ekonomicko-monetárnym indikátorom HDP dobre ilustruje komplikovanosť analýzy kvality života. Zviditeľňuje kontrasty, napríklad niektoré krajiny s

⁴ Spracované podľa http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf

relatívne vysokou úrovňou HDP zaostávajú v kvalite života o celé desiatky miest vo „svetovom rebríčku“.

Index ľudského rozvoja je zložený ukazovateľ, ktorý meria priemernú výkonnosť krajiny v troch základných dimenziách ľudského rozvoja: dlhý a zdravý život meraný priemerným očakávaným vekom dožitia pri narodení; vzdelanie merané indexom gramotnosti dospelých a kombinovanou mierou hrubej návštevnosti základnej, strednej a vysokej školy; stupeň životného štandardu vyjadreného v HDP na obyvateľa, váženou paritou kúpnej sily.⁵

Tabuľka 1 Index ľudského rozvoja

Pora die	Krajina	Index ľudského rozvoja (HDI) (hodnota)	Predpokladaná dĺžka života pri narodení (v rokoch) SDG3	Očakávané roky vzdelávania (v rokoch) SDG 4.3	Priemerné roky školskej dochádzky (v rokoch) SDG 4.6	Hrubý národný príjem (GNI) per capita (PPP \$) SDG 8.5
1	Nórsko	0.9530	82.33	17.9	12.6	68,012
2	Švajčiarsko	0.9440	83.5	16.2	13.4	57,625
3	Austrália	0.9390	83.1	22.9	12.9	43,560
4	Írsko	0.9380	81.6	19.6	12.5	53,754
5	Nemecko	0.9360	81.2	17.0	14.1	46,136
6	Island	0.9350	82.9	19.3	12.4	45,810
7	Hong Kong, Čína (SAR)	0.9330	84.1	16.3	12.0	58,420
8	Švédsko	0.9330	82.6	17.6	12.4	47,766
9	Singapur	0.9320	83.2	16.2	11.5	82,503
10	Holandsko	0.9310	82.0	18.0	12.2	47,900
27	Česko	0.8880	78.9	16.9	12.7	30,588
30	Estónsko	0.8710	77.7	16.1	12.7	28,993
31	Grécko	0.8700	81.4	17.3	10.8	24,648
32	Cyprus	0.8690	80.7	14.6	12.1	31,568
33	Poľsko	0.8650	77.8	16.4	12.3	26,150
37	Qatar	0.8560	78.3	13.4	9.8	116,81
38	Slovensko	0.8550	77.0	15.0	12.5	29,467
39	Brunei Darussalam	0.8530	77.4	14.5	9.1	76,427

Zdroj: Spracované podľa <http://hdr.undp.org/en/2018-update>

Z údajov v obrázkoch 1a a 1b vidíme rozdiely v jednotlivých ukazovateľoch, čo je indikátorom pre hospodársku a regionálnu politiku a ich smerovanie. Pre

⁵ Spracované podľa <http://hdr.undp.org/hd/>

porovnanie uvádzame aj hodnotenie v regióne Burgenland (Rakúsko), ktorý je susediacim regiónom.

Obrázok 1a Kvalita života (vybrané regióny NUTS III)

Región Stredné Slovensko

Región Východné Slovensko

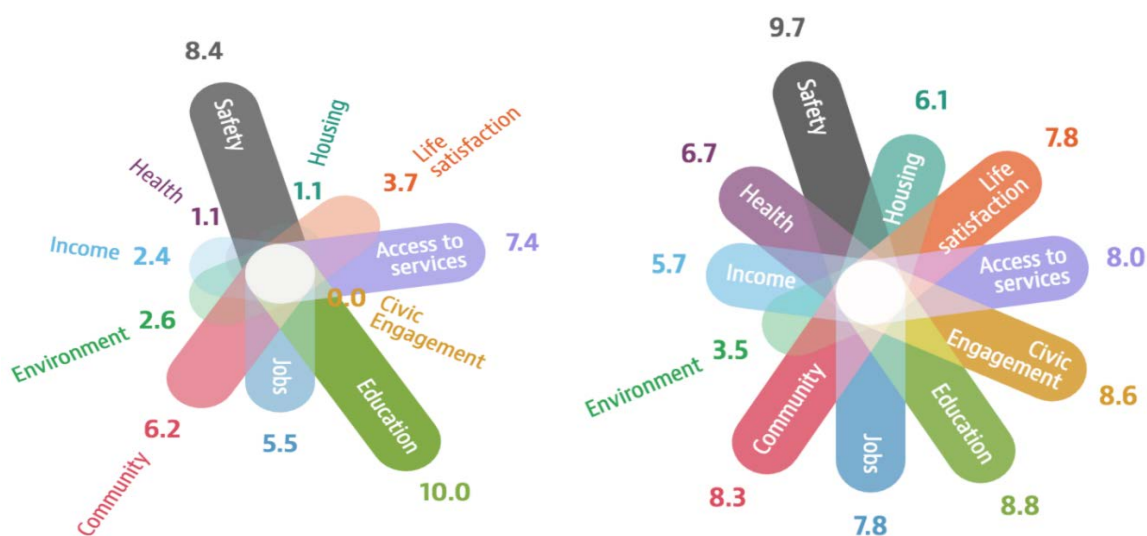

Zdroj: Spracované podľa http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf

Obrázok 1b Kvalita života (vybrané regióny NUTS III)

Región Západné Slovensko

Región Burgenland (Rakúsko)

Zdroj: Spracované podľa http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf

V hodnotení kvality života v regiónoch na Slovensku a v Rakúsku sú rozdielnosti, zatiaľ čo na Slovensku dosahuje hodnota ukazovateľa úroveň okolo 3,3, v Rakúsku je to 7,8. Veľmi dôležitým ukazovateľom je aj ponuka pracovných miest, ktoré sú zárukou príjmov a predpokladom uspokojovania potrieb obyvateľov. Najlepšie podmienky pre prácu v regiónoch Slovenska sú najlepšie na západnom Slovensku, čo vidíme na hodnotách ukazovateľa príjem a pracovné príležitosti, s nízkou ponukou práce, klesá výška príjmov. Keď sa pozrieme na hodnoty ukazovateľov v Burgenlande, je situácia odlišná, ponuka práce je na úrovni 7,8 a aj hodnota ukazovateľa príjmov je vyššia.

Jedným z hodnotených indikátorov kvality života je bývanie ako jedna zo základných ľudských potrieb, je statkom so špecifickou črtou, dlhodobou životnosťou. Jeho uspokojované by malo byť na úrovni zodpovedajúcej celkovému sociálnemu a hospodárskemu vývoju spoločnosti. Pri hodnotení bývania v porovnaní jednotlivých regiónov Slovenska a vybraného regiónu v Rakúsku, sú značné rozdiely. Na Slovensku vo všetkých regiónoch dosahuje hodnota indikátora bývanie maximálne 1,1 bodu, avšak v Rakúsku je to až 6,1. Na základe týchto hodnôt, musí byť primárnym cieľom štátnej bytovej politiky predovšetkým zvyšovanie celkovej úrovne bývania tak, aby bolo pre obyvateľstvo dostupné a primerané, využitie osobitných nástrojov na predĺženie životnosti bytov, zvýšiť bezpečnosti, schopnosť užívania a zníženie energetickej náročnosti bývania.

Bývanie ako dôležitá súčasť udržateľnej kvality života

Bývanie patrí k najdôležitejším potrebám obyvateľov a je jedným z charakteristických znakov štýlu života, ako aj jeho štandardu. Svojím významom ovplyvňuje sociálny rozvoj ľudí a tak významne prináša spoločenské efekty. Európska charta o bývaní prijatá 26. apríla 2006 pracovnou skupinou Európskeho parlamentu URBAN-Logement definuje bývanie ako základnú časť života, ako základné sociálne právo na základe európskeho sociálneho modelu a ako prvok ľudskej dôstojnosti.

V tomto kontexte je dôležité určiť faktory, ktoré majú vplyv na bývanie, s cieľom realizovať „sociálne zodpovednú“ politiku a sprístupniť bývanie pre všetkých. Je potrebné nájsť riešenie problémov priestorovej segregácie a vytvárania get, ako aj o odpoveď na sociálno-ekonomické výzvy spojené so

starnutím obyvateľstva a zároveň o zaradiť bývanie do širšej perspektívy trvalo udržateľného rozvoja miest. Spokojnosť človeka so svojím prostredím nemožno dosiahnuť len snahou o jeho technickú či ekonomickú optimalizáciu. Dôležitú funkciu tu má aj kvalitatívna stránka uspokojovania vznikajúcich potrieb pri súčasnom rešpektovaní kultúrneho zázemia spoločnosti a jej sociálnych skupín. Bývanie je uznávané ako základná ľudská potreba, ktorá by mala byť uspokojovaná na úrovni zodpovedajúcej celkovému stupňu sociálno-ekonomického rozvoja tej-ktorej krajiny. Podľa článku č. 25 Všeobecnej deklarácie ľudských práv má „každý právo na životnú úroveň primeranú zdraviu a blahobytu jeho a i jeho rodiny, rátajúc do toho potravu, šatstvo, bývanie, lekársku opateru a nevyhnutné sociálne služby, právo na zabezpečenie v nezamestnanosti, v chorobe, pri pracovnej neschopnosti“. Právo na bývanie bolo zaradené aj medzi základné ľudské práva v Európskej sociálnej charte do článku 31. „Na zabezpečenie účinného výkonu práva na bývanie sa zmluvné strany zaväzujú prijať opatrenia určené na podporu prístupu k bývaniu na primeranej úrovni, predchádzanie bezdomovstvu a jeho zníženie s cieľom jeho postupného odstránenia a sprístupnenie ceny bývania tým, ktorí sú bez dostatočných zdrojov.“

V súčasnosti sme svedkami diferenciácie spoločnosti podľa sociálnych skupín, profesií, vzdelanostnej úrovne. Uvedená diferenciácia spoločnosti vplyva na kvalitu bývania a tým bezprostredne aj na kvalitu života. Pretože život človeka sa odohráva nielen v byte, resp. dome, ale aj v jeho okolí a je to vyvíjajúci sa sociálny proces, ktorý má vlastné zákonitosti, bývanie je realizáciu súboru aktivít človeka v byte a obytnom prostredí. Bývať znamená zo sociologického hľadiska žiť v určitom spoločenstve, mať pocit spolupatričnosti, istoty a bezpečia, vyplývajúci zo zaradenia do tohto spoločenstva. Jeden z dokumentov vysokého významu je Ženevská charta OSN o udržateľnom bývaní, ktorej text bol schválený v roku 2014. Zdôrazňuje význam vhodne koncipovaných programov podporujúcich zlepšovanie životných podmienok znevýhodnených a ohrozených skupín obyvateľstva. Týmto účelom slúži sociálne bývanie, ktoré je, žiaľ, v rámci EÚ neupresnené. Vo všeobecnosti sa považuje za bývanie s miernym nájomným (Francúzsko), limitované neziskové bývanie (Rakúsko), verejné bývanie (Dánsko), podporované bývanie (Nemecko) a chránené bývanie (Španielsko).

Bývanie nie je chápané ako nárokovateľné právo jednotlivca voči spoločnosti, ale ako právo založené na spoluzodpovednosti spoločnosti voči občanovi. Jeho sociálno-ekonomický význam spočíva vo vytvorení predpokladov pre rozvoj ľudského potenciálu, tvorivých schopností a spoločenskej aktivity

človeka. Nedôstojné bývanie vplýva na osobnosť, vlastnosti, môže viesť k rozpadu osobnosti a taktiež k negatívnym spoločenským javom, ako sú bezdomovstvo či kriminalita, ktoré ohrozujú celú spoločnosť.

V rámci indikátorov sociálno-ekonomickej istoty môžeme nájsť samostatnú doménu s názvom Bývanie a prostredie, v rámci ktorej autori skúmali istotu bývania, podmienky bývania a životné a prírodné podmienky (Keizer – Maesen, 2003). Uvedené indikátory predstavujú jeden prístup ku skúmaniu bývania ako súčasti sociálno-ekonomickej istoty – kondicionálneho faktora sociálnej kvality.

Tabuľka 2 Popis subdomény Bývanie a prostredie

Sub-doména	Indikátory
Istota bývania	% ľudí, ktorí vlastnia svoje bývanie
	% skrytých rodín (žijúcich v spoločnej domácnosti s inými)
Podmienky bývania	Počet m ² na člena domácnosti
	% ľudí žijúcich v domoch s nedostatkom základnej vybavenosti (voda, kanalizácia a energia)
Životné podmienky (sociálne a prírodné)	Ľudia postihnutí trestnými činmi na 10 000 obyvateľov
	% ľudí žijúcich v domácnostiach situovaných v blízkosti nadpriemerného znečistenia (voda, vzduch, hluk)

Zdroj: Lin, K. - Herrmann, P. (2015). *Social Quality Theory. A New Perspective on Social Development*. Berghahn Books, p. 45. In: Antalová, 2018.

Je potrebné v tomto úsilí pokračovať a výskum bývania rozšíriť. Pravidelné vyhodnocovanie kvality bývania v jednotlivých členských štátoch, by sa malo stať prioritou a svojim poslaním by podporilo aj riešenie bytovej situácie rizikových skupín obyvateľstva.

Bývanie by sa malo chápať zo širšej perspektívy prítlačivosti miest v kontexte posilňovania ich rastového potenciálu a potenciálu vytvárania pracovných miest, čiže v kontexte prispievania k realizácii Lisabonskej agendy. Príspevok miest k rastu a zamestnanosti je takisto zhodnotený v rámci strategických usmernení Spoločenstva o súdržnosti. Európsky parlament sa v rámci tejto témy vo viacerých vyhláseniach, či už v Uznesení Európskeho parlamentu o tematickej stratégii pre životné prostredie v mestách (2006/2061(INI)) alebo v Uznesení Európskeho parlamentu o urbanistickom

rozmere v súvislosti s rozšírením (2004/2258(INI)),⁶ vyjadril v prospech konkrétnych opatrení stimulujúcich rozvoj mestského prostredia a väčšej zodpovednosti prijímateľov rozhodnutí na miestnej úrovni, ktorí sú zodpovední za vypracovanie plánov hospodárenia a mestskej dopravy na zlepšenie každodenného života vo svojich mestách.

Z globálneho hľadiska je proces urbanizácie v súčasnom období najrýchlejší. Takmer 50 % svetovej populácie žije v mestách a tvorí sa v nich 70 % svetového HDP. V európskych mestách žije 70 % a vzhľadom na ekonomický vývoja sa predpokladá nárast počtu obyvateľov žijúcich v mestách. Už v roku 1996 sa v Kodani konala Konferencia európskych ministrov pre bývanie o trvale udržateľnej bytovej politike, vychádzajúc z charty o zahájení „Európskej kampane pre udržateľné mestá“, ktorá bola prijatá zástupcami osemdesiatich európskych miest a tzv. "Zelenej knihy o životnom prostredí miest" v roku 1990 a ďalších dokumentov. Problematikou mestského rozvoja sa tiež zaoberá Agenda 2030 pre udržateľný rozvoj a je jednou z oblastí, ktorej sa venuje Nová urbánna agenda, prijatá na tretej konferencii Organizácie spojených národov o bývaní a udržateľnom rozvoji miest HABITAT III. V globálnej mierke formuluje princípy a ciele udržateľného urbánneho rozvoja na najbližších 20 rokov. Medzi nové výzvy patria najmä:

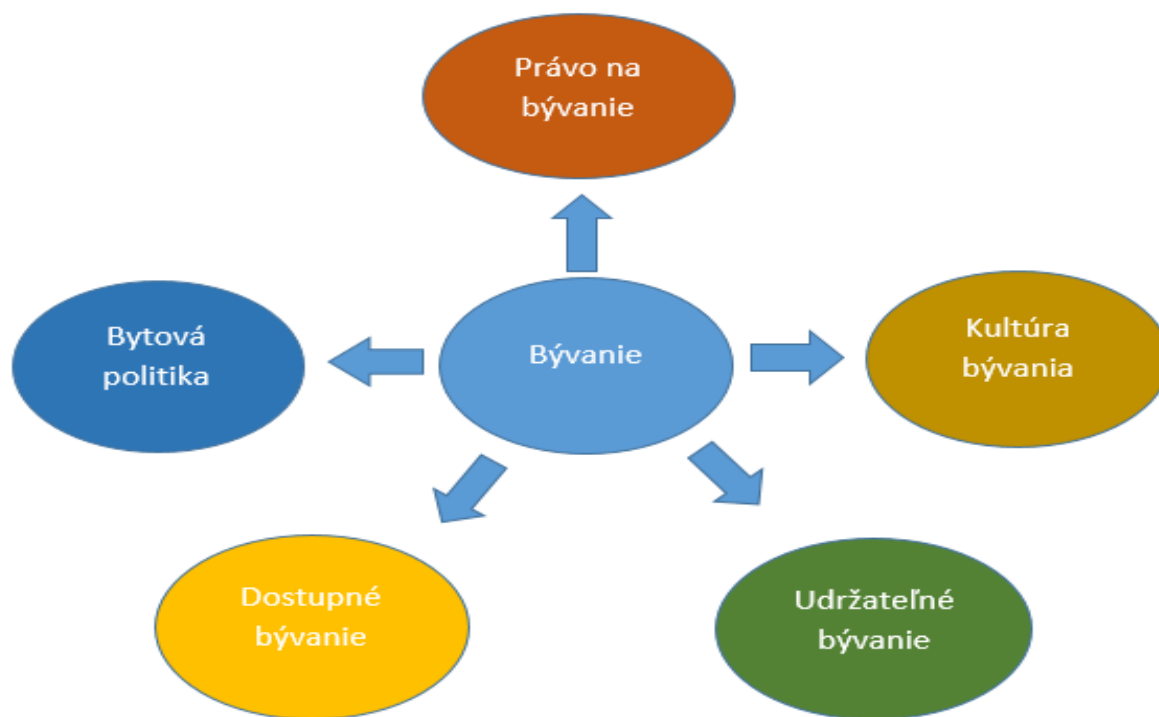
- nepredvídateľne rýchly rast mestských oblastí v niektorých regiónoch a zároveň vysídľovanie mestských oblastí v iných častiach;
- vplyvy klimatických zmien; zhoršovanie životného prostredia; zvýšená záťaž na zdravie obyvateľov, prírodné zdroje a biodiverzitu;
- geografická a sociálna nerovnosť alebo osobitné potreby vysídlených osôb a migrantov.

S vyššie uvedeným súvisí záväzok, vyplývajúci z Novej urbánnej agendy, aby mestá a ľudské sídla mohli byť miestom rovnocenných príležitostí umožňujúcich ľuďom prežívať zdravý, produktívny, prosperujúci a naplňujúci život, sa musí dostať do popredia úloha zabezpečiť cenovo dostupné a udržateľné

⁶ Uznesenie Európskeho parlamentu o tematickej stratégii pre životné prostredie v mestách (2006/2061(INI)) a Uznesenie Európskeho parlamentu o urbanistickom rozmere v súvislosti s rozšírením (2004/2258(INI)).

bývania, jeho financovanie, vrátane zásad tvorby obytného prostredia miestnym spoločenstvom.⁷

Obrázok 2 Bývanie v Novej urbánnej agende

Zdroj: spracované podľa NUA. 2017

Z Novej urbánnej agendy vyplynulo viacero vízií, z ktorých vychádza aj Národná stratégia regionálneho a územného rozvoja Slovenskej republiky do roku 2030, s cieľom udržateľného využívania špecifického územného kapitálu jednotlivých regiónov, miest a obcí. V nasledujúcej časti monografie sa budeme podrobnejšie venovať vybraným oblastiam problémom.

Bytová politika a jej význam v rozvoji kvality bývania

Bytová politika ako kombinácia ekonomických, sociálnych, právnych a technických súvislostí bývania, má za cieľ zabezpečiť dlhodobú dostupnosť

⁷ New Urban Agenda. 2017. United Nations, Habitat III Secretariat. ISBN: 978-92-1-132731-1. <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English.pdf>

bývania pre všetky sociálne skupiny obyvateľstva. Každá krajina má vlastnú bytovú politiku, čomu zodpovedá aj jej charakter. V bývalých socialistických krajinách štát zodpovedal za poskytovanie primeraného bývania obyvateľov. Aj napriek tomu, že existovalo niekoľko rozdielnych typov politik bývania, vždy boli rozhodujúce verejné dotácie. Súkromné financovanie bolo obmedzené na len na príspevky k štátnym dotáciám. Úvery na bývanie s nízkymi pevnými úrokovými sadzbami a dlhodobou splatnosťou boli pridelované štátnymi sporiteľňami a nemali charakter záložných úverov. V mnohých krajinách bol používaný model centrálne plánovanej výstavby štátneho resp. podnikového nájomného bývania. Úverové mechanizmy a vlastnícke bývanie boli bežné iba v Maďarsku, Bulharsku, Poľsku a bývalej Juhoslávii, najmä po roku 1980. Avšak aj v týchto krajinách boli súkromné úspory a zvýhodnené úvery sprevádzané veľkými štátnymi dotáciami rodinám (Maďarsko) alebo značnú štátnu pomocou. Napríklad v Bulharsku boli byty najprv stavané za použitia štátnych dotácií a neskôr predávané nájomcom na nízku zostatkovú hodnotu (Hegedüs, 2002).

Hoci existovali hlboké rozdiely medzi jednotlivými krajinami, na konci 80. rokov 20. storočia sa bývalým socialistickým režimom často podarilo uspokojiť svoje základné bytové potreby vyplývajúce z povojnového nedostatku bytov. Avšak to bolo dosiahnuté výstavbou veľkých anonymných sídlisk, za použitia nízko nákladových panelových stavebných technológií výstavby výškových budov alebo obmedzeniami mobility (napríklad v Albánsku). Nízka kvalita výstavby bývania, malý priemerný obytný priestor, nedostatok sociálnych a kultúrnych zariadení na sídliskách a nedostatočná údržba budov aj spoločných priestorov viedli k nízkym úrovňam kvality života (Diamond, 1999).

Po zmene politického režimu v mnohých krajinách strednej a východnej Európy boli okamžité zmeny politiky bývania z takmer úplne štátom kontrolovaného a štátom financovaného systému na systém založený predovšetkým na súkromnom vlastníctve a trhovom financovaní, nereálne. Reformy v oblasti politiky bývania boli často realizované len čiastočne. Vo svojej prvej etape bola bytová politika charakteristická liberálnymi aj konzervatívnymi prístupmi, ktoré viedli k značným škrtom v oblasti verejných dotácií, čo však nevedlo k odstráneniu prekážok pri ich kompenzáciu dobrovoľnými neziskovými aktivitami alebo súkromnými investíciami. (Lux, 2003). Hoci bola v nasledujúcich rokoch schválená základná legislatíva pre trhové financovanie bývania, jeho pomalý rozvoj viedol k vzniku nových. Vo väčšine prípadov dotácie pomohli predovšetkým skupinám obyvateľstva s vyššími príjmami, ktoré túto

pomoc nepotrebovali a tiež umožnili ich výstavbu alebo kúpu väčších bytov, než by si inak mohli dovoliť.

Vo väčšine krajín došlo k rozsiahlej privatizácii verejného bytového fondu, ktorá v niektorých prípadoch viedla k takmer úplnému zániku verejného bytového fondu. Pretože verejný bytový fond je často jediným finančne dostupným bývaním, ktoré je ponúkané na trhu bývania, snahy centrálnych vlád, miestnych samospráv predať takmer všetok verejný bytový fond mali značné dôsledky pre chudobné domácnosti. V rámci privatizácie bol verejný bytový fond najprv prevedený do vlastníctva obcí a neskôr existujúci nájomcovia získali právo kúpiť si svoje domy a byty so značnou zľavou alebo ich dokonca získať bezplatne. Iba niekoľko krajín neschválilo „právo kúpy“ pre nájomcu (Česká republika a Poľsko), zatiaľ čo vo väčšine ostatných krajín jeho aplikácia viedla k radikálnym zmenám štruktúry vlastníctva. V mnohých krajinách vlastnícke bývanie teraz predstavuje viac ako 90 % bytového fondu (v Albánsku je to 98 %). Okrem toho proces zakladania združení vlastníkov bývania často postupoval pomaly, z dôvodu medzier v legislatíve alebo pomalým presadzovaním práva.

Hlavným dôsledkom reštriktívnejšieho financovania verejného bývania, privatizácie bývania a liberalizácie výstavby bol pokles finančnej dostupnosti bývania, ako aj rozsah novej bytovej výstavby. Hoci možno všeobecne povedať, že vo väčšine transformujúcich sa krajín neexistoval žiadny veľký nedostatok bytov, je zrejmé, že dostupnosť ako aj finančná primeranosť bývania pre novo vznikajúce domácnosti a chudobné domácnosti sa počas 90. rokov 20. storočia zhoršila. Na strane ponuky sa len občas objavili verejné dotácie výhradne na novú finančne dostupnú výstavbu nájomných bytov (napríklad systém TBS v Poľsku). Málo dotácií bolo určených na rekonštrukciu existujúceho bývania a vlády často spoliehali na privatizáciu ako na najlepší nástroj prenesenie dlhu údržby na nových vlastníkov bytov. Mnohé krajiny taktiež dosiahli značný pokrok v zlepšení makroekonomických podmienok, vrátane zníženia inflácie, podpory rastu reálnych príjmov a upevnenia finančných systémov, čo malo vplyv na ponuku a dopyt po trhovom financovaní bývania. Renaud (1996) poukazuje na existenciu štyroch nevyhnutných ekonomických podmienok na oživenie sektora trhového financovania bývania, obnovu ekonomického rastu, zníženie inflácie, zvýšenie reálnych miezd a vnímanie stability zamestnania väčšinou obyvateľstva. Okrem ekonomických ukazovateľov taktiež musí byť zavedená legislatíva, dopad vytlačania štátnych dotácií musí byť zmiernený a musia existovať základné stimuly pre slobodne fungujúci trh bývania (Renaud, 1996).

Bytová politika na Slovensku prešla mnohými zmenami, ktoré si vyžiadali zásadné zmeny v oblasti inštitucionálneho usporiadania a legislatívnych zmien v oblasti bytovej politiky. Obdobie po roku 1948 bolo charakteristické veľkou výstavbou bytov, typická bola štátna a individuálna výstavba bytov, ktorá sa sústreďovala predovšetkým na vidiek. Toto obdobie však zanechalo aj negatívny vplyv na bytovú politiku a niektoré negatíva pretrvávajú dodnes. Vtedy existujúci štátny monopol rozpolil bytový fond tým, že staval byty nižšej kvality na jednotných sídliskách v rámci vtedajších možností. Na druhej strane boli kvalitnejšie rodinné domy, ktoré však tvorili iba veľmi nízky podiel z celkového bytového fondu. Na bytovú výstavbu vplývala aj industrializácia a v ňou spojená tvorba pracovných miest v priemyselných podnikoch, ktoré poskytovali aj bývanie (Michalovič, 1992). Podniky stavali podnikové byty a tak sa obyvatelia hromadne sťahovali do miest. V priebehu 80. rokov 20. storočia nastáva vrchol v bytovej výstavbe, v mestách prevláda výstavba sídlisk panelovou montovanou technológiou, zároveň sa zvýšila výstavba rodinných domov.

Začiatkom 80. rokov dvadsiateho storočia bol prijatý nový zákon č. 41/1964 Zb. Zákon o hospodárení s bytmi a vyhláška č. 60/1964 Ústrednej správy pre rozvoj miestneho hospodárstva z 26. marca 1964 o úhrade za užívanie bytu a za služby spojené s užívaním bytu, ktoré upravovali hospodárenie s bytmi a bytové normy. Ročná úhrada za užívanie bytu sa určovala násobkom plochy jeho obytných a vedľajších miestností a sadzieb za 1 m² týchto plôch (§ 6), ročnými sadzbami za jeho základné prevádzkové zariadenie a za ostatné zariadenie a vybavenie (§ 7 a 8) a zvýšením alebo znížením so zreteľom na jeho kvalitu (§ 9). Rodinám s nezaopatrenými deťmi sa úhrada za užívanie bytu zníži podľa počtu nezaopatrených detí (§ 10). Rodinám užívajúcim byty s väčšou podlahovou plochou obytných miestností sa úhrada zvyšovala podľa § 11 Vyhlášky. Sadzby za podlahovú plochu bytu sa rozlišovali podľa kategórie bytu.

Tabuľka 3 Ročné sadzby za 1 m² podlahovej plochy bytu

	Kategória		
	I	II	III
1. pri obytných miestnostiach	26 Kčs	18 Kčs	14 Kčs
2. pri vedľajších miestnostiach	12 Kčs	10 Kčs	10 Kčs

Zdroj: Vyhláška č. 60/1964 Ústrednej správy pre rozvoj miestneho hospodárstva z 26. marca 1964 o úhrade za užívanie bytu a za služby spojené s užívaním bytu.

Za obytnú miestnosť sa považovala priamo osvetlená a priamo vetrateľná miestnosť o podlahovej ploche aspoň 8 m², ktorú bolo možno priamo alebo dostatočne nepriamo vykurovať a ktorá bola vzhľadom na svoje stavebno-technické usporiadanie a vybavenie určená na celoročné bývanie. Za týchto podmienok sa považovala za obytnú miestnosť aj kuchyňa o podlahovej ploche nad 12 m²; do výmery podlahovej plochy obytných miestností sa započíta iba tá časť podlahovej plochy, o ktorú je kuchyňa väčšia ako 12 m².

Ako najväčšia inovácia v bytovej politike bol prechod k novej technológii výstavby, tzv. panelovému systému. Bytová politika sa orientovala najmä na rýchlu výstavbu bytov v čo najväčšom množstve, aby uspokojila potreby rozrastajúceho sa obyvateľstva. V tomto období sa výstavba bytov financovala zo štátneho rozpočtu. Zvrat nastal po roku 1981, kedy štát znížil financovanie bývania, čo spôsobilo pokles bytovej výstavby. Keďže štát kontroloval ako stranu ponuky, tak aj dopytu po bývaní, neumožnil tak vytvoriť prirodzený trh a nevznikli teda ani skupiny obyvateľov, ktorí by si bývanie nemohli dovoliť z finančných dôvodov (Hegedüs, 2013).

Kým v roku 1989 sa postavilo viac ako 33 400 bytov, postupne tento počet klesal a aj vplyvom útlmu hromadnej bytovej výstavby od roku 1991. V roku 1995 bolo dokončených len 6375 bytov a v roku 1996 len 6257 bytov a to sa predpokladalo, že sa do roku 2000 vybuduje 97 000 bytov. Aby bolo možné obyvateľom riešiť bytovú otázku, na výstavbu nových bytov v rámci riešenia osobných potrieb občanov sa v roku 1991 začali poskytovať zvýhodnené pôžičky so zníženou úrokovou sadzbou a dobou splatnosti maximálne 30 rokov. Postupne boli zavedené aj nové podpory na financovanie bývania, stavebné sporenie, štátny fond rozvoja bývania a tiež hypotekárne úvery. Tieto podporné nástroje mali občanom uľahčiť obstaranie vlastného bývania, keďže domácnosti nemali dostatočné finančné prostriedky na zabezpečenie bývania a keďže sa počet obyvateľov vo veku, kedy si potrebujú zabezpečovať bývanie zvyšoval. Dôsledkom bola výrazná zmena vlastníckej štruktúry bytového fondu a dnes je na Slovensku takmer 90,5 % bytov vo vlastníctve domácností, 3 % sú nájomné byty vo verejnom sektore, 3,5 % sú družstevné byty a 3 % sú súkromné nájomné byty, čím sa zaradujeme medzi krajiny s najvyšším podielom vlastníckeho bývania a vzdiaľujeme sa od vyspelých krajín, kde je podiel bytov o vlastníctve 40 – 60 %. So zmenou politického systému na Slovensku po roku 1989, vstúpilo v platnosť veľa zásadných zmien, vrátane zmeny v ekonomických prioritách, politickej orientácii a sociálnom systéme (Kiss, 2014). Spomenuté zmeny mali výrazný vplyv aj na zmenu bytovej politiky na Slovensku. Po páde

komunistického režimu a rozdelenia Československa sa začala bytová výstavba na Slovensku transformovať. Centralizovaný systém bol nahradený trhovým systémom.

V trhovej ekonomike je byt tovarom s dlhodobou životnosťou, ktorý sa stáva predmetom dopytu a ponuky. Vzhľadom k tejto špecifickej vlastnosti môžeme vo všeobecnosti trh s bytmi rozdeliť na dva typy. Prvým je trh existujúcich bytov, ktorý je nepomerne väčší a trh novobudovaných bytov. Oba tieto trhy sú však navzájom úzko prepojené a deformácie v jednom sa prenášajú do druhého. Najlepšie to dokumentuje situácia z konca minulého storočia, keď útlm výstavby nových bytov vyhnal ceny starých bytov neúmerne vysoko. Na druhej strane sa očakáva, že postupné nasycovanie trhu novými bytmi prispeje k znižovaniu cien starých bytov. Najväčšou prednosťou bytového trhu je tak jeho schopnosť vyvinúť tlak na efektívne využitie existujúceho bytového fondu. V roku 2007 v rámci cieľov vízie rozvoja slovenskej spoločnosti bola pozornosť venovaná aj bývaniu a jeho kvalite. Bývanie priamo ovplyvňuje celkový život človeka vrátane jeho výkonnosti a skvalitňovanie jeho životných podmienok je potrebné z celospoločenského ako aj z hľadiska samotného občana. Úlohou štátu je umožniť dostupnosť bývania v adekvátnej kvalite a zabrániť exklúzii sociálne ohrozených skupín obyvateľstva z ponuky na bytovom trhu (mladé rodiny, dôchodcovia, viacdtné a neúplné rodiny, zdravotne postihnutí, vylúčená časť rómskej populácie a pod.). Každý štát uplatňuje rôzne nástroje sprístupniť bývanie aj pre sociálne vylúčené a ohrozené skupiny. Preto sa vyžadovalo a aj vyžaduje zvyšovať kvalitu a kvantitu bývania s cieľom priblížiť sa úrovni porovnateľných krajín Európskej únie, zabezpečovať kvalitu bývania vrátane obytného prostredia, ktoré sú nedeliteľnou súčasťou kvality života a ktorým sa v ich vzájomnej previazanosti nevenovala doteraz potrebná pozornosť, umožniť primerané bývanie pre všetky príjmové skupiny obyvateľstva, zvýšiť efektívnosť a hospodárnosť užívania bytového fondu vrátane spotreby energií a únosnosti nákladov na bývanie pre občanov rôznych príjmových skupín.

Vláda SR schválila v roku 2010 Koncepciu štátnej bytovej politiky do roku 2015, ktorej za cieľ bolo zvýšiť celkovú úroveň bývania a zaistiť dostupnosť pre všetkých obyvateľov, zlepšiť technický stav existujúceho bytového fondu, prispieť k predĺženiu životnosti tohto fondu a znížiť energetickú náročnosť. Boli tiež stanovené konkrétne požiadavky na zmenu právneho rámca bývania a podporných ekonomických nástrojov. Tento rámcový dokument formuloval zodpovednosť štátu, ale aj občanov a vyšších územných celkov pri zabezpečovaní

bývania a definoval nástroje na dosiahnutie týchto cieľov.⁸ Prevažná časť úloh Koncepcie štátnej bytovej politiky do roku 2015 bolo splnených a to prispelo k tvoreniu lepšiemu legislatívnemu prostrediu pre rozvoj bývania a vytvorili lepšie podmienky pre zvyšovanie rýchlosti a kvality bytovej výstavby a obnovy bytového fondu, ktoré by však žiadalo využívať efektívnejšie.

Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2020⁹

Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2020 bola schválená uznesením vlády SR č.13 zo 7. januára 2015 s cieľom:

1. Pripraviť legislatívny návrh úpravy určovania regulovanej ceny nájmu bytov obstaraných z verejných prostriedkov: V oblasti verejného nájomného sektoru je potrebné upraviť maximálnu cenu regulovaného nájomného na úroveň nákladového nájomného. Táto úprava sa bude súčasne aplikovať aj na sektor sociálneho bývania.
2. Pripraviť novelizáciu zákona č. 182/1993 Z. z. o vlastníctve bytov a nebytových priestorov v znení neskorších predpisov s cieľom určiť termín ukončenia prevodu bytov z vlastníctva štátu a obcí do vlastníctva nájomcov bytov za zvýhodnených podmienok: Bytov, ktorých by sa tento zákon týkal je relatívne málo, približne 15 tisíc vo vlastníctve miest a obcí.
3. Analyzovať daňové nástroje zamerané na podporu rozvoja nájomného bývania: Je nevyhnutné vo vyššej miere zapojiť súkromné zdroje na financovanie bytovej výstavby v oblasti vlastníckeho aj nájomného bývania. Vhodné nastavenie legislatívy a ekonomických podmienok sú predpokladmi na zapojenie súkromného kapitálu .
4. Vypracovať novú právnu úpravu príspevku na bývanie: Vzhľadom na to, že príspevok na bývanie je veľmi dôležitý nástroj sociálnych opatrení, je potrebné pristúpiť k modelu poskytovania tohto príspevku a k určeniu jeho výšky tak, aby vytvorila pozitívne predpoklady a podmienky na udržateľnosť priemerného bývania.
5. Vytvoriť systém viacstupňového prestupného bývania s využitím existujúcich foriem poskytovaného bývania: Štandard bývania by mal byť prispôsobený sociálnej situácii domácností a jedným zo spôsobov, ako poskytnúť obyvateľom pomoc je vytvorenie vertikálneho, obojstranne

⁸ MDV a RR Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2015 [online].
<http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=81554>

⁹ MD V a RR Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2020 [online].
<http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=81554>

priepustného systému bývania. Tento systém zahŕňa rôzne typy prechodného bývania, napr. ubytovne, nocľahárne a útulky.

6. Analyzovať právny rámec fungovania právnických osôb v neziskovom režime v oblasti rozvoja nájomného bývania: Účelom tejto analýzy bude zhodnotiť možnosť pôsobenia právnických osôb alebo neziskových organizácií pri prevzatí zodpovednosti za udržateľný a dlhodobý rozvoj nájomného bývania.
7. Prijat' potrebnú právnu úpravu, ktorou sa zabezpečí efektívne a transparentné nastavenie neziskového režimu rozvoja nájomného bývania: K tomu, aby poskytovanie nájomného bývania a komplexnú starostlivosť o nájomníkov, bytový fond a okolité životné prostredie mohli poskytovať právnické osoby na neziskovej báze je potrebné prijať konkrétne opatrenia. Tie budú zabezpečovať transparentnosť a striktný a objektívny kontrolný mechanizmus činnosti právnických osôb.
8. Zabezpečiť vhodné stimulačné nástroje na podporu efektívneho fungovania daného segmentu
9. Prijat' opatrenia na znižovanie energie budov a na zvýšenie podielu využívania obnoviteľných zdrojov: Medzi dlhodobé strategické ciele v súlade s cieľmi EÚ aj SR patrí aj oprava budov s cieľom dosiahnuť postupné znižovanie spotreby energie.
10. Vypracovanie analýzy úpravy právneho rámca v oblasti bývania: Cieľom analýzy je zhodnotiť potrebu právneho rámca v oblasti bývania a navrhnúť legislatívne riešenie. Analýza však bude rešpektovať práve prebiehajúce práce na príprave nového slovenského Občianskeho zákonníka.
11. Zvýšiť multiplikačný efekt finančných zdrojov investovaných do oblastí bývania prostredníctvom ŠFRB: Uvoľnené zdroje bude možné následne využiť na podporu dosahovania vyšších úspor energie.
12. Pripraviť v intenciách schváleného legislatívne zámeru Občianskeho zákonníka návrh zmien súčasného právneho rámca vzťahov vlastníkov a nájomcov s cieľom zabezpečiť ich vzájomnú rovnováhu právneho postavenia pri nájme bytu: Je nevyhnutné aby do dikcie pripravovaného slovenského občianskeho kódexu inkorporovaná právna úprava zákona č. 98/2014 Z. z. o krátkodobom nájme bytu.

Najvyšším cieľom Koncepcie bytovej politiky je zaistiť taký stav, ktorý by umožnil zaistiť bývanie pre všetky sociálne skupiny. Malo by sa tým zvýšiť

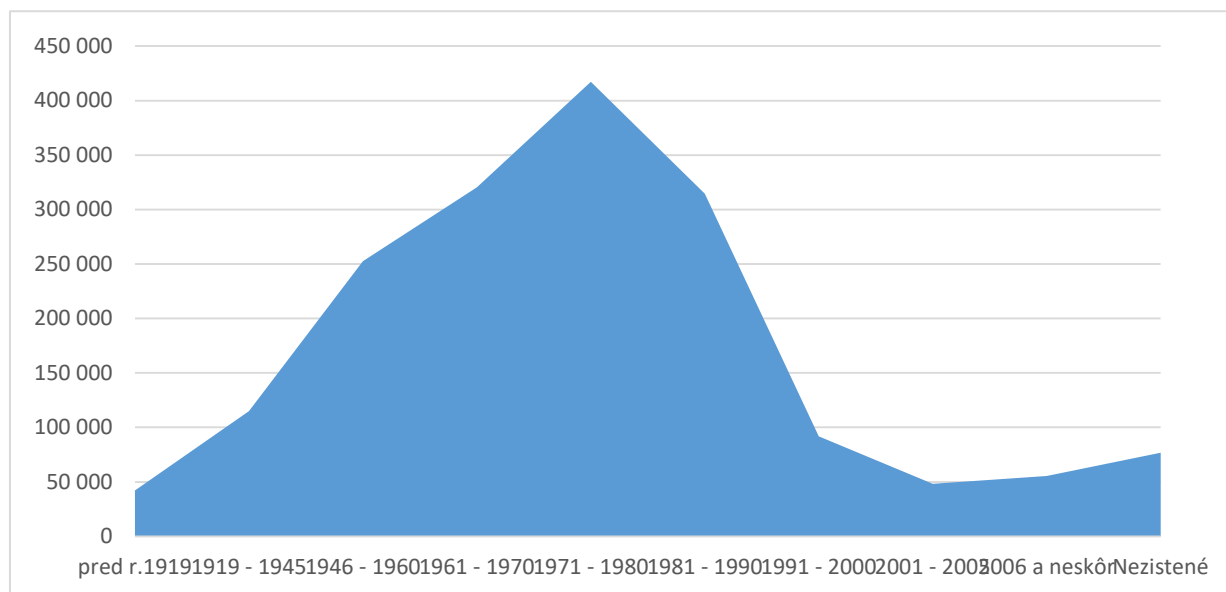
percento verejného nájomného bývania, zvýšiť počet sociálnych bytov a prepojiť verejný a súkromný sektor bývania.

Bytová výstavba v Slovenskej republike ako súčasť trhového ekonomického systému

Bytová výstavba je súčasťou trhového ekonomického systému a zúčastňujú sa na nej obyvatelstvo, domácnosti, firmy, vláda, ako aj finančné inštitúcie. Bytová výstavba závisí od mnohých faktorov, ochote domácností si zaobstarávať bývanie, od ceny cudzích zdrojov, od výšky objemu úspor domácností, či podnikov, peňažnej zásoby bánk, cien aktív. V ostatných rokoch na Slovensku zažívame obdobie prajné znižovaniu úverov na hypotekárne úvery, čo vyvolalo vysoké zvýšenie cien nehnuteľností. Táto skutočnosť vyvolala množstvo otázok, či majú výkyvy v cenách nehnuteľností dopad na reálnu ekonomiku, či má vplyv zvyšovanie cien nehnuteľností na spotrebiteľských cien nehnuteľností. Z teoretického hľadiska sú spojitosti medzi cenami nehnuteľností a makroekonomiou mnohostranné (Meltzer, 1995, Nelson, 2003). Zmena ceny nehnuteľností mení veľkosť bytového fondu, vyvoláva dopyt po peňažných aktívach (Greiber a Setzer, 2007). Súvislosť medzi úvermi a cenami nehnuteľností vplýva na výšku bytového bohatstva, má vplyv na dopyt po úveroch a ponuku na nehnuteľnosti. To, že existuje viacerozmerný vzťah medzi úsporami, úvermi, cenami nehnuteľností a HDP v Slovenskej republike. Hodnotenie stavu bytovej výstavby sa realizuje hodnotením bytového fondu a to prostredníctvom viacerých ukazovateľov: počet začatých, počet rozostavaných a počet dokončených bytov, intenzita bytovej výstavby, vybavenosť cenových domácností bytmi. Zisťovanie sa vykonáva prostredníctvom Sčítania obyvateľov, domov a bytov od roku 1961 a poskytuje informácie o stave bytovej výstavby o obyvateľstve a jeho demografických, sociálnych a ekonomických charakteristikách, o úrovni bývania, štruktúre domového a bytového fondu, technickej vybavenosti bytov. Byty v rámci zisťovania sa delia podľa vlastníctva na súkromné, štátne, územnej samosprávy, družstevné prípadne iné. Ďalej podľa počtu izieb, priemernej rozlohy. Priebežne sa realizujú aj ročné zisťovania, ktoré sú odrazom aktuálneho vývoja v ekonomike, ekonomického rastu, či poklesu, pretože je vývoj v oblasti bytovej výstavby je citlivý na ekonomické výkyvy. Príkladom je obdobie do roku 2008, dokedy bol pozitívny ekonomický vývoj, no vplyv krízy sa naplno prejavil, čo sa odrazilo na bytovej výstavbe. Aj keď bol v roku 2008 celkový počet začatých bytov 28 321, v roku 2009 nastal pokles na

20 325 a v roku 2010 klesol počet začatých bytov na 16 211. Sledovaním bytov v bytových budovách podľa veku, bytový fond pozostáva z bytov postavených v rokoch 1971 až 1980, kedy bolo postavených 417 247 bytov. V porovnaní s obdobím po roku 1980 bolo toto obdobie spojené s bytovou politikou, ktorá podporovala predovšetkým mladé rodiny.

Graf 1 Vekové zloženie bytov v bytových budovách Slovenskej republiky

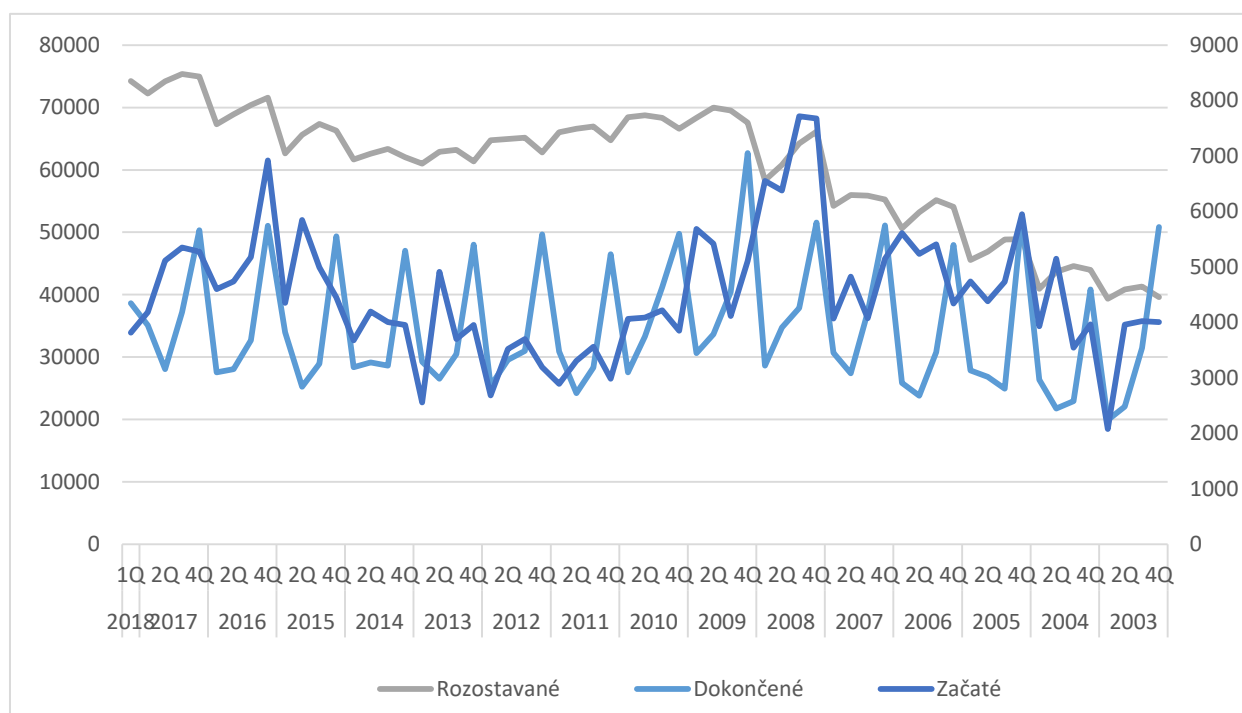

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ SR

V roku 2011 výrazne klesol počet začatých bytov na 12 740 a v roku 2012 sa opäť postupne ich počet zvyšoval až do roku 2016, kedy bolo začatých 21 444 bytov. Pri analýze podľa sektorov môžeme konštatovať, že počet začatých bytov klesá až do súčasnosti vo verejnom sektore, keď bolo v roku 2008 iba 3 399 začatých bytov od roku 2008 postupne klesá a 197 začatých bytov bolo roku 2015. V roku 2016 tento počet narástol na 573 začatých bytov, vplyvom podporných nástrojov, predovšetkým Štátneho fondu rozvoja bývania. Najviac začatých bytov bolo sledovanom období v súkromnom sektore, aj keď tiež vidíme výrazný pokles z 24 809 bytov v roku 2008 na 11 570 bytov v roku 2011. Následne od roku 2012 narastá počet začatých bytov v súkromnom sektore predovšetkým v dôsledku nedostatku nájomných bytov a dobrými úverovými podmienkami na hypotekárne úvery a úvery na bývanie finančných domov, predovšetkým pre obyvateľov do 36 roku veku. V roku 2017 dosiahol počet začatých bytov hodnotu 19 930 bytov, čo je oproti roku 2016 (21 441 bytov)

pokles o 1 511 bytov, čo predstavuje pokles o 7,04 %. Za posledné tri mesiace roka 2017 sa začalo stavať 5 277 bytov. V medziročnom porovnaní sa ich počet znížil o 23,8 %. Medziročný rast zaznamenala výstavba bytov v rodinných domoch o 9,6 %, ich podiel z celkového počtu začatých bytov tvoril 69,2 %.

Graf 2 Kvartálny vývoj počtu začatých, dokončených a rozostavaných bytov v Slovenskej republike

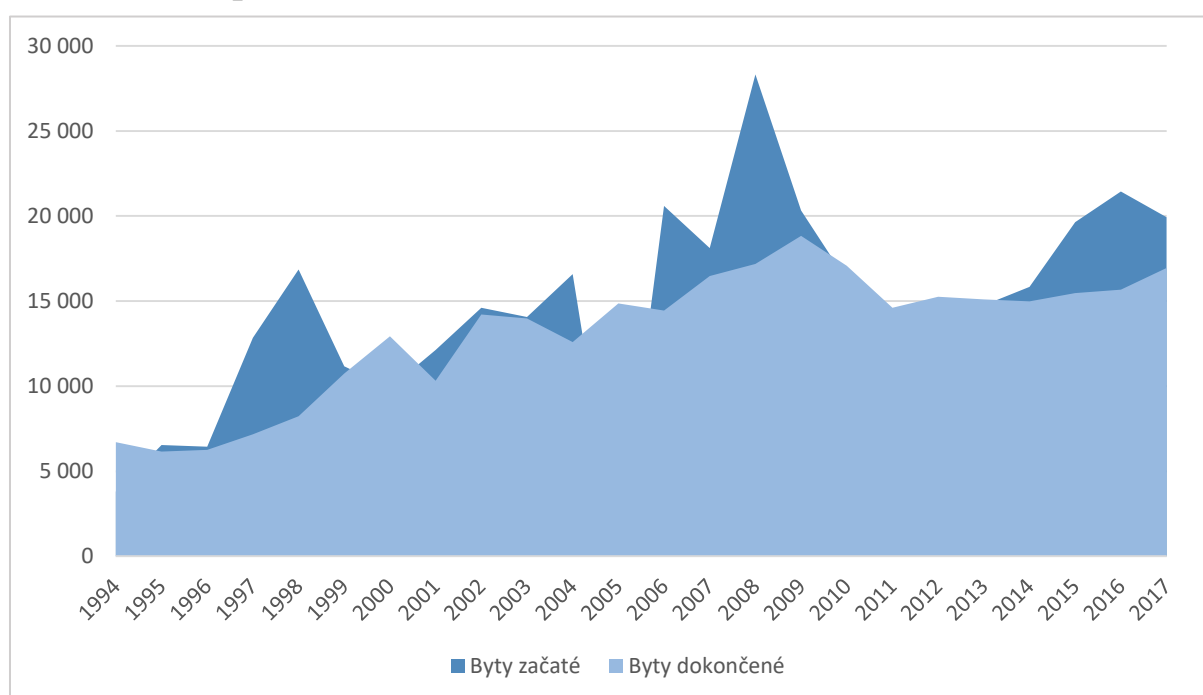

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ SR

Vývoj počtu dokončených bytov od roku 2008 celkovo, tento postupne klesá zo 17 184 bytov na 16 946 bytov v roku 2017. Počet dokončených bytov 16 946 v roku 2017 je oproti roku 2016 (15 672 bytov) vyšší o 1 274 bytov, čo je medziročný nárast o 8,13 %. Na 1 000 obyvateľov pripadá 2,8 bytov a z toho 2,6 v súkromnom vlastníctve. Obytná plocha bytu bola priemerne 73,1m² a v rodinných domoch 85,8m². Najviac dokončených bytov ku koncu roka 2014 bolo trojizbových 3 796, z toho 2 298 v rodinných domoch, a štvorizbových a viacizbových bolo 7 616, z toho 7 358 v rodinných domoch. Iba jeden zo štvorizbových a viac izbových bytov bol vo vlastníctve územnej samosprávy, 212 trojizbových bytov, 296 dvojizbových a 171 jednoizbových bytov. Celkový počet dokončených bytov sa znížil o 1,4 % na 5 662 bytov v dôsledku poklesu v súkromnom sektore o 1,7 %. Počet celkovo rozostavaných bytov v roku 2008 bol 66 122, úroveň kolísala s malými rozdielmi a v roku 2016 bol počet celkovo

rozostavaných bytov 71 581. Vo verejnom sektore je tiež pokles z 6 081 v roku 2008 až na 1 465 bytov v roku 2016. K 31. decembru 2017 dosiahol počet rozostavaných bytov 74 974 bytov, oproti rovnakému obdobiu roka 2016 sa zvýšil o 4,7 percenta. V súkromnom sektore vzrástol o 4,8 percenta na 73 449 bytov a vo verejnom sektore o 4,1 percenta na 1525 bytov. Vyššia rozostavanosť bola aj v rodinných domoch, ich počet dosiahol 45 685 bytov pri raste o šesť percent. V súkromnom sektore môžeme vidieť malé výkyvy, ale všeobecne stúpajúcu tendenciu rozostavaných bytov, v roku 2016 je to 69 689 bytov, z čoho môžeme usudzovať jednoznačný a stúpajúci záujem občanov o súkromné bývanie, nakoľko sa v bankovom sektore poskytujú veľmi nízke úrokové sadzby na úvery. V roku 2017 bol zaznamenaný nárast pri počte rozostavaných bytov o 3 393 bytov oproti roku 2016 (71 581 bytov).

Graf 3 Vývoj počtu začatých a dokončených bytov v Slovenskej republike

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ SR

Vývoj počtu začatých, dokončených a rozostavaných bytov a domov v jednotlivých krajoch SR je veľmi rozdielny, najviac rozostavaných bytov je v Bratislavskom kraji a to 12 915 bytov, v Žilinskom kraji 10 195 bytov. Tiež v Trnavskom kraji, 8 991 bytov, čo je spôsobené vybudovaním priemyselných parkov so zameraním na automobilový priemysel. Potreba a následný prílev

pracovnej sily si tak vyžiadalo zvýšiť budovanie bytov a domov, čo však malo vplyv aj na rast cien nehnuteľností, ktoré v týchto krajoch dosahujú najvyššie úrovne. Najviac dokončených bytov aj domov bolo v Bratislavskom kraji (2 504 bytov v bytových domoch,, 2 242 bytov v rodinných domoch), v Trnavskom kraji bolo 1 758 dokončených domov a až 9 387 bytov, v Žilinskom kraji bolo dokončených 291 bytov a 1 111 domov, pričom 1 184 domov a 386 bytov bolo dokončených v Prešovskom kraji. Najmenej dokončených bytov 571 a 543 domov bolo v Banskobystrickom kraji. Nelichotivá situácia nastala v dôsledku veľmi nízkeho ekonomického vývoja v tomto kraji, kde je nedostatok pracovných príležitostí a tak mnoho obyvateľov je nútených za prácou buď cestovať do iných krajov SR, resp. krajín alebo sa sťahujú mimo bydliska a investujú do vlastných nehnuteľností, keďže neexistuje sektor nájomného bývania a zadlžujú sa. V roku 2017 bolo najviac bytov dokončených v Bratislavskom (36,5 %) a Trnavskom kraji (14,6 %), najmenej v Banskobystrickom kraji (5,2 %). Oproti štvrtému štvrťroku 2016 počet dokončených bytov klesol vo väčšine krajov, najviac v Trenčianskom (o 35 %) a Banskobystrickom kraji (o 33,2 %). Medziročne viac bytov bolo dokončených len v Nitrianskom (o 40,9 %) a Bratislavskom kraji (o 22,7 %).

Vybavenosť obyvateľstva a domácností bytmi, ktoré sú vyjadrované dvomi ukazovateľmi, „počet bytov na 1000 obyvateľov“ a „počet bytov na 100 cenзовých domácností“¹⁰ (ďalej „CD“), taktiež vypovedajú o úrovni bývania. V roku 2001 pripadalo na 1000 obyvateľov v Slovenskej republike celkom 350,4 bytov a 309,6 trvale obývaných bytov. Zároveň na 100 CD pripadalo celkom 91,0 bytov a 80,4 trvale obývaných bytov. Aj keď sa na Slovensku zvyšuje počet začatých a aj dokončených bytov počet bytov, ukazovateľ počet bytov na 1 000 obyvateľov je na úrovni 333 bytov, čím výrazne zaostávame za vyspelými krajinami, kde pripadá na tisíc obyvateľov približne 400 - 450 bytov. Táto skutočnosť negatívne ovplyvňuje hlavne stabilizáciu mladých rodín a nevytvára priestor na mobilitu pracovnej sily. Napriek rastu počtu dokončovaných bytov, chýba v Slovenskej republike okolo 255 tisíc bytov. V porovnaní s ostatnými krajinami EÚ je hodnota tohto ukazovateľa veľmi nízka. Počet bytov na tisíc obyvateľov je v Grécku a Portugalsku veľmi vysoký a to 570 bytov na 1 000 obyvateľov, nasleduje Bulharsko, Francúzsko a Španielsko, kde je viac ako 540 bytov na 1000 obyvateľov. Malta, Fínsko, Švajčiarsko, Taliansko Rakúsko a Nemecko majú aj relatívne vysoký počet bytov v porovnaní s obyvateľstvom, viac

¹⁰ Cenзовá domácnosť je tvorená osobami žijúcimi v jednom byte na základe rodinných alebo iných vzťahov v rámci hospodáriacej domácnosti.

ako 500 bytov na 1 000 obyvateľov. Na rozdiel od toho počet bytov je najnižší v Čile 290 bytov na 1 000 obyvateľov, Mexiku 314 bytov na 1 000 obyvateľov a v Poľsku 363 bytov na 1 000 obyvateľov.

Tabuľka 4 Vývoj počtu obyvateľov, CD a bytov v SR

Rok sčítania ¹¹	Počet obyvateľ.	Prírastok obyvateľov	Počet CD	Prírastok k CD	Počet bytov	Prírastok bytov	Počet trvale obýv. bytov	Prírastok trvale obýv. bytov
1961	4 174 046	-	1 183 316	-	-	-	983 488	-
1970	4 537 290	363 244	1 344 687	161 371	1 189 784	-	1 150 148	166 660
1980	4 991 168	453 878	1 660 477	315 790	1 496 372	306 588	1 413 932	263 784
1991	5 274 335	283 167	1 827 575	167 098	1 768 833	272 461	1 617 828	203 896
2001	5 379 455	105 120	2 071 743	244 168	1 884 846	116 013	1 665 536	47 708
2011	5 397 036	17 581	2 064 635	-7 801	1 941 176	56 330	1 734 685	69 149

Poznámka: - údaj nie je k dispozícii

Prameň: Spracované podľa dokumentov Úroveň bývania v Slovenskej republike a v regiónoch Slovenskej republiky; dokument MVRR SR, Sčítania obyvateľov domov a bytov 1961, 1970, 1981, 1991, 2001, 2011.

Tabuľka 5 Zmeny vo vybavenosti obyvateľstva a CD bytmi

Rok sčítania	Počet bytov na		Počet trvalo obývaných bytov na	
	1000 obyvateľov	100 CD	1000 obyvateľov	100 CD
1961	-	-	235,6	83,1
1970	262,2	88,5	253,5	85,5
1980	299,8	90,1	283,3	85,1
1991	335,4	96,8	306,7	88,5
2001	350,4	92,18	309,6	80,4
2011	359,67	94,02	321,41	84,02

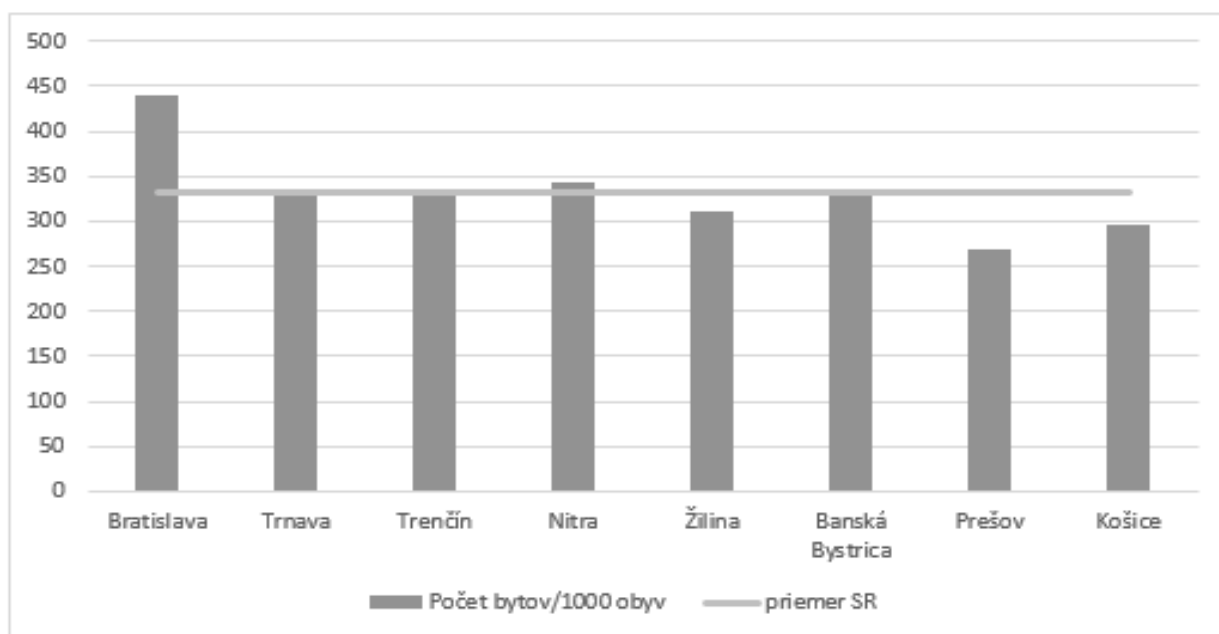
- Údaje nie sú k dispozícii

Prameň: Úroveň bývania v Slovenskej republike a v regiónoch Slovenskej republiky; dokument MVRR SR 4

¹¹ Prvé československé sčítanie ľudu a bytov sa uskutočnilo k 15. februáru 1921 na základe prvého československého zákona o sčítaní ľudu číslo 256/222 Zb. z 8. apríla 1920. So sčítaním ľudu sa uskutočnilo aj sčítanie bytov. Sčítanie ľudu v roku 1921 a aj nasledujúce v roku 1930 boli v podstate pokračovaním rakúskych sčítaní, napriek tomu, že prinášali nové poznatky i niektoré nové metódy. Potreba štatistických údajov vyvolaná veľkými povojnovými zmenami v počte a v štruktúre obyvateľstva bola dôvodom na vykonanie stručných súpisov obyvateľstva ešte pred všeobecným sčítaním ľudu, plánovaným na rok 1950. Tieto súpisy sa uskutočnili k 4. októbru 1946 na Slovensku a k 22. máju 1947 v českých krajinách.

Z regionálneho pohľadu je vybavenosť obyvateľov bytmi na úrovni priemeru SR v Nitrianskom kraji a tiež v Banskobystrickom kraji. Výrazný nedostatok bytov na 1000 obyvateľov je v Prešovskom kraji. Je na mieste zvážiť, či je potrebné investovať do výstavby bytov v tomto regióne len kvôli prispôbovaniu sa štatistike, pretože vzhľadom na nedostatok pracovných pozícií, skôr obyvatelia migrujú do iných regiónov, predovšetkým Bratislavského kraj.

Graf 4 Vybavenosť obyvateľov bytmi v SR v roku 2011¹²

Zdroj: http://www.mindop.sk/files/statistika_vud/vystavba/vystavba_vyvoj.htm

Veľkostná a vlastnícka štruktúra bytového fondu v Slovenskej republike

Podľa veľkostnej štruktúry dokončených bytov v roku 2017 mali najväčšie zastúpenie štvorizbové byty s podielom 35,64 %, ďalej nasledovali trojizbové byty s podielom 25,76 % a dvojizbové byty s podielom 15,70 %, päť a viacizbové byty predstavovali 15,30 % podiel. Najmenší podiel 7,61 % zaznamenali jednoizbové byty a garsónky, ako môžeme vidieť v tabuľke 6. V porovnaní s rokom 2016 boli zaznamenané nárasty jednoizbových bytov a garsónok, dvojizbových bytov a poklesol počet trojizbových, štvorizbových a 5 a viac izbových bytov. V celkovom vyjadrení bol nárast počtu dokončených bytov

¹² Sčítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 2011.

nasledovný: pri štvorizbových (o 240 bytov), pri trojizbových (o 310 bytov) a pri dvojizbových (o 361 bytov). Najvyšší zaznamenaný nárast bol v prípade 1-izbových bytov a garsónok, kde bolo v porovnaní s rokom 2016 dokončených o 434 bytov viac.

Sledovaným ukazovateľom je aj priemerná obytná plocha bytu, ktorá v roku 2017 bola na úrovni 66,80 m², čo predstavuje oproti roku 2016 (73,83 m²) pokles o 7,03 m². Priemerná podlahová plocha dokončených bytov podľa veľkosti bytu bola v roku 2017 112,84 m² a v roku 2016 116,81 m², z toho priemerná podlahová plocha bytov dokončených v roku 2017 v súkromnom tuzemskom vlastníctve bola 113,69 m² a priemerná podlahová plocha dokončených bytov vo vlastníctve miest a obcí bola 52,39 m².

Tabuľka 6 Počet dokončených bytov podľa veľkosti

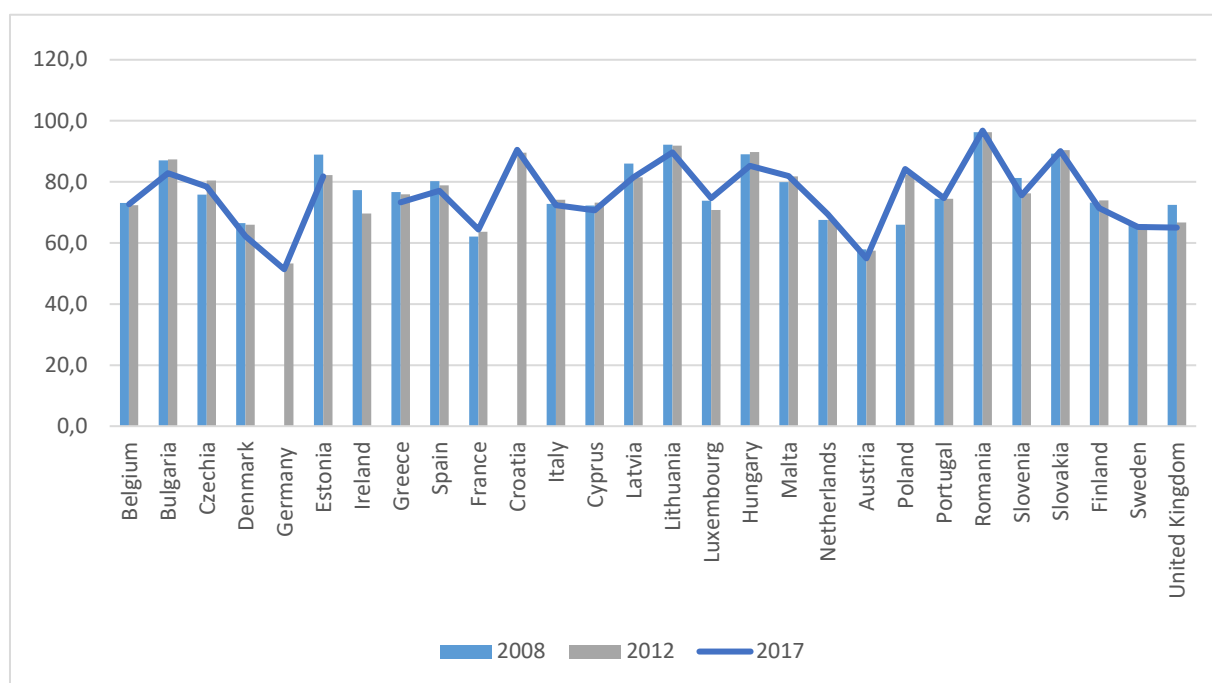
	Počet dokončených bytov	1 – izbové a garsónky	2- izbové	3 - izbové	4 - izbové	5 a viac izbové
2016	15 672	855	2 299	4 055	5 800	2 663
	Podiel (%)	5,46	14,70	25,87	37,01	16,99
2017	16 946	1 289	2 660	4 365	6 040	2 592
	Podiel (%)	7,61	15,70	25,76	35,64	15,30

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Ročenka slovenského stavebníctva 2018

Najväčší podiel bytov postavených v roku 2017 tvoria byty v súkromnom vlastníctve postavené v rodinných domoch (11 547 bytov), čo tvorí 68,14 % z celkového počtu dokončených bytov. Byty v súkromnom vlastníctve dokončené v bytových domoch predstavujú v roku 2017 podiel 30,44 %, čo je na úrovni 5 159 bytov. Celkový počet dokončených bytov vo vlastníctve územnej samosprávy v roku 2017 bol 226, čo tvorí 1,33 % z celkového počtu dokončených bytov. Ostatné formy vlastníctva v roku 2017 na celkovom počte dokončených bytov majú najmenšie zastúpenie - 14 bytov, čo predstavuje v porovnaní s rokom 2016 o 8 viac, podiel na celkovom počte dokončených bytov je však len 0,083 %. Trend vývoja vlastníckej štruktúry dokončených bytov poukazuje od roku 2007 až po rok 2017 na klesajúci podiel obecných nájomných bytov na celkovom počte dokončených bytov. Za uvedených 11 rokov bolo dokončených ročne v priemere 1 483 obecných nájomných bytov. V roku 2017 sme zaznamenali najnižší podiel (1,33 %) obecného vlastníctva na celkovom počte dokončených bytov.

V 3. štvrtroku 2018 sa začalo stavať 5 963 bytov. V porovnaní s 3. štvrtrokom 2017 sa ich počet zvýšil o 11,4 % vplyvom rastu v súkromnom sektore o 12,3 %. Zvýšila sa aj výstavba v rodinných domoch o 5,2 % na 4 075. Celkový počet dokončených bytov vzrástol o 4,1 % na 4 354 v dôsledku rastu v súkromnom sektore o 3,2 %. Najviac bytov bolo dokončených v Bratislavskom (31,4 %) a Trnavskom kraji (16,3 %), najmenej v Trenčianskom kraji (6 %). Počet dokončených bytov sa medziročne zvýšil vo väčšine krajov, relatívne najviac v Nitrianskom a Banskobystrickom kraji. Klesol v Košickom, Trenčianskom a Prešovskom kraji. K 30. septembru 2018 bolo rozostavaných 77 371 bytov, v porovnaní s rovnakým obdobím roka 2017 ich počet vzrástol o 2,7 %. Pozitívny vývoj bol aj vo výstavbe rodinných domov, ktorých počet sa zvýšil o 5,6 % na 48 398 bytov. V priebehu 1. až 3. štvrtroka 2018 sa začala výstavba 15 240 bytov a dokončených bolo 12 658 bytov. V porovnaní s rovnakým obdobím roka 2017 sa zvýšil počet začatých bytov o 4 % a počet dokončených bytov o 12,2 %.

Graf 5 Podiel vlastníckeho bývania v krajinách Európskej únie v %

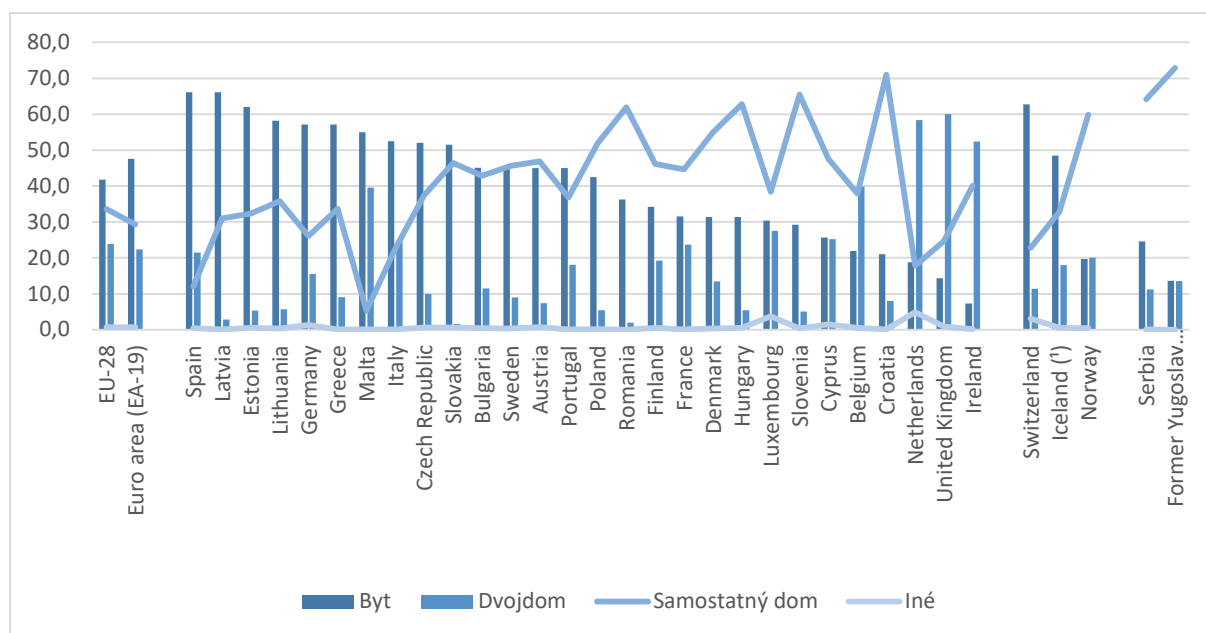
Zdroj: spracované z údajov Eurostat¹³

¹³ <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do>

Na Slovensku je v súčasnosti len veľmi malý podiel nájomných bytov, čo je ale spôsobené nekoordinovanými a nepresnými rozhodnutiami štátu za posledných 20 rokov uplatňovania bytovej politiky na Slovensku. Podľa odhadov je v súčasnosti vo vlastníctve obcí a štátu približne 2,7 % bytov na rozdiel od Európskej únie, kde je tento podiel od 19 % do 62 %, pričom verejný sektor predstavuje asi 18% z bytového fondu.

V krajinách Európskej únie (EÚ) sa podiel nájomných bytov pohybuje od 19 % do 62 % z celkového bytového fondu. Podiel nájomných bytov v Rakúsku tvorí až 42% z celého bytového fondu, v Českej republike je to 21 %. Vysoký pomer vlastníckeho bývania je dlhodobo neudržateľná situácia, ktorá sa v budúcnosti odzrkadlí na ďalšom rozvoji predovšetkým v krajinách s vyššou mierou nezamestnanosti. V porovnaní s Európskou úniou vlastniť majetok či nehnuteľnosť je pre Slovákov jedným z najdôležitejších faktorov, ktoré ovplyvňujú intenzitu bytovej výstavby ako aj ekonomický rozvoj. V roku 2016 žila viac ako štvrtina (26,6 %) obyvateľov EÚ28 v obydli obývanom vlastníkom, ktoré bolo zaťažené pôžičkou alebo hypotékou, a viac ako dve pätiny (42,6 %) obyvateľov žili vo vlastnom obydli, ktoré nebolo zaťažené pôžičkou ani hypotékou. Celkovo žilo sedem z desiatich (69,2 %) obyvateľov EÚ28 v obydli obývanom vlastníkom, zatiaľ čo 19,9 % žilo v obydli s nájomným za trhovú cenu a 10,8 % žilo v obydli so zníženým nájomným alebo boli ubytovaní bezplatne.

Graf 6 Rozdelenie obyvateľstva podľa typu obdobia, 2016 (% populácie)

Zdroj: vlastný graf na základe údajov Eurostat.

V roku 2016 žila v obydľí obývanom vlastníkom viac ako polovica obyvateľov jednotlivých členských štátov EÚ, s najnižším podielom v Nemecku (51,7 %) a najvyšším podielom v Rumunsku (96,0 %). Ani jeden z členských štátov EÚ teda nezaznamenal podiel nájomníkov, ktorý by bol vyšší ako podiel osôb žijúcich v obydľí obývanom vlastníkom. Naproti tomu vo Švajčiarsku bol podiel osôb, ktoré bývali v prenajatom obydľí, vyšší ako podiel osôb žijúcich v obydľí obývanom vlastníkom, keďže približne 57,5 % obyvateľov bolo nájomníkmi. Viac ako polovica obyvateľov žila v obydľí obývanom vlastníkom s nesplatenou pôžičkou alebo hypotékou v Holandsku (61,0 %) a vo Švédsku (54,8 %). Týkalo sa to aj Islandu (63,9 %) a Nórska (62,3 %).¹⁴

Podiel osôb žijúcich v prenajatých obydliach s nájomným za trhovú cenu bol v roku 2016 nižší ako 10,0 % v 11 členských štátoch EÚ. Naproti tomu v prenajatých obydliach s nájomným za trhovú cenu žili približne dve pätiny obyvateľov Nemecka (39,8 %) a Dánska (37,9 %), podobne ako tri desatiny obyvateľov Švédska (34,0 %), Holandska (30,3 %) a Rakúska (29,7 %) a približne jedna pätina obyvateľov Luxemburska (21,5 %), Grécka (20,8 %) a Belgicka (20,0 %). Podiel obyvateľov, ktorí žili v prenajatých obydliach s nájomným za trhovú cenu, bol ešte vyšší vo Švajčiarsku, kde presiahol polovicu (50,2 %). Podiel obyvateľov žijúcich v obydľí so zníženou cenou nájmu alebo bývajúcich v obydľí poskytovanom bezplatne bol nižší ako 20,0 % vo všetkých členských štátoch EÚ a šiestich tretích krajinách, ktorých údaje sú uvedené.

Tabuľka 7 Počet dokončených bytov vo vlastníctve obce a ich podiel na celkovom počte dokončených bytov (v %) v rokoch 2007 až 2018

Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Počet	3149	2631	2305	2481	1544	1544	1064	680	339	359	226
Podiel v %	19,1	15,3	12,2	14,5	10,6	10,1	7,05	4,54	2,19	2,29	1,33

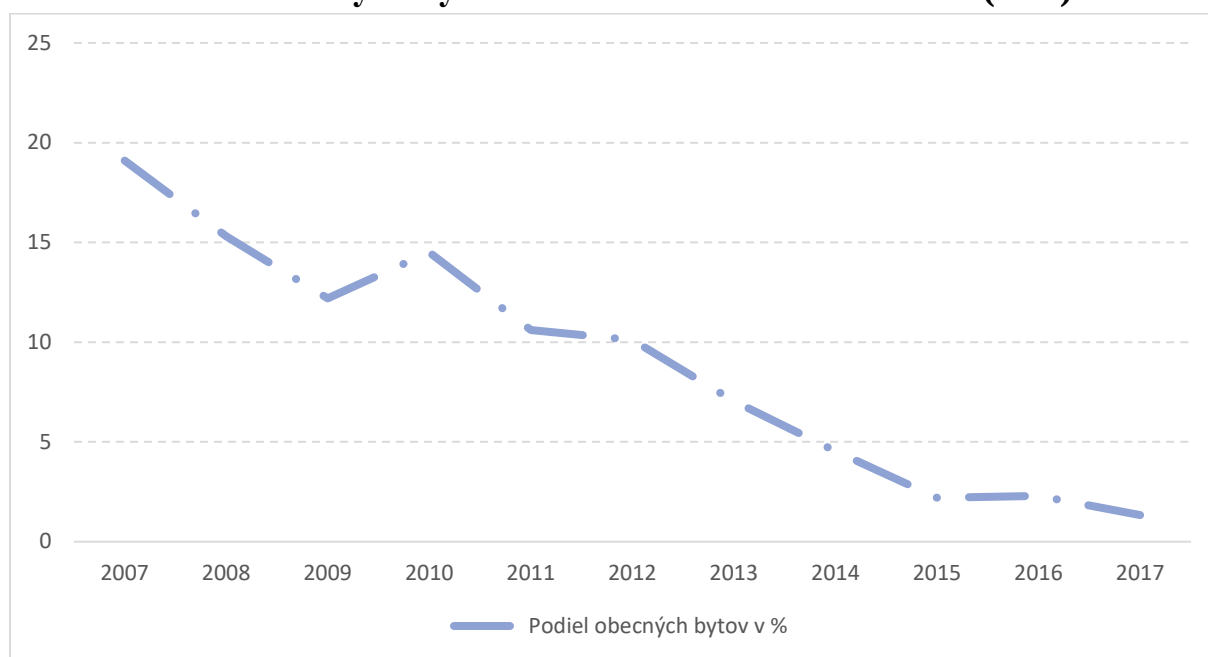
Zdroj: vlastné spracovanie podľa ŠÚ SR

Pri Sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2001 bolo z celkového počtu bytov v Slovenskej republike 75,9 % vo vlastníctve občanov (cca 50 % v rodinných domoch, 26 % v bytových domoch), vo vlastníctve bytových

¹⁴ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Housing_statistics/sk#Kvalita_b.C3.BDvania

družstiev bolo 14,9 % bytov a vo vlastníctve iných subjektov cca 9,2 % bytov. Vlastníctvo bytov je upravené zákonom č. 182 /1993 Z. z. o vlastníctve bytov a nebytových priestorov. V grafe 7 je uvedený vývoj podielu výstavby bytov vo vlastníctve obce podľa údajov štatistického úradu na celkovom počte dokončených bytov v rokoch 2007 až 2018. V roku 2003 dosiahol podiel dokončených bytov v obecnom vlastníctve hodnotu 28,4 %. V roku 2004 klesol podiel dokončených bytov v obecnom vlastníctve na úroveň 12,1 %, v roku 2005 dosiahol hodnotu 13,7 %, v roku 2006 hodnotu 14,8 % z celkového počtu dokončených bytov. V roku 2007 tento podiel stúpol na 19,1 %, v roku 2008 klesol na úroveň 15,3 % a v roku 2009 na 12,2 %. V roku 2010 bol tento podiel v úrovni 14,5 % a v roku 2011 v úrovni 10,6 %. V roku 2012 dosiahol podiel dokončených obecných bytov 10,1 %, v roku 2013 7,1 %, v roku 2014 4,5 %, v roku 2015 2,2 %, v roku 2016 2,1 % a v roku 2017 1,3 %. V roku 2018 bol podiel dokončených obecných bytov historicky najnižší, a to len 1,0 %. Keďže výška výdavkov na bývanie nedovoľuje spotrebovať dôchodok na ostatné statky. Naproti tomu v iných štátoch je uprednostňovaná skôr kariéra v práci, nájomné bývanie a teda mobilita za prácou.

Graf 7 Vývoj podielu bytov vo vlastníctve obce na celkovom počte dokončených bytov v SR v rokoch 2007 až 2017 (v %)

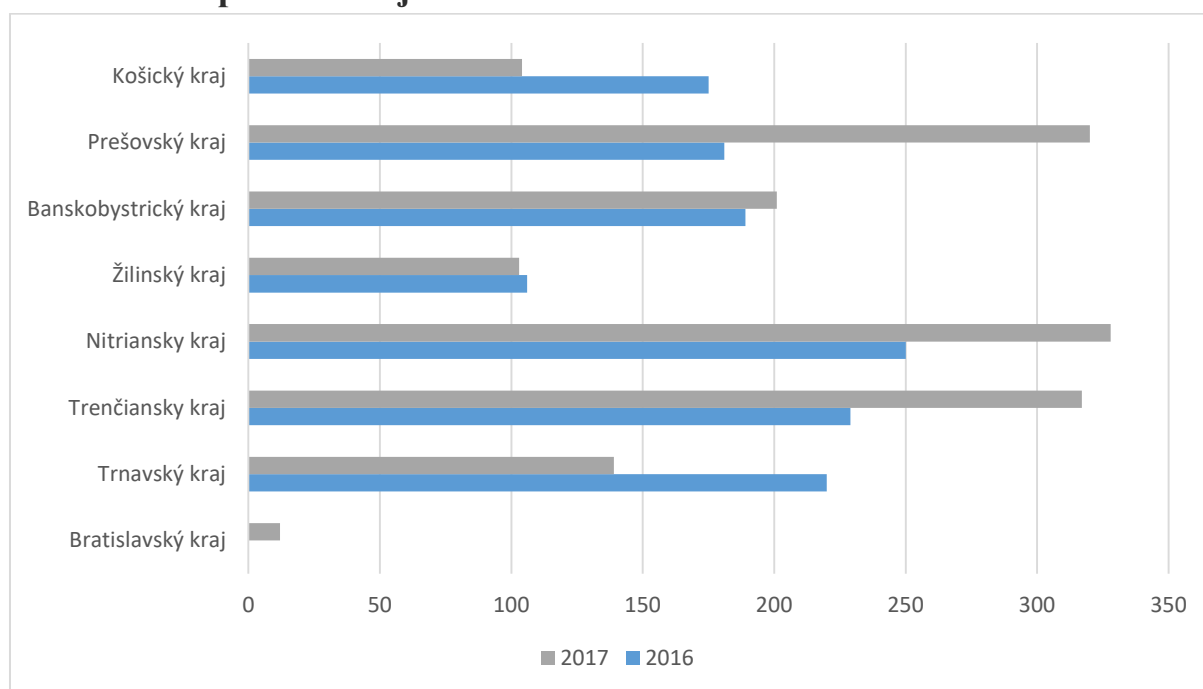
Zdroj: vlastné spracovanie podľa ŠÚ SR

Tabuľka 8 Počet podporených bytov vo vlastníctve územnej samosprávy 2007 – 2017

Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Mestá	857	1 538	1 426	733	390	281	718	794	857	438	562
Obce	1 920	1 871	1 222	1 570	1 199	1 000	681	1 205	1 043	912	962
Spolu	2 777	3 409	2 648	2 303	1 589	1 281	1 399	1 999	1 900	1 350	1 524

Zdroj: vlastné spracovanie podľa ŠÚ SR

V roku 2017 sa nájomný sektor vo vlastníctve územnej samosprávy rozšíril o 1 524 bytov, čo oproti roku 2016 predstavuje nárast o 174 bytov. Za obdobie rokov 2000 až 2017 bolo obstaraných už 42 112 bytov na území celého Slovenska. Mestá, ktorých je na Slovensku 140, predstavujú menej ako 5 % z celkového počtu 2 890 obcí.

Graf 8 Počet podporených bytov vo vlastníctve územnej samosprávy podľa krajov

Zdroj: vlastné spracovanie podľa ŠÚ SR

Na základe údajov zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 v nich však žilo viac ako 54 % obyvateľov. Táto skutočnosť by mala byť v ideálnom prípade

premietnutá aj do počtu obstaraných bytov práve mestami. Odhliadnuc od pár výnimiek však musíme konštatovať, že od roku 2005 je obstaranie bytov paradoxne viac realizované obcami. Podľa počtu podporených bytov vo vlastníctve územnej samosprávy podľa krajov vidíme, že aj vzhľadom na skutočnosť, že sa obyvatelia sťahujú za prácou do krajov na západe Slovenska a mnohí by sa presťahovali, nereagujú samosprávy na požiadavky trhu s nájomnými bytmi. V Bratislavskom kraji bolo podporených len 12 bytov, naproti tomu v Prešovskom kraji 320 bytov.

Ponuka bývania a dopyt po bývaní

Bývanie je statkom dlhodobu využívanú spotreby, stáva sa nielen predmetom spotreby, ale aj dlhodobou investíciou domácností, a to predovšetkým v prípade ak ide o vlastnícke bývanie. Cena vlastníckeho bývania býva taká vysoká, že k jeho získaniu treba často dlhodobu splatnú hypotekárnu úveru. Vlastnícke bývanie sa preto považuje za relatívne najdrahší spotrebný predmet. „Podľa štúdie Svetovej banky predstavovala v USA, Francúzsku a Veľkej Británii priemerná cena bytu začiatkom 90. rokov minulého storočia zhruba 2 až 3 násobok priemerného ročného príjmu (Císař a Rektořík, 1999). Aj vzhľadom k tejto skutočnosti sa potom domácnosti snažia investovať do takého bývania, pri ktorom predpokladajú, že jeho budúca cena sa vyrovná všetkým nákladom spojeným s jeho získaním. Aj domácnosti, ktorých cieľom nie je zisk, t. j. kúpa bytu a jeho následný predaj a prenájom, na bytovom trhu vystupujú v dvojakej úlohe, v úlohe investora aj v úlohe spotrebiteľa. Domácnosť sa rozhoduje, či uloží svoje peňažné prostriedky na vkladový účet s danou ročnou úrokovou mierou a vložený kapitál sa bude zúčtovať, alebo investuje peňažné prostriedky do bývania. Investičné správanie sa domácností je ovplyvňované aj vekom potenciálneho kupujúceho (mladé domácnosti nedisponujú zväčša veľkým majetkom a aj ich sporenie je pomerne malé). Investičné správanie je viditeľnejšie v strednom, zrelom veku. V období staroby už naopak dochádza skôr k spotrebe majetku naakumulovaného v podobe úspor. Popri trhu tovarov sa byt a bytová výstavba zúčastňujú v trhovej ekonomike na dvoch ďalších trhoch trhu kapitálu a trhu práce.¹⁵

¹⁵ Na kapitálovom trhu podnikajú banky, sporiteľne a poisťovne poskytovaním úverov na kúpu bytu, resp. jeho výstavbu a na druhej strane držaním úspor jednotlivcov a štátnymi subvenciami. Na trhu práce ľudia ponúkajú svoju prácu stavebným firmám. Firmy, verejný sektor a vláda, zasa ovplyvňujú dopyt po práci vytváraním pracovných príležitostí.

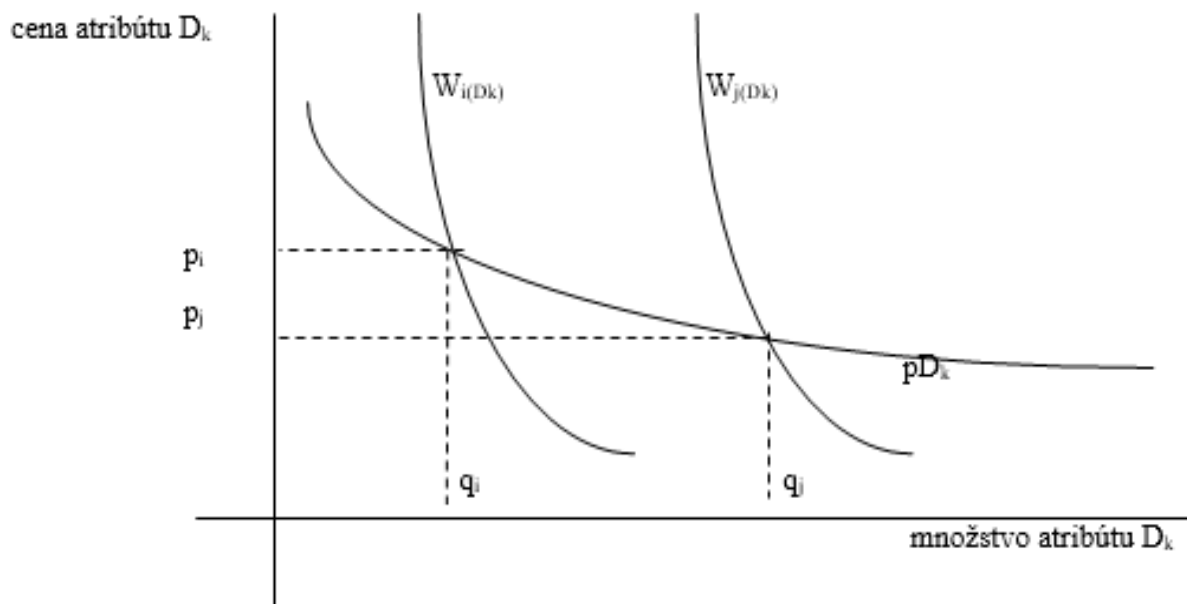
Na strane dopytu sa prejavuje podoba dopytu po vlastníckom bývaní (spotreba a investícia). Rozhodnutie domácnosti, či vstúpi na trh vlastníckeho bývania alebo nájomného bývania, je vo veľkej miere ovplyvnené investičnými očakávaniami domácnosti. Pokiaľ rastie miera zhodnotenia nehnuteľností v čase (t. j. rast ich trhových cien) viac ako pri ostatných možných investíciách a ak miera zhodnotenia rastie rýchlejšie ako úroková miera požičaného kapitálu (napr. hypoték), potom je isté, že domácnosť dá prednosť vlastníckemu bývaniu pred nájomným bývaním. Aj z tohto dôvodu je dopyt po vlastníckom bývaní na trhu s bytmi vo veľkej miere ovplyvnený situáciou na finančných trhoch, predovšetkým výškou úrokovej miery. Spotrebiteľ sa snaží na akomkoľvek trhu maximalizovať svoj úžitok. Pritom platí, že hraničný úžitok zo spotreby každej ďalšej jednotky konkrétneho statku klesá.¹⁶ Ak by sme predpokladali, že úžitok je merateľný v peňažných jednotkách, potom krivka hraničného úžitku každého spotrebiteľa je totožná s krivkou individuálneho dopytu daného spotrebiteľa po danom statku. Spotrebiteľ sa nachádza v rovnováhe vtedy, keď sa jeho hraničný úžitok z ďalšej jednotky statku vyrovná s cenou statku. V prípade analýzy bývania ako heterogénneho statku však treba mať na pamäti, že racionálne rozmyšľajúci spotrebiteľ, ktorý sa snaží o maximalizáciu svojho úžitku, je pri svojom rozhodovaní vystavený množstvu zrovnávaní hraničných úžitkov a cien jednotlivých atribútov bývania. Spotrebiteľ potom maximalizuje svoj úžitok vtedy, keď je hraničný úžitok z každého jednotlivého atribútu bývania rovný jeho cene. V grafe 9 krivka $p D_k$ udáva, o koľko peňažných jednotiek sa zvýši cena bývania, ak sa zvýši ponuka atribútu o jednu jednotku. V tomto prípade je klesajúca, pretože odráža zákon klesajúcej hraničnej užitočnosti. Krivky W_i a W_j predstavujú krivky hraničného úžitku spotrebiteľov i a j pre určité množstvo atribútu bývania D_k . Tieto krivky majú klesajúci tvar, pretože odrážajú zákon klesajúceho hraničného úžitku. Spotrebiteľ i teda maximalizuje svoj úžitok pri množstve charakteristiky q_i a cene p_i .

Spotrebiteľ j zas maximalizuje svoj úžitok pri množstve q_j a cene p_j . Každý racionálny investor (domácnosť) vie, že koruna utratená dnes nie je korunou utratenou zajtra. To znamená, že ak sa domácnosť rozhodne nezaobstarať si drahé vlastnícke bývanie a ušetrný kapitál by použila napr. na investovanie do akcií, tak by zajtra mohla utrátiť korunu plus nejaký ten halier ako výnos z investície. Dopyt a ponuka na trhu s bytmi v zásade podliehajú rovnakým zákonitostiam vo väčšine krajín (Jankovičová, 2003). Aby na trhu s bytmi vznikla rovnováha, resp.

¹⁶ Prvý Gossenov zákon, tzv. zákon klesajúcej hraničnej užitočnosti. S postupným uspokojovaním určitej potreby intenzita jej užitočnosti klesá.“

aby sa k nej priblížila, štáty vynakladajú nemalé finančné prostriedky, pretože dopyt býva prevažne vyšší ako ponuka vplyvom konkurencie.

Graf 9 Rovnováha pri spotrebe jednotlivých atribútov bývania

Zdroj: Lux, M.: Mikroekonomie bydlení. Praha. 2002

Konkurencia zvyšuje dopyt, čo vedie k celkovému zväčšeniu objemu výstavby bytov. Pri neexistencii konkurencie náklady rastú a ponuka bývania zostáva neelastická vo vzťahu k dopytu. Ponuku a dopyt na trhu s bytmi sú ovplyvňované zmenami spoločenského systému (industriálny, postindustriálny, trhový, direktívny, demokratický a pod.), úroveň prosperity, životná úroveň, úrovňou legislatívy (podporuje, potláča), úrovňou hospodárskeho rozvoja územia, územného plánovania a stavebného riadenia (stupeň urbanizácie, schopnosťou zaistiť rastovú dynamiku, udržateľný rozvoj, atraktivnosť územia pre investorov aj populáciu, atď.), úrovňou fiškálneho systému (stimulujúci, kontraproduktívny, plošný, systémový), rastom alebo poklesom populácie (je potrebné uvažovať s úrovňou štátnou, regionálnou, lokálnou), vekovým rozložením populácie, štatútmi rodín (diverzifikované potreby, životný štýl), zamestnanosťou, potenciálom pracovne aktívnej populácie a dostupnosť pracovných síl, kvalifikácia, zmenami v technológiách výstavby a prevádzky budov a zariadení a tiež aj finančnými nákladmi na správu majetku, ponukou peňazí na finančných trhoch. Základným poslaním štátu je vytvárať stabilné trhové prostredie umožňujúce domácnostiam bývať podľa ich príjmovej situácie, podporujúce

mobilitu pracovnej sily s využitím existujúceho bytového fondu a bez nadmerného tlaku na bytovú výstavbu.

Trh bytov rozdeľuje na trh existujúcich bytov a trh novovzniknutých bytov. Obidva trhy sú navzájom úzko prepojené, pričom deformácie v jednom trhu sa rýchlo prenášajú do druhého. Práve z tohto dôvodu nie je možné regulovať tieto trhy oddelene. Trh s bytmi podľa vlastníckych a užívateľských práv k bytom člení tiež na trh bytov v osobnom (súkromnom) vlastníctve, trh nájomných bytov, s ďalším rozdelením na trh súkromných nájomných bytov a trh verejných nájomných bytov a trh bytov v družstevnom vlastníctve. Podľa typu nehnuteľnosti členíme trh s bytmi na čiastkové trhy s bytmi a to trh rodinných domov, trh bytov v bytových domoch a trh bytov v penziónoch a ubytovniach. Z uvedeného vyplýva, že v štáte neexistuje jediný trh s bytmi, ale trh bytov je sústavou miestnych (parciálnych) trhov s relatívnou samostatnosťou v závislosti od konkrétnych podmienok. Centrom miestneho trhu bytov je mesto resp. obec, ktoré má v hierarchii osídlenia daného regiónu rozhodujúce postavenie. Význam miestneho trhu s bytmi je určený existujúcim bytovým fondom, úrovňou sociálnej infraštruktúry, dopravnou dostupnosťou, počtom pracovných príležitostí pre obyvateľov. Faktorom ovplyvňujúcim trh s bytmi je cena. Faktormi negatívne ovplyvňujúcimi trh s bytmi a jeho efektívne fungovanie v oblasti dopytu je pokles reálnych príjmov a rast cien potravín a ostatných spotrebných tovarov, nedostupnosť získania úveru na kúpu bytu v dôsledku úrokovej politiky, reštrukturalizácia ekonomiky a s ňou súvisiaca potreba mobility pracovnej sily, nedostatočná informovanosť občanov z hľadiska nájomného vzťahu a vlastníctva k bytu, liberalizácia nájomného na jednej strane a nároky na financovanie údržby na strane druhej. V oblasti ponuky ide o jednorázové zrušenie subvencií na bytovú výstavbu, niekoľkonásobné zvýšenie cien pozemkov a problémy súvisiace s nevyjasnenosťou vlastníckych vzťahov, zvýšenie cien stavebných materiálov, nedostatočná podpora podnikateľských subjektov, nevyhovujúca štruktúra bytového fondu, zanedbanosť údržby a obnovy bytového fondu. V oblasti inštitucionálnej sú to predovšetkým nedostatky v oblasti legislatívy.

Cena bývania nezávisí len od efektívnosti výstavby, ale tiež od elasticity, s akou výstavba reaguje na zmeny v dopyte po bývaní, tiež od skutočnosti, že domy a byty sa od seba navzájom odlišujú veľkosťou obytnej plochy, vonkajším vzhľadom, vekom, kvalitou použitých materiálov, ako aj kvalitou pridružených priestorov (garáž, bazén, záhrada, telocvičňa a pod.) (Babič, 1998). Cena bývania je ovplyvňovaná kvalitou okolitého prostredia, sociálnou štruktúrou obyvateľov, hlučnosťou prostredia, kvalitou verejných priestranstiev, ciest, chodníkov

dostupnosťou do zamestnania, škôl, zdravotníckych a kultúrnych zariadení. Bývanie, na rozdiel od iných druhov statkov, predstavuje kumulatívny dopyt po bytových službách, ktoré sú s bývaním spojené (vyššie spomenuté bytové služby). Tieto bytové služby vyplývajú z rozmanitosti najrôznejších charakteristík bývania. Bývanie sa nepovažuje za jeden statok, ktorý prináša konkrétny úžitok svojim potenciálnym alebo aktuálnym spotrebiteľom. Je potrebné identifikovať jeho základné atribúty (napr. počet miestností, kvalita prostredia, dostupnosť), na základe čoho sa vytvára celý rad dopytových kriviek po jednotlivých bytových službách. Cena bývania nebýva z dôvodu heterogénnosti určovaná ako jedna cena (jedno číslo), ale ako vektor cien jednotlivých bytových služieb, ktoré dané bývanie poskytuje.

Dostupnosť bývania a jeho meranie

Dostupnosť bývania závisí od cien nehnuteľností, výšky príjmov jednotlivcov resp. domácností. Významnú úlohu zohrávajú aj výdavky na bývanie, úroková sadzba, podpora obstarávania bývania zo strany štátu. Dôležité je tiež sledovať indikátory podmienok bývania založené na EU SILC, predovšetkým:

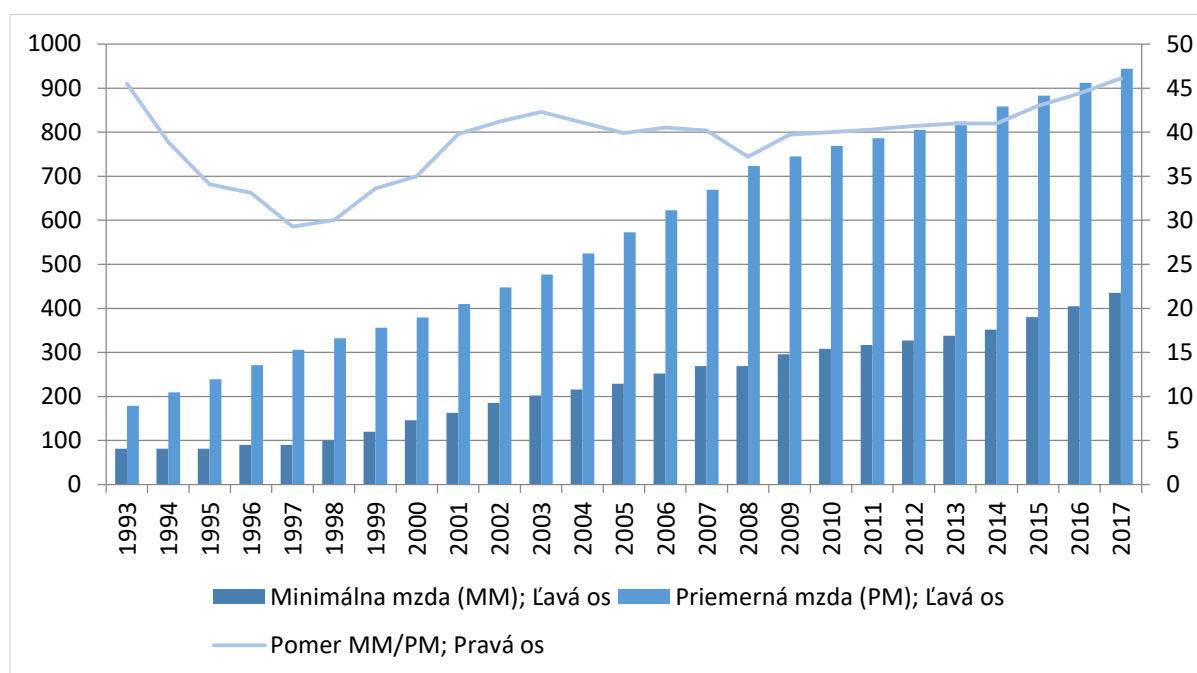
- Mieru zaťaženia nákladmi na bývanie, ktorá odkazuje k podielu osôb žijúcich v domácnostiach, kde celkové náklady na bývanie predstavujú viac než 40 % celkového disponibilného príjmu domácnosti.
- Mieru preplnenosti obydlií, ktorá odkazuje k podielu osôb žijúcich v obydliach, ktoré spĺňajú podmienky preplnenosti.
- Depriváciu v bývaní, ktorá odkazuje k podielu osôb žijúcich v domácnostiach, ktoré majú problémy s bývaním.

K nim možno prirátat' ďalšie charakteristiky podmienok bývania, ktoré možno identifikovať na základe údajov EU SILC. Ide napríklad o vlastnícky status vo vzťahu k obydliu, nedoplatky za energie alebo nájom a podobne.

Dostupnosť bývania v závislosti od výšky príjmov jednotlivcov resp. domácností, môžeme analyzovať podľa výšky priemernej mzdy. Nominálna priemerná mesačná mzda v národnom hospodárstve SR zaznamenávala neustály

rast. Jej trend rastu sa mierne znížil po roku 2008, a to aj v dôsledku znižujúcej sa inflácie. Priemerná mesačná mzda na Slovensku bola v roku 2016 bola 916 €, v roku 2017 1 020 €. V rokoch 2011 až 2017 vzrástla priemerná mesačná mzda vo všetkých krajoch na Slovensku. Najvyšší nárast bol v Trenčianskom kraji o 18,7 % a najnižší v Bratislavskom kraji o 14,3%. Úroveň miezd v SR vo vzťahu k úrovni HDP (resp. k úrovni produktivity práce vyjadrenej buď ako pomer HDP/počet obyvateľov alebo HDP/počet zamestnaných) zaostáva sa ostatnými porovnateľnými krajinami EÚ. V roku 2017 podiel miezd na HDP predstavoval 40,49 % (Česká republika 41,4 %, Maďarsko 42,96 %, Lotyšsko 43,78 %, Litva 46,55 %, Estónsko 48,15 %). Nižší podiel mzdovej kompenzácie zamestnancov malo len Poľsko, a to 38,58 %. Vyspelé krajiny dosahujú oveľa vyššie hodnoty, napr. Rakúsko 47,52 %, Nemecko 50,88 % a Francúzsko 52,19 %. Priemer krajín EÚ 28 dosiahol v roku 2017 47,23 %.

Graf 10 Vývoj nominálnej priemernej a minimálnej mzdy (v eurách) a ich pomer (v %) na Slovensku

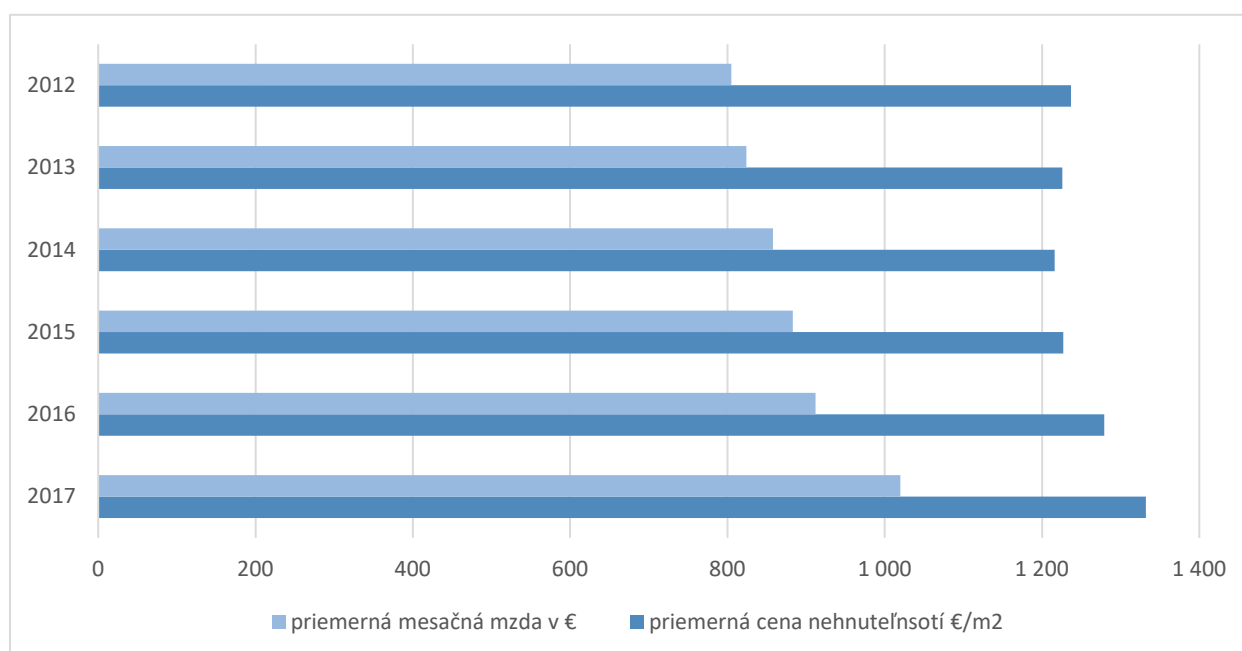

Zdroj: vlastný graf zostrojený na základe údajov ŠÚ SR

V súvislosti s investíciami do nehnuteľností na bývanie je preto dôležité sledovať ukazovateľ price to income ratio, ukazovateľ pomeru cien k príjmom. Tento pomer je jedným z opatrení cenovej dostupnosti bývania. Pomer ceny a výnosu v Spojených štátoch sa v roku 2017 rovnal 108,25 %, v Slovenskej

republike dosiahol ukazovateľ hodnotou 96,7 %. Ukazovateľ pomeru cien nehnuteľností k príjmom price to income ratio vypovedá o dostupnosti bývania. Vzhľadom na vývoj pomeru rastu cien nehnuteľností a príjmov v SR, sa približujeme k hodnotám z roku 2008 a nie je vylúčené, že sa tá istá situácia zopakuje. Je na mieste konštatovať, že opatrenia v súvislosti s možnosťou zabezpečenia si bývania sú nedostatočné. Opatrenia bytovej politiky nereagujú na súčasné potreby a vývoj na realitnom ako aj na hypotekárnom trhu. Uvedené skutočnosti majú dopad na výšku nákladov spojených s bývaním, čo je zdrojom neistoty bývania a môžu nastať ťažkosti s pravidelnou úhradou nákladov spojených s bývaním. Podiely výdavkov na bývanie vo vybraných krajinách vo vybraných krajinách rástli od roku 1999, no najviac v Maďarsku a to z podielu 20 % až na úroveň 39,3 % v roku 2010, čo bolo až okolo 20 %. V roku 2015 ich podiel poklesol na úroveň 37 %. V Poľskej republike sa tiež podiel výdavkov na bývanie zvýšil v období rokov 1999 až 2005, do roku 2005 z úrovne 31,5 % sa do roku 2015 zvýšili na 34 %. V Českej republike bol podiel výdavkov na bývanie v roku 1999 okolo 17,5 % a do roku 2015 sa podiel výdavkov na bývanie zvýšil na 22,3 %. V porovnaní s ostatnými krajinami bol podiel výdavkov na bývanie v Českej republike počas celého sledovaného obdobia najnižší.

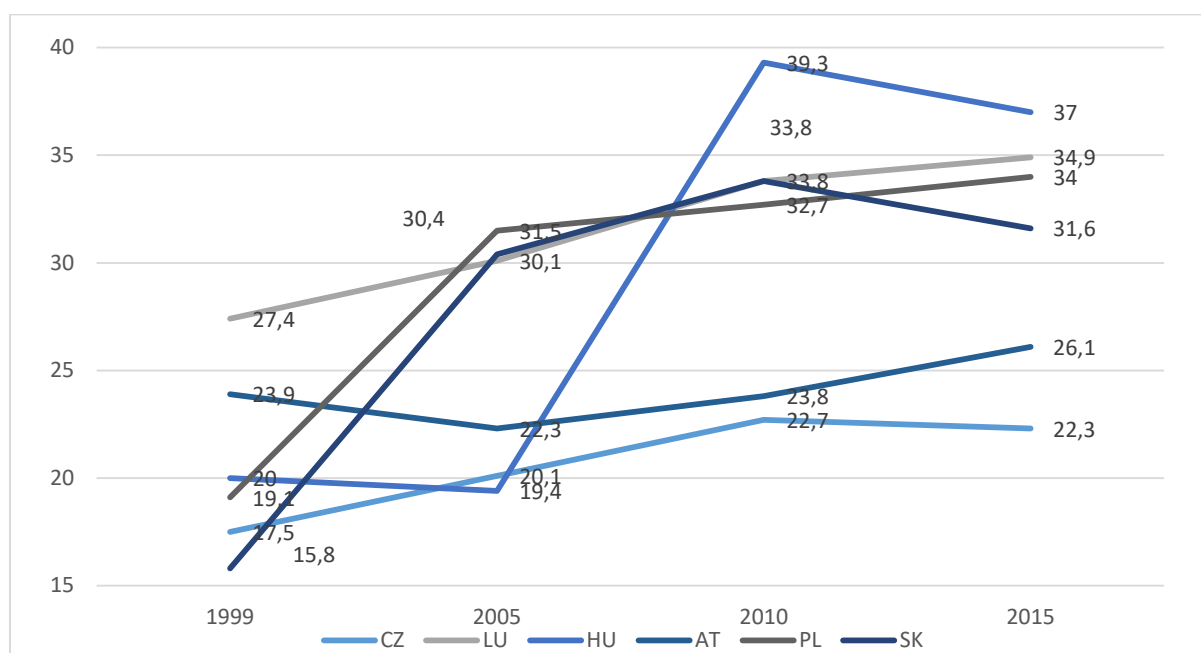
Graf 11 Vývoj priemernej mesačnej mzdy a cien nehnuteľností

Zdroj: vlastný graf

V Slovenskej republike bol podiel výdavkov na bývanie v roku 1999 na úrovni 5,8 %, postupne sa tento podiel zvyšoval a v roku 2005 mal úroveň 30,1 % a v roku 2015 to bolo 31,6 %. Okolo úrovne 25 % sa v sledovanom období pohyboval podiel výdavkov na bývanie v Rakúsku a v sledovanom období sa zvýšili podiel výdavkov na bývanie len o 3 %. Čo sa týka miery zaťaženia nákladov na bývanie podľa typu domácnosti, v roku 2007 mali náklady na bývanie najvyššie domácnosti v podnájme za bežné, trhové nájomné, kedy tvoril podiel výdavkov na bývanie na celkových výdavkoch 35,8 %. Rozdiely v miere zaťaženia nákladmi na bývanie existujú nielen medzi domácnosťami vlastniacimi obydlie, ale aj medzi osobami bývajúcimi v podnájmoch. V rámci zisťovania EU SILC sa rozlišuje medzi podnájmom za bežné (trhové) ceny a podnájmom poskytovaným za zníženú cenu alebo zadarmo.

Graf 12 Vývoj podielu výdavkov na bývanie vo vybraných krajinách Európskej únie (v % z príjmu)

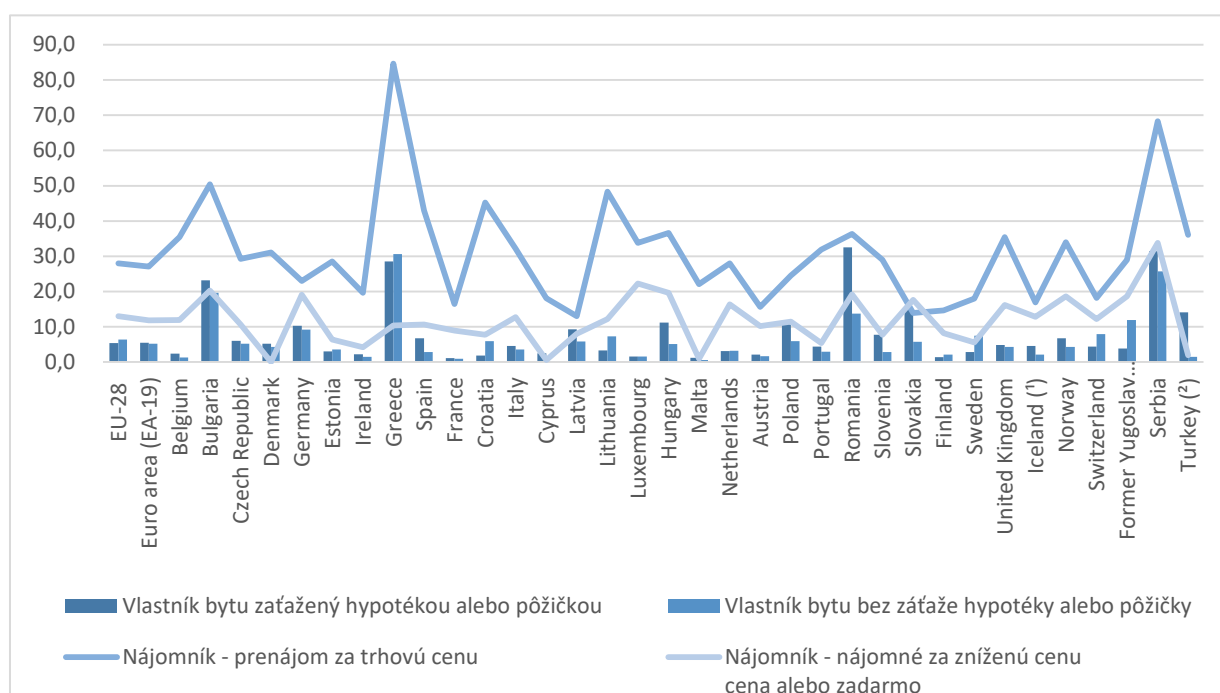

Zdroj: vlastný graf na základe údajov Eurostatu.

Miera zaťaženia v domácnostiach bez úverov na bývanie v roku 2016 s podielom 5,7 %. Ukazuje sa, že osoby v domácnostiach v podnájme za zníženú cenu alebo zadarmo, sú častejšie konfrontované s vyššími nákladmi na bývanie. V roku 2016 žilo 11,1 % obyvateľov EÚ28 v domácnostiach, ktoré minuli 40 % alebo viac svojho ekvivalentného disponibilného príjmu na bývanie (pozri graf 13). Podiel obyvateľov, ktorých náklady na bývanie prevyšovali 40 % ich

ekvivalentného disponibilného príjmu, bol najvyšší u nájomníkov s nájomným za trhovú cenu (28,0 %) a najnižší u osôb v obydliach obývaných vlastníkom bez zaťaženia pôžičkou alebo hypotékou (5,4 %). Priemer EÚ28 zastiera významné rozdiely medzi členskými štátmi EÚ: na jednej strane bolo niekoľko krajín, v ktorých pomerne malý podiel obyvateľov žil v domácnostiach s nákladmi na bývanie vyššími ako 40 % ich disponibilného príjmu. Išlo o Maltu (1,4 %) a Cyprus (3,1 %). Na druhej strane viac ako 40 % svojho ekvivalentného disponibilného príjmu vynaložili na bývanie o niečo viac ako dve z piatich osôb (40,5 %) v Grécku a niečo viac ako jedna z piatich osôb (20,7 %) v Bulharsku. Podobne to bolo u jednej osoby zo šiestich v Nemecku (15,8 %) a Dánsku (15,0 %).

Graf 13 Zát'azová hranica nákladov na bývanie podľa vlastníckeho vzťahu v Európskej únii (% populácie – rok 2016)

Zdroj: vlastný graf na základe údajov Eurostatu.

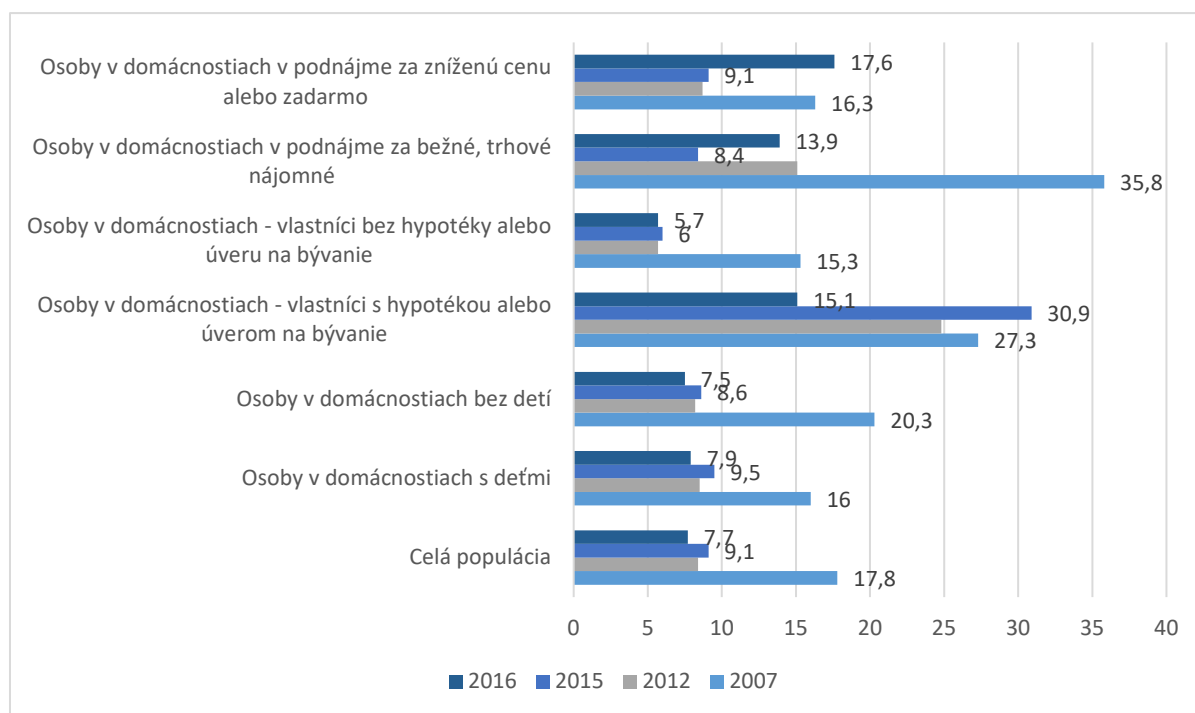
Podľa vlastníckeho vzťahu v najväčšej skupiny obyvateľov, ktorí minuli viac ako 40 % svojho disponibilného príjmu na bývanie, teda na nájomníkov s nájomným za trhovú cenu, existovali veľké rozdiely medzi členskými štátmi EÚ, pričom niektoré z nich oznámili veľmi vysoké podiely v roku 2016.

V 10 členských štátoch viac ako jedna tretina obyvateľov, ktorí bývali ako nájomníci s nájomným za trhovú cenu, minula viac ako 40 % svojho

ekvivalentného disponibilného príjmu na bývanie, pričom tento podiel bol vyšší ako dve pätiny v Španielsku (43,0 %), Chorvátsku (45,2 %) a Litve (48,3 %), nepatrne presiahol polovicu (50,4 %) v Bulharsku a dosiahol 84,6 % v Grécku.

Ďalším ukazovateľom, ktorý vypovedá o kvalite bývania je miera preplnenosti obydli. Miera preplnenosti obydli poukazuje na to, aký podiel populácie žije v obydliach. Miera preplnených obydlií vyjadruje podiel osôb v populácii, ktoré žijú v domácnostiach s nedostatkom priestoru podľa niektorých kritérií.¹⁷ V preplnených bytoch a domoch žilo až 37,9 % osôb na Slovensku, čo je vysoko nad priemerom EÚ 28 (16,6 %). Najčastejšie sú touto situáciou zasiahnuté domácnosti s tromi a viac deťmi (70,0 %), ako aj jednotlivci s najmenej jedným dieťaťom (59,8 %).

Graf 14 Miera zaťaženia nákladmi na bývanie (v %)

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov z EU-SILC.

Pomerne vysoký podiel osôb, ktoré žijú v preplnených obydliach na Slovensku je spôsobený napríklad nedostupnosťou bývania pre mladých ľudí

¹⁷ a) jedna izba pre domácnosť, b) izba pre pár v domácnosti, c) izba pre každú osobu vo veku 18 a viac rokov, d) izba pre pár osôb rovnakého pohlavia vo veku 12-17 rokov, e) izba pre osobu vo veku 12-17 rokov nezahrnutú v predošlej kategórii, f) izba pre pár detí vo veku do 12 rokov.

a rodiny, ktoré následne uprednostňujú voľbu viacgeneračných domácností. Kým v krajinách západnej Európy je podiel populácie žijúcej v preplnených obydlí nižší, v bývalých postsocialistických krajinách je oveľa vyšší. Táto skutočnosť je spôsobená špecifickosťou výstavby a smerovania bytovej politiky v bývalých socialistických krajinách. Najvyššia miera preplnenia obydľí spomedzi členských štátov EÚ bola zaznamenaná v Rumunsku (49,7 %) a Poľsku (43,4 %), zatiaľ čo miera vyššia ako 50 % bola zaznamenaná v Srbsku (53,4 %) a bývalej Juhoslovanskej republike Macedónsko (51,1 %), pričom pomerne vysokú mieru preplnenia obydľí zaznamenalo aj Turecko (45,9 %, údaje za rok 2013). Naopak najnižšia miera preplnenia obydľí bola zaznamenaná na Cypre (1,4 %), v Belgicku (1,6 %), v Holandsku (3,3 %;), Írsku (3,4 %) a na Malte (3,5 %), zatiaľ čo sedem ďalších členských štátov EÚ, ako aj Nórsko, Švajčiarsko (údaje z roku 2014) a Island ohlásili, že menej ako 10,0 % ich obyvateľov žije v preplnených obydlíach.

Podiel obyvateľov EÚ-28 žijúcich v preplnených obydlíach sa v rokoch 2014 – 2015 nezmenil. Najväčšie zvýšenie spomedzi členských štátov EÚ ohlásilo Lotyšsko, v ktorom sa tento podiel zvýšil o 1,6 percentuálneho bodu, zatiaľ čo vo Švédsku, v Grécku a Taliansku došlo k zvýšeniu podielu o viac ako 0,5 percentuálneho bodu. Na druhej strane sa miera preplnenia obydľí znížila v 17 členských štátoch EÚ.

Tabuľka 9 Miera preplnenosti obydľia v EÚ (v %)

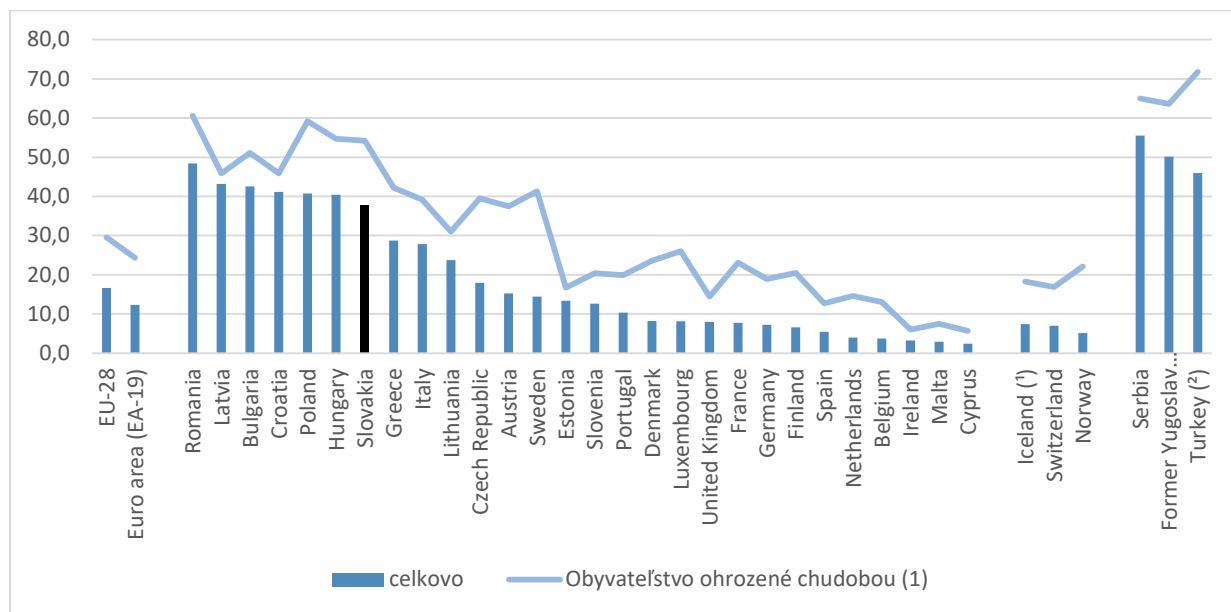
	2007	2012	2015	2016
Celá populácia	43,3	38,47	37,8	36,4
Osoby pod hranicou chudoby	56,2	51,2	57,6	55,6
Osoby nad hranicou chudoby	37,1	33,5	35,0	33,7
Osoby v domácnostiach s deťmi	56,6	50,3	50,1	49,7
Osoby v domácnostiach bez detí	25,2	22,6	22,0	23,1

Zdroj: Eurostat

V EÚ-28 bola v roku 2016 miera preplnenia obydľí obyvateľov ohrozených chudobou (ľudia žijúci v domácnostiach, v ktorých bol ekvivalentný disponibilný príjem na osobu nižší ako 60 % národného mediánu) 29,5 %, ktorá je približne o 12,8 percentuálneho bodu vyššia ako v prípade celej populácie. Najvyššia miera preplnenia obydľí medzi obyvateľmi ohrozenými chudobou bola zaregistrovaná v Maďarsku (62 %), Rumunsku (61,7 %), Poľsku (59,7 %) a na Slovensku (57,6 %); podobne vysoké miery preplnenia obydľí medzi obyvateľmi ohrozenými chudobou oznámili Turecko (72,9 %, údaje z roku 2013), bývalá

Juhoslovanská republika Macedónsko (68,1 %) a Srbsko (63,6 %). Najnižšiu mieru preplnenia obydli u obyvateľov ohrozených chudobou naopak ohlásili Cyprus (3,5 %), Írsko (6,0 %), Belgicko (6,5 %) a Malta (7,7 %). Boli to jediné členské štáty EÚ, ktoré oznámili, že menej ako jedna z desiatich osôb ohrozených chudobou žila v podmienkach preplneného obydli.

Graf 15 Miera preplnenosti obydli v krajinách EÚ (2016, %)

Zdroj: Eurostat

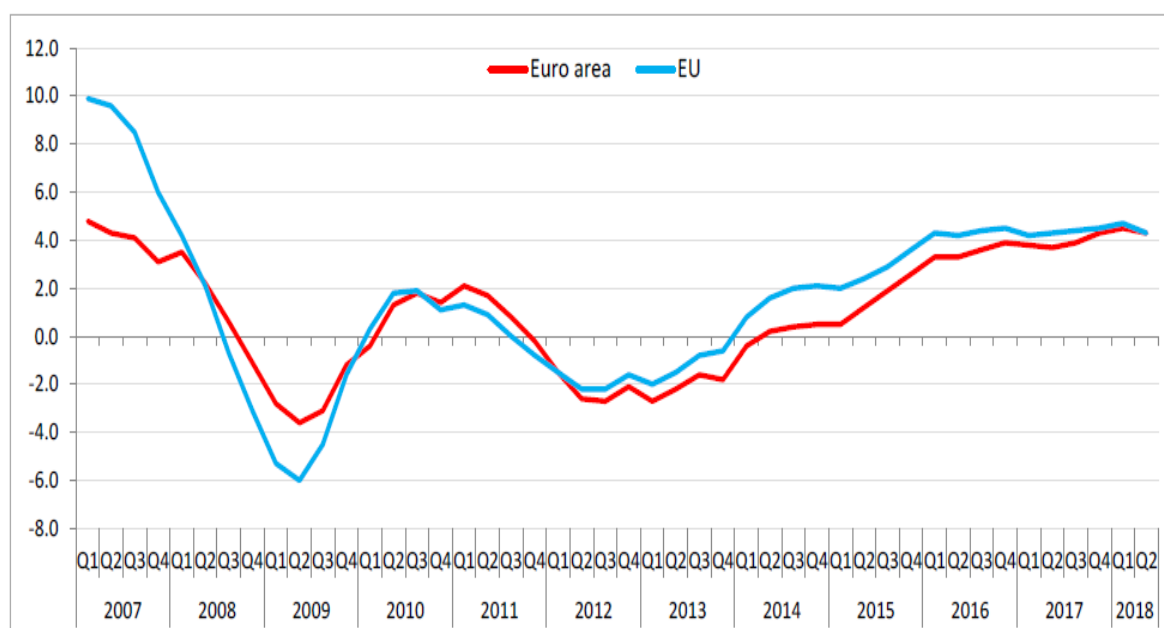
Poznámka: (1) – osoby ohrozené chudobou – osoby žijúce v domácnostiach, v ktorých bol ekvivalentný disponibilný príjem na osobu nižší ako 60 % celoštátneho mediánu

Ceny nehnuteľností a ich vývoj

Vývoj cien nehnuteľností v Európskej únii a krajinách eurozóny je stúpajúci. V členských štátoch bol zaznamenaný najvyšší medziročný rast cien nehnuteľností v druhom štvrtroku 2018 v Slovinsku (+ 13,4%), Írsku (+ 12,6%), Portugalsku (+ 11,2%) a Maďarsku (+ 10,2%), kým ceny klesli vo Švédsku (-1,7%) a Taliansku (-0,2%). V porovnaní s 1. štvrtrokom 2018 boli najvyššie prírastky zaznamenané v Slovinsku (+ 4,2%), na Malte (+ 3,2%), v Lotyšsku a Rumunsku (+ 3,1%), zatiaľ čo jediný pokles bol zaznamenaný v Chorvátsku (-0,2%). V Slovenskej republike v období pred rokom 2008 boli ceny v priemere až 1 511 € za m² a medziročná zmena bola až 22,1%. V ďalšom roku 2009 už ceny začali postupne klesať, významná zmena bola hlavne v roku 2009, kedy medziročne klesla o 11,1% a priemerná cena sa tak dostala na 1 344 € za m².

Až do roku 2014 ceny postupne klesali až na 1 216 € za m² a nastalo opäť postupné zvyšovanie cien. Na konci roka 2016 bola priemerná cena za m² 1 279 € a podľa aktuálnych informácií sa nechystá žiadne znižovanie, trend je skôr opačný. V roku 2018 dosiahla priemerná cena za m² úroveň až 1433 €, čo je v porovnaní s rokom 2002 o 841 za m² viac.

Graf 16 Ceny nehnuteľností - medziročné zmeny v eurozóne a EÚ (%)

Zdroj: Eurostat

V 1. Q roku 2017 bola priemerná cena na Slovensku už na úrovni 1 322 € za m². Celkovo sú najdrahšie nehnuteľnosti v Bratislavskom kraji, ceny vo všetkých krajoch boli najvyššie v roku 2008. Čo sa týka cien nehnuteľností podľa veľkosti bytu, najvyššie ceny v €/m² boli roku 2008 za 1-izbové byty, kedy dosiahla celkovo najvyššiu hodnotu 1 806 €/m² a v 1Q 2017 je to 1 768 €/m², je cena nižšia ako v roku 2008.

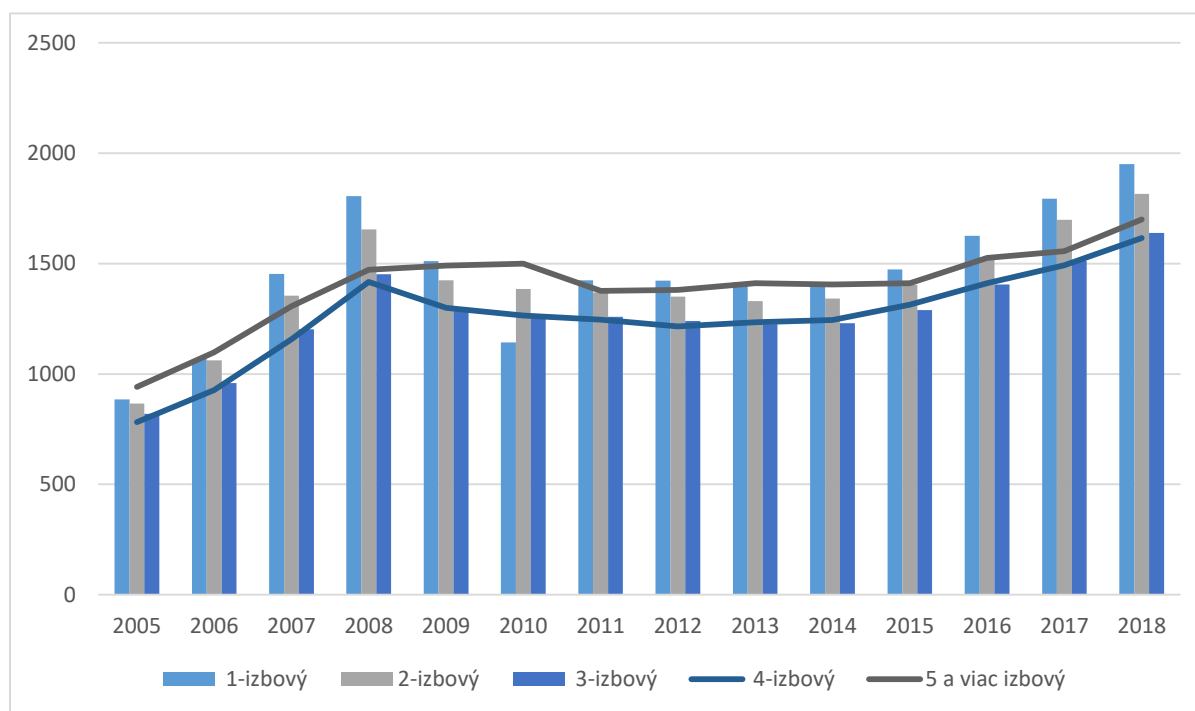
Tabuľka 10 Zmena ceny v SR podľa veľkosti bytov

	1-izbový byt	2-izbový byt	3-izbový byt	4-izbový byt	5-izbový byt	domy
Cena (€/m ²) 1.Q 2018	1875	1772	1582	1622	1601	1137
Zmena 1.Q2008/1.Q2018 v %	6,1	5,9	7,1	10,6	-3,7	3,2

Zdroj: vlastná tabuľka na základe údajov NBS

Nižšie ceny v €/m² boli v roku 2008 za 3-izbové byty a 4-izbové byty. Cena v €/m² za 5-izbové byty nepresiahla ceny 1-izbového bytu v €/m². V 1. Q roku 2018 sa ceny jednoizbových bytov dostali na úroveň roku 2008, stúpajú aj ceny 2, 3, a 4-izbových bytov. Pokles cien nastal pri 5-izbových bytoch, ktorých cena bola na začiatku roku 2018 v porovnaní s jednoizbovými bytmi nižšia takmer o 800 €/m².

Graf 17 Vývoj cien bytov v SR podľa veľkosti bytu (€/m²)

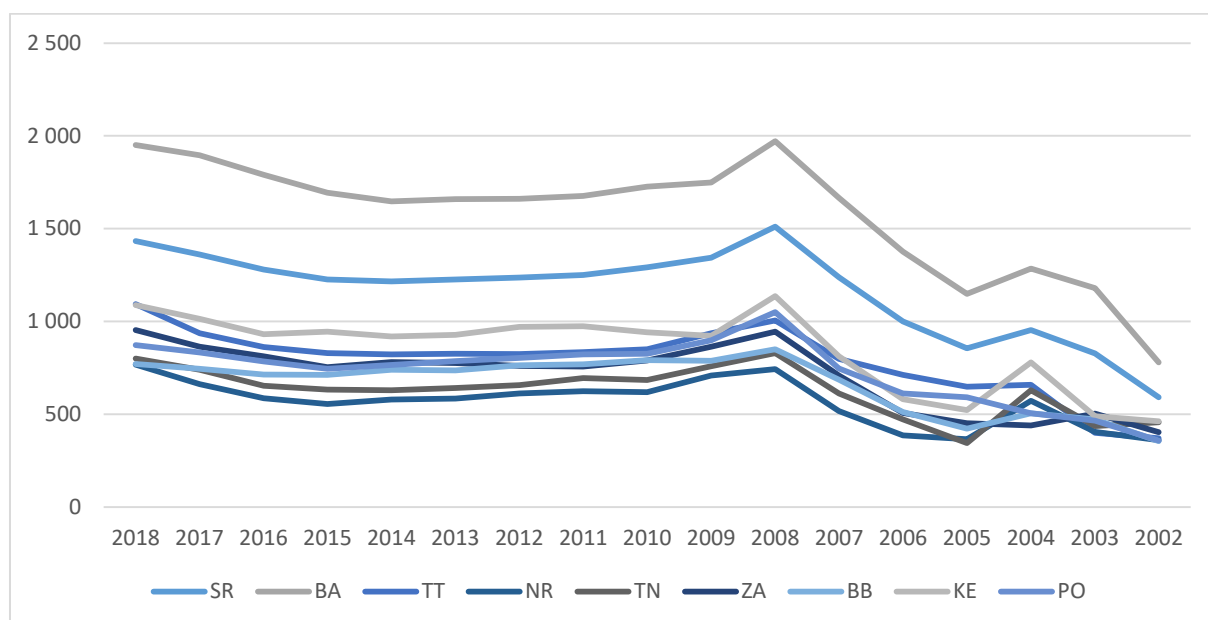

Zdroj: vlastný graf na základe údajov NBS

Z regionálneho hľadiska pri komparácii cien bytov sa v krajských mestách priemerná cena 2-izbového bytu v poslednom štvrtroku 2018, oproti tomu predchádzajúcemu štvrtroku, zvýšila najviac v Prešove, a to zo 66 000 € na 71 000 €, čo je takmer 7,6 %. V Trenčíne vzrástla priemerná cena 2-izbových bytov medzikvartálne o 4 000 € a rovnako stúpili ceny aj Košiciach. Najvýraznejší pokles cien 2-izbových bytov bol v Bratislave III., kde cena medzikvartálne klesla o 4,5 %. Porovnaním cien v 4. štvrtroku 2018 oproti 4. štvrtroku 2016, najviac stúpili ceny dvojizbových bytov v Žiline, kedy v roku 2016 bola cena 71 500 € a na konci roku 2018 to bolo už 90 000 €, čo bolo až o 18 500 € viac. V prípade 3-izbových bytov najväčší rozdiel v rokoch 2016 a 2018 boli v Banskej Bystrici, kde ceny stúpili o 30 000 €. V tomto prípade sa priemerná cena 3-izbového bytu na konci 4. štvrtroku 2018 zastavila na úrovni 107 000 €, k čomu prispelo hlavne výraznejšie zastúpenie novostavieb v ponuke. Aj v prípade 3-izbových bytov bol

najvyšší medzikvartálny pokles (4 Q 2018 a 3 Q 2018) priemernej ceny zaznamenaný v Bratislave III., až o 10 % (o 21 000 €), ale tento pokles len zmazal vysoký skok smerom hore z predchádzajúcich dvoch štvrt'rokov a medziročne bola priemerná cena 3-izbového bytu v Bratislave III. úplne rovnaká. Naopak, v prípade nárastu cien, vyskočil v medzikvartálnom porovnaní Trenčín s nárastom ceny o viac ako 10 % (o 9 000 €). No v okrese Bratislava I. priemerná cena 3-izbového bytu narástla 4. štvrt'rokom 2018 v porovnaní s 3. štvrt'rokom 2018 až o 16 000 €.

Graf 18 Vývoj cien nehnuteľností na bývanie podľa krajov Slovenskej republiky (v €/m²)

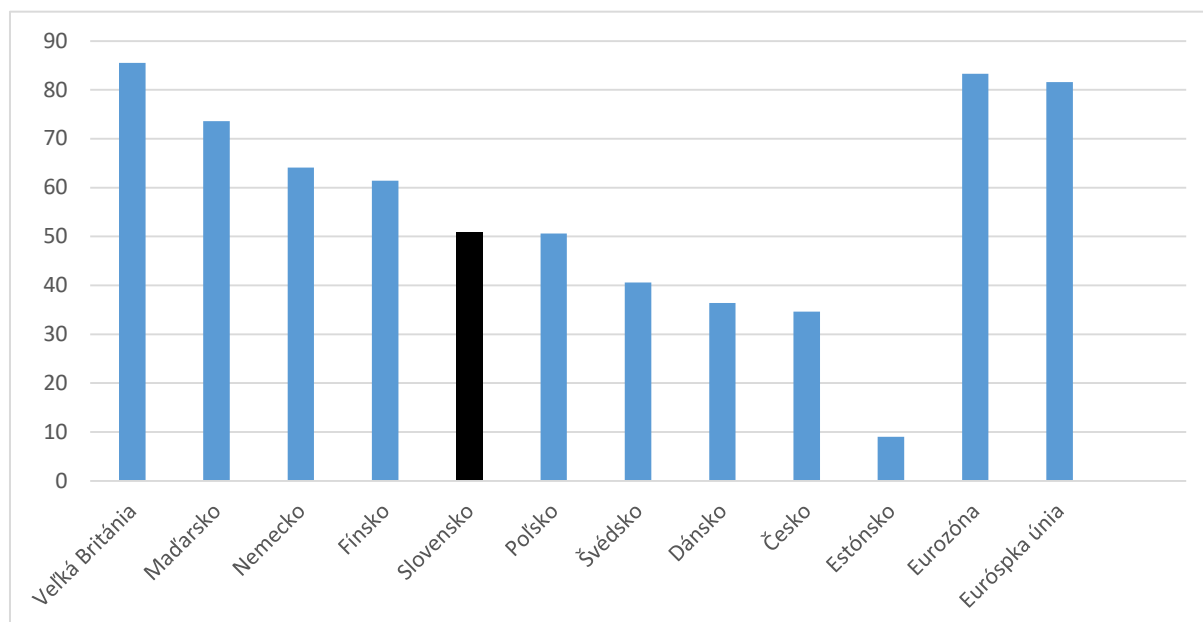
Zdroj: vlastný graf na základe údajov NBS

Bývanie je ovplyvňovaná stupňom ekonomického rozvoja, kedy sa zohľadňujú aj ďalšie faktory, rozdelenie dôchodkov, výška dlhu obyvateľov aj vlády. Čo sa týka zadlženosti, podľa Eurostatu je Slovenská republika krajinou so zadlženosťou 50,9 % HDP. Najmenší problém so zadlžením štátu malo z celej Európskej únie v roku 2017 Estónsko, kde dlh dosahoval 9 % HDP. Priemerné zadlženie v krajinách Európskej únie 81,6 % a v krajinách eurozóny 83,3 %. Zadlženosť Českej republiky bolo v roku 2017 na úrovni 34,6 % HDP, čo bolo štvrté najnižšie zadlženie v EU (graf 19). Najviac zadlženou krajinou je Grécko a ich dlh štátu dosahoval 178,6 % HDP. Druhá najhoršia situácia je v Taliansku s dlhom vo výške 131,8 % HDP. Najmenej zadlženou krajinou bolo v roku 2017

Luxembursko s dlhom vo výške 23 % HDP, treťou krajinou pred Českou republikou bolo Bulharsko so zadlžením 25,4 % HDP.

Kým v roku 2015 bol dlh na jedného obyvateľa Slovenska staršieho ako 18 rokov 5 759 €, v roku 2016 bol dlh 5 938 €. V roku 2017 dlhy Slovákov stúpili o 10,3 %, každý Slovák tak v priemere dlžil 6 792 €, kým priemer regiónu je 4 564 €. Najbohatším národom sú už tradične Švajčiari s úsporami vo výške takmer 174-tisíc eur, v tesnom závесе s USA, kde majú domácnosti úspory vo výške 169-tisíc eur. Vďaka silnému euru v roku 2017 je v prvej 20-ke najbohatších krajín až 12 európskych krajín.

Graf 19 Zadlženosť vybraných krajín Európskej únie (v % HDP)

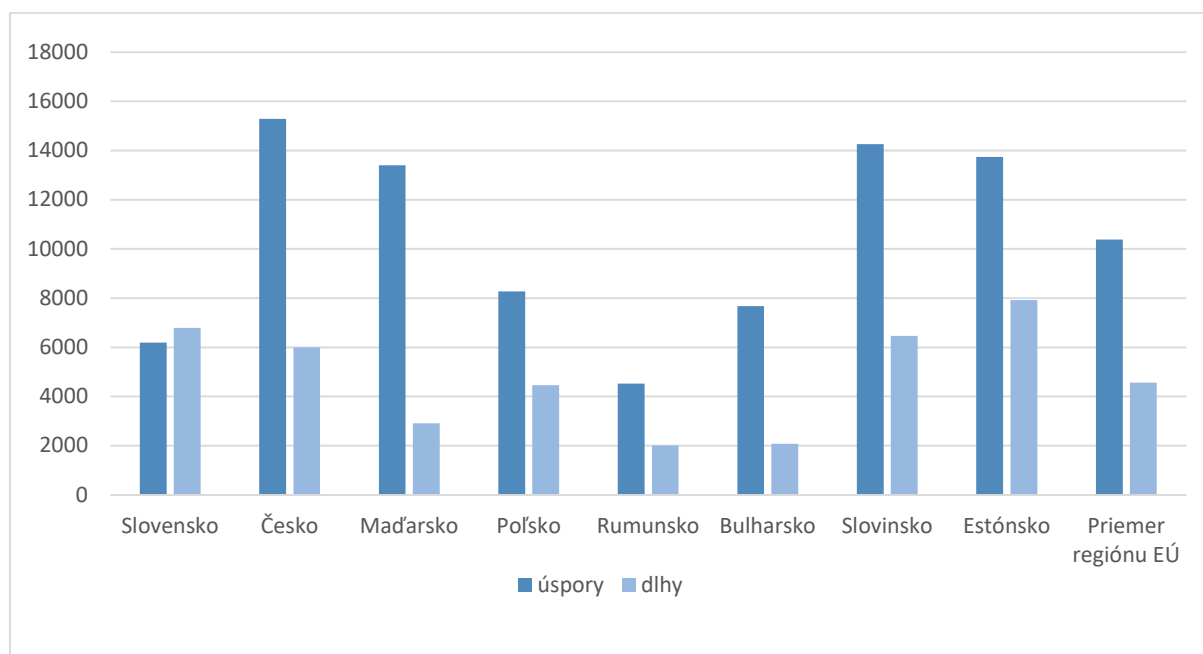
Zdroj: spracované podľa údajov Allianz Global Wealth Report 2018

Tempo zadlžovania Slovákov je v porovnaní s Eurozónou oveľa rýchlejšie, k čomu prispievajú nízke úrokové sadzby okolo 12 % pri spotrebiteľských úveroch a 2 % - 2,5 % pri hypotekárnych úveroch. Preferencia vlastniť bývanie, bez dostatočného vlastného kapitálu a podnecuje financovať bývanie v prevažnej miere úvermi, zvyšuje zadlženosť domácností.

Až 78 % celkových úverov na Slovensku je na zabezpečenie bývania, zvyšok sú úvery na vynovenie bytov a tretí najčastejší dôvod je kúpa auta, predovšetkým v Bratislavskom kraji. Dopyt po úveroch stúpa, výraznejšie od roku 2010. Celkový objem úverov v roku 2016 na Slovensku dosahoval výšku

29 mld. € a medziročný nárast oproti roku 2015 predstavoval 13 %. V roku 2018 sa zvýšila zadlženosť domácností o 3,83 mld. €, teda 12,34 % oproti roku 2017. Polovica Slovákov je zadlžená a až tretina dlžníkov sú nezamestnaní ľudia.

Graf 20 Dlhý a úspory na obyvateľa v regióne (v €)

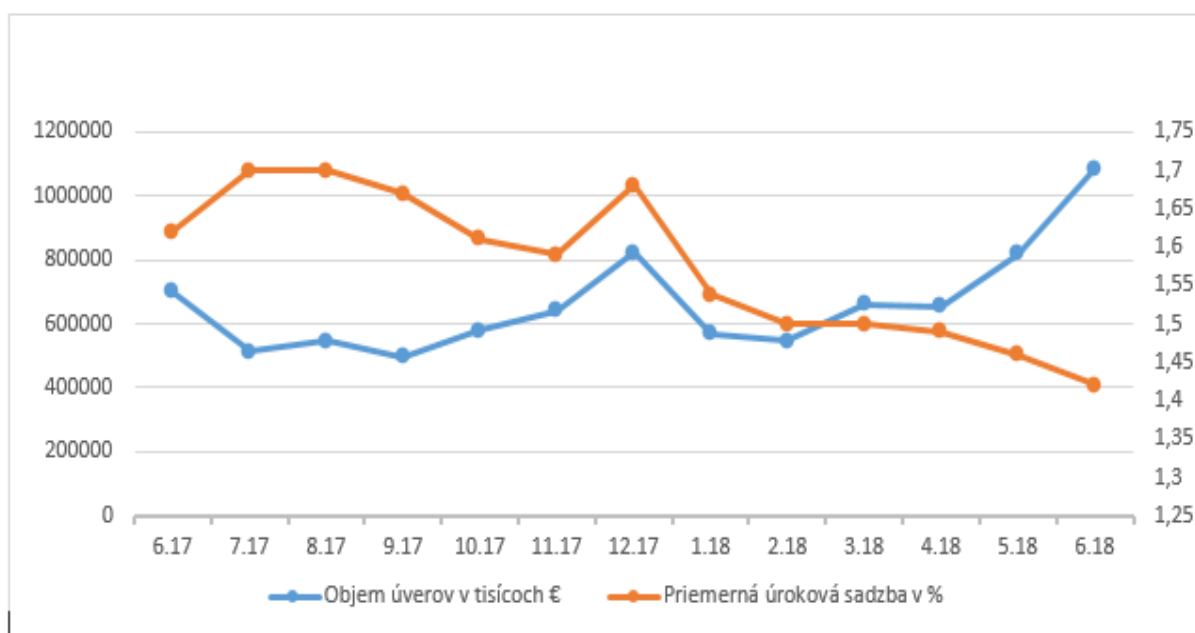

Zdroj: spracované podľa Allianz Global Wealth Report 2018

Celková kumulovaná zadlženosť domácností sa tým zvýšila na 34,91 mld. €, na jedného obyvateľa Slovenska pripadá dlh vo výške približne 6 425 € a na jedného pracujúceho (z celkom 2,579 mil. ľudí) je dlh vo výške 13 540 €. Najviac dlžníkov je vo veku okolo 35 - 45 rokov, pochádzajú zo stredne veľkých miest asi do pol milióna obyvateľov, kde hrozí neschopnosť splácať úver a je pravdepodobnosť vziať si ďalší, na pokrytie toho prvého úveru. Úvery na bývanie s fixáciou 1 - 5 rokov majú v priemere úrok 2,58 % a sú najžiadanejšie a najvýhodnejšie momentálne na trhu. S fixáciou do jedného roka sa úrok pohybuje okolo 3,18 %, pri fixácii 5 - 10 rokov je najmenej výhodný úrok 6,05 %. V roku 2006 bolo poskytnutých domácnostiam 5 209 mil. € na úvery na bývanie, v roku 2016 je to už 22 511 mil. € na úvery na bývanie. V júni 2018 dosiahli úvery na bývanie objemu 1 085 mil. €, čo je druhá najvyššia hodnota v histórii. Úroková sadzba poklesla na 1,42 %, čo dostalo cenu hypoték na doteraz najnižšiu úroveň. Tieto skutočnosti ovplyvnili dopyt po bytoch a bytovú výstavbu. V roku 2017 sa ponuka bytov v Bratislave zvýšila a v porovnaní s obdobím pred 15 rokov ich ceny stúpili trojnásobne. Ku koncu júna 2018 bolo

na bratislavskom trhu v ponuke 3 639 bytov v novostavbách. Počas druhého štvrťroku 2018 predávalo byty celkom 126 projektov. Oproti prvému štvrťroku 2018 ponuka zostala na porovnateľnej úrovni, medziročne však klesla o štvrtinu. Rast cien sťažuje dostupnosť bytov pre mnohé sociálne skupiny obyvateľov. V druhom štvrťroku 2017 bolo na trhu 4 840 voľných bytov.

Graf 21 Vývoj priemernej výšky úrokových sadzieb (%) a objemu úverov (tis. €) jún/2017 – jún/2018

Zdroj: spracované podľa údajov NBS

Najväčší nedostatok bytov je v okrese Bratislava III, kde bolo k dispozícii 495 bytov, čo bolo najmenej za posledné roky. Cena za m² sa medzikvartálne zvýšila o 2,5 %, medziročne to bolo o 7,2 %. Priemerne bola cena za m² takmer 2 756 eur. Po tom, čo v roku 2017 nastalo spomalenie rastu cien, v roku 2018 sa tempo vyrovnáva obdobiu spred dvoch až troch rokov.

Tabuľka 11 Počet voľných bytov v novostavbách (k 30. 6. 2018)

Okres	Počet	Priemerná výmera (m ²)	Priemerná cena €/m ² s DPH	Priemerná celková cena s DPH (€)
BA I	493	72,96	3 363	216 530
BA II	1010	68,53	2 724	194 325
BA III	495	72,21	3 045	217 160
BA IV	1037	65,59	2 499	165 103
BA V	604	63,89	2 577	166 852
Celkový súčet	3639	68,01	2 756	186 020

Zdroj: Bencont Investments

Podľa údajov Bencont Investments, ku koncu druhého štvrťroka 2018 predstavovala priemerná plocha ponúkaného bytu 68 štvorcových metrov, jednotková predajná cena v sledovanom období dosiahla rekordnú úroveň 186-tisíc eur.

Tabuľka 12 Počet predaných bytov v Bratislave v novostavbách (2. Q 2018)

Počet izieb	Počet bytov	Priemerná výmera (m ²)	Priemerná cena €/m ² s DPH	Priemerná celková cena s DPH
1	201	33,75	2 576	87 512
2	495	51,06	2 615	133 113
3	353	75,05	2 550	192 719
4	81	103,86	2 689	269 724
5	8	166,60	3 468	466 512
Spolu	1 143	60,01	2 594	154 138

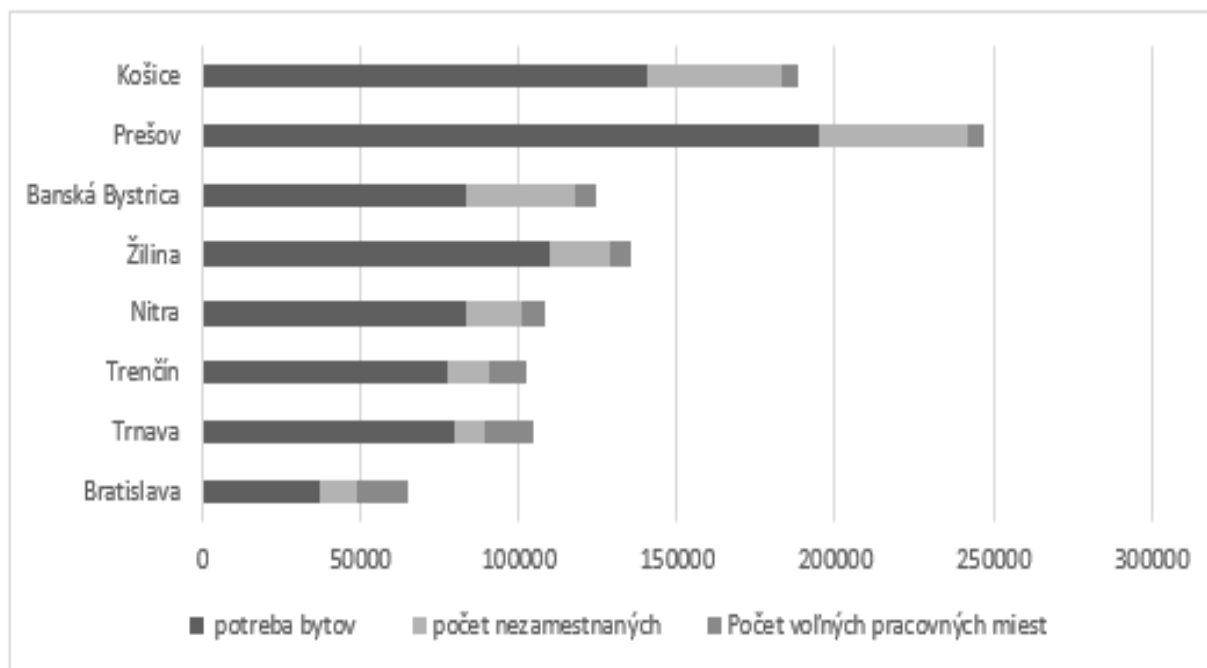
Zdroj: Bencont Investments

Záujem o úvery na bývanie kulminoval pred tým, ako 1. júla 2018 vstúpili do platnosti nové opatrenia Národnej banky Slovenska. Objem poskytnutých úverov na bývanie bol druhý najsilnejší v histórii po máji 2016. Vtedy sa pod rekordné výsledky podpísal nový zákon o úveroch na bývanie, ktorý obmedzil poplatok za predčasné splatenie hypotéky na maximálne jedno percento aj mimo výročia fixácie, a spustil tak vlnu refinancovania. Na základe vývoja objemu krátkodobých a dlhodobých úverov domácností obyvateľov SR vidíme, že sa zvyšuje objem dlhodobých úverov a ich dlhodobá zadlženosť. Nie je pozitívny vývoj a môže vyvolať destabilizáciu ekonomiky na jednej strane obmedzenou spotrebou domácností a znižovaním kvality ich života, keďže aj ponuka voľných pracovných miest tvorí v Bratislavskom kraji až 45 % z celkového počtu 75 tisíc pracovných ponúk (graf 22). Ponuka práce od zamestnávateľov rástla v každom regióne Slovenska. Najväčší percentuálny rozdiel bol v Nitrianskom kraji. Počet pracovných ponúk sa zvýšil za jeden rok z 23 631 ponúk na necelých 33 tisíc, čo predstavuje nárast o takmer 40 %. Avšak sú aj okresy s podstatne vyššou nezamestnanosťou, no s malým počtom voľných miest. Napríklad v Poltári ich bolo voľných 11, v Stropkove 19 a v Medzilaborciach 14.

Veľkým problémom je, že mnoho pracovných miest nebude obsadených, pretože ľudia nie sú ochotní za prácou sa presťahovať, aj keď je v súčasnosti schválený príspevok na presťahovanie, no s podmienkou zmeny trvalého

bydliska. V rámci prieskumov až 77 % respondentov nie je ochotných za prácou sa presťahovať ani pri príspevku 4 tisíc €. Tí, ktorí sú ochotní sťahovať sa za prácou, tak hlavne do zahraničia, s cieľom vyšších zárobkov. Ochota sťahovania sa za prácou klesá so zvyšovaním veku respondenta a s dosiahnutým nižším vzdelaním.

Graf 22 Potreba bytov podľa krajov SR a počet nezamestnaných

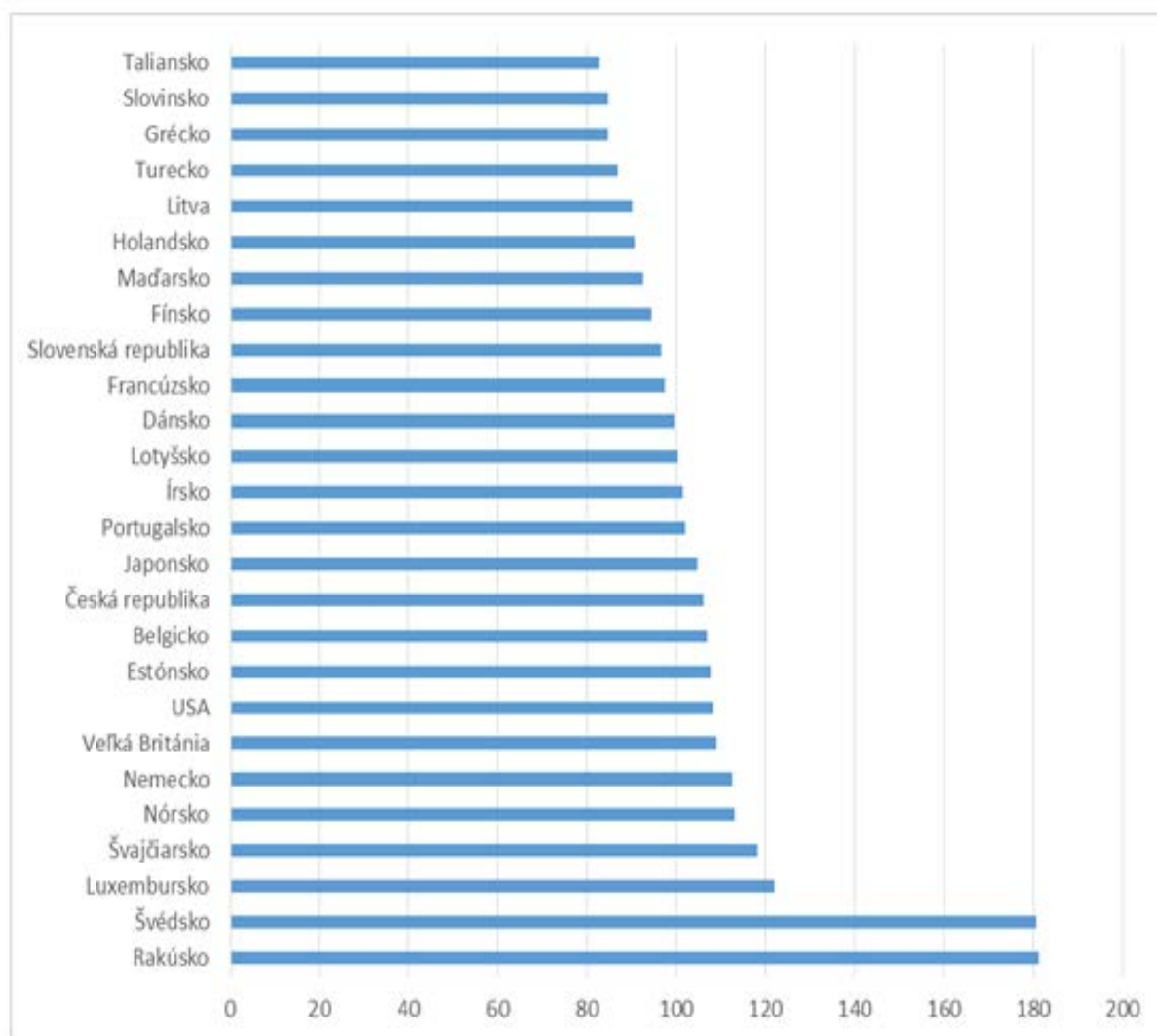
Zdroj: vlastný graf na základe údajov MDVRR SR.

Miera voľných pracovných miest v treťom kvartáli 2017 v rámci eurozóny dosiahla 1,9 %. Medziročne sa tak zvýšila z úrovne 1,6 % a v porovnaní s predchádzajúcim kvartálom stagnovala. V rámci celej 28-člennej Európskej únie sa miera voľných pracovných miest v treťom kvartáli 2017 zvýšila na 1,8 % z úrovne 1,7 % v rovnakom období vlaňajška. V medzikvartálnom porovnaní zostala miera stabilizovaná. V stavebníctve a priemysle eurozóny bola v treťom štvrtroku 2017 miera voľných pracovných miest 1,6 % a v službách 2,2 %.

Aj vývoj zadlženosti v krajinách V4 mal od roku 2004 do roku 2008 stúpajúcu tendenciu. V Maďarsku sa postupe znižuje na 22,61 % v roku 2017, čo je dvakrát nižšie percento ako v SR, kde je dlh domácností na úrovni 43,63 %. V Slovenskej republike ide o najvyšší podiel dlhu domácností k HDP. Pre zabránenie ďalšieho rastu zadlženosti slovenských domácností je sledovaná

celková zadlženosť domácnosti na základe ukazovateľa DTI (debt to income ratio). Podľa Národnej banky Slovenska poskytli banky len v treťom štvrtroku 2017 až 29 % úverov klientom, ktorým presahoval podiel celkového dlhu k ročným príjmom hodnotu sedem.

Graf 23 Výška ukazovateľa price to income ratio vo vybraných krajinách 2017 (v %)

Zdroj: spracované podľa <https://www.statista.com/statistics/237529/price-to-income-ratio-of-housing-worldwide/>

Vysoké úrovne DTI v Slovenskej republike sa týkali takmer výlučne úverov na bývanie. Od 1.7. 2018 je nastavený limit na maximálna zadlženosť je stanovená na 8 násobok čistej ročnej mzdy. Do celkovej maximálnej zadlženosti sa budú rátať povolené prečerpania na bežných účtoch, kreditné karty, lízingy, spotrebné úvery a hypotekárne úvery. V Nórsku nesmie zadlženosť klienta k jeho

ročnému hrubému príjmu presiahnuť hodnotu 5, po prepočte na čistý príjem ide o hodnotu medzi 6 až 7 v závislosti od typu rodiny (limit je jednotný pre všetkých, rozptyl medzi hodnotou 6 a 7 spôsobuje len prepočet hrubej na čistú mzdu). Desať percent nových úverov, ktoré nórske banky poskytnú, môže prekročiť túto hranicu. Tento ukazovateľ, hoci počíta s celkovým dlhom, pritom banky musia sledovať len pri poskytovaní úverov na bývanie.

ZÁVER

V širších súvislostiach socioekonomické dimenzie kvality života závisia nielen od kvality bytu, ale aj od územnej infraštruktúry a typu lokality. Mestské typy lokalít s vidieckym charakterom mali najlepšie kvalitu života (plavárne, nemocnice, počet obyvateľov. V menej osídlených mestách je predpoklad, že dostupnosť služieb je vyššia. Jedným z prvých miest na Slovensku bola Kremnica. Z niektorých výskumov vyplynulo, že v tom čase bola mestom stredného typu, s nemocnicou, strednou školou, plavárňou, múzeami, čo bola veľmi kvalitná vybavenosť na vtedajší počet obyvateľov, čo výrazne vplývalo na kvalitu bývania s dobrou dostupnosťou služieb, kultúrnych, či športových zariadení. Mestské typy boli rovnomerne rozmiestnené po celom území krajiny, keďže sa budovali štátne, družstevné alebo podnikové byty, pretože ponuka práce bola vysoká. V súčasnosti sa vďaka vysokej miere vnútornej migrácie tvoria lokality s väčším počtom obyvateľov, čo má spojitosť s ponukou práce. Vysoká koncentrácia obyvateľov má vplyv na dopyt po bývaní. Developerské spoločnosti využívajú tento stav a budujú bytové aglomerácie, avšak bez rozširovania dopravnej infraštruktúry, sociálnych, kultúrnych, zdravotníckych zariadení. Je to predovšetkým v Bratislave, Trnave, Nitre, no aj mestách stredného typu. Aj vďaka týmto problémom sa téma bývania sa v ostatnom čase stala veľmi atraktívnou, čo po roku 1990 bolo sa len veľmi sporadické. Preto dnes riešime výrazný problém s bytovou politikou, bytovou výstavbou, jej kvalitou, dostupnosťou do práce, s vyludňovaním regiónov, aj so zadlženosťou domácností. Aj napriek tomu, že v Koncepcii štátnej bytovej politiky do roku 2020 zdôrazňuje potrebu zvýšenia kvality bývania a predovšetkým dostupnosti nájomného bývania, cenovo dostupných bytov pre mladé rodiny, intenzity bytovej výstavby a obnovu bytového fondu, realita je iná. Rozvíja sa vlastnícky bytový sektor domácnostiam sú ponúkané úvery na obstaranie si bývania za výhodných podmienok, čím sú

ochotní zadlžovať sa na dlhé obdobie a už viac ako 90 % ľudí vlastní nehnuteľnosť na bývanie, čím sme sa dostali na popredné miesto v Európskej únii.

LITERATÚRA

ANTALOVÁ, M. (2018). Trh práce a sociálna ekonomika – špecifické otázky a problémy. ISBN 978-80-225-4503-7

ANDREWS, F. M. – WHITHEY, S. B.(1976) Social indicators of well-being. American's perceptions of life quality. Plenum, New York. 1976

BABIČ, J. (1998) Zvláštnosti trhu, PC-DIR, Brno 1998

DIAMOND, D. B. (1999) The Transition in Housing Finance in Central Europe and Russia: 1989-1999 (Transformace financování bydlení ve Střední Evropě a Rusku: 1989-1999). Varšava, 1999.

DIENER, E. (1984) Subjective well-being. Psychological Bulletin, 95/1984. str. 542 – 575.

DIENER, E. (2000) Subjective well-being: the science of happiness, and a proposal for a national index. American Psychologist, 55/ 2000. str. 34 – 43.

FAHRENBERG, J. – MYRTEK, M. – SCHUMACHER, J. – BRÄHLER, E. (2000) Fragebogen zur Lebenszufriedenheit (FLZ). Handanweisung. Goettingen: Hogrefe. 2000.

GREIBER, C. – SETZER, R. (2007). Money and Housing – Evidence for the Euro Area and the US; Deutsche Bundesbank Discussion Paper, Series 1: Economic Studies, No. 12/2007.

HEGEDÜS, J. (2002) Housing Finance in South-Eastern Europe (Financování bydlení v jihovýchodní Evropě). Budapešť, 2002.

HEGEDÜS J. (2013) “Hungary: Ideas and plans without political will.” In: HEGEDÜS – LUX – TELLER (eds.): *Social Housing in Transition Countries*. New York: Routledge. 180-194. ISBN: 978-0-415-89014-4

HOLKOVÁ, V. a kol. 2010. Mikroekonomické súvislosti spotreby a kvality života domácností SR. 2010. Bratislava: EKONÓM. ISBN 978-80-225-3123-8.

JANKOVICHOVÁ, E. (2003) Nájomné bývanie. Bratislava, STU 2003.

KEIZER, M. – L. J. G. van der MAESEN. (2003) Social Quality and the Conditional Factor of Socio-Economic Security: 3rd draft Working Paper. Amsterdam: EFSQ (September 2003)

KISS, I. (2014) Governance and Social Housing in Slovakia: Can Good Governance Be Bad Practice? 1. vyd. Bratislava: NISPAcee Press, 2014. s. 63-71, 9 s. Reflections on Good Governance in Visegrad and beyond. ISBN 978-80-89013-71-5.

LABAJ, J. (1993) Byty, bývanie a bytová politika v trhovom hospodárstve. Bratislava, Elita 1993. ISBN 80-85323-28-1

LALUHA, I. 2002. Kvalita života sociálny rozvoj. In: Stanek, V. a kol. Sociálna politika. Vydavateľstvo Sprint Bratislava 2002. Str. 182 – 213. ISBN 978-80-88848-92-x

LALUHA, I. 2002. Kvalita a dynamika sociálno-ekonomického pohybu. In: Stanek, V. a kol. Sociálna politika. Vydavateľstvo Sprint Bratislava 2002. 214-229. ISBN 978-80-88848-92-x

LALUHA, I. (2008) Kvalita života. In: Stanek, V. a kol.: Sociálna politika. Bratislava, Sprint dva, 2008. ISBN 978-80-89393-02-2.

LIN, K. – HERRMANN, P. (2015). *Social Quality Theory. A New Perspective on Social Development*. Berghahn Books, p. 45.

LUX, M. (2003) Housing Policy: An End or a New Beginning (Politika bydlení: Konec nebo nový začátek). Budapešť, 2003.

MELTZER, A. (1995). Monetary, credit and (other) transmission processes: A monetarist perspective. *Journal of Economic Perspectives*, 9, pp. 49-72.

MICHALOVIC, P. (1992) Housing in Czechoslovakia: Past and present problems. In: TURNER, B. – HEGEDŮS, J. – TOSICS, I. The Reform of Housing in Eastern Europe and the Soviet Union, s. 51. Routledge London.

NELSON, E. (2003). The future of monetary aggregates in monetary policy analysis, *Journal of Monetary Economics*, 50, pp. 1029-1099.

OLIVER, J. – HUXLEY, P. – BRIDGES, K. – MOHAMAD, H. (1996). Quality of life and mental health services. Florence, KY, US: Taylor & Frances/Routledge

PIGOU, A. C. (1932) The economics of welfare. (4th ed.) London: Macmillan, 1932. <http://oll.libertyfund.org/Home3/EBook.php?recordID=0316>

RENAUD, B. M. (1996) Housing Finance in Transition Economies (Financování bydlení v transformujících se ekonomikách). Washington, 1996.

VIDOVÁ, J. (2008) Aktuálne problémy bytovej politiky, výstavby a kvality života: Bratislava, Daniel NETRI, Bratislava 2008. ISBN 978-80-969567-8-4.

VIDOVÁ, J. – SIKA, P. (2017) Interrelationship of Migration and Housing in Slovakia. Journal of International Studies : Scientific Papers. - Szczecin : Centre of Sociological Research, 2017. ISSN 2071-8330, 2017, vol. 10, no. 3, s. 91-104.

VIDOVÁ, J. (2015) Investičné procesy a ich vplyv na investície do bývania. Bratislava: EKONÓM, 2015. 182 s. ISBN 978-80-225-4090-2.

Ročenka slovenského stavebníctva 2018

Allianz Global Wealth Report 2018

Vyhláška č. 60/1964 Ústrednej správy pre rozvoj miestneho hospodárstva z 26. marca 1964 o úhrade za užívanie bytu a za služby spojené s užívaním bytu.

MDVaRR Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2015 [online]. <http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=81554>

MDVaRR Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2020 [online]. <http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=81554>

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 2011.

www.mmr.cz

http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf

<http://hdr.undp.org/hd/>

<http://hdr.undp.org/en/2018-update>

http://www.mindop.sk/files/statistika_vud/vystavba/vystavba_vyvoj.htm

Zákon č. 129/2010 Z. z. o spotrebiteľských úveroch a o iných úveroch a pôžičkách pre spotrebiteľov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 90/2016 Z. z. o úveroch na bývanie a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Uznesenie Európskeho parlamentu o tematickej stratégii pre životné prostredie v mestách (2006/2061(INI))

Uznesenie Európskeho parlamentu o urbanistickom rozmere v súvislosti s rozšírením (2004/2258(INI)).

3 ROZVOJ ZNALOSTNEJ EKONOMIKY AKO PREPOKALD ZVYŠOVANIA KVALITY ŽIVOTA VO VYBRANÝCH KRAJINÁCH EURÓPSKEJ ÚNIE

Znalostná ekonomika alebo ekonomika založená na poznatkoch označuje nový stupeň spoločenského vývoja, pričom jeho základom je trvalo udržateľný hospodársky rast. V súčasnosti sa znalosť považuje za samostatný ekonomický statok. Tradičné produkčné funkcie považovali znalosti iba ako externý vplyv na produkciu, pričom medzi výrobné faktory sa zarad'ovala iba pracovná sila, kapitál, prírodné zdroje a energie. Investície do vedomostí však môžu zvýšiť produkčnú kapacitu iných výrobných faktorov a premeniť ich efektívnejšie na nové produkty s vyššou pridanou hodnotou.

Autorom pojmu „znalostná ekonomika“ je Peter Drucker, ktorý v práci *The Effective Executive* prvýkrát použil výraz „knowledge worker“ (znalostný pracovník). Princípy znalostnej ekonomiky tento autor formuloval v roku 1969 v knihe *The Age of Discontinuity*. (Murgaš, 2011, s. 2) Pre rozvoj znalostnej ekonomiky je potrebné zabezpečiť pri kvalitnom inštitucionálnom zázemí aj vysoko vzdelané, kvalifikované a práceschopné obyvateľstvo, ktoré je základným predpokladom pre efektívnu tvorbu, získavanie, šírenie a využívanie príslušných znalostí, vďaka ktorému je možné zaistiť rast celkovej produktivity, a tým aj hospodársky rast. (Chen & Dahlman, 2005, s. 5)

Investície do ľudského kapitálu prostredníctvom vzdelávania a tréningu majú priamy vplyv na ekonomický zisk. Zvýšenie ekonomickej výkonnosti sa realizuje prostredníctvom vzťahu medzi rozvojom ľudských zdrojov a investíciou do ľudského kapitálu. (Vidová, 2013, s. 27) Dostupnosť kvalitného ľudského kapitálu a rozvoj jeho potenciálu hrajú teda kľúčovú úlohu v každom hospodárstve. Na vzdelané obyvateľstvo pri tvorbe znalostnej ekonomiky nadväzuje efektívny inovačný firemný systém. Jedná sa najmä o skupinu vzájomne prepojených inštitúcií, pravidiel a procesov, ktoré zabezpečujú výskum a vývoj v krajine a vedú obyvateľov k tomu, aby správne tvorili, šírili a využívali znalosti. Na konci výskumu a vývoja sú nové produkty, procedúry a znalosti.

Posledným determinantom kvalitnej znalostnej ekonomiky je adekvátna informačná a komunikačná infraštruktúra. Bez moderných technológií pre komunikáciu a tvorbu, získavanie, šírenie a využívanie dát by sa ekonomika založená na znalostiach nemohla dostatočne rozvíjať. Informačné technológie sa v poslednom období považujú za primárny zdroj transformácie svetovej

ekonomiky. Informačné a komunikačné technológie (IKT) sú dôležitým prvkom znalostnej ekonomiky a v posledných rokoch boli uznané za účinný nástroj na podporu hospodárskeho rastu a udržateľného rozvoja.

Informačné technológie napomáhajú akcelerácii ekonomického rastu prostredníctvom troch základných kanálov:

- informačné technológie ako produkt s výrazne vyššou pridanou hodnotou prispievajú pomerne vysokým percentom k rastu ekonomiky,
- informačné technológie ako unikátny vstupný (výrobný) faktor, ktorý vedie k rastu produktivity nielen práce, ale aj ostatného kapitálu,
- informačné technológie cez ich sieťové efekty vedú k vzniku a rozšíreniu ďalších sektorov v ekonomike. (Kelemen, 2008, s. 32)

Krajiny, ktoré zaostávajú v investíciách do informačných a znalostných technológií, resp. do vedy a techniky budú tak zaostávať aj v medzinárodnej konkurencieschopnosti.

Ak sa pozrieme hlbšie na strategickú prioritu inteligentného rastu, ktorej súvislosti sú najviac prepojené s tvorbou znalostnej ekonomiky, zistíme, že krajiny v EÚ musia pracovať predovšetkým na podpore šírenia inovácií a znalostí, na tvorbe prepracovanejšej vedeckej základne, na lepšom využívaní moderných informačných a komunikačných možností a na skvalitňovaní vzdelávacieho systému.

Opatrenia v oblasti znalostnej ekonomiky by mali preto jednoznačne smerovať k posilneniu inovatívneho potenciálu danej krajiny, k zlepšeniu výsledkov v oblasti vzdelávania. Znalostná ekonomika predstavuje zároveň možnosť, ako uspokojiť stále rastúce nároky spotrebiteľov a súčasne dramatickým spôsobom neohroziť zásoby neobnoviteľných zdrojov pre budúce generácie. Znalostná ekonomika by tak mohla výrazným spôsobom napomôcť realizácii udržateľného rozvoja. (Nemcová – Silanič, 2013, s. 7)

V nasledujúcich častiach sa budeme postupne zaoberať jednotlivými determinantmi znalostnej ekonomiky uvedenými v úvodnom texte tejto časti práce.

Znalostná ekonomika podľa metodiky KAM

S cieľom uľahčiť krajinám prechod ku znalostnej ekonomike, bola vyvinutá metodika hodnotenia znalostí KAM (Knowledge Assessment Methodology). Táto metodika je určená na poskytnutie základného posúdenia pripravenosti krajín na znalostnú ekonomiku. Identifikuje sektory alebo špecifické oblasti, na ktoré by politici a vládne inštitúcie mali zamerať väčšiu pozornosť, resp. budúce investície.

V nasledujúcom texte poukážujeme na spôsoby, akými riešia rozvoj znalostnej ekonomiky vybrané krajiny EÚ. Pre komparáciu sme vybrali krajiny, ktoré z hľadiska rozvoja znalostnej ekonomiky dosahujú rôznu úroveň:¹⁸

- krajiny s najlepšou schopnosťou vstrebávať princípy znalostnej ekonomiky – Švédsko, Fínsko a Nemecko, ktoré je silne prepojené aj na slovenské hospodárstvo,
- stredne vyspelé krajiny, resp. krajiny patriace do priemeru EÚ v rámci rozvoja znalostnej ekonomiky – Slovenská republika a Česká republika,
- krajiny so slabou funkčnou znalostnou ekonomikou – Bulharsko.

Diferenciácia v uplatňovaní myšlienok znalostnej ekonomiky v týchto krajinách je podmienená rozdielnymi podmienkami ako aj historickým vývojom krajín EÚ, nakoľko oveľa ľahšie sa rozvíja hospodárstvo založené na vedomostiach, ľudskom kapitáli a inováciách napríklad v severských krajinách, kde prekvitá slobodný trh oveľa dlhšie než napríklad v postkomunistických krajinách strednej a východnej Európy, ktoré prechádzali transformáciou z príkazovej ekonomiky na ekonomiku trhovú.

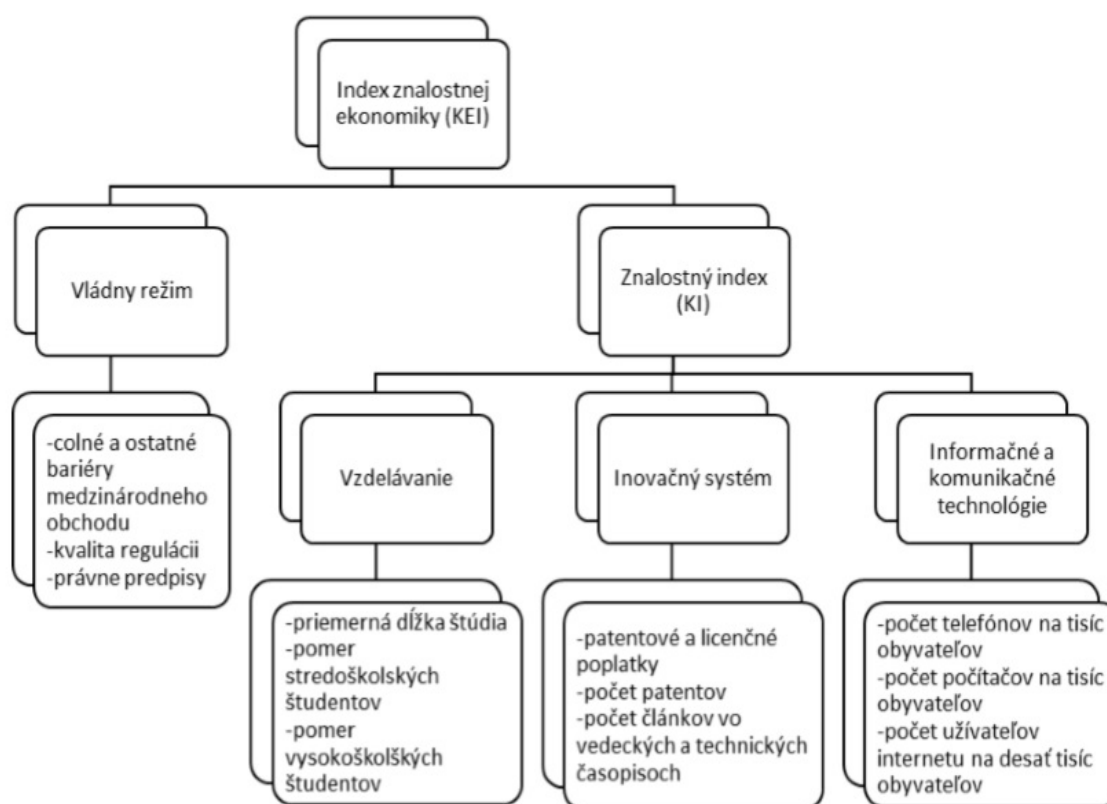
Rozvoj znalostnej ekonomiky vo vybraných krajinách EÚ je možné porovnávať pomocou niekoľkých indikátorov a metód. My sme zvolili znalostný index KI (Knowledge Index), index znalostnej ekonomiky KEI (Knowledge Economy Index) a následne sme využili indikátory štyroch pilierov znalostnej ekonomiky, ktorými sú ekonomický a inštitucionálny systém, kvalifikovaná populácia, inovačný systém firiem a IKT.

¹⁸ Okrem vybraných krajín sa v niektorých častiach práce zmienime aj o iných krajinách, kde sme vyhodnotili, že je to žiadúce.

Hlavné indexy metodiky KAM

Na porovnávanie rozvoja znalostnej ekonomiky v rôznych krajinách sveta slúžia podľa metodiky KAM dva indexy. Ide o znalostný index (Knowledge Index - KI) a index znalostnej ekonomiky (Knowledge Economy Index - KEI). Obidva indexy vychádzajú z preddefinovanej množiny kľúčových premenných, na základe ktorých sa dá merať schopnosť krajiny uplatniť prvky znalostnej ekonomiky. Okrem spomínaných súhrnných indexov sa pre porovnávanie krajín používajú aj čiastkové ukazovatele, medzi ktoré patria najmä ukazovatele výkonnosti ekonomiky a kvality jej makroekonomického prostredia, súhrnný inovačný index a veľkosť výdavkov na vedu a výskum, ukazovatele rozsahu používania IKT a rôzne ukazovatele kvality vzdelávacieho systému a potenciálu ľudského kapitálu umiestneného v danej krajine. V schéme 1 je možné vidieť hlavné indexy (KEI a KI) a indexy, pomocou ktorých sa dá lepšie popísať stav krajiny v niektorých podoblastiach.

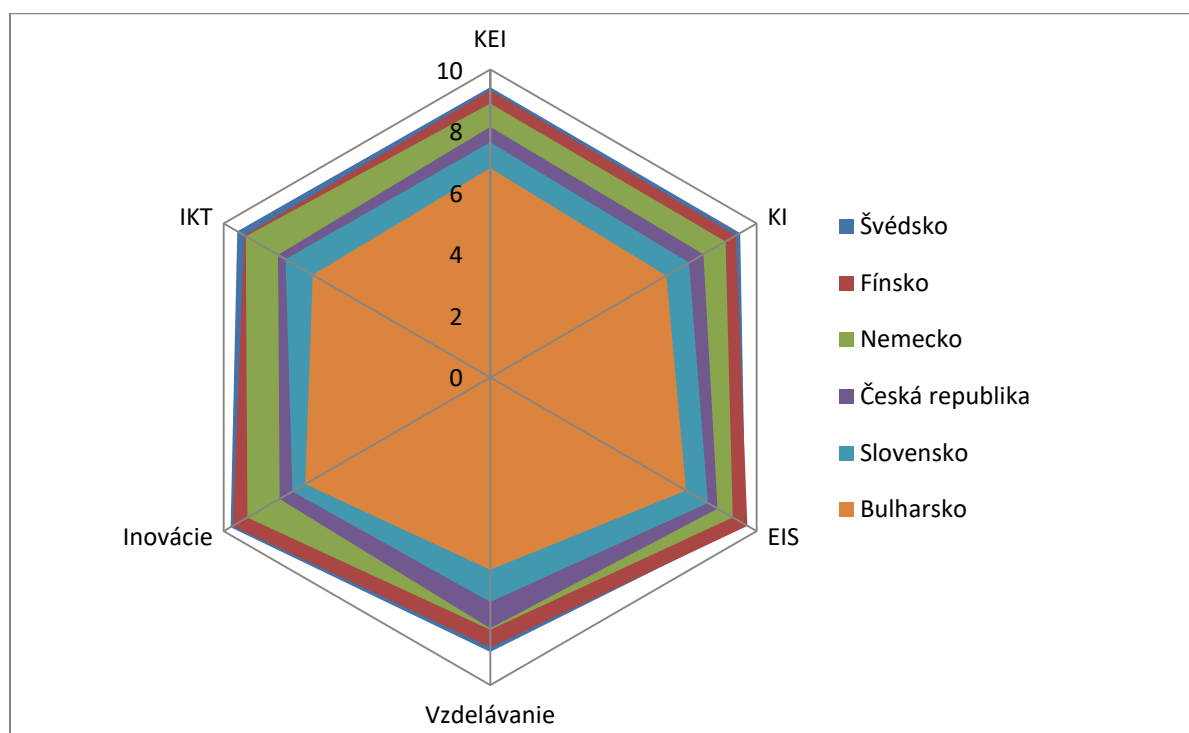
Schéma 1 Zložky indexu znalostnej ekonomiky a znalostného indexu.

Indexy KEI a KI udávajú hodnoty od 0 po 10 bodov, pričom 0 je najhorším výsledkom a hodnota 10 najlepším výsledkom, ktorý daná krajina v danom roku môže dosiahnuť. Na obrázku 1 je možné sledovať hodnoty indexov KEI a KI a premenných, ktoré ovplyvňujú tieto indexy, vytvorené podľa metodiky KAM v roku 2012 (novšie údaje nie sú k dispozícii).

Najbližšie sa približovalo dokonalému stavu znalostnej ekonomiky podľa indexov KEI a KI v roku 2012 Švédsko spolu s Fínskom. V sledovanom roku dosiahlo Švédsko pri indexe KEI 9,43 bodu a pri indexe KI 9,38 bodu, pričom najsilnejší efekt z hľadiska indexov malo v krajine zavádzanie inovatívnych riešení do ekonomiky, celkovo na úrovni 9,74 bodu. Pozitívny vplyv mali aj premenné ekonomický a inštitucionálny režim (EIR 9,58 bodu) a informačné a komunikačné technológie (IKT 9,49 bodu). Negatívnejšie na indexy pôsobil vzdelávací systém v krajine, a to na úrovni 8,92 bodu.

Graf 1 Hodnoty premenných podľa metodiky KAM vo vybraných krajinách EÚ

Zdroj: údaje spracované na základe databázy World Bank

Fínsko v roku 2012 dosiahlo o niečo slabších výsledkov, kedy index KEI bol stanovený na úrovni 9,33 bodu a index KI na úrovni 9,22 bodu. EIR bol v tejto krajine hodnotený vyššími hodnotami než vo Švédsku, a to hodnotou 9,65 bodu a

vysoké hodnotenie dosiahlo Fínsko aj u inovácií (9,66 bodu). Zavádzanie IKT dosiahlo hodnotu 9,22 bodu a najhoršie dopadlo vzdelávanie, v tomto prípade na úrovni 8,77 bodu. Fínsko sa (podobne ako Švédsko) posunulo o jednu priečku vo svetovom rebríčku KEI oproti roku 2008, pričom obe krajiny sa posunuli pred Dánsko, ktoré okupovalo v roku 2008 prvé miesto. Čo sa týka Nemecka, súhrnné indexy KEI a KI (8,9 bodu, resp. 8,83 bodu) negatívne ovplyvnil v roku 2012 len vzdelávací systém v krajine, ktorému Svetová banka udelila hodnotu 8,2 bodu. Ostatné indikátory dosiahli hodnoty nad 9 bodov (EIR 9,10 bodu, inovácie 9,11 bodu a IKT 9,17 bodu). Nemecko tak patrilo k najrozvinutejším krajinám sveta na základe rozvoja znalostnej ekonomiky. Vo svetovom rebríčku KEI Nemecko poskočilo oproti roku 2008 o 6 miest. Pozitívny vplyv na skok za štvorročné obdobie mali rastúce tendencie indikátorov IKT o 0,13 bodu, EIR o 0,11 bodu a inovácií o 0,11 bodu. Vzdelávací systém sa zhoršil podľa metodiky KAM o 0,26 bodu.

Medzi stredne rozvinuté krajiny, ktorých hodnoty indexov KEI a KI sa pohybujú niekde v oblasti 7 až 8,5 bodu, patrí napríklad Česká republika a Slovenská republika. Česká republika sa pre svoju lepšiu východiskovú pozíciu dokázala v 90-tych rokoch a na začiatku 21. storočia rýchlejšie transformovať na krajinu s trhovým hospodárstvom ako Slovensko. Slovensko sa jej však silným rozvojom, podporou zo strany EÚ a ekonomickými reformami dokázalo priblížiť. Česko však stále aj v roku 2012 vykazovalo lepšie hodnoty indexov KEI (8,14 bodu) a KI (8 bodu) v porovnaní so Slovenskom (KEI 7,64 bodu a KI 7,46 bodu). Svetová banka hodnotila vysoko pozitívne predovšetkým český ekonomický a inštitucionálny režim (EIR - 8,53 bodu) a vzdelávací systém (8,15 bodu – na základe tohto bodového zisku preto môžeme konštatovať, že český vzdelávací systém je porovnateľný so systémom vzdelávania v Nemecku, ktorý dosiahol bodové hodnotenie 8,2). Negatívne v tejto krajine pôsobilo na súhrnné indexy zavádzanie inovácií (7,9 bodu) a rozvoj IKT (7,96 bodu). V roku 2008 vykazovala Svetová banka pre Českú republiku hodnotu indexu KEI 7,83 bodu, čo jej stačilo na 29. miesto svetového rebríčka. Bodový nárast za štvorročné obdobie o veľkosti 0,31 bodu zaistil Českej republike posun na celkové 26. miesto v roku 2012. Nárast ovplyvnila pozitívna zmena vo všetkých sledovaných indikátoroch.

Slovensko malo v roku 2012 pozitívne výsledky v pôsobení EIR (8,17 bodu) a taktiež v rozmachu IKT (7,68 bodu). Vzdelávanie a inovácie dosiahli v tejto krajine hodnoty pod 7,5 bodu, čo by malo predstaviteľov krajiny prinútiť k radikálnejším krokom k rozvoju týchto oblastí ekonomiky. V porovnaní s

rokom 2008 však krajina pocítila zlepšenie stavu znalostnej ekonomiky a v celkovom rebríčku KEI sa presunula o 4 priečky z 37. na 33. miesto.

Z vybraných krajín je na tom z hľadiska zavádzania princípov znalostnej ekonomiky najhoršie Bulharsko. Jediným indikátorom ovplyvňujúcim súhrnné indexy KEI a KI, ktorý dosiahol hodnotu v hodnotení podľa metodiky KAM vyššiu ako 7 bodov, je EIR (7,35 bodu). Ostatné indikátory mali negatívny dopad na indexy (vzdelávanie 6,25 bodu, inovácie 6,94 bodu a IKT 6,66 bodu). Celkové indexy tak majú hodnoty rovnako pod 7 bodov, KEI na úrovni 6,8 bodu a KI na úrovni 6,61 bodu, čo sú v rámci EÚ jedny z najnižších hodnôt indexov podľa metodiky KAM. V celkovom rebríčku jedine Bulharsko z vybraných krajín pokleslo v období 2008 - 2012 zo 41. miesta na 45. miesto. Pokles, ktorý vyrovnal súhrnný index, nastal v kvalite bulharského vzdelávacieho systému celkovo o 1,17 bodu.

Basic Scorecard Svetovej banky

Basic Scorecard (BS) je zjednodušený spôsob porovnávania krajín v rámci metodiky KAM. Ide o súbor 14 premenných, ktoré reprezentujú všetky 4 piliere znalostnej ekonomiky. Medzi tieto vybrané premenné Svetová banka zaradila:

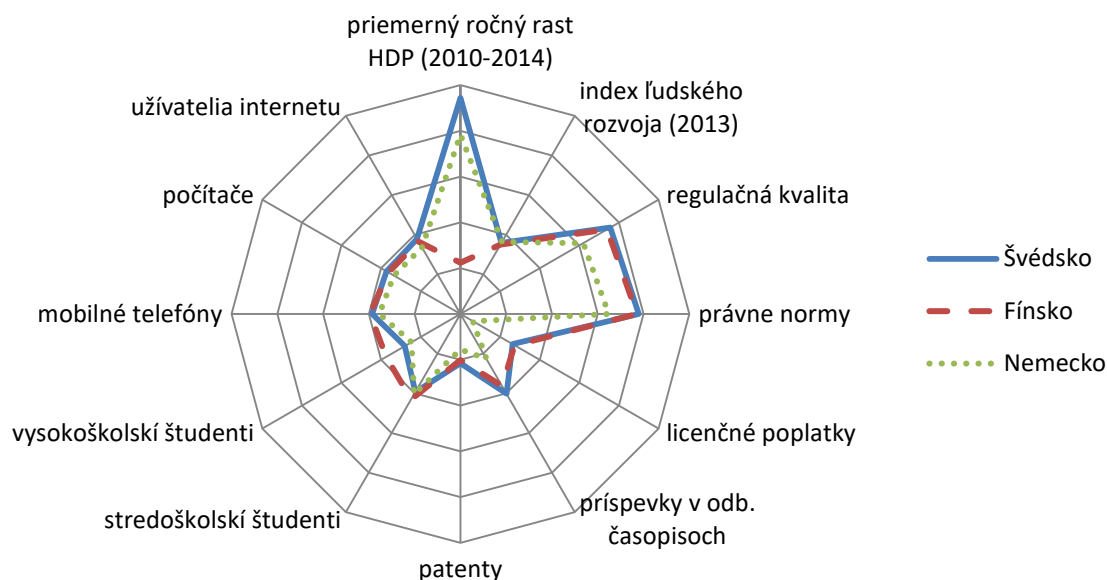
- priemerný ročný rast HDP,
- index ľudského rozvoja,
- colné a bezcolné obchodné prekážky,
- regulačná kvalita,
- právne normy,
- licenčné poplatky a tržby,
- počet príspevkov v odborných časopisoch,
- počet patentov,
- miera gramotnosti dospelých,
- počet stredoškolských študentov,
- počet vysokoškolských študentov,
- počet telefónov,
- počet počítačov,
- počet užívateľov internetu.

My sme využili na porovnávanie len 12 z celkových 14 premenných BS. Dôvodom boli rovnaké alebo veľmi podobné podmienky vybraných krajín v oblasti colných a bezcolných prekážok (ide o krajiny v jednom integračnom zoskupení Európskej únie) a mierou gramotnosti dospelých sa budeme zaoberať bližšie v ďalšej časti textu, preto aj túto premennú teraz neuvádzame. Dáta na porovnávanie sme sa snažili prispôbiť podmienkam európskych krajín, preto sme niektoré zo zdrojov pôvodnej Basic Scorecard Svetovej banky nahradili štatistickými údajmi získanými z Eurostatu alebo Európskeho patentového úradu.

Priemerný ročný rast je priemernou hodnotou medziročného ekonomického rastu medzi rokmi 2010 až 2014 podľa dát z Eurostatu. Hodnoty indexu ľudského rozvoja sme čerpali zo správy Human Development Report z roku 2013. Kvalita regulácie je hodnotenie uvedené Svetovou bankou v rámci správy Worldwide Governance Indicators 2013 na základe dát ako bankový dohľad, kontrola cien a iných. Hodnoty ukazovateľa Právne normy sme čerpali tiež z tej istej správy, pričom Svetová banka tvorila toto hodnotenie na základe dát ako dôvera v právny systém, dodržiavanie zákonov, vnímanie dopadov násilných a nenásilných trestných činov, vymožiteľnosť zmlúv a iných. Licenčné poplatky pochádzajú zo štatistík Svetovej banky a sú vyjadrené v tisícoch USD na obyvateľa. Príspevky v odborných časopisoch sme získali zo správy Worldwide Governance Indicators Svetovej banky, ktoré zachytávajú počet príspevkov na obyvateľa krajiny vo vedeckých a technických časopisoch v odboroch ako je fyzika, biológia, chémia, matematika, klinické lekárstvo, vedy o Zemi a vesmíre a iných za posledný sledovaný rok 2011. Patenty vyjadrujú počet patentov na obyvateľa udelených v roku 2013 vo vybraných krajinách podľa Európskeho patentového úradu.

Dáta pre indexy stredoškolských a vysokoškolských študentov (podiel študentov z celkovej populácie daného veku) sme získali zo správy World Development Indicators Svetovej banky. Indexy môžu prekročiť hodnotu 1, keďže môžu zahŕňať aj študentov, ktorí sú mladší alebo starší ako vzorka ľudí vo veku prislúchajúcemu štúdiu na danom stupni. Posledné tri premenné - podiel jedincov používajúcich mobilné telefóny, počítače a internet (na počte obyvateľov vybranej krajiny) - sú tvorené dátami z International Telecommunication Union a vyjadrené podobne ako predchádzajúce premenné, v podobe indexov (t. j. v rozmedzí hodnôt 0 a 1).

Graf 2 Krajiny s vysokou schopnosťou vstrebávať princípy znalostnej ekonomiky

Zdroj: vlastné spracovanie podľa premenných Basic Scorecard

Vybrané krajiny sú pre zjednodušenie komparácie ich výsledkov na základe premenných Basic Scorecard rozdelené do dvoch skupín, krajiny s vysokou schopnosťou a krajiny so strednou schopnosťou vstrebávať princípy znalostnej ekonomiky. Medzi krajiny s vysokou schopnosťou vstrebávať princípy znalostnej ekonomiky sme zaradili Švédsko, Fínsko a Nemecko. V grafe 2 je možné sledovať komparáciu týchto krajín na základe vybraných premenných z BS.

Podľa štatistík, najvýkonnejšie za sledované obdobie rástla švédska ekonomika. Priemer jej medziročného rastu za posledných 5 rokov bol 2,36 %, Nemecko rástlo na úrovni 1,96 %. Čo sa týka potenciálnej sociálnej prosperity krajín meranej Indexom ľudského rozvoja, tieto rozvinuté krajiny dosiahli v sledovanom roku podobné výsledky na vysokej úrovni blížiac sa k maximu 1 (Nemecko 0,91, Švédsko 0,89 a Fínsko 0,88)). V kvalite regulácie, v právnych normách, v podiele licenčných poplatkov, príspevkov v odborných časopisoch a patentov na obyvateľa Nemecko mierne zaostávalo za ostatnými krajinami, pričom Švédsko spolu s Fínskom dosahovali približne podobné výsledky.

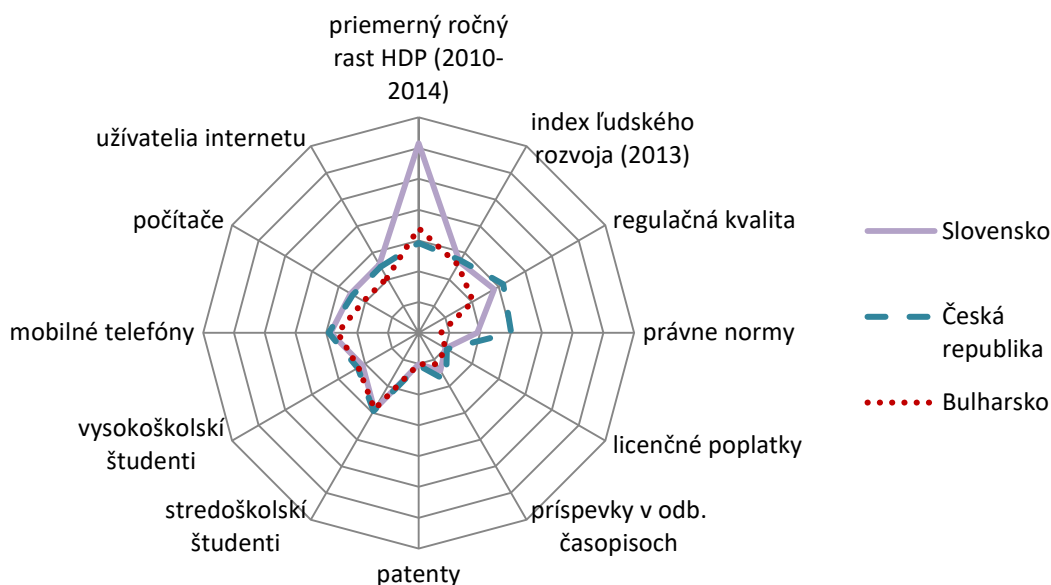
V oblasti štúdia na strednej škole, indexy v Nemecku a vo Fínsku prekročili hodnotu 1 práve z už vyššie spomenutého dôvodu (vek študentov, ktorý môže byť vyšší, resp. nižší ako vzorka ľudí vo veku na danom stupni štúdia). Podiel Nemcov študujúcich na stredných školách dosiahol hodnotu 1,08 z počtu osôb vo veku prislúchajúcemu druhému stupňu štúdia. Vo Švédsku sa tento index pohyboval v danom roku na úrovni 0,98, vo Fínsku 1,01. Index študentov na vysokej škole vykazoval v sledovanom roku horšie výsledky – Fínsko na to bolo najlepšie s hodnotou 0,94, Švédsko s nižšou hodnotou 0,70 a Nemecko s hodnotou 0,62. Aj napriek tomu sa jedná o vysoké hodnoty oproti zvyšku sveta.

Poslednou sledovanou oblasťou pri krajinách najviac blížiacich sa k znalostnej ekonomike sú podiely jedincov používajúcich mobilné telefóny, počítače a internet na celkovom počte jedincov žijúcich v danej krajine. V týchto štatistikách vybrané krajiny dosiahli veľmi blízke výsledky. Najväčší podiel používateľov mobilných telefónov vykazovalo v sledovanom roku Fínsko, a to 98,8 %, čo znamená, že takmer každá osoba prichádzala každý deň do styku s mobilným telefónom, Švédsko 96,6 % a Nemecko 88,6 %. Čo sa týka počítačov a užívania internetu, hodnoty indexov sú o niečo menšie. Najviac využívajú počítače a internet Švédi (93,2 % a 94,8 %), potom Fíni (90,9 a 91,5 %) a o niečo menej Nemci (83,9 % a 84 %). Obdobne sme porovnávali aj krajiny so strednou schopnosťou vstrebávať princípy znalostnej ekonomiky: komparáciu Slovenska, Českej republiky a Bulharska na základe vybraných premenných z Basic Scorecard je možné sledovať na grafe 3.

Zo sledovaných krajín dosiahla najvyšší rast Slovenská republika, ktorej hospodárstvo za obdobie 2010 až 2014 rástlo dokonca rýchlejšie ako Švédsko, na priemernej úrovni 2,58 %. Pomalšie o polovicu rástla bulharská ekonomika (1,20 %) a česká ekonomika rástla v priemere o menej ako 1 %. OSN v rámci svojho indexu ľudského rozvoja hodnotilo najlepšie z týchto krajín Českú republiku (0,861). Slovensko bolo ohodnotené na úrovni 0,83 a Bulharsko na úrovni 0,777. Tieto hodnoty poukazujú na horšie sociálne podmienky v týchto krajinách oproti Švédsku, Fínsku a Nemecku. Najlepšie výsledky v štatistikách týkajúcich sa kvality regulácie, právnych noriem, licenčných poplatkov, príspevkov v odborných časopisoch a počtu patentov z týchto krajín dosahovala opäť Česká republika, aj keď oveľa horšie ako najrozvinutejšie krajiny sveta. V oblasti právnych noriem sa Bulharsko dostalo dokonca do záporných čísel, z čoho vyplýva, že krajina má nedostatočnú kvalitu právneho systému a zákonodarstva. Podiel stredoškolských študentov v týchto troch vybraných krajinách patrí k vyššiemu priemeru sveta, keďže všetky krajiny presiahli v tejto štatistike 90 %-nú hranicu. Najlepšiu hodnotu indexu dosiahla Česká republika (0,966), o niečo horšie na tom bolo Slovensko (0,939) a Bulharsko (0,93). V Česku bolo v

sledovanom roku zároveň aj najviac vysokoškolských študentov (index na úrovni 0,642), nasledovaných bulharskými študentmi (0,63) a najmenej ich bolo na Slovensku (0,55).

Graf 3 Krajiny so strednou schopnosťou vstrebávať princípy znalostnej ekonomiky

Zdroj: vlastné spracovanie podľa premenných Basic Scorecard

Čo sa týka používania mobilných telefónov, najviac jedincov denne využívajúcich túto technológiu bolo v Českej republike na úrovni 96 %, čo je len o niečo menej ako v najrozvinutejších krajinách. Na Slovensku využívalo mobilné telefóny približne 93 % populácie, v Bulharsku 82 %. Slovensko predbehlo Česko v používaní počítačov a internetu. V prvom prípade až 77,6 % obyvateľov krajiny využívalo túto technológiu, v Česku to bolo o 4,3 % menej, v Bulharsku dokonca využíva počítač iba 53,5 % občanov. Podobné čísla na celkovom slovenskom obyvateľstve dosiahol aj podiel užívateľov internetu, približne 77,9 % populácie využívalo túto technológiu. V Česku index dosiahol v sledovanom roku hodnotu 74,11 % a v Bulharsku 53,06 %.

Štyri piliere znalostnej ekonomiky

Ako bolo už uvedené vyššie, Svetová banka za účelom hodnotenia pripravenosti jednotlivých krajín na znalostnú ekonomiku a za účelom sledovania vývoja v tejto oblasti vytvorila metodiku KAM. Metodika obsahuje 83 štrukturálnych a kvalitatívnych premenných, na základe ktorých možno merať výkon 140 krajín v rámci štyroch pilierov znalostnej ekonomiky. V súčasnosti sú tieto štyri piliere nevyhnutné pre rozvoj znalostnej ekonomiky v akejkoľvek krajine:

- ekonomický a inštitucionálny režim (EIR), ktorý poskytuje podnety pre efektívne využívanie existujúcich a nových znalostí a podporuje prosperitu podnikania,
- vzdelaná a kvalifikovaná populácia, ktorá vytvára, zdieľa a používa vedomosti,
- efektívny inovačný systém firiem, výskumných centier, univerzít, konzultačných spoločností a ostatných organizácií, prispievajúci k rastu celkového množstva poznatkov, prispôsobujúci znalosti miestnym potrebám a vytvárajúci nové technológie,
- informačné a komunikačné technológie, ktoré zaisťujú efektívnu tvorbu, distribúciu a spracovanie informácií.

Správny ekonomický a inštitucionálny režim nám pomáha vytvoriť vhodné podmienky pre spoločnosti a jednotlivcov, ktorí sa môžu následne realizovať a využívať svoje znalosti na rozvoj v týchto podmienkach. V rámci takéhoto systému je nevyhnutné nastaviť transparentné makroekonomické prostredie, chrániť hospodársku súťaž a vytvoriť legislatívu, ktorá by automaticky regulovala správanie sa subjektov na trhu a usmerňovala by ich k najväčšej ekonomickej efektívnosti.

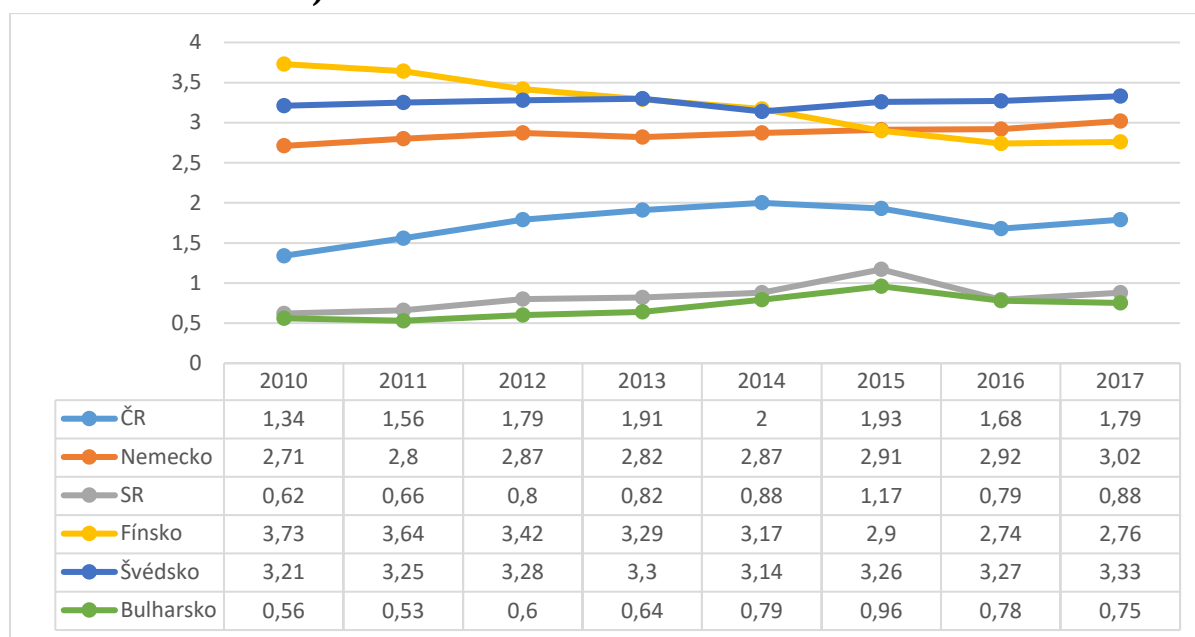
Makroekonomické prostredie

Pod prvým pilierom rozumieme predovšetkým makroekonomické prostredie, ktoré má vplyv na správanie subjektov na trhu v krajine. Toto východiskové prostredie ovplyvňuje rozsah verejných výdavkov na vedu a výskum, školstvo a súčasne spoluvytvára podnikateľské prostredie. (Kelemen, 2008, s. 62) Na porovnávanie východiskového prostredia sme použili ukazovatele: výdavky na vedu a výskum, rast reálneho HDP, miera nezamestnanosti a miera inflácie (medzi rokmi 2010 až 2017).

Výdavky na vedu a výskum

Súčasným cieľom EÚ v rámci stratégie Európa 2020 je okrem iného priblíženie sa krajín k znalostnej ekonomike, resp. investovať do roku 2020 až 3 % HDP do výskumu a vývoja. Na grafe 4 je možné sledovať vývoj výdavkov z HDP na vedu a výskum v jednotlivých vybraných krajinách EÚ počas osemročného obdobia. Rok 2017 je posledným doposiaľ sledovaným rokom.

Graf 4 Vývoj výdavkov na vedu a výskum vo vybraných krajinách EÚ (v % z HDP)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Eurostatu

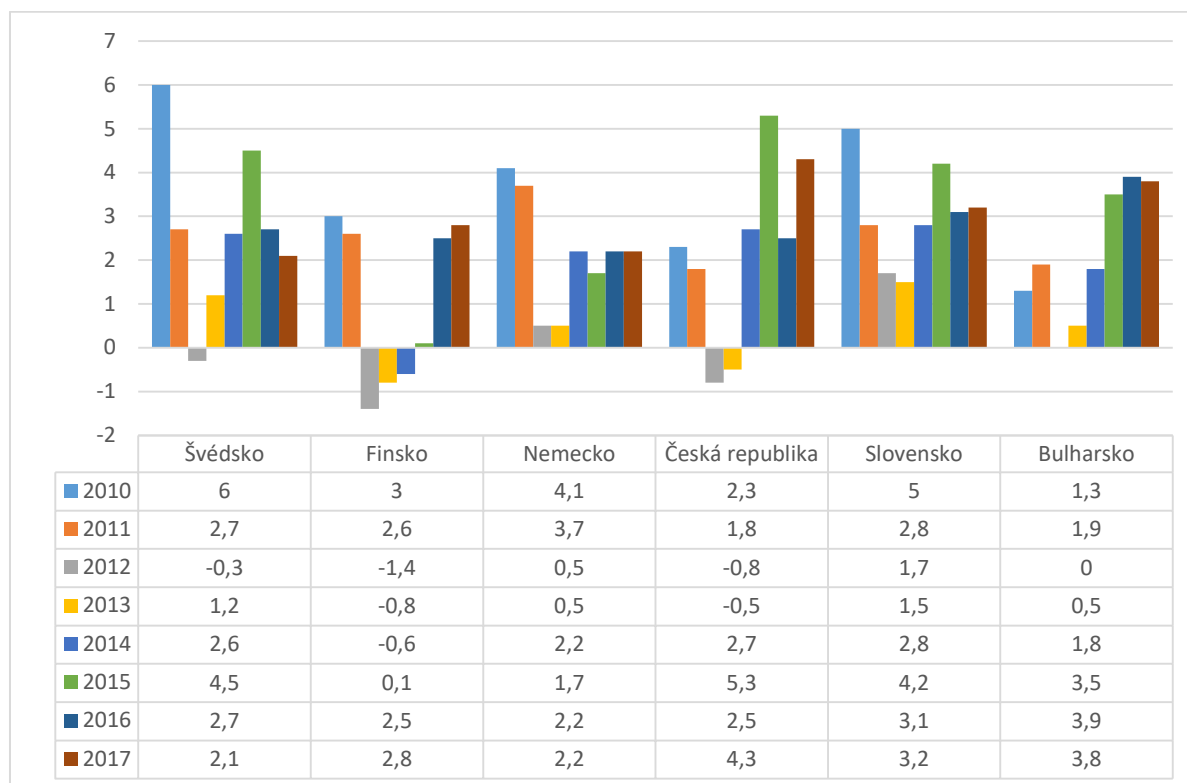
Zo severských krajín momentálne spĺňa kritérium stratégie Európa 2020 iba Švédsko, nakoľko Fínsko od roku 2010, kedy síce investovalo do vedy a výskumu až 3,73 % a do roku 2014 udržiavalo túto hodnotu investovania nad 3 %, v roku 2017 kleslo na 2,76 %. Nemecko sa postupne približovalo k splneniu kritéria a v roku 2017 túto hodnotu aj dosiahlo. Najväčšiu zmenu v pozitívnom smere za sledované obdobie zaznamenala Česká republika. Od roku 2010 do roku 2017 podiel výdavkov na vedu a výskum na HDP tejto krajiny vzrástol z pôvodných 1,34 % na konečných 1,79 % (pri čom v roku 2014 to boli 2 %). Z vybraných krajín dosahujú v tejto oblasti dlhodobo najhoršie čísla Slovensko a Bulharsko. Posledné dve krajiny majú svoje vlastné ciele, pretože agregátny cieľ 3 % pri nastolenom trende nemôžu splniť.

¹⁹ Stratégiu Európa 2020 sa budeme zaoberať bližšie v nasledujúcom texte.

Rast reálneho HDP

Ako dokumentuje graf 5, najvyššiu mieru rastu HDP v roku 2017 dosahovala Česká republika, ktorej ekonomika vzrástla o 4,3 %. Rovnako Bulharsko v roku 2017 zaznamenalo vysokú mieru rastu HDP, a to 3,8 %. Ostatné sledované krajiny v roku 2017 síce dosahujú pozitívny rast, ale v porovnaní s rokom 2010 u všetkých došlo k nižšiemu percentuálnemu rastu HDP.

Graf 5 Miera rastu reálneho HDP (v %)

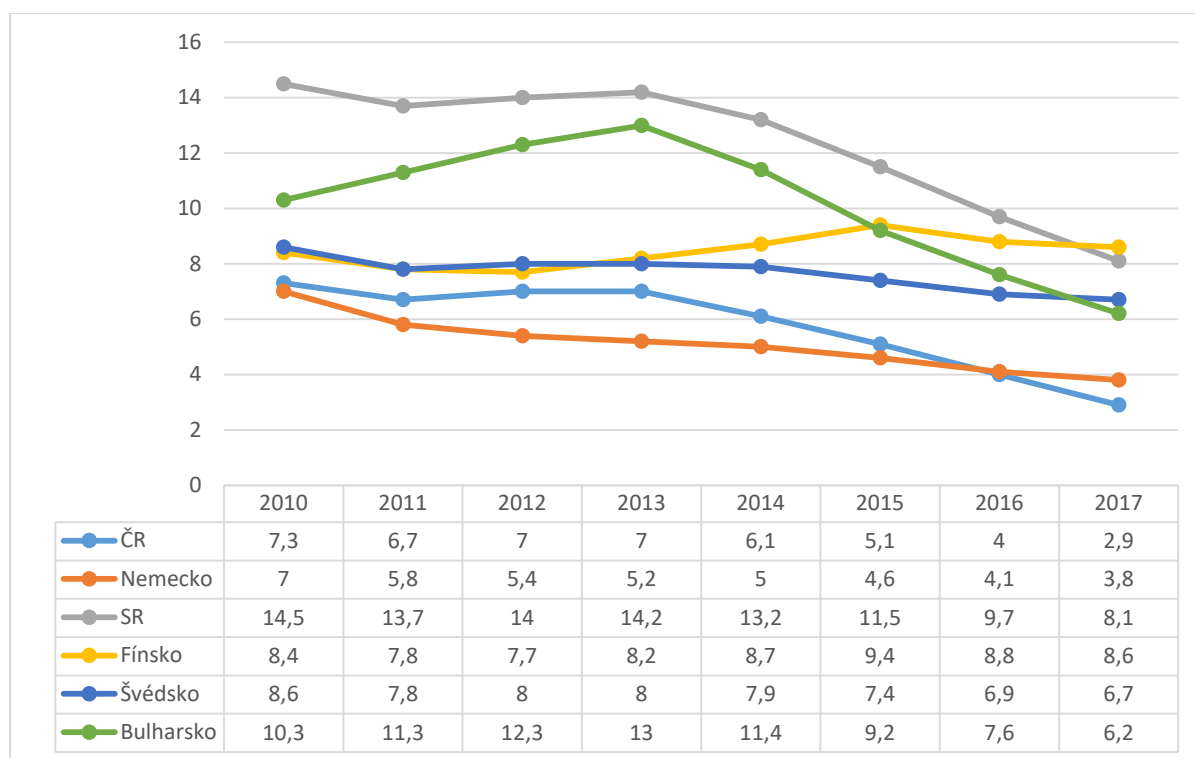
Zdroj: vlastné spracovanie na základe dát Eurostatu

Miera nezamestnanosti

Ekonomická kríza po roku 2009 spôsobila obrovský nárast nezamestnanosti. Najvyššiu nezamestnanosť za sledované obdobie vykazovala Slovenská republika. Na začiatku obdobia mala táto krajina mieru nezamestnanosti 14,5 %, čo bola približne o jednu tretinu vyššia miera nezamestnanosti ako priemer ostatných krajín. V roku 2014 sa v SR miera nezamestnanosti ustálila na 13,2 % a v roku 2017 klesla na 8,1 %. Čo sa týka tohto ukazovateľa, kríza spôsobila veľký nárast nezamestnanosti aj v Bulharsku, aj keď v roku 2010 bola v porovnaní so Slovenskom cca o 4 percentuálne body nižšia (10,3 %). Trend miery nezamestnanosti v tejto krajine mal počas sledovaného obdobia podobný priebeh ako v prípade Slovenska, aj keď bol približne o 1 až 2

p. b. nižší. Priemerná ročná hodnota miery nezamestnanosti v Bulharsku v roku 2017 bola 6,2 %. Miera nezamestnanosti v ostatných krajinách za sledované obdobie oscilovala medzi 5 % až 9 %, čo je hodnota, ktorú možno považovať za prirodzenú mieru nezamestnanosti, ktorá príliš neoslabuje rozvoj znalostnej ekonomiky. Najnižšiu mieru nezamestnanosti v posledných dvoch rokoch dosiahla ČR a to 2,9 % (viď graf 6).

Graf 6 Miera nezamestnanosti vo vybraných krajinách (v %)

Zdroj: vlastné spracovanie na základe dát Eurostatu

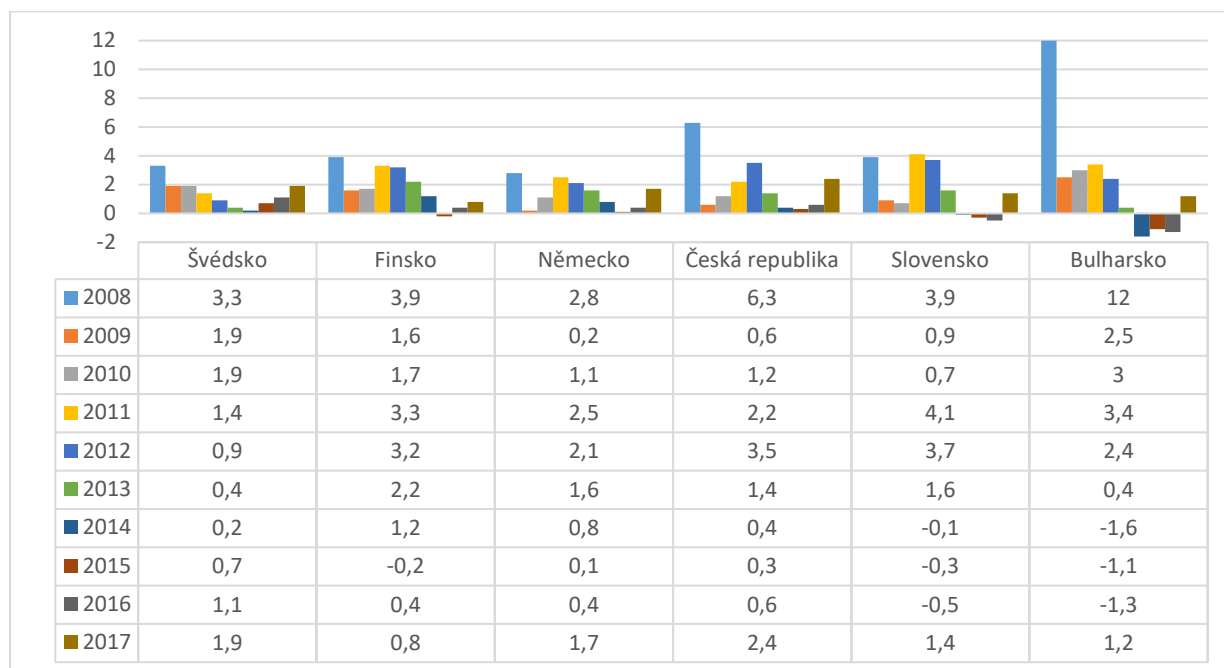
Miera inflácie

Pre komparáciu zmien cenovej hladiny vo vybraných krajinách, ktorá tiež ovplyvňuje rozvoj ekonomiky, je uvedený ukazovateľ miera inflácie, ktorá je tvorená z dát harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien (HICP) EÚ. Na grafe 7 je možné sledovať vývoj inflácie vo vybraných krajinách medzi rokmi 2010 a 2017.

Najväčší skok za sledované obdobie v zmene cenovej hladiny urobilo Bulharsko. Úroveň miery inflácie v tejto krajine dosahovala v roku 2008 až 12 %, pričom už v roku 2013 krajina vykázala rast cenovej hladiny iba o 0,4 % a v roku 2014 dokonca defláciu na úrovni 1,6 %. Takáto vysoká deflácia však môže pôsobiť na ekonomiku negatívne. Česká republika dosahovala v roku 2008 6,3 %, ale v roku 2015 sa jej podarilo potlačiť infláciu na úroveň 0,3 %. V roku 2017

však dosiahla najvyššiu mieru inflácie sledovaných krajín (2,4 %). Ostatné krajiny vykazovali v sledovanom období podobný priebeh zmien cenovej hladiny. Slovensko, podobne ako Bulharsko, zaznamenalo v roku 2014 až 2016 defláciu²⁰ na úrovni 0,1 % - 0,5 %.

Graf 7 Miera inflácie vo vybraných krajinách (v %)

Zdroj: vlastné spracovanie na základe dát Eurostatu

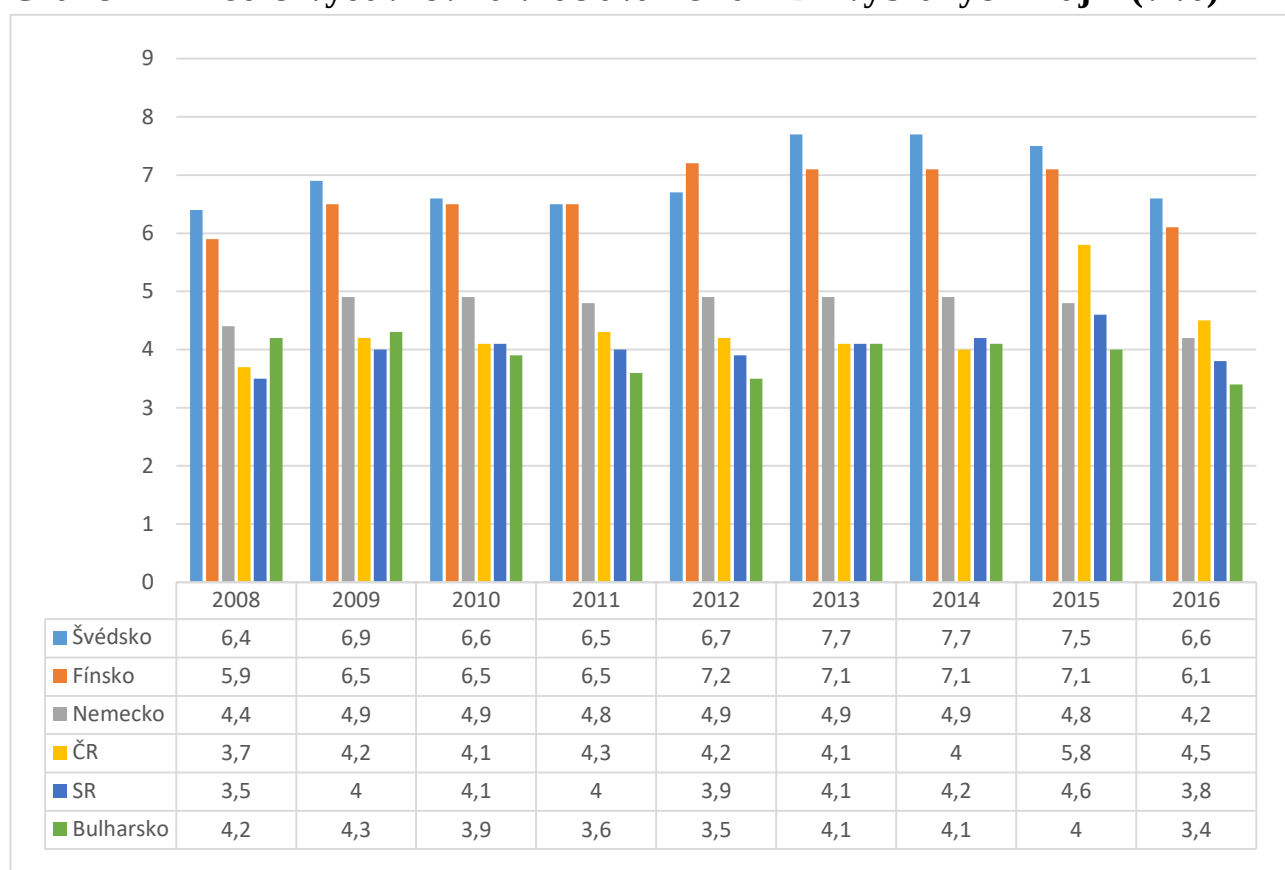
Kvalifikovanosť populácie

Otázky spojené s financovaním školstva sú predmetom siahodlhých polemík, rovnako hľadanie optimálneho modelu. V troch štvrtinách členských krajín OECD sa vyberá nejaký druh poplatku za vysokoškolské štúdium. To, že nielen v EÚ ale ani vo svete nejestvuje jednotný systém financovania vysokoškolského vzdelávania, nie je prekvapujúce. Dokonca ani v severských krajinách (Dánsko, Fínsko, Island, Nórsko a Švédsko), kde dochádza k istej konvergencii prístupov k financovaniu vysokého školstva, aj keď tieto majú veľa

²⁰ Ekonomovia veria, že deflácia je v modernej ekonomike problém, lebo zvyšuje reálnu hodnotu dlhu a môže zhoršiť recesiu a viesť k deflačnej špirále. Z deflácie môžu najviac vyťažiť šporitelia, pretože s odstupom času hodnota ich nasporených prostriedkov stúpa. Naopak, dlžníci sú pri deflácií dlžní s odstupom času viac. Napriek tomu, že znižovanie cenovej hladiny pôsobí na prvý pohľad pozitívne, nie je tomu tak. Ak je deflácia dlhodobá, dochádza medzi ľuďmi k očakávaniu ďalšieho „zlacňovanie“ tovarov, čo priamo vedie k odloženej spotrebe. Snaha ľudí ušetriť viac a ich znížená ochota míňať priamo ovplyvňuje dopyt, zároveň klesá produkcia vo výrobe, a tým pádom dochádza napríklad k prepúšťaniu ľudí z práce.

spoločných znakov, systémy nie sú rovnaké. V podstate platí, že reakcia jednotlivých krajín a inštitúcií sa silne mení v závislosti na lokálnych ekonomických, sociálnych, kultúrnych a politických podmienkach a okolnostiach a prípadnej (ne)existencii strategickej vízie o úlohe terciárneho vzdelávania v lokálnej i globálnej spoločnosti. Jeden z dôvodov je aj ten, že financovanie univerzít nemožno vidieť odtrhnuté od širšieho politického kontextu týkajúceho sa vysokoškolského vzdelávania. A až na málo výnimiek (súkromné vysoké školstvo bez podpory štátneho sektoru) je financovanie vysokých škôl väčšinou politickým nástrojom na dosahovanie cieľov štátnej administratívy. Je to tiež jeden z mála nástrojov štátnej moci, ktorým môže v decentralizovanom systéme zasahovať a ovplyvňovať dianie v slobodných a autonómnych inštitúciách, akými sú vysoké školy. (F. Devínsky, 2016)

Graf 8 Podiel výdavkov na vzdelávanie na HDP vybraných krajín (v %)

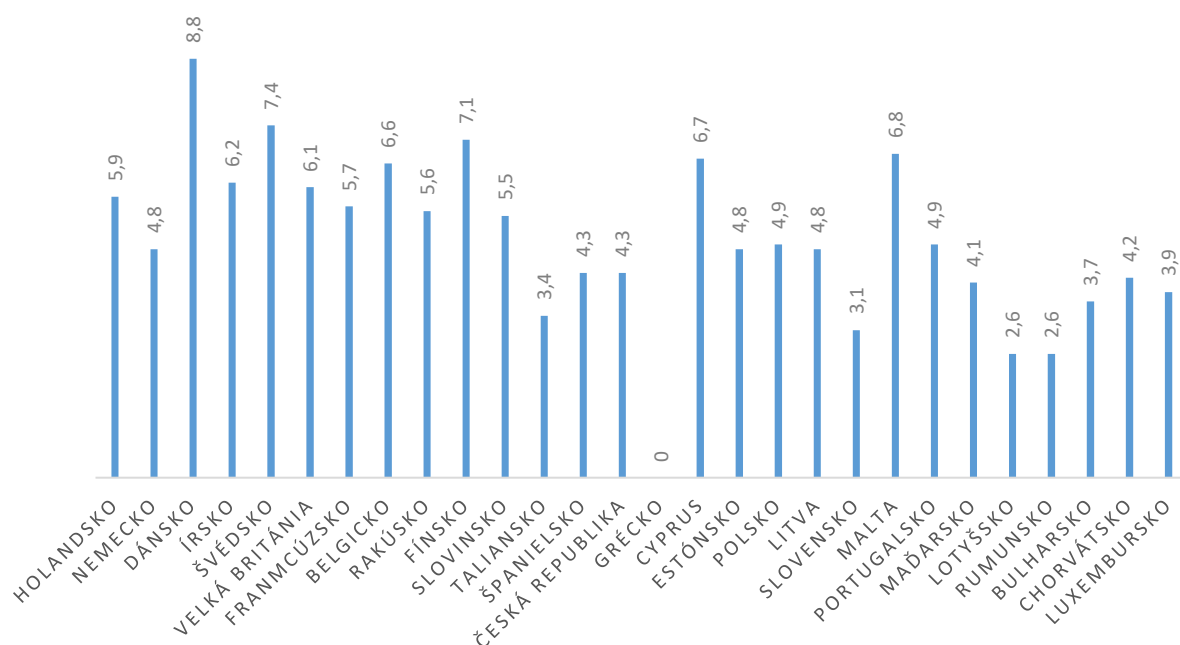

Zdroj: vlastné spracovanie na základe dát Eurostatu

Oblasť kvalifikovanej populácie zastupuje ukazovateľ podiel výdavkov na vzdelávanie na HDP krajiny. Na grafe 8 je možné vidieť podiel výdavkov na

vzdelávanie (všetkých stupňov) na HDP vybraných krajín medzi rokmi 2008 až 2016. Graf 8 tak poukazuje na fakt, že za celé sledované obdobie investovali do vzdelávania najviac prostriedkov krajiny Švédska a Fínska. Aj to je jeden z dôvodov, prečo sú v súčasnosti tieto krajiny najbližšie znalostnej ekonomike. Podiely výdavkov na vzdelávanie na HDP Švédska a Fínska v sledovanom období sa pohybovali medzi 5,9 % až 7,7 %. Ostatné krajiny v tejto štatistike za nimi zaostávali. Môžeme však sledovať, že v roku 2015 ČR investovalo 5,8 %, čo je najväčší skok od roku 2008 (3,7 %) medzi porovnávanými krajinami.

Graf 9 Vládne výdavky na vzdelávanie (% HDP, 2012)

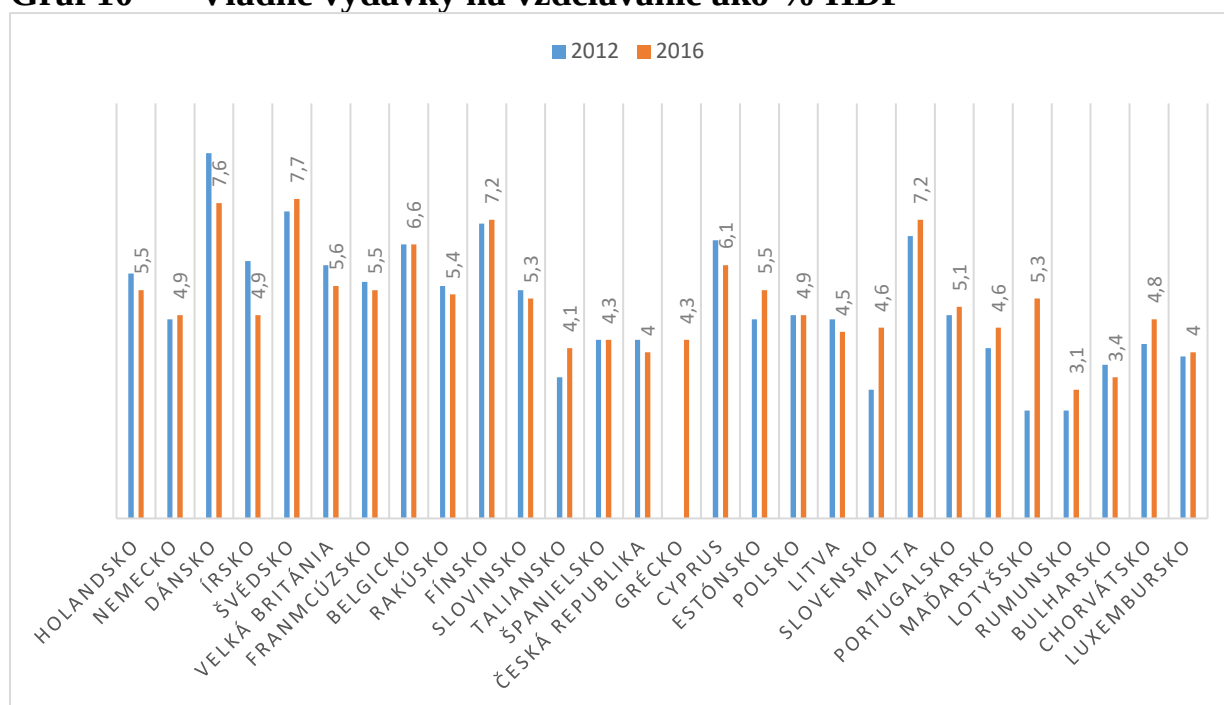
Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov Svetovej banky

Z grafu 9 je evidentné, že Dánsko bolo v roku 2012 krajinou s najvyššími vládnymi výdajmi na vzdelanie (za rok 2012 dosiahli hodnotu 8,8 % HDP, ktoré však v roku 2016 klesli na úroveň 7,6 %).²¹ S výnimkou Fínska sú výdaje viac menej priemerné. Okrem Cypru dosahujú neuspokojivé výsledky aj krajiny

²¹ Ako však bude uvedené v ďalšom texte, Dánsko zároveň dosahuje iba priemernú úroveň vo výsledkoch testovania PISA (Program medzinárodného hodnotenia žiakov) – jedná sa o veľký medzinárodný výskum, ktorý zisťuje výsledky vzdelávania z pohľadu požiadaviek trhu práce. Tejto problematike sa budeme venovať v ďalšej časti práce.

Bulharsko, Rumunsko, Slovensko a Švédsko.²² V prípade Švédska, ktoré je najlepšou znalostnou ekonomikou podľa hodnotenia znalostného ekonomického indexu KEI 2012, a ktoré má vysokú vládnu podporu nielen vedy a výskumu, ale aj školského systému (v roku 2016 predbehlo vo výdavkoch Dánsko, nakoľko vládne výdavky tvorili 7,7 % HDP), je tento výsledok prekvapivý.

Graf 10 Vládne výdavky na vzdelávanie ako % HDP

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov Svetovej banky

Ľudské zdroje s terciárnym vzdelaním

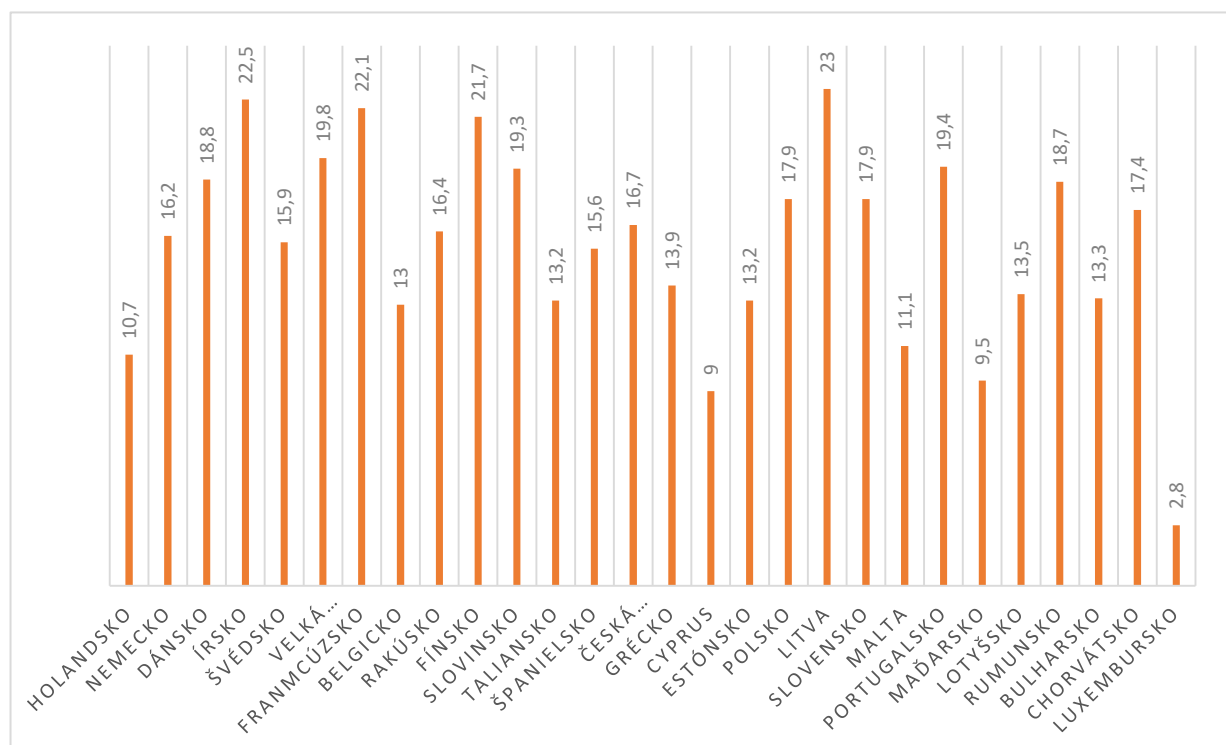
Štúdium na vysokých školách a univerzitách je dôležitým predpokladom pre rozvoj vedomostí a ich praktického využitia po skončení štúdia. Nie všetci absolventi sa venujú vedecko-výskumnej práci, ktorá by viedla k zvyšovaniu produktivity alebo všeobecne aplikovateľným inováciám či patentom. Nasledujúci graf 11 ukazuje počet absolventov terciárneho stupňa vzdelávania v odbore veda a technológie na 1000 obyvateľov (vo veku 20-29 rokov). Z analýzy počtu absolventov za rok 2012 (graf 11) vyplývajú niektoré prekvapivé

²² Je veľmi prekvapivé, že krajiny ako Cyprus a Švédsko, ktoré podporujú školský systém tiež vysokými výdavkami z verejných financií, sa zo všetkých krajín Európskej únie ocitli na konci rebríčka PISA. PISA testovanie je tak snáď jedinou kategóriou, v ktorej Švédsko, ako znalostne najrozvinutejšia krajina nedosahuje najlepšie, resp. ani uspokojivé výsledky. Najlepšie výsledky vzdelávacieho systému dosahujú Fínsko, Estónsko, Írsko, Holandsko. Ako sme už uviedli, výskumom PISA sa budeme zaoberať neskôr.

skutočnosti. Napríklad Rumunsko sa umiestnilo na dobrej pozícii, aj keď sa z hľadiska výdavkov na vzdelanie v rámci EÚ-28 nachádza na konci tabuľky a aj v hodnotení PISA (ako bude uvedené v inej časti textu) dosiahlo spolu s Cyprom a Bulharskom najhoršie výsledky.

V budúcnosti môže tento nadobudnutý ľudský kapitál dosahovať v oblasti vedy a výskumu výborné výsledky a znalostná ekonomika v Rumunsku môže tak zažiť boom. Existuje tu však riziko tzv. „úniku mozgov“, ku ktorému môže dôjsť kvôli ich malej (najmä finančnej) podpore. Rovnakým prekvapením je Litva, ktorá má dokonca najviac absolventov. Z krajín, ktoré v hodnotení PISA dosahovali najhoršie výsledky sa s malým počtom absolventov vedecko-technologických odborov umiestnil len Cyprus. Naopak žiadnym prekvapením nie je Fínsko alebo Írsko, ktorých výsledky v testovaní PISA, ale aj v počte absolventov vypovedajú o výbornom školskom systéme a budovaní ľudského kapitálu. Opačný výsledok ako Rumunsko má napríklad Holandsko, ktoré sa nachádza v počte absolventov na posledných miestach, aj keď z hľadiska vládnych výdavkov na vzdelávanie dosahovalo popredné pozície.

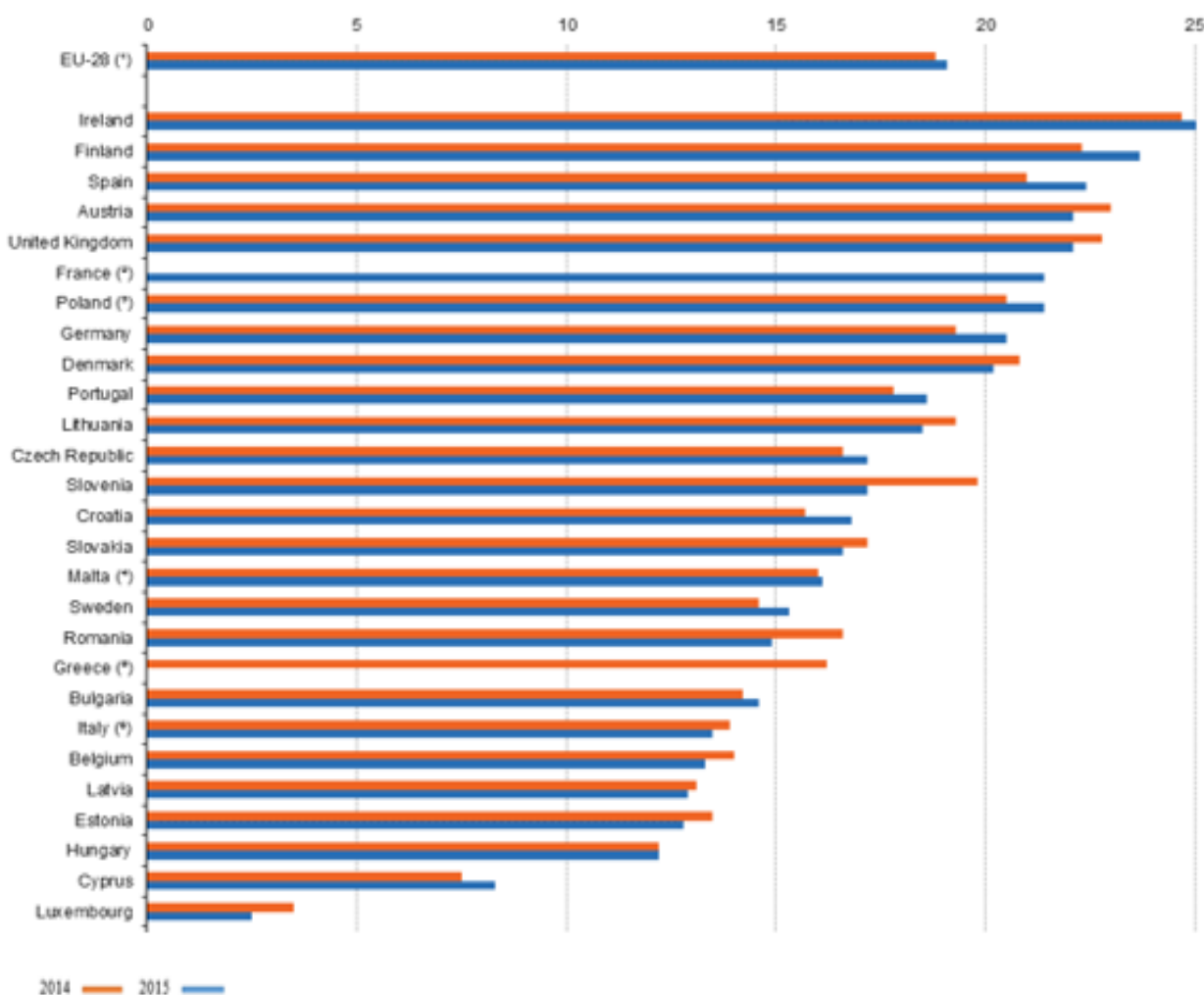
Graf 11 Počet absolventov terciárneho stupňa v oblasti vedy a výskumu za rok 2012

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov Svetovej banky

V rámci EÚ-28 bolo v roku 2012 v rámci absolventov terciárneho stupňa 17,1 absolventov matematiky, prírodných vied a technických odborov vzdelania na 1 000 osôb vo veku 20 až 29 rokov. Obzvlášť vysoké pomery - viac ako 20 absolventov na 1 000 osôb vo veku 20 až 29 rokov - boli zaznamenané v Litve, Írsku, Francúzsku a vo Fínsku. Tento pomer by mal byť však interpretovaný s opatrnosťou, pretože niektorí absolventi nahlásení v danej krajine, môžu byť cudzinci, ktorí sa po svojom štúdiu vracajú domov.²³

Graf 12 Počet absolventov terciárneho stupňa v oblasti vedy a výskumu (na 1 000 osôb vo veku 20-29 rokov)

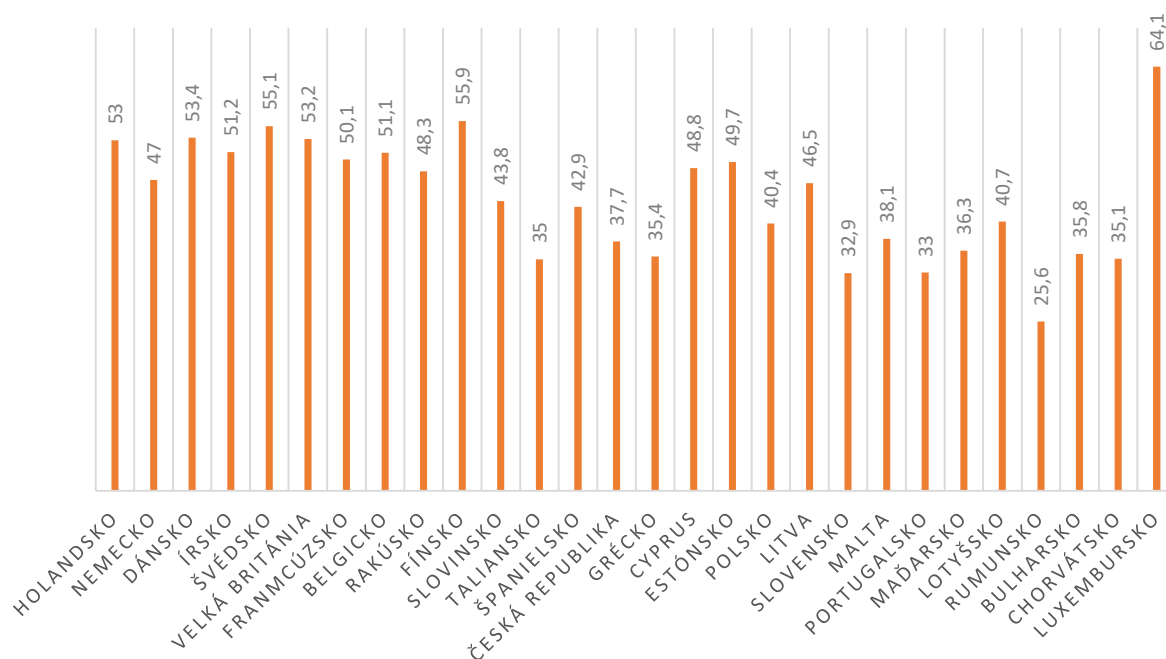
Zdroj: Eurostat

²³ Anglosaské krajiny prijímajú opatrenia, aby prilákali čo najviac zahraničných študentov na svoje vysoké školy. Kanada napríklad mení v tomto smere svoju imigračnú politiku, podobne reagujú Čína, India, Južná Kórea a ďalšie krajiny uvedomujúc si, že kým v r. 1990 bolo zahraničných študentov zapojených do medzinárodnej mobility na svete 1,3 miliónov, v r. 2014 ich už bolo 5 miliónov. Ázia je hlavným zdrojom medzinárodných študentov. 53 % všetkých študentov študujúcich v zahraničí pochádza z Ázie. (F. Devínsky, 2016)

Vývoj absolventov terciárneho stupňa za rok 2015 (novšie údaje nie sú k dispozícii) podľa pohlavia dokumentuje graf 12. Írsko si naďalej drží prvenstvo v počte absolventov terciárneho stupňa (v počte absolventov mužov), aj keď v Poľsku ukončilo tento stupeň vzdelania o niečo vyšší počet žien.

V roku 2015 bolo 19,1 absolventov v oblasti vedy a technológií na 1 000 osôb vo veku 20 až 29 rokov. Medzi členskými štátmi EÚ boli v Dánsku, Nemecku, Poľsku, Francúzsku, Veľkej Británii, Rakúsku, Španielsku, Fínsku a Írsku zaznamenané relatívne vysoké ukazovatele - viac ako 20 absolventov na 1 000 osôb vo veku 20 až 29. Ako už bolo uvedené v predchádzajúcom texte, tento pomer môže byť skreslený, nakoľko niektorí absolventi, ktoré hlásila krajina, môžu byť cudzinci, ktorí sa po štúdiu vrátia domov, a tak posunú pomer v krajine, kde študovali smerom hore, a znížia pomer za svoju krajinu pôvodu. Tento fakt môže vo veľkej miere vysvetliť veľmi nízky pomer zaznamenaný v jednom z najmenších členských štátov EÚ, konkrétne v Luxembursku (2,5 absolventov vzdelávania v oblasti vedy a technológií na 1 000 osôb vo veku 20 až 29 rokov) a tiež pomerne nízky pomer zaznamenaný na Cypre (8.3 absolventov). Graf 13 zobrazuje počty výskumníkov vo vedecko-technologickom sektore ako percento aktívnej populácie v roku 2014. Podľa tohto grafu sa dá potvrdiť očakávanie odlevu vedecko-výskumných pracovníkov, napríklad v prípade Rumunska.

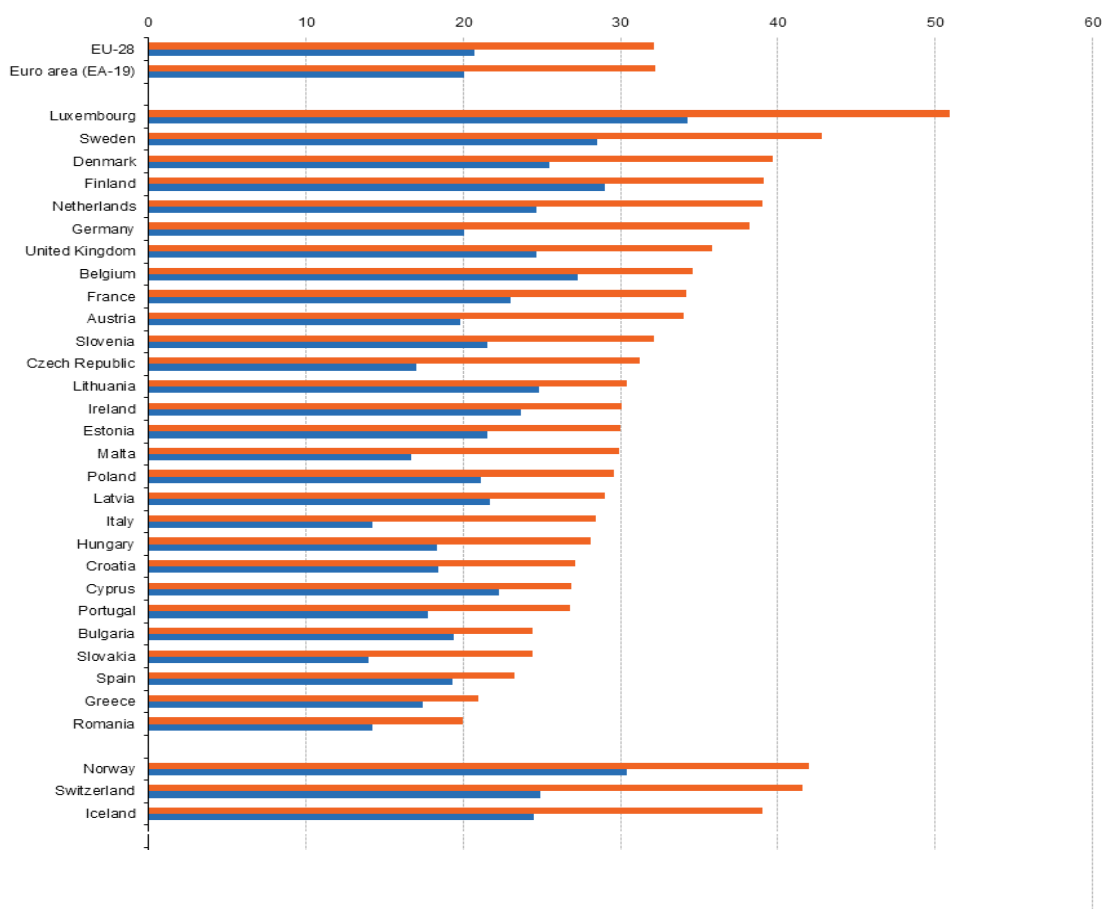
Graf 13 Ľudské zdroje (počet výskumníkov) vo vedecko-technologickom sektore za rok 2014

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu

Krajiny, ktoré mali malé počty absolventov tohto odboru, napríklad Luxembursko, Holandsko a Belgicko, mali naopak najviac počtu pracovníkov. Fínsko sa nachádzalo opäť na prvých miestach. Počet výskumných pracovníkov v EÚ-28 sa v posledných rokoch zvýšil. Viac ako 78 miliónov ľudí v EÚ-28 v roku 2016 bolo zamestnaných v oblasti vedy a technológií. Tí tvorili takmer tretinu (32,1 %) celkovej pracovnej sily vo veku 15 - 74 rokov (pozri graf 14 prevzatý z Eurostatu). Osoby pracujúce v oblasti vedy a technológií predstavovali v roku 2016 viac ako polovicu (50,9 %) celkovej pracovnej sily v Luxembursku a približne dve pätiny celkového počtu pracovníkov vo Švédsku (42,8 %), Dánsku (39,7 %), Fínsku (39,1 %), Holandsku (39 %) a Nemecku (38,2 %). Naopak, najnižší podiel ľudí pracujúcich v oblasti vedy a techniky bol zaznamenaný v Rumunsku (20 %), zatiaľ čo podiel menej ako jedna štvrtina bol zaznamenaný aj v Grécku, Španielsku, na Slovensku a v Bulharsku.

Graf 14 Ľudské zdroje (počet výskumníkov) v oblasti vedy a technológií za rok 2016 (% z celkového počtu pracovnej sily)

zamestnanci v sektore veda a technológie

zamestnanci s terciárnym vzdelaním a pracujúci v tomto sektore

Národné inovačné systémy databázy CIS

Dynamiku znalostnej ekonomiky podmieňujú technologické inovácie. V rámci každej krajiny existuje sústava inštitúcií, ktorá zabezpečuje inovačné procesy - národný inovačný systém (NIS). Väčšinou ich tvoria súkromné alebo verejné vedecko-výskumné organizácie. Konceptiu NIS vytvorilo OECD v 90-tych rokoch 20. storočia ako súhrn sietí medzi inovátormi, ktoré napomáhajú rozvoju v krajine. V EÚ sú jednotlivé NIS klasifikované v databáze Community Innovation Survey (CIS), čím sa zaisťuje možnosť porovnávať inovatívnosť jednotlivých krajín. Databáza CIS je sústava otázok v dotazníku, týkajúcich sa inovácií, ktoré sú zaslané jednotlivým firmám v krajine. Po vyplnení dotazníka a následnom vyhodnotení organizácií sa vytvorí usporiadaný zoznam najinovatívnejších firiem v krajine a v EÚ. Databáza CIS sa vydáva v dvojročných intervaloch. Ročník 2014 je poslednou databázou CIS, ktorú Eurostat zverejnil. Podľa CIS 2012 existovalo v EÚ 785 243 spoločností, ktoré zamestnávali približne 52 miliónov zamestnancov. Spoločnosti vo vybraných krajinách tvorili približne 26 % a v nich bolo zamestnaných 27 % zamestnancov celej EÚ. V nasledujúcej tabuľke 1 je možné sledovať počet firiem, ktoré v rokoch 2012 a 2014 tvorili inovatívne riešenia, počet ich zamestnancov a rozvrstvenie týchto firiem podľa veľkosti.

Tabuľka 1 Inovatívne firmy vo vybraných krajinách EÚ podľa databázy CIS

	Počet inovatívnych firiem		Počet zamestnancov v týchto firmách		Rozvrstvenie inovatívnych firiem (malé: stredne veľké: veľké), 2012
	2012	2014	2012	2014	
Nemecko	90 395	91 120	10 354 374	-	70 : 22 : 8
Švédsko	10 042	9 651	868 021	833 205	76 : 19 : 5
ČR	9 765	9 063	1 140 946	1 091 660	66 : 25 : 9
Fínsko	4 513	4 742	491 268	-	70 : 23 : 7
Bulharsko	3 920	3 725	423 232	466 600	64 : 28 : 8
SR	2 302	2 432	371 245	321 444	63 : 27 : 10

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Eurostatu.

Najviac inovatívnych firiem z porovnávaných krajín malo v roku 2014 aj v roku 2012 Nemecko. 70 % z ich inovatívnych firiem tvorili malé podniky (od

10 do 49 zamestnancov), 22 % zamestnávali stredne veľké firmy (50 až 249 zamestnancov) a zvyšných 8 % tvorili veľké spoločnosti s počtom zamestnancov nad 250. Trocha iný pohľad však získame, ak vydelíme počet inovujúcich firiem počtom obyvateľov danej krajiny. Zistíme, že lídrom v tejto oblasti zostáva síce stále Nemecko (s podielom 0,11 %), ale v tesnom závese sa nachádza Švédsko (0,10 %) a Fínsko s Českou republikou (0,9 %). Po tomto prepočte rozdiel medzi Nemeckom a napr. Českou republikou už tak markantný nie je. Bulharsko dosahuje podiel 0,05 % a Slovensko 0,04 %. Možno ešte zaujímavejší údaj získame, ak prepočítame počet zamestnancov v týchto inovatívnych firmách počtom obyvateľov krajiny. Najväčší podiel opätovne dosahuje Nemecko (12,5 %), za ním nasleduje Česká republika (10,8 %), Fínsko (8,9 %) predbehlo Švédsko (8,7 %) a Slovensko (6,8 %) sa dostalo pred Bulharsko (5,9 %). Samozrejme tieto prepočty nijako nedegradujú skutočnosť, že Nemecko napreduje v tejto oblasti obrovským tempom.

Celkové množstvo inovatívnych spoločností v ostatných vybraných krajinách nedosahovalo ani tretinu nemeckých firiem. Na základe tabuľky 2 je možné konštatovať, že v severských krajinách zaistujú inovácie predovšetkým malé a stredné podniky. Naopak na Slovensku síce tiež najviac inovácií pochádzalo z podmienok malých podnikov, ale veľké korporácie majú v tejto a aj ostatných krajinách strednej a východnej Európy väčšiu inovačnú silu.

Zaujímavé sú štatistické údaje z CIS 2012 o investovaní verejných zdrojov do inovatívnych riešení súkromných spoločností. Najviac inovujúcich spoločností z vybraných krajín, ktoré dostali v roku 2012 prostriedky formou dotácie alebo inou formou zo zdrojov EÚ, pochádzalo opäť z Nemecka (celkovo 3 897). Približne 71 % z týchto spoločností dostalo prostriedky v rámci 7. rámcového programu EÚ na podporu výskumu a vývoja, ktorý predchádzal rámcovému programu HORIZONT 2020.²⁴ Druhou najpočetnejšou krajinou v tejto štatistike bola Česká republika s počtom 1 354 spoločností podporených EÚ a len 19 % podielom 7. rámcového programu.²⁵ Počet podporených firiem v ostatných

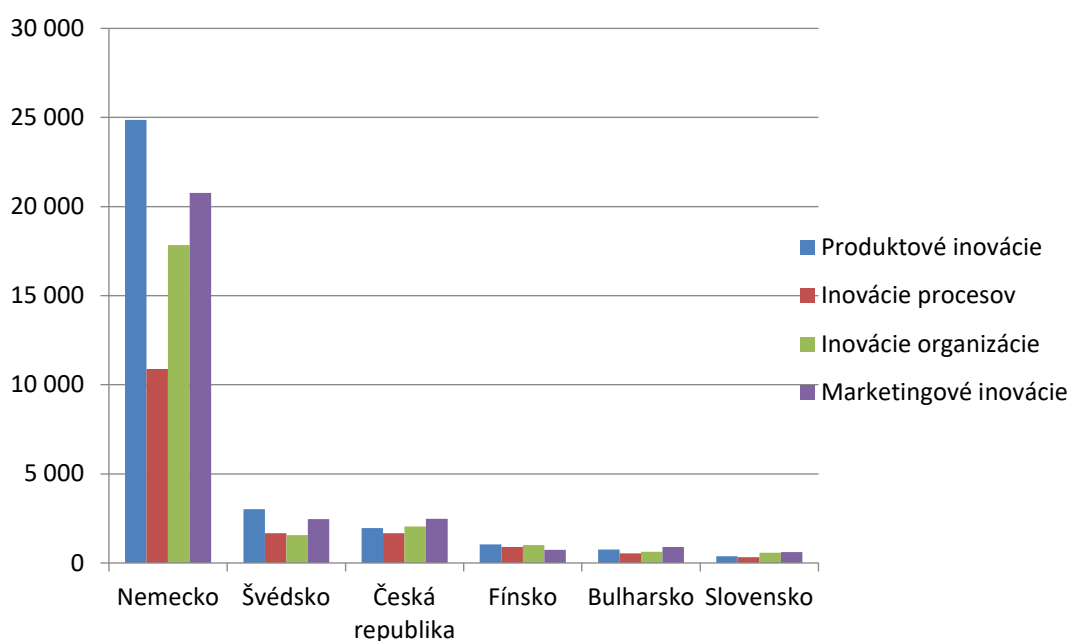
²⁴ Jedná sa o program Európskej Únie pre financovanie výskumu a inovácií v rozpätí rokov 2014-2020. Horizont 2020 je hlavným nástrojom pre realizáciu hlavnej iniciatívy únie – Inovácia. Horizont 2020 spája všetky existujúce zdroje financovania Únie v oblasti výskumu a inovácií (vrátane rámcového programu pre výskum), činnosti súvisiace s inováciou v rámci rámcového programu pre konkurencieschopnosť a aktivít Európskeho inovačného a technologického inštitútu. Vyčlenený rozpočet tvorí takmer 78 mil. eur.

²⁵ 7. rámcový program pre výskum, technický rozvoj a demonštračné činnosti bol hlavným nástrojom Európskej únie na financovanie európskeho výskumu, a to v rokoch 2007 - 2013. Celkový rozpočet tohto programu predstavoval viac ako 50 miliárd eur.

vybraných krajinách neprekročil ani hodnotu 1 000, v poradí sa krajiny umiestnili v roku 2012 takto: Švédsko, Bulharsko, Fínsko a Slovensko. Celkový podiel 7. rámcového programu na podpore firiem zo zdrojov EÚ v týchto ostatných krajinách, okrem Švédska, ktoré neuviedlo tento údaj o počte spoločností, bol približne 27 %. Slovensko sa opäť umiestnilo pri komparácii na poslednom mieste, z čoho je možné usúdiť, že v tejto krajine existuje veľmi málo spoločností, ktoré tvoria inovatívne riešenia alebo sa aspoň snažia získať prostriedky z EÚ na tvorbu inovácií.

EÚ a OECD v rámci CIS rozdelili inovatívne spoločnosti do hlavných oblastí zamerania inovácií na inovácie produktov, inovácie výrobných procesov, inovácie organizácie a marketingové inovácie. Na grafe 15 je možné sledovať rozdelenie inovatívnych spoločností podľa hlavných oblastí inovatívneho zamerania vo vybraných krajinách.

Graf 15 Rozdelenie inovatívnych spoločností podľa hlavných oblastí inovácií vo vybraných krajinách

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov z Eurostatu

Podľa grafu 15 je zrejмый obrovský rozdiel v počte inovatívnych spoločností Nemecka a ostatných krajín. Ako už vlastne bolo zrejmé aj z predchádzajúcej tabuľky 2. Najviac sa inovujú najmä produkty a poskytované služby, v posledných desaťročiach ide najviac investícií do najnovších výpočtových a komunikačných technológií. Dôležitá je aj reklama, preto firmy v najvyspelejších krajinách, ako je Nemecko alebo Švédsko, investujú aj do marketingu svojich

produktov. Tento graf poukazuje aj na zaujímavý fakt, že napríklad Fínsko, kde tiež prevláda silný rozvoj produktových inovácií, investovalo v roku 2012 do marketingových inovácií oveľa menej prostriedkov, ako ostatné krajiny. V Českej republike a v Bulharsku mali prevahu marketingové a produktové inovácie, na Slovensku bol v tomto roku najsilnejší presun prostriedkov do inovácií organizácie a marketingových inovácií.

Inovačný systém firiem

Samostatné zavádzanie inovatívnych riešení podnikateľskými jednotkami sa hodnotí predovšetkým pomocou súhrnného inovačného indexu, ktorý sa počíta z hodnôt 25 premenných a indikátorov zo sféry financovania inovácií, zo sféry produkovania transferu a využívania poznatkov a zo sféry ľudských zdrojov. Index nadobúda hodnoty od najnižšej 0 po najvyššiu 1. Krajiny sú na základe tohto indexu rozdelené do 4 skupín:

- lídri inovácií - viac ako 120 % priemeru EÚ,
- silní inovátori - medzi 90 % a 120 % priemeru EÚ,
- priemerní inovátori - medzi 50 % a 90 % priemeru EÚ,
- dobiehajúce krajiny - menej ako 50 % priemeru EÚ.

Dáta pre komparáciu vybraných krajín sú čerpané z výskumnej správy Európskej komisie European Innovation Scoreboard (EIS) 2018, ktorá hodnotí predchádzajúci rok 2017. Na základe tejto výskumnej správy sa medzi inovačných lídrov dostali krajiny s najlepším smerovaním k znalostnej ekonomike – Švédsko a Fínsko. Švédsko je najinovatívnejšou krajinou EÚ podľa súhrnného inovačného indexu. Táto krajina dosiahla hodnotu indexu cca 0,71 a stala sa tak lídrom. Fínsko sa umiestnilo na 3. priečke s hodnotou indexu 0,65. Nemecko sa v celkovom poradí umiestnilo na 7. priečke s hodnotou indexu 0,6 a zaradilo sa do skupiny silných inovátorov.

Českú republiku delí od priemeru EÚ v roku 2017 (s hodnotou celkového inovačného indexu 0,5) a od skupiny silných inovátorov iba pár stotín a zaradila sa na 1. priečku medzi priemerných inovátorov s hodnotou celkového indexu 0,42. V tejto skupine priemerných inovátorov s hodnotou indexu 0,32 sa umiestnilo aj Slovensko. Bulharsko v inováciách zaostáva oproti ostatným vybraným krajinám a umiestnilo sa podľa štatistík EIS z roku 2018 na

predposlednej priečky medzi dobiehajúce krajiny v oblasti inovácií s hodnotou indexu 0,23.

Nasledovný graf 16 prevzatý zo správy Európskej komisie European Innovation Scoreboard 2018 uvádza rebríček krajín EÚ, ktoré sú na ose X uvedené skratkami – dvojmiestne kódové označenie krajín. Na ose Y je znázornená výkonnosť inovácií v roku 2017 (farebné stĺpce), 2016 (horizontálne čierne spojovníky) a 2010 (šedé stĺpce) v porovnaní s priemerom EÚ v roku 2010 – agregovaná hodnota 27 ukazovateľov.

Graf 16 Súhrnný inovačný index krajín EÚ 28

Zdroj: European Innovation Scoreboard 2018

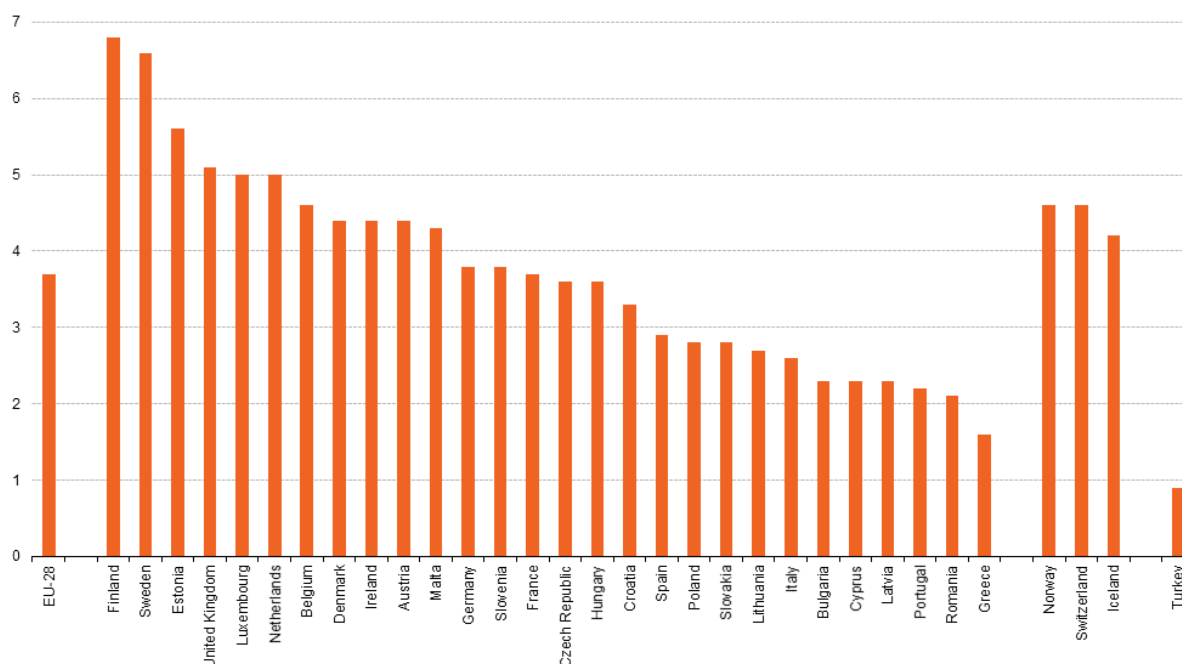
V priemere sa výkonnosť v oblasti inovácií v EÚ od roku 2010 zvýšila o 5,8 %. Za posledných osem rokov sa výkonnosť inovácií zvýšila v 18 krajinách EÚ a v desiatich krajinách sa znížila. Výkon sa najviac zvýšil v Litve, na Malte, v Holandsku a v Spojenom kráľovstve, zatiaľ čo najviac klesol na Cypre a Rumunsku. Na celosvetovej úrovni Európska únia dobieha Kanadu, Japonsko a Spojené štáty. EÚ si udržiava svoje vedenie nad Čínou, ale tento nárast sa rapídne znižuje s tým, že Čína sa zlepšila takmer trikrát rýchlejšie ako EÚ.

Podiel zamestnancov v IKT na celkovej zamestnanosti

Pre porovnanie vybraných krajín vo využívaní IKT je okrem už vyššie popisovaných indikátorov dôležité uviesť aj ukazovateľ podielu zamestnancov v IKT na celkovej zamestnanosti (viď. graf 17). Zavedenie nových technológií a digitalizácia - často označované ako "štvrtá priemyselná revolúcia" - má vplyv na spoločnosť prostredníctvom zmien v spôsobe, akým ľudia žijú, pracujú a navzájom sa ovplyvňujú. IKT sú príčinou významných zmien v metódach výroby a v štruktúre zamestnanosti v Európskej únii a ich dôležitosť sme zdôraznili už niekoľkokrát, preto aj to je dôvod nášho záujmu sledovať vývoj zamestnanosti špecialistov v oblasti IKT, nakoľko ovplyvňujú komparatívnu výhodu krajiny.

Fínsko malo najvyšší relatívny podiel na celkovej pracovnej sile zamestnaných ako špecialisti v IKT (168 tisíc osôb pracujúcich ako IKT odborníci predstavovalo 6,8 % celkovej zamestnanosti), nasledovalo Švédsko, kde 333 tisíc odborníkov v IKT predstavovalo 6,6 % celkovej zamestnanosti. Naproti tomu na druhom konci škály predstavovali IKT odborníci 2,3 % celkovej pracovnej sily v Bulharsku, v Slovenskej republike 2,8 %. Česká republika s 3,6 %, Nemecko s 3,8 % sa takmer nelíšili od priemeru krajín EÚ, a to 3,7 %.

Graf 17 Podiel zamestnaných v IKT na celkovej zamestnanosti vo vybraných krajinách v roku 2017 (v %)

Zdroj: Eurostat

Počet odborníkov v oblasti IKT v EÚ vzrástol od roku 2007 do roku 2017 o 36,1 %, čo je viac ako desaťnásobok zvýšenia na celkovej zamestnanosti. V roku 2017 bola väčšina IKT špecialistov mužov. Ich podiel na zamestnanosti v oblasti IKT bol v roku 2017 na úrovni 82,8 %, čo bolo o 5,3 percentuálneho bodu vyššie ako v roku 2007. V roku 2017 bolo mužov viac ako 9 z 10 odborníkov v IKT v Maďarsku (91,1 %) a Českej republike (90,7 %) mužov. Podiel odborníkov na IKT u žien bol v roku 2017 17,2 %, čo je o 5,3 percentuálneho bodu menej ako pred desiatimi rokmi.

Z uvedených údajov vyplýva, že ženy sú v oblasti informačných a komunikačných technológií nedostatočne zastúpené vo všetkých členských štátoch, a to najmä v Českej republike a na Slovensku. Tieto údaje sú v ostrom kontraste so štatistikami o celkovej zamestnanosti, kde sú podiely za obe pohlavia vo všeobecnosti vyvážené. V roku 2017 pracovalo približne 8,4 milióna osôb ako odborníci v oblasti informačných a komunikačných technológií v celej EÚ-28. Najvyšší počet pracoval vo Veľkej Británii (1,6 mil.), čo zabezpečovalo prácu takmer jednej pätine (19,4 %) pracovnej sily IKT v EÚ-28. Nemecko malo druhú najväčšiu pracovnú silu v oblasti IKT (18,6 % z celkovej EÚ-28), po nej nasledovalo Francúzsko (1mil., resp. 11,8 % z EÚ-28). Žiadny zo zvyšných členských štátov EÚ nepredstavoval v rámci tohto ukazovateľa dvojciferný podiel.

V poslednom desaťročí počet osôb zamestnaných ako špecialisti v IKT v EÚ-28 vo všeobecnosti odolal účinku globálnej finančnej a hospodárskej krízy a poklesu na mnohých trhoch práce a v dôsledku toho podiel odborníkov v IKT na celkovej zamestnanosti vzrástol o 0,9 percentuálneho bodu z 2,8 % v roku 2007 na 3,7 % v roku 2017.

V roku 2017 mala v EÚ viac než polovica (60,5 %) špecialistov IKT dosiahnuté terciárne vzdelanie. Tak tomu bolo v prípade väčšiny členských štátov. Najvyšší podiel medzi nami vybranými krajinami má Bulharsko (67,3 %) a Fínsko (64,9 %). Nad 60 % špecialistov s terciárnym vzdelaním má aj SR (62,9 %). Naopak, na spodných priečkach rebríčka s najnižším podielom špecialistov IKT s ukončeným terciárnym vzdelaním sa umiestnilo Nemecko (50,1 %), ČR (55,9 %) a Švédsko (58,6 %). Medzi IKT špecialistami bolo v roku 2017 v priemere viac ľudí s dosiahnutým terciárnym vzdelaním ako bol priemer za celkovú zamestnanosť, a to vo všetkých členských štátoch, najmä však na Slovensku, v Českej republike a v Bulharsku. V roku 2017 malo v EÚ viac ako 40 % všetkých špecialistov IKT vek menej ako 35 rokov (viď tabuľka 2). Najväčší

podiel špecialistov v IKT mladších ako 35 rokov vykazovalo Slovensko (57,4 %) a Bulharsko (56,8 %), najmenej Švédsko a Nemecko. Špecialisti v IKT nad 35 rokov sú najpočetnejšie zastúpení v severských krajinách.

Tabuľka 2 Podiel osôb zamestnaných v IKT podľa pohlavia, vzdelania a veku

	Pohlavie				Terciárne vzdelanie		Vek			
	Muži		ženy				15 – 34		35 – 74	
	2007	2017	2007	2017	2007	2017	2007	2017	2007	2017
EÚ - 28	77,5	82,8	22,5	17,2	54,8	62,3	42,5	36,5	57,5	63,5
Bulharsko	72,8	73,5	27,2	26,5	59,9	67,3	56,8	50	43,2	50
ČR	70,3	90,7	29,7	9,3	33,2	55,9	46,2	38,4	53,8	61,6
Nemecko	78,3	83,4	21,7	16,6	52,1	50,1	37,4	35,9	62,6	64,1
SR	65,6	86,3	34,4	13,7	33,3	62,9	57,4	44,6	42,6	55,4
Fínsko	76,9	78,2	23,1	21,8	55,9	64,9	43,7	27,8	56,3	72,2
Švédsko	79	79,1	21	20,9	44,7	57,6	34,1	31,4	65,9	68,6

Zdroj: vlastné spracovanie z údajov Eurostatu

Znalostná ekonomika a stratégia Európa 2020

Predstavitelia Európskej únie (EÚ) si v posledných rokoch uvedomili, že ak chcú členské štáty spoločenstva na európskom svetadiele držať krok s najsilnejšími svetovými hospodárstvami a úspešne napredovať za lepšou budúcnosťou, musia pracovať na rozvoji svojej znalostnej ekonomiky v celej jej šírke. Z tohto dôvodu v roku 2010 Európska komisia (EK) navrhla niekoľkoročný strategický plán Európa 2020, ktorý mal nadviazať na predchádzajúce nedostatky, tzv. Lisabonskej stratégie platnej počas prvých desiatich rokov 21. storočia. Lisabonská stratégia, v roku 2005 revidovaná a premenovaná na Stratégiu rastu a zamestnanosti, nepriniesla požadované výsledky. Jej úlohou bolo vytvoriť z EÚ najkonkurencieschopnejšiu a najživšiu znalostnú ekonomiku na svete, ale požiadavky boli z hľadiska schopností všetkých jej členov a veľkých regionálnych rozdielov v dobe jej podpísania nedosiahnuteľné. Uvedený plán Európa 2020 však vznikol v rozdielnych, oveľa kritickejších podmienkach. Celý svetadiel čelil v období po finančnej kríze veľkým zmenám, pretože sa odhalili obrovské štrukturálne nedostatky hospodárstva. Stratégia Európa 2020 tak predstavovala v dobe svojho schválenia určitú víziu sociálne a trhovu orientovanej ekonomiky 21. storočia

EÚ zadefinovala kritériá stratégie Európa 2020 na zlepšenie života občanov kontinentu a priblíženie sa krajín k znalostnej ekonomike. Hlavnými kritériami,

ktoré by krajiny mali splniť do roku 2020 sú zvýšenie investícií do výskumu a vývoja na úroveň minimálne 3 %, zníženie miery predčasného ukončenia školskej dochádzky z 15 % v roku 2010 na 10 % v roku 2020 a zvýšenie podielu jedincov vo veku 30 až 34 rokov s ukončeným vysokoškolským vzdelaním z 31 % z roku 2010 na najmenej 40 % v roku 2020.

Investície do vedy a výskumu

Veda a výskum sú dnes bezpochyby hlavným motorom ekonomík vyspelých krajín sveta. Výška investícií do vedy a výskumu podmieňuje konkurencieschopnosť ekonomiky a následne aj životnú úroveň obyvateľov. Investície do vedy a výskumu vo vyspelých krajinách neustále rastú, rovnako ako rastie aj počet ľudí, ktorí vo vede a výskume pracujú. Na Slovensku však investície do vedy nie sú postačujúce, veda sa odsúva na okraj, a počet ľudí, ktorí sú vo vede zamestnaní, sa znižuje. Z vybraných krajín majú dlhodobo najlepší vplyv na rozvoj výskumu a vývoja krajiny patriace do skupiny krajín s vysokou schopnosťou vstrebávať princípy znalostnej ekonomiky, teda Fínsko, Švédsko a Nemecko, čo vyplýva už aj z predchádzajúceho textu. Slovenská republika spolu s Bulharskom však 3 % agregálny cieľ evidentne nesplnia.

Ukončená školská dochádzka

Počiatkový odchod z oblasti vzdelávania a odbornej prípravy v EÚ od roku 2002 nepretržite klesá, a to tak pre mužov ako aj pre ženy. Pokles z 17 % v roku 2002 na 10,6 % v roku 2017 predstavuje stabilný pokrok smerom k dosiahnutiu cieľa stratégie Európa 2020 vo výške 10 %. Podiel žiakov, ktorí predčasne ukončili školskú dochádzku v celej EÚ-28, poklesol u niektorých krajín v roku 2017 pod 10 %, čo zabezpečuje napredovanie v tejto oblasti stratégie Európa 2020. Cieľom je však, aby sa tento podiel zabezpečil v každej jednej krajine zoskupenia. V tejto problematike nedosahujú najkvalitnejšie výsledky z vybraných krajín tie, ktoré boli doteraz v iných štatistických ukazovateľoch na tom najlepšie. V tabuľke 3 je možné sledovať podiel žiakov s predčasne ukončenou školskou dochádzkou na celkovom počte žiakov vybraných krajín vo veku 18 až 24 rokov.

Tabuľka 3 Podiel žiakov predčasne končiacich povinnú školskú dochádzku na celkovom počte žiakov (18 až 24 rokov, v %)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	cieľ
Ø EÚ-28	13,9	13,4	12,7	11,9	11,2	11	10,7	10,6	10
Bulharsko	12,6	11,8	12,5	12,5	12,9	13,4	13,8	12,7	11
ČR	4,9	4,9	5,5	5,4	5,5	6,6	6,6	6,7	5,5
Nemecko	11,8	11,6	10,5	9,8	9,5	10,3	10,3	10,1	10
SR	4,7	5,1	5,3	6,4	6,7	7,4	7,4	9,3	6
Fínsko	10,3	9,8	8,9	9,3	9,5	7,9	7,9	8,2	8

Zdroj: vlastné spracovanie na základe dát Eurostatu

Najmenej žiakov ukončí predčasne svoju školskú dochádzku v Českej republike (5,3 % v roku 2014) a najviac v Bulharsku (13,2 % v roku 2014). Súvisí to hlavne s nastavením vzdelávacieho systému a demografickou štruktúrou obyvateľov žijúcich na území danej krajiny. Pre Bulharsko je do roku 2020 (ako jediné z nami vybraných krajín) táto problematika veľkou výzvou, pretože ani za 4 sledované roky nedokázalo zabezpečiť pokles predčasne ukončenej školskej dochádzky pod 10 %. Pri zavádzaní kritérií EURÓPA 2020 túto podmienku nespĺňalo ani Nemecko, ale tejto krajine sa úspešne podarilo znížiť podiel predčasne končiacich žiakov pod 10 % v roku 2013. Podiel ostatných vybraných krajín sa pohybuje v oblasti 6 % až 8 % všetkých žiakov vo veku 18 až 24 rokov.

Ukončené vysokoškolské vzdelanie

Poslednou hlavnou problematikou stratégie Európa 2020 pre zabezpečenie znalostnej ekonomiky v EÚ je ukončené vysokoškolské vzdelanie. Priemer EÚ sa v roku 2014 ustálil na podiele 25,2 % vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov na všetkých obyvateľoch zoskupenia. Z vybraných krajín v tejto oblasti dosahujú najlepšie výsledky opätovne severské krajiny, napr. vo Švédsku bolo v roku 2014 41,6 % populácie vysokoškolsky vzdelanej. Od roku 2010 zaznamenali tieto krajiny podobný nárast (5 % vo Švédsku, resp. 3,1 % vo Fínsku). Nemecko v tejto oblasti za severskými krajinami veľmi zaostáva s hodnotou 20,1 % a štvorročným rastom len na úrovni 0,9 %. V počte vysokoškolsky vzdelaných ľudí pozitívne prekvapilo Bulharsko, ktorého podiel vysokoškolsky vzdelaných občanov vzrástol z 23,6 % v roku 2010 na 27,4 % v roku 2014, a tak sa v poradí nachádza aj pred už spomínaným Nemeckom. Najslabšie výsledky dosahujú v tejto problematike vybrané krajiny strednej Európy. Na Slovensku bol podiel vysokoškolsky vzdelaných v roku 2010 na úrovni 16 % a v roku 2014 18,7 %.

Česko dosahovalo podobné čísla, 13,8 % v roku 2010 a 17,9 % v roku 2014, čím obhájilo medzi vybranými krajinami poslednú priečku.

Investovať do vzdelávania obyvateľstva, zvyšovať jeho kvalifikáciu, rozvíjať školstvo a vedu je preto naliehavosťou súčasnosti. Iba tak sa môžeme priblížiť k najvyspelejším krajinám Európskej únie v uplatňovaní znalostnej ekonomiky. Ak nebudeme investovať do ľudských zdrojov, najmä mladej generácie, budeme zaostávať.

Okrem podpory vysokoškolského vzdelania sa Európska únia snaží podporovať celoživotné vzdelávanie. Celoživotné vzdelávanie zahŕňa všetky ľudské aktivity, ktorých zmyslom je v priebehu života získať vedomosti, schopnosti a zručnosti. Práve preto vznikol aj Európsky kvalifikačný rámec (EKR²⁶) pre celoživotné vzdelávanie, ktorého hlavným zmyslom je umožniť prípadne uľahčiť mobilitu občanov a ich celoživotné vzdelávanie. Aby sa účastníci trhu práce, ktorí po mnohých rokoch stratia zamestnanie, ľahšie uplatnili a boli schopní nájsť si nové pracovné miesto, členské krajiny dostávajú príspevky na rekvalifikačné kurzy z európskych fondov. Umožňujú tak mierniť dopady, ktoré by spôsobilo úplne vylúčenie z trhu práce, a rýchlejšiu adaptabilitu na nové pracovné miesto.

Záverom tejto časti môžeme konštatovať, že v niektorých krajinách EÚ na základe počtu absolventov vysokých škôl alebo univerzít vo vedecko-výskumnej oblasti a na základe počtu zamestnancov v tejto oblasti dochádza k veľkej migrácii mozgov. Šikovní ľudia cítia príležitosť uplatniť sa v zahraničí, pričom v domovskej krajine nemajú vybudované podmienky pre rozvoj v ich oblasti. Prekvapivé výsledky majú krajiny, ktoré vo všetkých oblastiach znalostnej ekonomiky dosahujú posledné miesta. Napríklad v počte absolventov sú Rumunsko, Portugalsko, Chorvátsko a Slovensko v prvej polovici, no v počte pracovníkov sa umiestňujú na posledných miestach. Krajiny by mali týchto absolventov podporovať, mali by im vytvárať vhodné podmienky k vedecko-výskumným činnostiam. Keď už investovali z verejných financií do takto nadobudnutého ľudského kapitálu, je škoda pustiť ho ďalej. Je nutné, aby vedecko-výskumní pracovníci získali vhodnú pracovnú pozíciu, a preto by mala byť stimulovaná aktívna politika zamestnanosti, absolventov znalostných

²⁶ EKR je spoločný európsky referenčný systém, ktorý spája národné kvalifikačné systémy rôznych krajín, pričom funguje ako akási prekladová pomôcka napomáhajúca, aby boli kvalifikácie prehľadnejšie a zrozumiteľnejšie naprieč rôznymi krajinami a systémami v Európe. (EKR, 2009).

sektorov.²⁷ Jedná sa najmä o krajiny, ktorých znalostná ekonomika zaostáva za ostatnými európskymi krajinami. Takisto môžeme konštatovať, že analýza spôsobov, akými riešia rozvoj znalostnej ekonomiky vybrané krajiny Európskej únie a komparácia týchto krajín na základe niekoľkých vybraných ukazovateľov za posledné obdobie poukázala na rozdiely v podmienkach uplatnenia princípov znalostnej ekonomiky v rôznych častiach Európskej únie.

Najlepšiu schopnosť vstrebávať princípy znalostnej ekonomiky z porovnávaných krajín má Švédsko a Fínsko, naopak na opačnom konci stojí Bulharsko. Pre úspešný rozvoj znalostnej ekonomiky je dôležité zamerať sa predovšetkým na podporu vedeckej sféry, výskumu, vzdelávacieho systému a inovácií. Štátna pomoc pre výskum, vývoj a vzdelávanie je však v Slovenskej republike, v Českej republike a najmä v Bulharsku nedostatočná, a hoci sú výskum, vývoj a vzdelávanie hlavnými faktormi ekonomického rastu, v týchto krajinách sa akoby ich význam podceňoval. Jednotný vzdelávací systém je veľmi ťažko nastaviť a je otázne, s akou ochotou by k nemu jednotlivé krajiny pristupovali, ale modernizácia a určité reformy (napríklad aj vychádzajúce z digitálneho pokroku vo vzdelávacom systéme) by boli vhodným začiatkom pri budovaní spoločného európskeho ľudského kapitálu ako základnej jednotky znalostnej ekonomiky.

Štruktúra svetovej ekonomiky sa rapídne mení a globalizácia tento proces len urýchľuje. Pre väčšinu priemyslu je úspech závislý od kreativity firiem a ich kapacity využívať nové technológie. V takomto svete musí byť pracovná sila vzdelaná, schopná sa flexibilne adaptovať na nové situácie a predovšetkým mať schopnosť sa vzdelávať celý svoj aktívny život. Kreativita a inovácie sú kľúčom k dobrému zamestnaniu a dobrému životu, v ktorom vysoká úroveň vzdelávania (veľmi rozdielna od toho, čo bolo v minulosti a čo je dnes) je jediná istota, ktoré tu je.

Kvalita vzdelávacieho systému

Vzhľadom k rozširujúcej sa globalizácii, vedúcej k zjednocovaniu svetového trhu, sa stala otázka konkurencieschopnosti jednotlivých krajín diskutovanou témou. Dôležitým predpokladom naštartovania konkurencieschopnej vedomostnej spoločnosti je vytváranie funkčného modelu

²⁷ Obrazne povedané, ani firmy si nenakúpia technológie a stroje a nedarujú ich konkurencii.

vzdelávacej sústavy v ekonomike. Nesporným faktom ostáva, že politika vzdelávania je úzko spojená aj s dlhodobým rastovým potenciálom krajiny. (Hanushek & Woessmann, 2011)

Rozvoj znalostnej ekonomiky úzko súvisí s vedomosťami. Vedomosti, ktoré si jedinec vo vzdelávacom procese osvojí, sa dajú aplikovať do praxe a prinášajú vedecký a technologický pokrok, uľahčujú prácu zvýšením jej produktivity a tvoria jedinečnú pridanú hodnotu, zvanú ľudský kapitál.

Názorová zhoda panuje v tom, že vytváraním funkčného modelu vzdelávacej sústavy v ekonomike môže celý proces naštartovania konkurencieschopnej vedomostnej spoločnosti začať, ale v prípade nezdaru bohužiaľ aj skončiť. Pracovná sila ako jeden z troch základných produkčných zdrojov spolu s prírodnými zdrojmi a kapitálom vstupujú do transformácie a reprodukcie. Vyššie kladené požiadavky na produktivitu práce tvoria na trhu výrobných faktorov dopyt po ľudskom kapitále. Získané kvalitné vzdelanie, ktoré je uplatnené vo vykonávanej pracovnej činnosti, sa stáva jedinečnou konkurenčnou výhodou v makroekonomických i mikroekonomických súvislostiach.

Európska únia má síce spoločný európsky referenčný systém, jeho praktické využitie však zatiaľ nedosahuje reálne výsledky.²⁸ Pre vytvorenie rovnakých podmienok u všetkých členských krajín by mal byť zjednotený vzdelávací systém. Aj využitie informácií zo školy v praxi je dnes náročné, pretože študenti nemajú možnosť vidieť reálne ako sa dajú nadobudnuté vedomosti využiť. Aj tu by bolo praktické pracovať na zakladaní univerzitných spin-off firiem, napríklad vládnym impulzom univerzít (finančným, ekonomickým, atď.), ktoré dosahujú výborné umiestnenie absolventov, kde by pod vedením mentorov, v podobe profesorov, pracovali študenti, ako jedná z najlacnejších pracovných síl, čím by získali predstavu o praktickom využití nadobudnutého vzdelania.

V súčasnosti vyše jedna tretina študentov v rámci EÚ dosiahne vysokoškolské vzdelanie. V niektorých členských krajinách je to dokonca až polovica študentov. Na druhej strane však naďalej pomerne veľká skupina ľudí nie je schopná ukončiť ani stredoškolské vzdelanie, čo je dnes elementárny

²⁸ Príkladom z praxe je, keď sa absolvent bakalárskeho štúdia (napríklad zo Slovenska) rozhodne ísť študovať do zahraničia (napríklad Rakúska), a musí nastúpiť znovu na bakalárske štúdium, pretože podmienky nie sú v oboch krajinách rovnaké. Bakalárske štúdium bolo prevzaté z amerického vzoru a dnes pre absolventov, ktorí sa rozhodnú ukončiť štúdium s titulom Bc., nie je prispôsobený trh práce, pretože tento stupeň je príliš všeobecný.

predpoklad vstupu na trh práce. Zatiaľ čo vo všeobecnosti ekonomika krajín, v ktorých expanduje počet ľudí s vysokoškolským vzdelaním rastie, ľudia s nízkou úrovňou vzdelania majú problémy uplatniť sa na trhu práce.

Aj keď nezamestnanosť mladých ľudí do veku 25 rokov v EÚ-28 koncom roka 2018 klesla a dosahuje 3,4 mil., rozdiely v nezamestnanosti mladých ľudí medzi jednotlivými krajinami EÚ ostávajú stále výrazné: od 4,9 % v Českej republike po 39,6 % v Grécku.

Nedostatok požadovaných zručností v Európe je alarmujúci, veď takmer 20 % ľudí vo veku 15 rokov vykazuje nízku čitateľskú gramotnosť a 73 miliónov dospelých nemá žiadnu alebo len malú kvalifikáciu. Na trhu práce rastie počet vysoko kvalifikovaných pracovných miest, zatiaľ čo počet miest s nízkou kvalifikáciou klesá. Odhaduje sa, že do roku 2020 bude takmer 35 % pracovných miest vyžadovať vysokú kvalifikáciu (na úrovni vysokoškolského diplomu). Jedným z hlavných cieľov stratégie Európa 2020 je preto zvýšiť podiel mladých dospelých s vysokoškolským vzdelaním na 40 %. Štatistiky OECD o vzdelaní uvádzajú, že 84 % ľudí, ktorí dosiahli vyššie než stredoškolské vzdelanie získali zamestnanie a dospelí s ukončeným vysokoškolským vzdelaním zarábajú v priemere o približne 70 % viac ako dospelí s vyšším stredoškolským vzdelaním.

Obsahom tejto časti je komparácia Slovenskej republiky, Českej republiky a Fínska z hľadiska kvality ich vzdelávacieho systému, a to na základe dvoch medzinárodných štúdií OECD zameraných na gramotnosť - PISA a PIAAC a následne ich porovnáme pomocou vybraných determinantov 4. a 5. piliera indexu GCI. Medzinárodný projekt hodnotenia študentov PISA (Programme for International Student Assessment) sa zameriava na zisťovanie úrovne funkčnej gramotnosti pätnásťročných žiakov v oblasti čítania, matematiky a prírodných vied. Výskumy PISA sa snažia nájsť spôsoby, ako sa môžu žiaci lepšie učiť, ako môžu učitelia týchto žiakov lepšie učiť a ako môžu školy efektívnejšie pracovať. Na výsledky výskumu PISA nadväzuje Program medzinárodného hodnotenia kompetencií dospelých PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies), ktorý je zameraný na mapovanie schopností a zručností dospelšej populácie vo veku 16 – 65 rokov, resp. zaoberá sa testovaním čitateľskej a matematickej gramotnosti dospelých a ich schopnosťami riešiť problémy v prostredí informačných technológií. PIAAC sa teda zameriava na to, ako dospelí ľudia rozvíjajú svoje znalosti a zručnosti, ako používajú tieto znalosti a zručnosti a aké výhody získajú z ich uplatnenia na trhu práce či ako ovplyvňujú ich príjem, zdravie, sociálnu a politickú angažovanosť. Na základe zistených informácií

výskum umožňuje hodnotiť výkonnosť systémov vzdelávania a odbornej prípravy a nastaviť nástroje vzdelávacej politiky pre rozvoj kľúčových kompetencií, ktoré napomáhajú uplatneniu sa na trhu práce a v spoločnosti všeobecne. Výsledky výskumov sú tak dôležitým impulzom pre ďalšie snahy v zlepšovaní vzdelávacieho systému krajiny, aby mladí ľudia boli konkurencieschopní na globálnych trhoch práce. Pracovná kvalifikácia, vzdelanie a zručnosti sú kľúčovým článkom, ktorý je úzko spätý s úspechom jednotlivca na trhu práce a aj jednoznačne podmieňuje výkonnosť národnej ekonomiky a jej úspech v globálnej súťaži. (Matějů & Večerník, 2015)

Globálny index konkurencieschopnosti (Global Competitiveness Index - GCI) vypovedá o perspektíve krajiny dosahovať udržateľný hospodársky rast v strednodobom horizonte a predstavuje model konkurencieschopnosti, pomocou ktorého je možné stanoviť kľúčové faktory vplyvajúce na produktivitu práce a na dynamiku rozvoja ekonomiky konkrétnej krajiny (Bondareva, Tomčík, 2013). Index sa zostavuje na základe dvanástich pilierov. My sa zameriame iba na 4. pilier týkajúci sa zdravia a základného vzdelania a 5. piliera, ktorý sa zaoberá vyšším vzdelaním a zvyšovaním kvalifikácie. Slovenská republika a Česká republika mali 74 rokov spoločnú históriu a za posledných 26 rokov ich samostatnosti prebehli v oboch krajinách významné zmeny, ktoré ovplyvnili aj systém vzdelávania. Či sa jednalo o pozitívne zmeny a aký je trend ich vývoja v oblasti vzdelávacej politiky, možno do istej miery zistiť na základe porovnania s Fínskom, ktoré sa dlhodobo umiestňuje na špici oboch výskumov gramotnosti a jeho systém vzdelávania patrí medzi najlepšie v rámci EÚ, resp. OECD.

Gramotnosť žiakov – štúdia PISA

Dôležitosť vzdelávania ako jedného z hlavných determinánt znalostnej ekonomiky je nespochybniteľná. Reaguje na to aj štúdia OECD PISA (Programme for International Student Assessment), ktorá zisťuje výsledky vzdelávania z pohľadu požiadaviek trhu práce (t. j. funkčnú gramotnosť žiakov z hľadiska teórie celoživotného vzdelávania sa) a sústreďuje sa na žiakov v posledných rokoch povinnej školskej dochádzky. Projekt PISA, ktorý PISA sa uskutočňuje od roku 2000 v trojročných intervaloch, prezentuje v oblasti vzdelávania najväčší a najambicióznejší medzinárodný projekt súčasnosti, do

ktorého je v zapojených všetkých 35 členských krajinách OECD.²⁹ Hlavným cieľom projektu PISA je pravidelné zisťovanie vedomostí a zručností potrebných pre úspešné uplatnenie mladých ľudí v reálnom konkurenčnom prostredí spoločnosti nového tisícročia. Projekt sa preto prvotne zameriava na zisťovanie úrovne funkčnej gramotnosti pätnásťročných žiakov, a to v oblasti čítania, matematiky a prírodných vied. Jeho zámerom teda nie je skúmať, ako žiaci vedia reprodukovať nadobudnuté vedomosti, ale ako dokážu v rozmanitých situáciách bežného života využiť to, čo sa doteraz naučili. Výskum je teda koncipovaný tak, aby poskytoval tvorcom školskej politiky v jednotlivých krajinách dôležité informácie o fungovaní ich školských systémov.

Štúdie PISA sú cenným nástrojom krajiny pre pochopenie aspektov vzdelávacieho systému krajiny a aj keď majú svoje obmedzenia, na ktoré poukazujú napr. autori Rutkowski & Rutkovski (2016) či Klemm (2016), veríme však, že zhromaždené informácie môžu poukázať na efektívnosť vzdelávacieho systému v sledovaných krajinách a zároveň informovať o tých oblastiach, v ktorých by sa malo vynaložiť úsilie na zlepšenie vzdelávacieho systému tak, aby boli mladí ľudia konkurencieschopní na globálnych trhoch práce. Z medzinárodných štúdií OECD PISA a PIAAC vychádzali vo svojich prácach aj ďalší autori, ktorí sa zaoberajú politikou vzdelávania. Napr. ako súvisí kvalita učiteľov s výkonnosťou študentov skúmali Meroni et al. (2015), monitorovaním vedeckej gramotnosti PISA študentov v ČR a SR sa zaoberali Zahorec et al. (2013). Štúdia PIAAC sa stala základom pre výskum autorov Lindberg & Silvennoinen (2018), ktorí porovnávali čitateľskú a numerickú gramotnosti dospelých. Gustafsson (2016) zisťoval, do akej miery sa kvalita povinnej školskej dochádzky odzrkadľuje v úrovni gramotnosti dospelých.

Hodnotenie výsledkov krajín v jednotlivých cykloch

Údaje výskumov PISA OECD (viď tabuľka 4 a 5) nám v ďalšej časti spolu s nasledovnými grafmi poslúžia pre komparáciu s vybranými determinantmi znalostnej ekonomiky. Tabuľka 4 dokumentuje výsledky žiakov krajín Európskej únie posledného zverejneného výskumu PISA 2015. Na základe bodového hodnotenia, resp. poradia si tak môžeme urobiť obrázok o gramotnosti našich slovenských žiakov v medzinárodnom porovnaní v rámci celej EÚ-28. Najlepšie

²⁹ Do poslednej zverejnenej štúdie sa zapojilo 72 krajín a 25 regiónov sveta. Celkovo sa tak do testovania zapojilo približne 540 000 žiakov z celého sveta. Výsledky výskumu PISA 2018, ktorého sa zúčastnilo už 80 krajín sveta budú zverejnené až koncom roka 2019.

výsledky vo všetkých testovaných oblastiach mali v rámci EÚ v rozpätí rokov 2003 až 2015 žiaci Fínska, ktorí si drží stále prvenstvo aj v matematickej gramotnosti, avšak zároveň je nutné podotknúť, že v sledovanom období 2003 – 2015 kleslo hodnotenie o 33 bodov, čo je najväčší pokles nielen medzi nami vybranými krajinami, ale aj v rámci EÚ. Naopak najhorších výsledkov dosahujú vo všetkých sledovaných oblastiach gramotnosti pravidelne žiaci na Slovensku. SR sa prvýkrát zúčastnila na štúdiu PISA v roku 2003 a bohužiaľ musíme konštatovať, že slovenskí žiaci takmer stále vykazujú podpriemerné znalosti vo všetkých sledovaných oblastiach gramotnosti (okrem roku 2009).

Tabuľka 4 Výsledky štúdie OECD PISA 2015 – matematická, čitateľská a prírodovedná gramotnosť

Matematika		Čítanie		Prírodovedné predmety	
Ø OECD	490	Ø OECD	493	Ø OECD	493
Estónsko	520	Fínsko	526	Estónsko	534
Holandsko	512	Írsko	521	Fínsko	531
Fínsko	511	Estónsko	519	Slovinsko	513
Dánsko	511	Nemecko	509	Nemecko	509
Slovinsko	510	Poľsko	506	Holandsko	509
Belgicko	507	Slovinsko	505	V. Británia	509
Nemecko	506	Holandsko	503	Írsko	503
Poľsko	504	Švédsko	500	Belgicko	502
Írsko	504	Dánsko	500	Dánsko	502
Rakúsko	497	Belgicko	499	Poľsko	501
Švédsko	494	Francúzsko	499	Portugalsko	501
Francúzsko	493	V. Británia	498	Rakúsko	495
Česko	492	Portugalsko	498	Francúzsko	495
V. Británia	492	Španielsko	496	Česko	493
Portugalsko	492	Lotyšsko	488	Španielsko	493
Taliansko	490	Česko	487	Švédsko	493
Luxembursko	486	Chorvátsko	487	Lotyšsko	490
Španielsko	486	Taliansko	485	Luxembursko	483
Lotyšsko	482	Rakúsko	485	Taliansko	481
Malta	479	Luxembursko	481	Chorvátsko	475
Litva	478	Grécko	476	Litva	475
Maďarsko	477	Litva	472	Malta	465
Slovensko	475	Maďarsko	470	Slovensko	461
Chorvátsko	464	Rumunsko	454	Grécko	455
Grécko	454	Slovensko	453	Maďarsko	447
Rumunsko	444	Malta	447	Bulharsko	446
Bulharsko	441	Cyprus	443	Rumunsko	435
Cyprus	437	Bulharsko	432	Cyprus	433

Zdroj: vlastné spracovanie podľa PISA OECD (2015)

Vo všetkých oblastiach je tak evidentný trend znižovania výkonov žiakov SR. Slovenskí žiaci patria nielen v rámci EÚ-28, ale aj v sledovanej štvorici krajín z hľadiska matematickej gramotnosti k najhorším. V roku 2015 ich výkon bol na úrovni 475 bodov. Priemerný výkon krajín OECD bol 490 bodov. Výkon porovnateľný s výkonom Slovenska dosiahli krajiny Malta, Litva, Maďarsko. Z krajín EÚ významne nižší výkon ako SR dosiahlo iba Chorvátsko, Grécko, Rumunsko, Bulharsko a Cyprus. V porovnaní s rokom 2012, kedy bola matematická gramotnosť naposledy hlavnou sledovanou oblasťou, priemerný výkon žiakov SR klesol o 7 bodov, čo však nepredstavuje významné zníženie výkonu. Už od roku 2012 dosahujú žiaci SR podpriemerné výsledky v porovnaní s priemerom OECD a na výkon fínskych žiakov strácajú až 37 bodov, čo je štatistický významný údaj. V roku 2012 sa Slovensko v matematike prvýkrát od roku 2003 výraznejšie prepadlo pod priemer krajín OECD. Za priemerom OECD zaostali o 12 bodov, ale napríklad v roku 2009 slovenskí žiaci dosiahli ešte porovnateľné výsledky s krajinami V4, aj ako priemer OECD. Oproti roku 2009 sa okrem Slovenska, ktoré zaznamenalo pokles o 15 bodov, zhoršilo iba Maďarsko (o 13 bodov). Česi si polepšili o 6 bodov, Poliaci dokonca o 23 bodov.

V nasledujúcej tabuľke 5 sú uvedené zmeny vo výsledkoch žiakov v oblasti matematiky, čítania a v prírodovedných vedách tak, ako sa od roku 2003 vo vybraných krajinách menili v jednotlivých cykloch testovania. Tabuľka 5 dokumentuje skutočnosť, že Slovensko sa od svojej prvej účasti v testovaní PISA 2003 umiestňuje v čitateľskej gramotnosti na spodných priečkach rebríčka krajín OECD. V roku 2015 Slovenská republika dosiahla v čitateľskej gramotnosti výkon na úrovni 453 bodov, pričom priemer krajín OECD bol 493 bodov. Tak ako vo všetkých predchádzajúcich cykloch, aj v PISA 2015 sa výkony žiakov SR v čitateľskej gramotnosti nachádzajú pod priemerom zúčastnených krajín OECD. Oproti roku 2012 sa priemerný výkon slovenských žiakov znížil o 10 bodov. Na priemer OECD stráca Slovensko 40 bodov, čo je najviac od roku 2003 a horšie sú na tom už iba Malta, Cyprus a Bulharsko.

Čo sa týka prírodovednej gramotnosti, tam Slovensko dosahuje takisto iba podpriemerné výsledky. Štatisticky významne horšie výsledky dosiahli iba 4 krajiny EÚ, a to Maďarsko, Bulharsko, Rumunsko a Cyprus. Rozdiel vo výsledkoch žiakov SR a priemerom krajín OECD predstavoval v meraní PISA 2015 až 32 bodov. Oproti roku 2003 sa SR vo výsledkoch zhoršila o 34 bodov. Výkon porovnateľný s výkonom SR dosiahlo v rámci krajín EÚ Grécko. V štúdiách PISA sa od roku 2006 výkony žiakov SR sa v tejto oblasti gramotnosti nachádzajú pod priemerom krajín OECD.

Tabuľka 5 Zmeny v období 2003 – 2015 v jednotlivých sledovaných oblastiach gramotnosti výskumov PISA

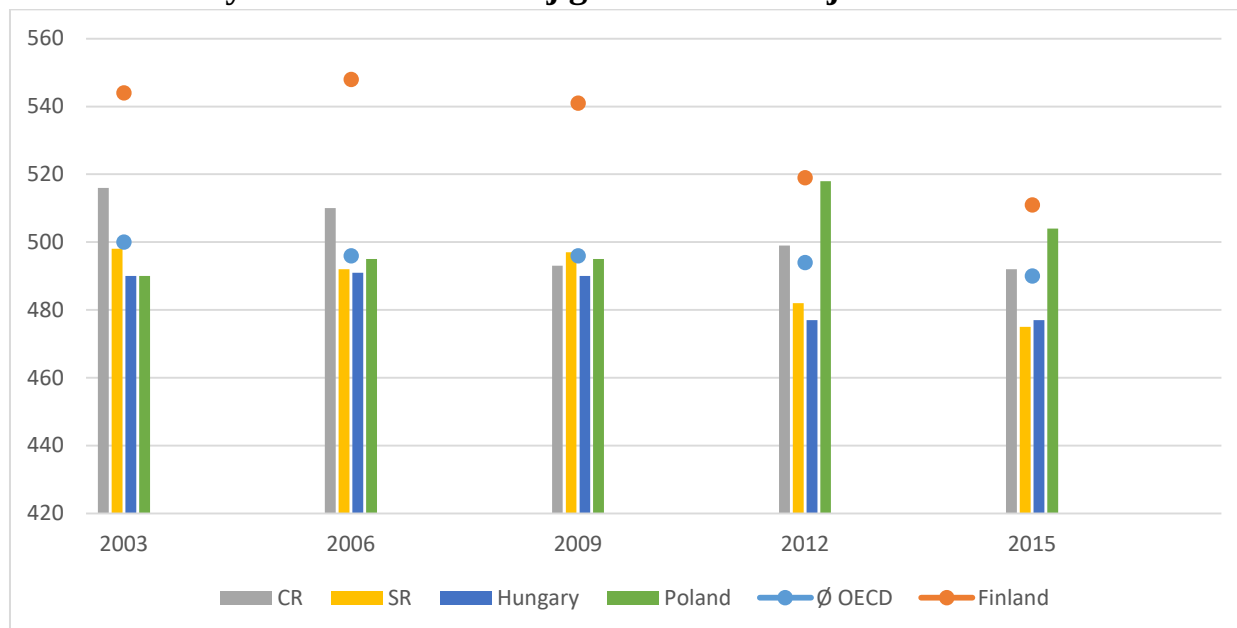
Matematická gramotnosť					
PISA	2003	2006	2009	2012	2015
Fínsko	544	548	541	519	511
Nemecko	503	504	513	514	506
Česko	516	510	493	499	492
Slovensko	498	492	497	482	475
Poľsko	490	495	495	518	504
Maďarsko	490	491	490	477	477
Čitateľská gramotnosť					
PISA	2003	2006	2009	2012	2015
Fínsko	543	547	539	524	526
Nemecko	491	495	497	508	509
ČR	489	483	478	493	487
SR	469	466	477	463	453
Poľsko	497	508	500	518	506
Maďarsko	482	482	494	488	470
Prírodovedná gramotnosť					
PISA	2003	2006	2009	2012	2015
Fínsko	548	563	554	545	531
Nemecko	502	516	520	524	509
ČR	523	513	500	508	493
SR	495	488	490	471	461
Poľsko	498	498	508	526	501
Maďarsko	503	504	503	494	477

Zdroj: spracované na základe údajov PISA OECD

Ako už bolo uvedené, v testovaní PISA 2012 slovenskí žiaci dosiahli vo všetkých troch testovaných oblastiach gramotnosti štatisticky významne horšie výsledky, než bol priemerný výkon žiakov z krajín OECD a v roku 2015 sa tento trend zopakoval. Slovensko sa v matematickej, čitateľskej aj prírodovednej gramotnosti umiestnilo na spodných priečkach rebríčka. To sa premietlo do skutočnosti, že vo všetkých troch oblastiach delí Slovenskú republiku v porovnaní s doterajšími testami najviac bodov od priemeru krajín OECD. V matematike zaostávajú za priemerom OECD o 15 bodov, v čítaní o. 40 bodov a v prírodovednej gramotnosti o 32 bodov. V prírodovednej gramotnosti sa výkon slovenských žiakov zhoršil až o 34 bodov oproti roku 2003, kedy boli prvýkrát testovaní, a to je významný rozdiel. ČR sú žiaci na tom síce podľa výskumov

OECD PISA 2015 vcelku dobre, ale blížia sa k priemernosti, a to napriek tomu, že v rokoch 2003 a 2006 dosahovali nadpriemerné výsledky nielen v matematike, ale aj v prírodovednej oblasti. Česká republika tak patrí do skupiny 11 krajín OECD, ktorých nadpriemerné výsledky v roku 2003 sa za deväť rokov významne zhoršili. Ako možno vyčítať z tabuľky 5, od roku 2003 boli výsledky českých žiakov v prírodovednej gramotnosti a v matematickej gramotnosti nadpriemerné, avšak v oblasti čítania podpriemerné. Výsledok českých žiakov v oblasti čitateľskej gramotnosti nevybočil z priemeru (žiaci na Slovensku majú však výsledky významne horšie). V priebehu rokov 2003 až 2015 sa ČR zhoršila v matematickej gramotnosti až o 24 bodov a dnes dosahuje v porovnaní s priemerom OECD priemerných výsledkov.

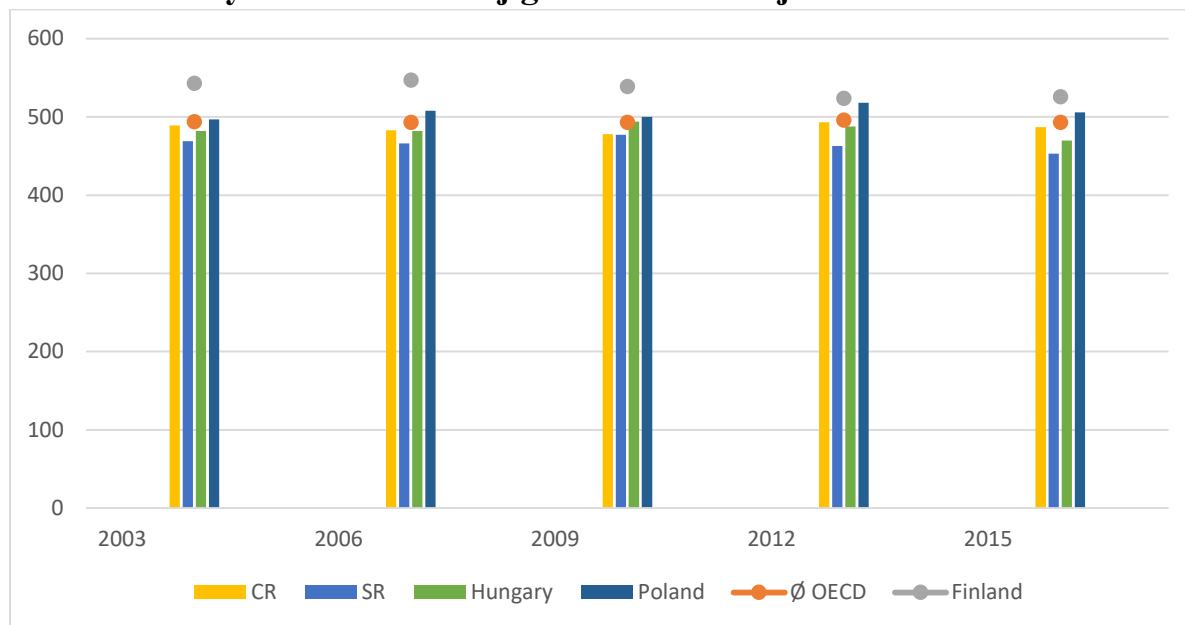
V roku 2006 boli hlavnou sledovanou oblasťou prírodné vedy. Už sme uviedli, že výsledky českých žiakov boli nadpriemerné a zaradili sa medzi dvadsať krajín s nadpriemerným výsledkom v prírodovednom teste (iba deväť krajín - z celkového počtu 57 krajín celého sveta - malo štatisticky významne lepšie výsledky ako Česká republika). Na základe údajov tabuľky 4 a 5 však možno konštatovať, že českí žiaci dosiahli v PISA 2015 priemerný výsledky, ale v oblasti prírodovednej gramotnosti sa výrazne zhoršili. Výsledok žiakov z Českej republiky má hodnotu 493 bodov a bol v teste prírodovedné gramotnosti porovnateľný s priemerom krajín OECD. Z výsledkov štúdie PISA sa však ukazuje, že českí žiaci sa v rámci prírodovedných predmetov len v obmedzenej miere stretávajú s výučbou zahŕňajúce experimentovanie a bádateľskú činnosť. Táto skutočnosť platí i pre SR. (OECD, 2015). V matematickej časti boli výsledky českých žiakov v roku 2006 rovnako ako v roku 2003, kedy bol výskum zameraný prevažne na matematiku, nadpriemerné. Štatisticky významne lepšie výsledky mali žiaci trinástich krajín. Dôležité je takisto zistenie, že v rokoch 2006 a 2009, kedy sa výsledky českých žiakov začali zhoršovať, bolo v roku 2012 zistené ich mierne zlepšenie, a to oproti roku 2009 o 6 bodov. Na grafe 18 je znázornené, ako sa od roku 2003 v jednotlivých cykloch v Českej republike a v susedných krajinách menili výsledky žiakov v matematike. Českých žiakov, ktorí mali v roku 2003 najlepší výsledok v matematike, predstihli v priebehu deviatich rokov žiaci susedného Poľska, ktorého pätnásťroční žiaci sa v období od roku 2009 prudko zlepšili a Nemecka, ktorého žiaci sa začali výraznejšie zlepšovať už v roku 2006. Na Fínsko strácajú 19 bodov, čo je štatisticky významný údaj.

Graf 18 Výkon v matematickej gramotnosti krajín V4 a Fínska

Zdroj: spracované na základe hodnotenia PISA

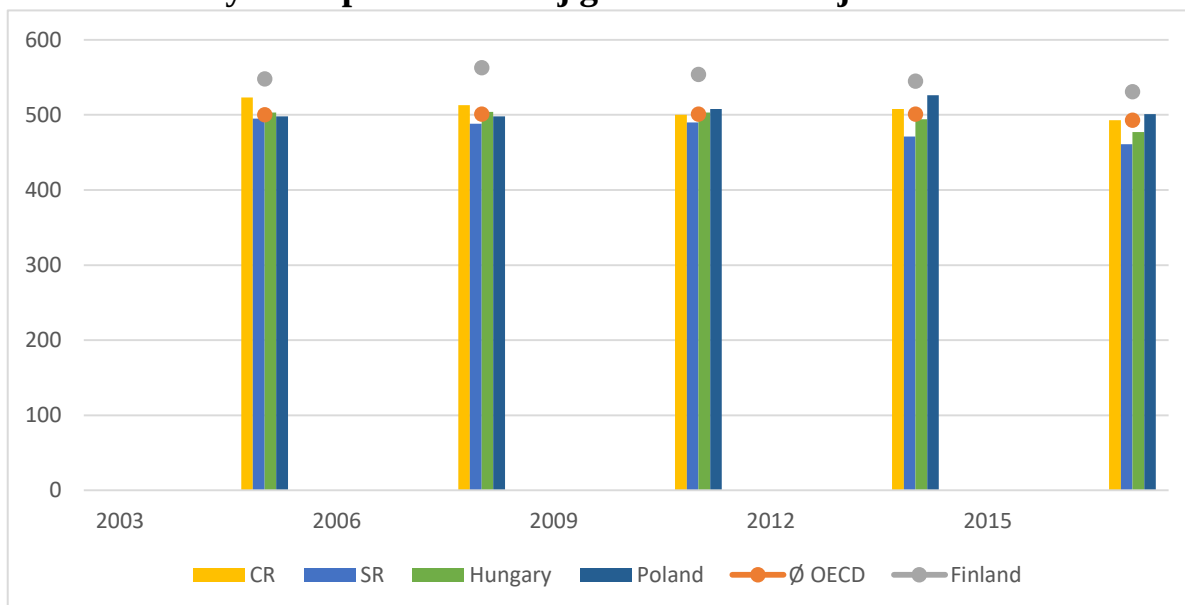
Ako už bolo povedané, Česká republika patrí teda do skupiny 11 krajín OECD, u ktorých sa nadpriemerný výsledok v roku 2003 za deväť rokov významne zhoršil. Najväčší bolo toto zhoršenie v rámci EÚ vo Švédsku a Fínsku. V rámci krajín V4 dosiahli žiaci Poľska v roku 2012 vo všetkých posudzovaných kategóriách gramotnosti v porovnaní s priemerným výkonom krajín OECD nadpriemerné výsledky. V čítaní boli nadpriemerom aj v roku 2006 a 2015. Inak neboli výsledky štatisticky významne rozdielne od priemeru krajín OECD. Vo všetkých kategóriách gramotnosti sa však poľskí žiaci v roku 2015 oproti roku 2003 zlepšili. Maďarskí žiaci v roku 2015 taktiež výrazne zaostali za priemerom krajín OECD vo všetkých oblastiach gramotnosti. V porovnaní s rokom 2003 sa najviacej zhoršili v prírodných vedách, a to až o 26 bodov. Maďarsko patrí taktiež spolu so Slovenskom ku krajinám, ktoré veľmi zaostávajú za bodovým ohodnotením Fínska – najväčší rozdiel je v čitateľskej a prírodovednej gramotnosti (o 56, resp. o 54 bodov). Pre lepšiu možnosť porovnania výsledkov gramotností žiakov krajín V4 a Fínska na základe hodnotenia PISA slúžia nasledujúce grafy, vytvorené na základe údajov z tabuľky 5.

Graf 19 Výkon v čitateľskej gramotnosti krajín V4 a Fínska

Zdroj: spracované na základe hodnotenia PISA

Graf 20 Výkon v prírodovednej gramotnosti krajín V4 a Fínska

Zdroj: spracované na základe hodnotenia PISA

Faktory pôsobiace na výsledky žiakov

Sociálne-ekonomické zázemie

O tom, že vzdelávací systém je voči svojim žiakom spravodlivý a poskytuje im rovnaké vzdelávacie príležitosti, by mala vypovedať okrem iného slabá závislosť výsledkov žiakov na ich sociálne-ekonomickom zázemí. Preto vzdelávacie systémy môžeme hodnotiť nielen z hľadiska priemerných výsledkov žiakov dosiahnutých v testovaní, ale aj z hľadiska toho, či majú deti zo sociálne slabšieho prostredia šancu dosiahnuť kvalitné vzdelanie. Sociálne zázemie žiakov totiž ovplyvňuje ich úspech vo vzdelávaní.

Česká republika bola však spolu so Slovenskou republikou v roku 2015 jednou z piatich krajín OECD s najsilnejším vplyvom sociálno-ekonomického zázemia na vzdelávacie výsledky žiakov a v porovnaní s rokom 2003 tento vplyv zosilnel, čo môže svedčiť o určitom náraste nerovností v oblasti vzdelávacích príležitostí. ČR a SR sa navyše radia ku krajinám, kde majú žiaci s podobným zázemím tendencie zhromažďovať sa v rovnakých školách, a kde vzdelávací systém funguje skôr selektívne. Slovensko však navyše dosahuje aj podpriemerné výsledky. (OECD, 2015)

Úroveň vzdelanosti dospelých

Ďalším faktorom pôsobiacim na výsledky žiakov je napríklad aj úroveň vzdelanosti dospelých, ktorí žiakov ovplyvňujú. Nasledujúca tabuľka 6 dokumentuje úroveň dosiahnutého terciárneho vzdelania dospelaj populácie vo veku 35-44 rokov, čo je skupina, v ktorej sa nachádza prevažná časť rodičov testovaných pätnásťročných žiakov.

Z tabuľky 6 je zrejmé, do akej miery je v krajinách spojená úroveň vzdelania dospelaj populácie vo veku 35-44 rokov s výsledkami pätnásťročných žiakov v testoch gramotnosti. V Českej republike je v porovnaní s krajinami OECD tento výsledok výrazne lepší, než by zodpovedalo podielu dospelých vo veku 35-44 rokov s ukončeným vysokoškolským vzdelaním v českej populácii.³⁰ Naopak Luxembursko, ktoré má podiel vysokoškolsky vzdelanej dospelaj

³⁰ V krajinách OECD patrí tento podiel v Českej republike, ale aj v Slovenskej republike k najnižším.

populácie vyše 55 %, dosahuje v testoch gramotnosti v porovnaní s krajinami OECD iba priemerné výsledky.

Tabuľka 6 Populácia s terciárnym vzdelaním vo veku 35 – 44 rokov verzus gramotnosť, 2015

Populácia s terciárnym vzdelaním v %		Matematická gramotnosť	Čitateľská gramotnosť	Prírodovedná gramotnosť
Ø OECD	39,6	490	493	493
Fínsko	50,3	511 nadpriemerné výsledky	526 nadpriemerné výsledky	531 nadpriemerné výsledky
Nemecko	29,3	506 nadpriemerné výsledky	509 priemerné výsledky	509 priemerné výsledky
Česko	22,8	492 priemerné výsledky	487 priemerné výsledky	493 priemerné výsledky
Slovensko	22,3	475 podpriemerné výsledky	453 podpriemerné výsledky	461 podpriemerné výsledky
Poľsko	33,4	504 nadpriemerné výsledky	506 nadpriemerné výsledky	501 nadpriemerné výsledky
Luxembursko	55,1	486 priemerné výsledky	483 priemerné výsledky	481 priemerné výsledky

Zdroj: <https://data.oecd.org>

Výdavky na vzdelávanie

Aj ekonomická úroveň krajiny počítaná ako podiel HDP na obyvateľa, môže ovplyvňovať úroveň vzdelávania (viď vyššie uvedený graf 8). Priamo však nevyjadruje skutočné prostriedky investované do vzdelávania. O ich výške lepšie vypovedajú priemernej prostriedky vynaložené v určitom časovom období na vzdelávanie jedného žiaka.

Z tabuľky 7 je evidentné, že v ČR a SR sú výdaje na vzdelávanie podpriemerné, na rozdiel od Fínska či predovšetkým Luxemburska, kde kumulatívne výdavky vzdelávacích inštitúcií na jedného študenta vo veku od 6 do 15 rokov sú jednou z najvyšších medzi krajinami zúčastnenými na PISA. Podľa OECD priemerné výsledky žiakov rastú so stúpajúcimi výdavkami krajín na vzdelávanie. Táto zákonitosť je však len všeobecná a ukazuje sa, že menšie výdavky na žiaka sa automaticky nemusia rovnať slabému výsledku. Tento fakt

potvrdzujú aj výsledky českých žiakov, ktoré sú v kontexte krajín OECD lepšie, než by zodpovedalo vynaloženým nákladom na ich vzdelávanie, na rozdiel od luxemburských žiakov, ktorí dosahujú v testovaní PISA horšie bodové ohodnotenie (štatisticky sú však rozdiely vo výsledkoch nevýznamné). Nižšie náklady sú však v českom školstve najmä dôsledkom relatívne veľmi nízkych učiteľských plátov. Slovenskí učitelia mali v roku 2012 dokonca ešte nižší plat, a to až o 6 000 amerických dolárov. Ako bolo uvedené už vyššie, výsledky českých žiakov v testovaní PISA sú v kontexte krajín OECD lepšie, než by zodpovedalo vynaloženým nákladom na ich vzdelávanie (55 tis. USD), avšak napr. estónski a poľskí žiaci dosahujú pri rovnakých nákladoch ešte lepších výsledkov. (OECD, 2015)

Vzdelanie je základným kameňom vzdelanostnej politiky a všeobecne sa považuje za kľúčový faktor pre sociálno-ekonomickú výkonnosť krajiny. Kvalita vzdelávania v krajine tak zásadným spôsobom prispieva k dlhodobému ekonomickému rastu a kvalite života spoločnosti. Ako sme už uviedli vyššie, kvalitu poskytovanému vzdelávaniu potom do veľkej miery určuje kvalita učiteľov. A kvalita učiteľov sa okrem iného odvíja od atraktívnosti učiteľskej profesie, vrátane platovej atraktívnosti (pre porovnanie plátov vo vybraných krajinách slúži tabuľka 7, ktorá dokumentuje obrovské rozdiely medzi platmi učiteľov u nás a napríklad v Luxembursku). Produktom vzdelávania sú vedomosti a zručnosti žiakov a študentov, paradoxne však vždy neplatí, že krajiny s najvyššími platmi učiteľov sa automaticky môžu pochváliť najvyššou úrovňou vzdelanosti.

Priemerné platy českých a slovenských učiteľov patria k najnižším nielen v rámci 28 krajín EÚ, ale aj medzi 35 ekonomicky najvyspelejšími krajinami sveta. Zo štúdií OECD jednoznačne vyplýva, že len v málo oboroch ľudskej činnosti sú mzdy v porovnaní vyspelých krajín tak odlišné ako v oblasti vzdelávania. Platy českých učiteľov dosahujú len 56 % platu vysokoškolsky vzdelanej populácie v ČR, na Slovensku je to 61 %, vo Fínsku však až 98 % a v Luxembursku dokonca 123 % (priemer v krajinách OECD je 85 %). Náklady na učiteľské platy pripadajúce na 1 žiaka v relácii k HDP na hlavu radí ČR a SR takisto na posledné miesta a rozdiel oproti priemeru OECD je veľmi priepastný. Nízke platy učiteľov súvisia s nízkymi výdajmi na školstvo. Platy našich učiteľov sa nepatrne zvyšujú (samozrejme sme stále veľmi ďaleko za priemerom krajín OECD) avšak podľa rôznych meraní a výskumov sa vedomosti a zručnosti žiakov znateľne znižujú.

Z tabuľky 7 je zrejmé, do akej miery je v krajinách spojená úroveň vzdelania dospelých populácie vo veku 35-44 rokov s výsledkom pätnásťročných žiakov v testoch gramotnosti. Luxembursko, ktoré má najvyšší podiel populácie s terciárnym vzdelaním v danom vekovom rozhraní, dosahuje porovnateľné, resp. horšie výsledky v testovaní PISA ako napríklad Česká republika. Tú istú paralelu môžeme nájsť na základe vyššie uvedenej tabuľky 7, kde vidíme, že českí učitelia dosahujú takmer šesťkrát nižší plat v porovnaní s luxemburskými kolegami, ale v hodnotení PISA dosahujú žiaci porovnateľné výsledky (treba opäť zdôrazniť, že v prípade Luxemburska iba priemerné).

Tabuľka 7 Vybrané údaje súvisiace s primárnym vzdelaním, 2014

	Platy učiteľov na ZŠ v USD	Platy učiteľov v relácii k platom ostatných vysokoškolsky vzdelaných ľudí (vážený priemer)		Náklady na učiteľské platy pripadajúce na 1 žiaka v pomere k HDP per capita		Kumulatív. výdaje na žiaka 6-15 r.	% dospelých 35-44 r. s terciál. vzdelaním
		1. stupeň ZŠ	2. stupeň ZŠ	1. st. ZŠ	2. st. ZŠ		
Ø OECD	42 675	0,81	0,85	7,5	8,8	90 294	37,5
SK	16 663	0,61	0,61	3,4	4,7	58 824	20,7
CZ	18 324	0,56	0,56	3,1	4,9	63 576	21,2
FI	39 456	0,89	0,98	7,3	11,7	100 527	49,9
LU	108 110	1,08	1,23	11,5	12,2	187 459	55,8

Zdroj: vlastné spracovanie na základe databázy OECD

Podľa OECD priemerné výsledky krajín rastú so stúpajúcimi výdavkami na vzdelávanie, pričom výdavky na vzdelávanie žiaka vysvetľujú 17 % rozdielov medzi priemernými výsledkami krajín. Táto zákonitosť je však len obyčajná, napríklad dve krajiny s rovnakým výsledkom v teste matematickej gramotnosti (Slovensko a Spojené štáty) vydávajú na vzdelávanie jedného žiaka úplne odlišné čiastky (Slovensko 53 tis. USD a Spojené štáty 116 tis. USD).

Najlepšie výsledky vzdelávacieho systému podľa štúdií PISA dosahujú žiaci Fínska. Neuspokojivé výsledky dosahuje v gramotnosti z vybraných krajín predovšetkým SR, ktorá svojimi podpriemernými výsledkami obsadzuje posledné priečky v rámci krajín EÚ. Ani ČR nemôže byť spokojná, nakoľko s nadpriemernými výsledkami z roku 2003 klesla na priemer OECD. V rámci krajín V4 sú na tom z hľadiska vedomostí a zručností najlepšie žiaci Poľska, ktorí pri

poslednom testovaní vykazovali nadpriemerné výsledky vo všetkých testovaných oblastiach.

Medzi hlavné odkazy, resp. odporúčania OECD (2016) vedúce k eliminácii rizika neúspechu vo vzdelávaní formulované na základe analýzy dát a prístupu v krajinách s najlepšimi výsledkami v testoch PISA patria:

- znižovanie nerovností v prístupe k ranej starostlivosti a predškolského vzdelávania,
- zapájanie rodičov a miestnych komunít do vzdelávacieho procesu,
- včasná identifikácia žiakov ohrozených neúspechom a poskytovanie cielenej a intenzívnej podpory im a ich rodinám (práca preškoleného pedagóga s deťmi s identifikovaným rizikom školskej neúspešnosti na začiatku aj v priebehu školskej dochádzky 4krát až 8krát týždenne),
- obmedzenie delenie detí do škôl či skupín podľa výkonnosti či príslušnosti k určitej skupine,
- vytváranie vzdelávacieho prostredia, ktoré kladie na žiakov vysoké nároky a zároveň im poskytuje podporu.

Gramotnosť dospelaj populácie - štúdia PIAAC

Program medzinárodného hodnotenia kompetencií dospelých PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies) je zameraný na mapovanie schopností a zručností dospelaj populácie vo veku 16 – 65 rokov, resp. zaoberá sa testovaním čitateľskej a matematickej gramotnosti dospelých a ich schopnosťami riešiť problémy v prostredí informačných technológií. Výskumu PIAAC sa zúčastnilo 157 000 dospelých vo veku 16 až 65 rokov z 24 krajín sveta a národných regiónov.³¹

V každej z troch testovaných oblastí je gramotnosť posudzovaná ako súbor schopností spracovávať informácie potrebné na plnenie stále náročnejších úloh. Výsledky sú prezentované prostredníctvom bodovej stupnice, na ktorej je definovaných 5 referenčných bodov. Bodová stupnica v prípade matematickej a čitateľskej gramotnosti je rozdelená do týchto bodových intervalov: úroveň 5 - 376 a viac bodov, úroveň 4 - 326 až 375 bodov, úroveň 3 - 276 až 325 bodov, úroveň 2 - 226 až 275 bodov, úroveň 1 - 176 až 225 bodov, menej ako 176 bodov.

³¹ Zber údajov prebehol v roku 2011 a 2012 a výsledky sa zverejnili v roku 2013. Výskum by sa mal opakovať s desaťročnou periodicitou.

V prípade schopnosti riešiť problémy v technicky vyspelom prostredí sú definované 4 intervaly stupnice: úroveň 3 - 341 a viac bodov, úroveň 2 - 291 až 340 bodov, úroveň 1 - 241 až 290 bodov, menej ako 241 bodov.

Hodnotenie výsledkov

Výsledky zručností dospelých v jednotlivých krajinách sú upozornením, že existuje nezanedbateľný podiel dospelých na nízkej úrovni čitateľskej a matematickej gramotnosti. V SR dosahuje až 11,6 % dospelých len najnižšiu úroveň čitateľskej gramotnosti a 13,8 % len najnižšiu úroveň matematickej gramotnosti. Na tejto úrovni dokážu ľudia riešiť úlohy len s veľmi malým počtom krokov a chápu iba malé množstvo informácií, ktoré musia byť prezentované v celkom jednoduchých súvislostiach. Veľká časť dospelého obyvateľstva nemá skúsenosti s informačnými a komunikačnými technológiami (IKT), alebo jej chýba základná počítačová gramotnosť potrebná na využívanie IKT v bežnom živote. SR patrí medzi krajiny s jedným z najvyšších podielov (takmer 22 %). ČR je na tom neporovnateľne lepšie – cca 10 %. (OECD Skills Outlook, 2013)

Čitateľská gramotnosť

Na najvyššej piatej úrovni čitateľskej gramotnosti sa v krajinách OECD umiestnilo v priemere 0,7 % dospelých, na Slovensku len 0,2 % dospelých populácie, v ČR 0,4 % a vo Fínsku 2,2, % dospelých. Ako možno vidieť v tabuľke 8, štvrtú úroveň dosahuje vo Fínsku až 20 % dospelých populácie, v krajinách OECD je to priemerne iba 11,1 % , v ČR 8,3 % a na Slovensku ešte menej (7,3 % dospelých ľudí). Vo väčšine testovaných krajín je 3. úroveň gramotnosti najčastejšia.³² V krajinách OECD túto úroveň dosiahlo v priemere 38,2 % dospelých a zároveň sa ukázalo, že viac ako polovica dospelých v krajinách OECD sa nachádza na najvyšších troch úrovniach čitateľskej gramotnosti.³³ Z údajov možno takisto usúdiť, že zjavnou slabinou SR a ČR je veľmi malý podiel dospelých na 4. a 5. úrovni čitateľskej gramotnosti (SR 7,5 %, ČR 8,7 % oproti Fínsku 22,2 %).

³² Výnimkou je však napr. Poľsko, Írsko, Taliansko či Španielsko, kde majú väčší podiel dospelých na 2. úrovni gramotnosti.

³³ Vo Fínsku je tento podiel dokonca ešte vyšší, a to 62,9 % na 3. úrovni. Ak by sme brali do úvahy 3. až 5. úroveň bol by podiel až 83,1 % (na rozdiel od SR a ČR, ktoré majú na týchto úrovniach rovnaký podiel, a to iba 51,9 %).

Tabuľka 8 Čitateľská gramotnosť dospelaj populácie (15 – 65 rokov)

	Ø skóre v bodoch	5. úroveň 375 bodov a viac	4. úroveň 326 – 375 bodov	3. úroveň 276 – 325 bodov	2. úroveň 226 – 275 bodov	1. úroveň 176 – 225 bodov	menej ako 176 bodov
Ø OECD	268	0,7 %	11,1 %	38,2 %	33,1 %	12,2 %	3,3 %
Fínsko	288	2,2 %	20,0 %	62,9 %	26,5 %	8,0 %	1,2 %
ČR	274	0,4 %	8,3 %	41,4 %	37,5 %	10,3 %	1,5 %
SR	274	0,2 %	7,3 %	44,4 %	36,2 %	9,7 %	1,9 %

Zdroj: vlastné spracovanie na základe OECD Skills Outlook, 2013

Výsledky štúdie PIAAC ukazujú, že v oblasti čitateľskej zručnosti je systém vzdelávania na Slovensku a v Česku zameraný predovšetkým na dosahovanie priemerných čitateľských zručností.

Matematická gramotnosť

Matematická gramotnosť je definovaná ako schopnosť jedinca získať, používať, interpretovať a komunikovať matematické informácie a pojmy pri riešení matematických otázok v rôznych situáciách každodenného života. Matematickú zručnosť musí človek uplatniť vo vzťahu k informácii, ktorá je súčasťou rozsiahlejšieho textu. (Národná správa PIAAC, Slovensko 2013). V krajinách OECD je na 2. a vyššej úrovni matematickej gramotnosti 79,9 %, vo Fínsku až 87,2 %, Českej republike 86,6 % a Slovenskej republike 85,9 %. Slovensko sa nachádza medzi 21 porovnávanými krajinami na 7. mieste zásluhou výrazne nadpriemerného podielu dospelých, ktorí sa umiestnili na 3. úrovni matematickej gramotnosti. Ak by sme však krajiny usporiadali podľa podielu dospelaj populácie na 4. a 5. úrovni matematickej gramotnosti, kleslo by Slovensko na priemer OECD, teda zo 7. priečky až na 11. miesto v celkovom medzinárodnom hodnotení.

Tabuľka 9 Matematická gramotnosť dospelaj populácie (15 – 65 rokov)

	Ø skóre v bodoch	5. úroveň 375 bodov a viac	4. úroveň 326 – 375 bodov	3. úroveň 276 – 325 bodov	2. úroveň 226 – 275 bodov	1. úroveň 176 – 225 bodov	menej ako 176 bodov
Ø OECD	263	1,1 %	11,4 %	34,4 %	33,0 %	14,0 %	5,0 %
Fínsko	282	2,2 %	17,2 %	38,4 %	29,4 %	9,8 %	2,5 %
ČR	276	0,9 %	10,6 %	40,4 %	34,7 %	11,1 %	1,7 %
SR	276	0,8 %	11,8 %	41,1 %	32,2 %	10,3 %	3,5 %

Zdroj: vlastné spracovanie na základe OECD Skills Outlook, 2013

Počítačová gramotnosť

Schopnosť riešiť problémy v technicky vyspelom prostredí je v štúdiu PIAAC definovaná ako schopnosť používať digitálne zariadenia, komunikačné prostriedky a siete na získanie a posúdenie informácií, komunikovanie s inými a vykonávanie praktických úloh (schopnosť používať zariadenia IKT). Cieľom však nie je testovať izolovanú gramotnosť v používaní zariadení IKT a aplikácií, ale posúdiť skôr schopnosti dospelých využiť tieto prostriedky efektívnym a cieľavedomým spôsobom na získanie, spracovanie, posúdenie a analýzu informácií. (OECD Skills Outlook, 2013).

Ako vyplýva z údajov v predchádzajúcej tabuľke 10, test schopnosti riešiť problémy v technicky vyspelom prostredí teda na Slovensku absolvovalo 63,6 % počítačovo gramotných respondentov. Z 36,4 % dospeléj populácie, ktorá tento test neabsolvovala, 2/3 vôbec neboli schopné podrobiť sa tomuto testu a Slovensko tak patrí ku krajinám, kde je 1/4 dospeléj populácie počítačovo úplne negramotná. Túto skupinu ľudí v súčasnom svete možno stotožniť so skupinou ľudí, ktorá v 50-tých rokoch 20. storočia nevedela čítať a písať, čo je samozrejme obrovský hendikep.

Tabuľka 10 Počítačová gramotnosť – schopnosť riešiť problémy v technicky vyspelom prostredí

	ČR	Fínsko	Ø OECD	SR
% dospelých, ktorý odmietli výpočet založený na počítačoch a zvolili papierovú formu	12,1	9,7	9,6	12,2
% dospelých, ktorí neprešli základným testom počítačovej gramotnosti	2,2	5,2	4,7	2,2
% dospelých s chýbajúcimi skúsenosťami s počítačom	10,3	3,5	10,0	22,0
% dospelých, ktorí boli pod 1. úrovňou	12,9	11,0	14,2	8,9
% dospelých na 1. úrovni	28,8	28,9	28,7	28,8
% dospelých na 2. úrovni	26,5	33,2	25,7	22,8
% dospelých na 3. úrovni	6,6	8,4	5,4	2,9

Zdroj: vlastné spracovanie na základe OECD Skills Outlook, 2013

Na 3. úrovni počítačovej gramotnosti sa na Slovensku umiestnilo iba 2,9 % dospelých, čo najmenej medzi všetkými testovanými krajinami. Priemerný podiel dospelých na tomto stupni v zúčastnených krajinách OECD je 5,4 %, v ČR je to 6,6 % a najväčší podiel obyvateľov na tejto úrovni je vo Fínsku, a to 8,4 %. Na 2. úroveň malo dostatočné znalosti z testovaných dospelých 26,5 % v ČR, 33,2 % vo Fínsku a 22,8 % na Slovensku. Ak by sme porovnávali, koľko percent dospelých

populácie dosiahlo 2. a 3. úroveň v počítačovej gramotnosti, dospeli by sme k nasledovným výsledkom: najväčší priemerný podiel obyvateľov je vo Fínsku (41,6 %), potom v ČR (33,1 %) a najmenší na Slovensku (25,7 %). Čo sa týka 1. úrovne, sú výsledky ČR, SR aj Fínska porovnateľné a dosahujú priemer OECD.

Zručnosti a sociálny pôvod

Od veľkosti vzťahu medzi sociálnym postavením, resp. vzdelaním rodičov a sociálnym postavením, resp. vzdelaním ich detí sa odvodzuje jedna zo základných mier sociálnej spravodlivosti v spoločnosti. Hovorí o podiele zdedených sociálnych statusov (ak sa deti lekárov stávajú taktiež lekármi apod.) a podiele nadobudnutých statusov v spoločnosti (podiel vysokoškolsky vzdelaných ľudí, napr. lekárnikov, ktorých rodičia mali len základné vzdelanie). Súčasná demokratická spoločnosť, ktorá je normou v krajinách OECD, prenáša úlohu vyrovnávať sociálne rozdiely vytvárané rodinou na systém výchovy a vzdelávania. Cieľom je zmiernovať sociálny hendikep detí pochádzajúcich z nižších vrstiev, kde majú rodičia len základné povinné vzdelanie.

Výskum PIAAC preukázal úzky pozitívny vzťah medzi mierou ukončeného vzdelania a schopnosťami, resp. poukazujú na fakt, že ľudia s lepším socioekonomickým zázemím (meraný prostredníctvom vzdelania rodičov) dosahujú významne lepších výsledkov ako ľudia so zázemím menej priaznivým. Údaje v nasledujúcej tabuľke 11 túto skutočnosť iba potvrdzujú.³⁴

Tabuľka 11 Zručnosti podľa stupňa vzdelania rodičov - % dospelých, ktorí dosiahli vysoké skóre na 2. a 3. úrovni v počítačovej gramotnosti

	Ø OECD	Fínsko	ČR	SR
rodičia so základným vzdelaním	14,7	20,7	6,8	7,7
počet bodov - aspoň 1 rodič so stredoškolským vzdelaním	35,2	50,0	32,4	29,2
počet bodov - aspoň 1 rodičia s vysokoškolským vzdelaním	52,1	67,8	59,7	50,6

Zdroj: vlastné spracovanie na základe OECD Skills Outlook, 2013

³⁴ Potvrdzujú sa tak poznatky výskumu PISA – relatívne silná a rastúca závislosť vedomostí a schopností na rodinnom zázemí. Miera tohto vzťahu je však medzi jednotlivými krajinami odlišná.

Rozdiel v čitateľskej gramotnosti medzi ľuďmi s terciárnym vzdelaním, a tými, ktorí nedokončili strednú školu, je vysoký napr. v USA, Švédsku či Holandsku, naopak v ČR alebo SR relatívne malý. V absolútnych hodnotách ide však o veľký rozdiel, nakoľko bez ukončenia strednej školy je priemerné skóre 242 bodov (v SR 238 bodov), s maturitou či výučným listom 269 bodov (v SR 275 bodov) a s vysokoškolským vzdelaním 302 bodov (v SR 295 bodov).

Dospelá populácia v ČR so stredoškolským vzdelaním v matematickej gramotnosti dosahuje rovnaké priemerné bodové skóre ako Fínsko. Slovensko ho dokonca mierne prevyšuje. Preto v porovnaní s priemerom krajín OECD je na tom dospelá populácia v ČR, SR aj Fínsku v matematickej gramotnosti významne lepšie.

Tabuľka 12 Zručnosti dospelaj populácie podľa dosiahnutého stupňa vzdelania

	Ø OECD	Fínsko	ČR	SR
Čitateľská gramotnosť (Ø skóre v bodoch)				
Základné vzdelanie	231	245	242	238
Stredoškolské vzdelanie s maturitou	264	276	269	275
Vysokoškolské vzdelanie	292	309	302	295
Matematická gramotnosť (Ø skóre v bodoch)				
Základné vzdelanie	221	244	235	226
Stredoškolské vzdelanie s maturitou	261	271	271	278
Vysokoškolské vzdelanie	292	305	310	306
Počítačová gramotnosť (% dospelých na 2. a 3. úrovni)				
Základné vzdelanie	7,0	7,4	6,4	2,3
Stredoškolské vzdelanie s maturitou	23,1	28,5	23,9	19,2
Vysokoškolské vzdelanie	47,7	56,0	58,4	47,8

Zdroj: vlastné spracovanie na základe OECD Skills Outlook, 2013

Vysokoškolsky vzdelaná populácia ČR mierne prebehla v bodovom skóre aj Fínsko nielen v matematickej gramotnosti, ale dokonca aj v počítačovej gramotnosti, kde až 58,4 % dospelých dosahuje 2. a 3. úroveň. Slovensko v tejto oblasti významne zaostáva, ale dosahuje priemer krajín OECD.

Rozdiely v sociálnom postavení rodičov existujú vo všetkých krajinách. Existujú však aj veľké rozdiely v miere kompenzácie tohto znevýhodnenia

v systéme vzdelávania. Najvyššiu mieru schopnosti kompenzovať sociálnu nerovnosť pozorujeme vo Fínsku, naopak Slovensko patrí medzi krajiny s najnižšou schopnosťou vyrovnávať tieto sociálne rozdiely, čo má vážne dôsledky predovšetkým pre schopnosť zmierňovať sociálne znevýhodnenie detí z etnických menším, kde sa sociálne znevýhodnenie vyplývajúce z nízkeho sociálneho postavenia, resp. vzdelania rodičov spravidla spája s etnickým znevýhodnením.

Zhrnutie

Celkovo najlepších výsledkov na základe štúdie PIAAC dosiahli dospelí z Fínska, ktorých výsledky boli nadpriemerné vo všetkých sledovaných oblastiach. Česká republika dosiahla nadpriemerné výsledky v numerickej gramotnosti a priemerný výsledok v čitateľskej gramotnosti, rovnako ako aj v počítačovej gramotnosti. V čitateľskej a numerickej oblasti boli výsledky českých dospelých porovnateľné so slovenskou dospelou populáciou. V oblasti počítačovej gramotnosti boli výsledky ČR v porovnaní so SR lepšie, ale podiel dospelých, ktorí neboli ochotní, resp. schopní pracovať pri testovaní s počítačom, sa v ČR nelíšil od priemeru zúčastnených krajín a tvoril $\frac{1}{4}$ dospelých.

Slovensko dosahuje v medzinárodnom porovnaní krajín OECD, ktoré sa zúčastnili na výskume priemernú úroveň čitateľskej gramotnosti obyvateľstva, nadpriemernú úroveň matematickej gramotnosti a podpriemernú úroveň schopnosti obyvateľstva riešiť problémy v technicky vyspelom prostredí (počítačová gramotnosť). Silnou stránkou SR je teda schopnosť dlhodobo zabezpečovať priemernú úroveň čitateľskej a matematickej gramotnosti obyvateľov, ktorí absolvovali stredný stupeň vzdelania. Naopak medzi slabé stránky patrí nepochybne dlhodobá stagnácia vzdelávania v čitateľskej gramotnosti a dlhodobý pokles schopnosti systému vzdelávania zabezpečiť zvyšovanie matematickej gramotnosti obyvateľstva. Najslabšou stránkou je nepochybne celková nedostatočnosť zabezpečenia aspoň priemernej úrovne schopnosti obyvateľstva riešiť problémy v technicky vyspelom prostredí s použitím IKT a nízka schopnosť systému vzdelávania privádzať absolventov stredných a vysokých škôl na najvyššie úrovne čitateľskej a matematickej gramotnosti.

Zaujímavé je aj porovnanie podľa pohlavia. V priemere sú v krajinách OECD na tom lepšie muži ako ženy, a to vo všetkých testovaných oblastiach

gramotnosti, čo platí aj pre ČR. SR sa vymyká trendu len v čitateľskej gramotnosti, v ktorej dosiahli lepšie výsledky ženy.

Pre dosiahnutie zlepšenia v oblasti vzdelávania celosvetovo rezonuje nasledovných osem odporúčaní (OECD, 2017):

- zvýšiť verejné investície do celoživotného vzdelávania,
- podporiť osobné a sociálne výhody neformálneho vzdelávania,
- poskytovanie základných zručností by malo byť v úzkej spolupráci všetkých vzdelávacích inštitúcií,
- zapojiť do celoživotného vzdelávania zamestnávateľov,
- vzdelanie v čase krízy zohrávajú dôležitú úlohu,
- osloviť málo zastúpené skupiny (napr. migrantov či starších ľudí),
- zabezpečiť spoluprácu a vytvoriť partnerstva medzi zúčastnenými stranami, ktoré pôsobia súčasne na rôznych úrovniach,
- vytvoriť ucelený systém celoživotného vzdelávania.

Kvalita vzdelávacieho systému podľa indexu GCI

Ako už bolo viackrát uvedené, konkurencieschopnosť je neoddeliteľne spätá s kvalitou vzdelávacieho systému. Hodnotením konkurencieschopnosti jednotlivých krajín sa venuje svetové ekonomické fórum (The World Economic Forum – WEF), ktoré každoročne zostavuje rebríček 148 krajín na základe globálneho indexu konkurencieschopnosti (GCI - The global competitiveness index). Index konkurencieschopnosti teda vypovedá o perspektíve krajiny dosahovať udržateľný hospodársky rast v strednodobom horizonte. Hodnotí kvalitu verejných inštitúcií, vládne politiky a iné faktory, ktoré podmieňujú úroveň produktivity a prosperity. Výnimočnosť tohto indexu spočíva v tom, že skúma rôzne premenné, a preto ho možno nazvať aj najkomplexnejšou metódou merania globálnej konkurencieschopnosti.

Index sa zostavuje na základe vyššie uvedených dvanástich pilierov, ktoré sa hodnotia jednotlivo. Výsledky rôznych ukazovateľov sa získavajú z verejne dostupných štatistických údajov a z prieskumu verejnej mienky, resp. dotazníka. Respondentmi dotazníka sú kompetentné osoby najvýznamnejších podnikov danej krajiny, ktorí jednotlivé faktory hodnotia číslami od 1 (najnižšia hodnota) do 7 (najvyššia/najžiaducejšia hodnota). Aritmetickým priemerom jednotlivých

odpovedí sa určí kvantitatívne vyjadrenie hodnôt jednotlivých pilierov a zároveň aj celkovej konkurencieschopnosti národnej ekonomiky.

Schéma 3 Pilieri indexu GCI

Subindexy

Index GCI je teda združený ukazovateľ a vzniká váženou agregáciou dvanástich individuálnych ukazovateľov (subindexov). V súčasnosti je to metóda, ktorá združuje v sebe najviac premenných rôzneho druhu, a tým posudzuje konkurencieschopnosť krajiny z rôznych hľadísk. Ako sme uviedli vyššie, jeden z individuálnych ukazovateľov, ktorý tento index združuje je aj kvalita vzdelávacieho systému.

Medzi individuálne ukazovatele, ktoré tento index združuje, patrí teda kvalita primárneho vzdelania (je súčasťou 4. piliera zdravie a základné vzdelanie) a v rámci 5. piliera (vyššie vzdelanie a zvyšovanie kvalifikácie, resp. odborná príprava) kvalita systému vzdelávania. Dostupnosť a kvalita základného

vzdelania (rovnako ako zdravie) ovplyvňuje úroveň výkonnosti pracovníkov. Vyššia úroveň vzdelania pracovníkov a personálu je v dnešnej dobe prakticky nevyhnutná pre ekonomiky, ktoré sa chcú udržať medzi poprednými krajinami, respektíve sa chcú posúvať ďalej. Ide predovšetkým o schopnosť pracovníkov a manažérov flexibilne plniť zložitejšie úlohy, chápať komplikovanejšie pracovné postupy a robiť efektívnejšie rozhodnutia. Patrí sem napríklad kvalita škôl manažmentu a kvalita vzdelania v oblasti matematiky a exaktných vied, dostupnosť špecializovaných výskumných a školiacich pracovísk, ale aj prístup k internetu na školách a podobne.

Z tabuľky 13, ktorá udáva údaje za rok 2015, je zrejmé, že poradie na základe GCI indexu sa zhoduje s poradím na základe štúdie PISA 2015, ktorej sme sa venovali v predchádzajúcej časti. Fínsko patrilo a stále patrí k lídrom nielen v kvalite vzdelávacieho systému ako celku (v rámci subindexu základné vzdelanie obsadilo dokonca 1. priečku), ale dosahovalo a dosahuje aj celkovú vysokú úroveň konkurencieschopnosti. Naopak Slovensko sa nachádzalo zhruba v polovici rebríčka a zaujalo v roku 2015 najhoršiu pozíciu jednak z hľadiska celkovej konkurencieschopnosti krajiny, ale predovšetkým v rámci subindexu kvalita vzdelávacieho systému, kde obsadila zo 140 krajín až 121. priečku. Česká republika je v porovnaní so Slovenskou republikou na tom síce lepšie, nakoľko v tomto subindexu obsadilo 60. priečku, ale ani toto umiestnenie nie je možné považovať za veľký úspech.

Tabuľka 13 Konkurencieschopnosť 140 krajín podľa indexu GCI, 2015

index GCI, 2015 (top hodnota 5,8)		Kvalita primárneho vzdelávania (top 6,7)	Vyššie vzdelávanie a odborná príprava (top 6,2)	Kvalita vzdelávacieho systému (top 6,1)	HDP per capita, v USD (PPP)
	poradie / hodnota	poradie /hodnota	poradie/ hodnota	poradie/ hodnota	
Fínsko	8. / 5,5	1. / 6,7	2. / 6,1	4. / 5,7	41 164
ČR	31. / 4,7	40. / 4,6	29. / 5,1	60. / 3,8	32 076
SR	67. / 4,2	53. / 4,3	53. / 4,6	121. / 2,8	29 975
Nemecko	4. / 5,5	15. / 6,1	17. / 5,6	10. / 5,4	47 255

Zdroj: vlastné spracovanie podľa WEF

Index GCI 4.0

Údaje predchádzajúcej tabuľky 13 nemožno porovnávať s údajmi za rok 2018, nakoľko WEF použilo novú metodiku hodnotenia – index GCI 4.0. Na hodnotenie 140 krajín použilo 98 indikátorov zoskupených v 12 pilieroch. Každý indikátor je meraný na škále od 0 do 100 a vypovedá, ako ďaleko je krajina od ideálneho stavu, resp. maximálnej hranice konkurencieschopnosti. Kombináciou indikátorov sa vypočítalo celkové skóre krajiny.³⁵

Schéma 3 Pilieri indexu GCI 4.0

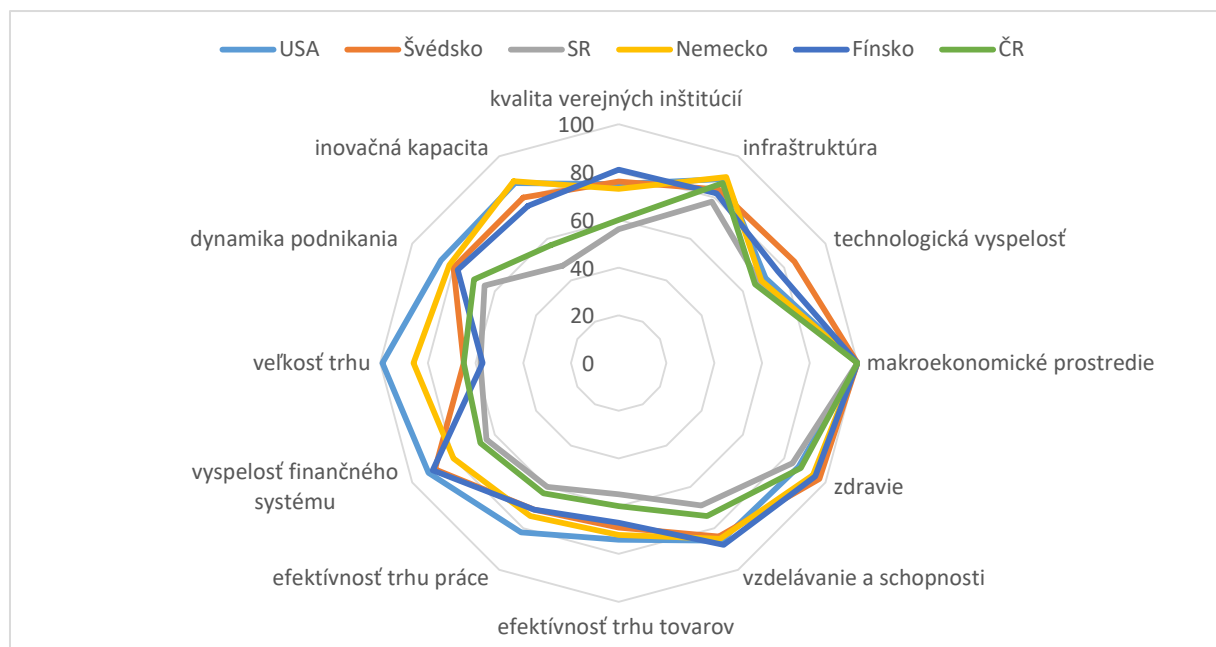

³⁵ V roku 2018 obsadilo 1. priečku USA s bodovým ohodnotením 85,6. Priemerné skóre krajín je 60 bodov, čiže 40 bodov od hornej hranice. Slovensko získalo bodové ohodnotenie 66,8.

Svetové ekonomické fórum vo Švajčiarsku hodnotilo konkurencieschopnosť krajín na základe verejných štatistických dát a celosvetového Prieskumu názorov riadiacich pracovníkov. Nasledovná schéma 3 zobrazuje dvanásť pilierov spolu s jednotlivými pozíciami Slovenskej republiky, Českej republiky a Fínska v medzinárodnom porovnaní 140 krajín.

Ako vyplýva zo Správy o globálnej konkurencieschopnosti 2018, Slovenská republika sa v najnovšom rebríčku konkurencieschopnosti Svetového ekonomického fóra umiestnila na 41. mieste. Prvé miesto obsadilo USA, nasledované Singapurom a Nemeckom (82,8 bodu). Fínsko obsadilo 11. miesto. Z krajín V4 sa najlepšie umiestnila Česká republika (29. miesto s 71,2 bodmi). Poľsko obsadilo 37. pozíciu a Maďarsko 48. miesto. Ako sme už uviedli, skóre krajín sa počítalo pomocou novej metodológie. Nový Index globálnej konkurencieschopnosti 4.0 zohľadňuje aspekty 4. priemyselnej revolúcie, väčšou váhou prihliada na štatisticky vykazované parametre (70 %) a menšiu váhu na výsledky globálneho prieskumu medzi manažérmi (30 %). Porovnanie vybraných krajín s najlepšou krajinou USA za rok 2018 uvádza nasledovný graf 21.

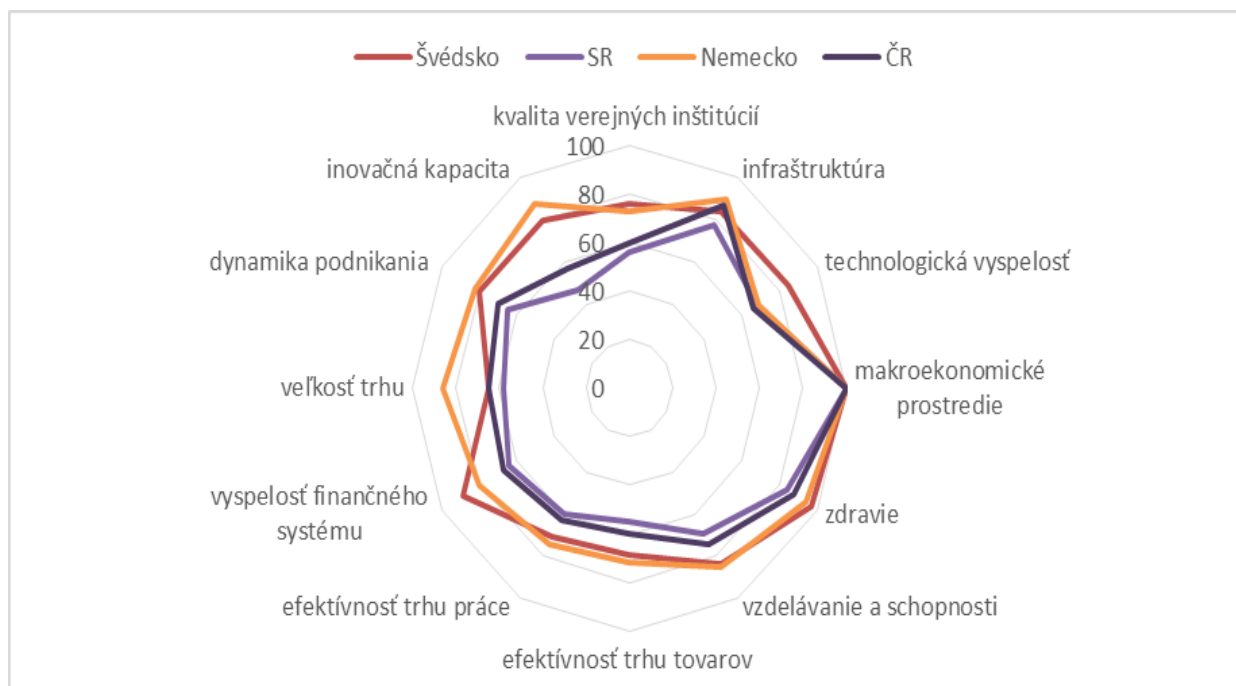
Graf 21 Konkurencieschopnosť krajín podľa indexu GCI, 2018

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov WEF

Pre lepšiu čitateľnosť grafu, uvádzame aj oddelenú komparáciu Slovenska a Českej republiky s Nemeckom a Švédskom (graf 22), resp. Slovenska a Českej republiky s Fínskom a USA (graf 23).

Graf 22 Konkurencieschopnosť krajín podľa indexu GCI

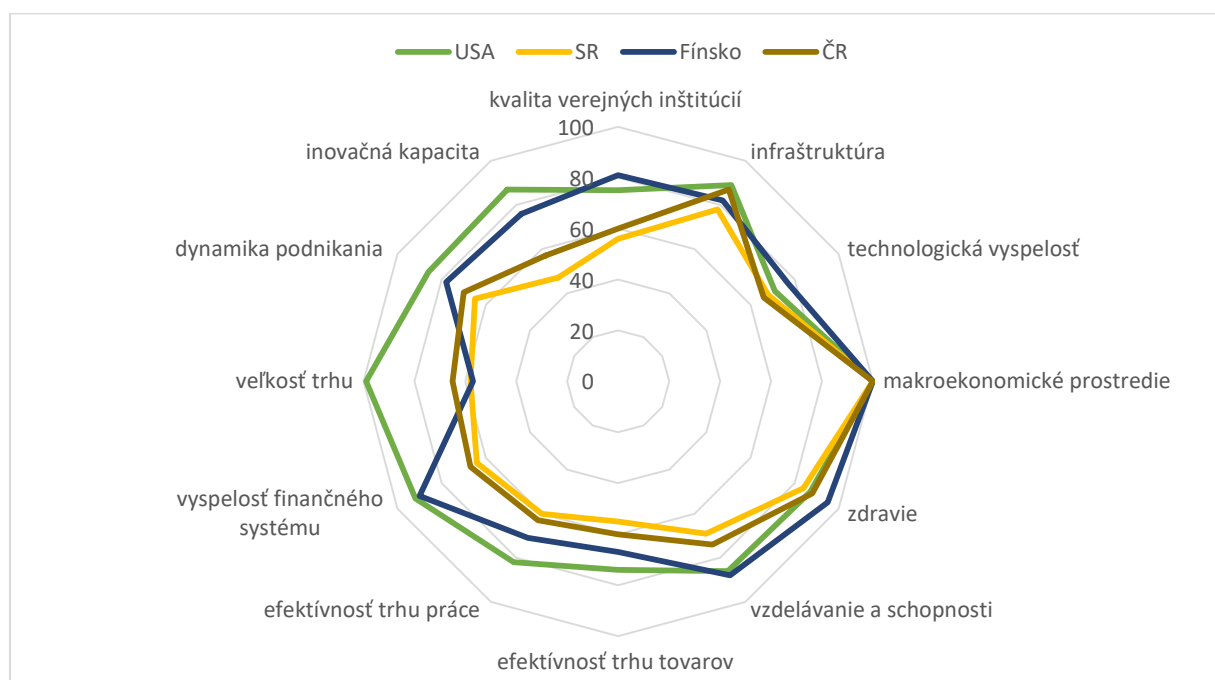

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov WEF

Pozícia SR sa mierne zhoršila, a to i napriek tomu, že skóre konkurencieschopnosti sa mierne zlepšilo.³⁶ V rebríčku však SR predstihli krajiny, ktoré zlepšovali podmienky na podnikanie a ekonomický rast o niečo výraznejšie ako SR. Pozitívne je hodnotená makroekonomická stabilita, zdravotný stav obyvateľstva a celková úroveň infraštruktúry. Negatívne pôsobili na lepšie umiestnenie v rebríčku opäť chronické problémy podnikateľského prostredia, najmä kvalita verejných inštitúcií, resp. nezávislosť súdov, vymáhateľnosť práva, boj proti korupcii a znižovanie administratívnej náročnosti podnikania. Výraznou slabinou Slovenska je jeho nízka inovačná kapacita, čo súvisí s kvalitou vedecko-výskumných inštitúcií, úrovňou ich spolupráce s podnikmi či nízkymi výdavkami na výskum a vývoj.³⁷

³⁶ Zlepšené hodnotenia sa objavujú od roku 2014, keď bolo Slovensko na historicky najhoršej 78. priečke. Najvyššie v histórii sa umiestnilo na 37. mieste v roku 2006 - v časoch ekonomických reforiem.

³⁷ Údaje možno dohľadať aj v predchádzajúcej časti práce v grafe 4, resp. tabuľke 2).

Graf 23 Konkurencieschopnosť krajín podľa indexu GCI

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov WEF

Bodový zisk vybraných krajín v jednotlivých pilieroch indexu konkurencieschopnosti GCI 4.0 uvádza nasledujúca tabuľka 14.

Tabuľka 14 Bodové hodnotenie jednotlivých subindexov GCI 4.0

12. pilierov	USA	Švédsko	SR	Nemecko	Fínsko	ČR
kvalita verejných inštitúcií	75	76	56	73	81	60
infraštruktúra	89	84	78	90	82	87
technologická vyspelosť	71	85	68	69	77	66
makroekonomické prostredie	100	100	100	100	100	100
zdravie	87	97	84	94	95	88
vzdelávanie a schopnosti	86	84	69	85	88	74
efektívnosť trhu tovarov	74	69	55	72	67	60
efektívnosť trhu práce	82	71	60	74	71	63
vyspelosť finančného systému	92	89	64	80	90	67
veľkosť trhu	99	65	58	86	57	65
dynamika podnikania	86	80	65	82	78	70
inovačná kapacita	87	80	47	88	76	57

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov WEF

Z pohľadu GCI 4.0 je na tom Česká republika lepšia ako Slovenská republika, nakoľko sa umiestnila v medzinárodnom porovnaní celkovo na 29.

priečke, ale prekvapivo za SR zaostáva v oblasti osvojenia IKT nielen v počte mobilných telefónov na osobu (SIM kariet), ale aj v miere používania internet a pripojenia s využitím optického vlákna.

V porovnaní s váženým priemerom EÚ-15 zaostáva ČR vo všetkých ukazovateľoch okrem makroekonomickej stability, kde Česko získalo spolu s ďalšími 30. krajinami vrátane Fínska plných 100 bodov. Ukazovateľ v sebe zahrnuje infláciu (100 bodov za infláciu v rozmedzí 0,5 % až 4 %) a dynamiku miery verejného zadlženia k HDP. V ostatných oblastiach sa ČR nachádza pod priemerom najvyspelejších 15-tich krajín EÚ, pri čom jej najväčším nedostatkom v oblasti školstva a schopností je nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily (125. pozícia) a podiel žiakov k učiteľom na ZŠ (74. miesto). V priemernej dĺžke vzdelávania sa však ČR nachádza na priaznivej 10. priečke. Najväčší rozdiel je v inovačných schopnostiach, kde ČR výrazne stráca a v rôznorodosti pracovnej sily ako aj v dômyselnosti nákupných manažérov. Jedným z najvážnejších zistení Správy o globálnej konkurencieschopnosti bolo, že väčšina krajín naprieč všetkými kontinentmi sú relatívne slabé v riadení inovačných procesov – od vzniku nápadu až po jeho komercializáciu. Až 103 krajín dosiahlo v tomto indikátore skóre pod 50 bodov (vrátane Slovenska s 47 bodmi). Najlepšie hodnotenými boli Nemecko (88 bodov), USA (87 bodov) a Švajčiarsko. Česko dosiahlo 57 bodov.

ZÁVERY A ODPORÚČANIA

K zlepšeniu školstva je dôležitá aj dlhodobá podpora učiteľov, záujem o ich prácu a potreby, ich dlhodobé vzdelávanie a dôraz na ich kvalitnú prácu. Je nutné sa zamerať na hľadanie a rozvíjanie takých metodických a didaktických postupov v predmetoch, ktoré budú využívať nielen získané znalosti a vedomosti žiakov, ale budú aj rozvíjať ich bádateľské a experimentálne zručnosti a schopnosti riešiť problémy vychádzajúce z reálnych životných situácií. Tým je možné žiakov presvedčiť o dôležitosti a významu vyučovaných predmetov pre ich život, o zmysluplnosti výuky, a tým je možné zdôvodniť aj nevyhnutnosť a výhodnosť vzdelania.

Analytici z inštitútu McKinsey vykonali zaujímavý experiment. Rozdelili študentov medzi triedy s dobrými a zlými učiteľmi. Výsledky ukázali, že za tri roky dokáže dobrý učiteľ urobiť z priemerného žiaka nadpriemerného. Bohužiaľ

pravidlo platí aj opačne. Pod taktovkou zlého učiteľa sa priemerní žiaci stali podpriemernými. Na výskume je alarmujúca skutočnosť (ak opomenieme samotný spôsob experimentu), že úspech či neúspech vzdelanie stojí a padá s učiteľom. Školám sa odporúča vyberať dobrých učiteľov a dbať o ich ďalšie vzdelávanie. Existuje samozrejme jasná predstava ideálneho učiteľa pre 21. storočie: dokonalý vyučujúci je schopný individualizovaného prístupu k žiakom, ktorí pochádzajú z rôzneho sociálneho a kultúrneho prostredia, pracuje s multimédiami, využíva znalosti naprieč obormi, realizuje projekty s inými školami, napríklad aj zo zahraničia a profesionálne radí rodičom s výchovou. Nejedna príručka z produkcie ministerstva školstva takého učiteľa školám odporúča. Problém ale je, kde takého učiteľa nájsť. Učiteľstvo je však masová profesia a všetci pedagógovia sú "produkty" rovnakého vzdelávacieho systému. Noví učitelia majú rovnaké vzdelanie ako ich predchodcovia, takže kruh sa uzatvára a školstvo tak stále prešľapuje na mieste.

Empirické dôkazy potvrdili predpovede o vzťahu medzi zručnosťami učiteľov a výkonmi žiakov (študentov) a význam kvality učiteľov pri vysvetľovaní rozdielov v študentských výsledkoch. Výsledky naznačujú, že učitelia nie sú síce plne zodpovední za relatívne nízke výkony ich žiakov, ale do značnej miery ich vedia ovplyvniť. To sa prejavuje v spoločenskej diskusii medzi rôznymi zainteresovanými stranami (rodičmi, učiteľskými zväzmi, riaditeľmi škôl a ministerskou byrokraciou) o tom, ako hodnotiť a odmeňovať učiteľov. Výsledky naznačujú príležitosť zamerať sa na špecifické vzdelávacie politiky v mnohých krajinách s cieľom znížiť rozdiely medzi jednotlivými krajinami – zamerať sa najmä na tie politiky, ktoré súvisia s náborom učiteľov. Celkovo môžeme zdôrazniť, že tvorcovia politík by mali brať do úvahy a zvážiť celý rad rôznych ukazovateľov, ak majú správne posúdiť, kam smeruje vzdelávanie, a čo s ním urobiť s cieľom zlepšiť ho. Kvalita učiteľov je len jedným z nich. Prilákatie jednotlivcov s vysokou kvalifikáciou do učiteľskej profesie a udržiavanie ich zručností je určite niečo, čo by sa vlády mali snažiť presadzovať.

S ohľadom na to, že vysoká úroveň znalostí a kompetencií je konkurenčnou výhodou nielen v súťaži jednotlivcov na trhu na práce, ale aj v súťaži medzi národnými ekonomikami, naša "priemernosť" nepoukazuje na najlepšie vyhliadky do budúcnosti. Sme malou, otvorenou a exportom ťahanú ekonomikou, ktorej hlavným zdrojom rastu sú ľudské zdroje. Preto by procesy formovania znalostí a kompetencií mali stáť v centre pozornosti štátnej administratívy a tvorcov verejných politík. Kľúčovú úlohu zohráva vzdelávací systém, ktorý - ak je nastavený dobre - môže výrazne prispievať k rozvoju ľudského kapitálu, alebo

naopak - ak je nastavený zle - spôsobovať vážne straty. Ak budeme produkovať úspešných ľudí, bude úspešná aj naša krajina. Bez kvalitného školstva je to však nemožné.

Vstup informačných a komunikačných technológií do pracovných činností zmenil nielen typ a úroveň vyžadovaného vzdelania zamestnancov, ale v mnohých prípadoch zmenil celú štruktúru organizácie a vykonávanie práce. Vstup IKT vyvoláva na jednej strane potrebu vyššej kvalifikácie, na strane druhej klesajú kvalifikačné požiadavky na niektoré rutinné manuálne činnosti, čo vedie k zvyšovaniu rozdielov medzi vysoko kvalifikovanou a nízko kvalifikovanou prácou. Tento dôsledok je nutné regulovať vhodnými národnými či regionálnymi politikami podľa toho, či sa nové technológie zavádzajú v záujme nahradzovania pracovníkov, alebo zvyšovania ich zručností. (Národná správa PIAAC, Slovensko 2013).

Príprava mladých ľudí na ovládanie IKT a ich využívanie na riešenie praktických problémov patrí spoločne s formovaním ich matematickej gramotnosti medzi podmienky budúceho dosahovania vyšších príjmov. Nakoľko bola dokázaná silná súvislosť medzi úrovňou matematickej gramotnosti a dosahovanou výškou príjmov môže byť práve táto previazanosť významným argumentom v diskusii o význame vyučovania matematiky na stredných školách. Zníženie dôrazu na formovanie matematickej gramotnosti na stredných školách a jeho presun na iné predmety vlastne znižuje schopnosť mladej generácie získať v budúcnosti vyššie pracovné príjmy.

Informačné a komunikačné technológie sa v dnešnej dobe premietajú stále vo väčšej miere do všetkých oblastí života. Slúžia nielen ako pracovný nástroj (ich využitie sa stále viacej rozširuje aj v rutinných manuálnych profesiách), ale ovplyvňujú aj spôsob trávenia voľného času, zjednodušujú nám komunikáciu s úradmi a inštitúciami. Existuje teda obrovské množstvo situácií, v ktorých sú IKT využívané úplne automaticky. Zručnosti žiakov aj dospelých v situáciách, kedy musia riešiť problémy v prostredí IKT, sa však veľmi líšia. V rýchlo meniacom sa svete je preto celoživotný osobný rast (celoživotné vzdelávanie) každého jedinca nutnosťou. Intenzita vzdelávania a učenia sú tak veľmi dôležité aj pre inovatívne schopnosti pracovnej sily. (Storen, 2016)

V oblasti celoživotného vzdelávania dospelých sa členské štáty dohodli na ciele, ktorý sa má dosiahnuť do roku 2020³⁸, a tým je minimálne 15 % účasť

³⁸ Strategický rámec európskej spolupráce vo vzdelávaní a odbornej príprave (ET 2020 - resp. Education and Training 2020)

dospeljej populácie (vo veku 25 až 64 rokov) na vzdelávaní. Priemerné výsledky za rok 2016 sa však pohybovali iba na úrovni 10,8 %. Účasť je, žiaľ, nižšia v prípade osôb, ktoré sa vracajú na trh práce po období nezamestnanosti, starších ľudí a ľudí pracujúcich v povolaniach vyžadujúcich si kvalifikáciu na strednej alebo nízkej úrovni, čiže tých, ktorí zlepšenie a prispôsobenie zručností novým potrebám potrebujú najviac.

Iba sedem krajín dosiahlo v roku 2016 mieru účasti dospelých na vzdelávaní nad 15 % referenčnou hodnotou ET 2020, a to Dánsko, Estónsko, Francúzsko, Luxembursko, Holandsko, Fínsko a Švédsko. Najnižšia účasť bola zaznamenaná v Bulharsku, Maďarsku, Rumunsku a na Slovensku.

Viac vzdelávania neznamena automaticky dosiahnutie lepších zručností. Formálne vzdelávanie má kľúčovú úlohu na rozvoj základných zručností a úroveň dosiahnutého vzdelania je v úzkej korelácii s úrovňou dosiahnutých vedomostí, zručností a kompetencií. Úroveň dosiahnutých zručností však je veľmi odlišná medzi jednotlivcami odborných kvalifikácií. Úspešnosť jednotlivca sa zvyšuje budovaním kompetencií aj po ukončení formálneho vzdelávania, nakoľko veľká väčšina učenia sa deje aj mimo školského prostredia.

Výsledky štúdií poukazujú aj na fakt, že krajina síce nemôže zmeniť minulosť, ale môže navrhnúť politiku pre poskytovanie vysoko kvalifikovaného celoživotného vzdelávania a tak napomôcť, aby si dospelí v budúcnosti udržiavali svoje zručnosti, nakoľko zručnosti dospelých majú tendenciu strácať sa, ak sa nepoužívajú. Celoživotné vzdelávanie je alfa omegou k širším vedomostiam, lepším zručnostiam a väčším kompetenciám. Takto budú dospelí ešte lepšie pripravení pre trh práce a zvýši sa ich konkurencieschopnosť a podporí sa zamestnanosť.

Jedným z podstatných efektov nahrádzania industriálneho civilizačného obdobia znalostnou ekonomikou je demasifikácia, t. j. výroba malých množstiev silne špecializovaných tovarov. Celý výrobný proces sa tak stáva technologicky zložitejším, rýchlejšim, komplexnejším. Pre budúci rast a rozvoj je preto potrebné nahrádzať pôvodné výrobné zdroje znalosťami, čo sa môže zabezpečiť iba v prípade, ak sa vylepší vzdelávanie v jednotlivých krajinách, posilní sa význam vedy a výskumu, začne sa viac podporovať inovačná difúzia a používanie nových technológií slúžiacich na komunikáciu a zlepši sa aplikácia inovácií do výroby prakticky využiteľných tovarov a poskytovania služieb.

Význam a hodnota gramotnosti, resp. gramotnosť spoločnosti rastie a jej potreba je každým dňom viacej evidentná. Napriek všetkému úsiliu o zvýšenie

gramotnosti vo svete je ešte stále 775 miliónov ľudí negramotných, pričom 85 mil. z nich žije v 41 krajinách sveta, kde deti nechodia do školy vôbec (44 mil.), alebo nepravidelne a doma majú analfabetných rodičov. Najlepšie výsledky vzdelávacieho systému dosahujú žiaci Fínska. Fínsko je teda nielen krajina tisícich jazier, ale je aj jednou z krajín s najkvalitnejším vzdelávacím systémom.

Vedomosti sú základným pilierom pre rozvoj väčšiny konkurencieschopných zložiek. Vynikajúce výsledky v oblasti vzdelávania dosahuje podľa hodnotenia štúdií OECD PISA a PIAAC, ako aj na základe indexu GCI Svetového ekonomického fóra, Fínsko, a tak mnohé krajiny Európskej únie môžu čerpať inšpiráciu práve tu.

LITERATÚRA

BONDAREVA, I., TOMČÍK, R. 2013. Vplyv inovácií na konkurencieschopnosť Slovenskej republiky. In: Časopis znalostní společnosti (mezinárodní vědecký časopis), roč. 1, 2013, č. 2, ISSN 2336-2561, s. 1-6.

CENTRÁLNY INFORMAČNÝ PORTÁL PRE VÝSKUM, VÝVOJ A INOVÁCIE. 2015. O portáli. [online] Webstránka. Centrálny informačný portál pre výskum, vývoj a inovácie. 2015. [cit. 2015.02.18], <https://www.vedatechnika.sk/SK/Stranky/oportali.aspx>

CENTRE FOR SCIENCE AND TECHNOLOGY STUDIES. 2015. Leiden Ranking 2014. [online] Webstránka. Leiden University. 2015, <http://www.leidenranking.com/ranking/2014>

CENTRUM VEDECKO-TECHNICKÝCH INFORMÁCIÍ. 2015. Národné centrum pre popularizáciu vedy a techniky v spoločnosti. [online] Webstránka. Centrum vedecko-technických informácií. 2015. [cit. 2015.03.07], http://ncpvat.cvtisr.sk/sk/o-nas/poslanie.html?page_id=299

CIHELKOVÁ, E. a kol. 2014. Governance v kontextu globalizovanej ekonomiky a spoločnosti. Vyd. 1. Praha: Professional Publishing, 2014, 729 s. ISBN 978-807-4311-345.

DEUTSCHE FORSCHUNGSGEMEINSCHAFT. 2015. Data Monitor GEPRIS. [online] Webstránka. Deutsche Forschungsgemeinschaft. 2015, <http://gepris.dfg.de/gepris/OCTOPUS?task=showMonitor>

DEVÍNSKY, F. 2016. Systémy financovania vysokých škôl v niektorých krajinách sveta s ohľadom na Slovensko. Centrum vedecko-technických informácií SR, 2016, https://vysokoskolacidopraxe.cvtisr.sk/files/devinsky_financovanie-vysokych-skol.pdf

EURÓPSKA KOMISIA. 2010. Európa 2020. Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu. [online] Strategický dokument. Európska komisia, 2010. 35 s. [cit. 2014.12.11], <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:SK:PDF>

EURÓPSKA KOMISIA. 2012. Europe 2020 target: early leavers from education and training. [online] Výskumná správa. Európska komisia. 2012. 7 s., http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/29_early_school_leaving.pdf

EURÓPSKA KOMISIA. 2014. Innovation Union Scoreboard 2014. [online] Výskumná správa. Európska komisia. 2014, http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius/ius-2014_en.pdf

EURÓPSKA KOMISIA. 2015. Eurostat. [online] Webstránka. Európska komisia. 2015, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

EURÓPSKY KVALIFIKAČNÝ RÁMEC PRE CELOŽIVOTNÉ VZDELÁVANIE (EKR). 2009. Luxemburg: Úrad pre vydávanie úradných publikácií Európskych spoločenstiev, [on-line]. Luxemburg, 2009. ISBN 978-92-79-08489-8, https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-eqf/files/broch_sk.pdf.

EUROSTAT: EUROPEAN COMMISSION. 2016. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

GLOBAL COMPETITIVENESS REPORT 2015 – 2016- REPORTS – WORLD ECONOMIC FORUM. <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/competitiveness-rankings/>

GRANTOVÁ AGENTÚRA ČESKEJ REPUBLIKY. 2015. O Grantovej agentúre Českej republiky. [online] Webstránka. Grantová agentúra Českej republiky, 2015 [cit. 2015.02.14] Dostupné na internete: <http://www.gacr.cz/o-ga-cr/o-nas/>

GUSTAFSSON, J. E. 2016. Lasting effects of quality of schooling: Evidence from PISA and PIAAC. Intelligence, vol. 57, pp. 66-72.

HANUSHEK, E. A. AND WOESSMANN, L. 2011. How much do educational outcomes matter in OECD countries? Economic Policy, 67, pp. 427-491.

- CHEN, D., DAHLMAN, C. 2005. The Knowledge Economy, the KAM Methodology and World Bank Operations. [online] World Bank Institute Working Paper, (37256). 2005, http://siteresources.worldbank.org/KFDLP/Resources/KAM_Paper_WP.pdf
- KELEMEN, J. a kol. 2008. Kapitoly o znalostnej spoločnosti. Bratislava : Iura Edition, 2008. 293 s. ISBN 978-80-8078-209-2
- KLEMM, K. (2016). Presentation and interpretation of PISA results in the light of evidence base. Zeitschrift für Erziehungswissenschaft, vol. 19, pp. 163-177.
- KLINEC, I. (2010). Ekonomická podstata prechodu k informačnej spoločnosti, <http://ekonom.sav.sk/uploads/journals/VVP26.pdf>.
- LINDBERG, M. AND SILVENNOINEN, H. (2018). Assessing the basic skills of the highly educated in 21 OECD countries: an international benchmark study of graduates' proficiency in literacy and numeracy using the PIAAC 2012 data. Comparative education, vol. 54(3), pp. 325-351.
- MASÁR, D. (2009). Vytvára súčasný vzdelávací systém predpoklady zvyšovania konkurencieschopnosti pri budovaní tzv. znalostnej ekonomiky? In. The conference proceedings: Days of Law – 2009, Brno: Masaryk University, 2009, ISBN 978-80-210-4990-1, http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/zvysovani_k_onkurence/Masar_Dusan%20_1183_.pdf
- MATĚJŮ, P. AND VEČERNÍK, J. 2015. Kompetence, vzdělání a lidský kapitál v České republice ve světle dat OECD-PIAAC. Politická ekonomie, vol. 63(2), pp. 185-203.
- MERONI, E. C., VERA-TOSCANO, E. AND COSAT, P. 2015. Can low skill teachers make good students? Empirical evidence from PIAAC and PISA. Journal of policy modeling, vol. 37(2), pp. 308-323.
- MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF BULGARIA. 2013. Bulgarian Current Research Information System. [online] Webstránka. Ministry of Education and Science of Bulgaria. 2013. [cit. 2015.03.14], <http://www.cris.government.bg/public/ProjectList.do?cid=3&pageNo=1>
- MORENO-HERRERO, D., SALAS-VELASCO, M. AND SANCHEZ-CAMPILLO, J. 2018. The knowledge and skills that are essential to make financial decision: first results from PISA 2012. Finanzarchiv, vol. 74(3), pp. 293-339.

MURGAŠ, F. 2011. Znalostná ekonomika, tacitné znalosti, spillovers znalostí a ľudský kapitál. [online] Výskumná správa. Praha : KDEM VSE, 2011. 8 s. [cit. 2014.12.08], <http://kdem.vse.cz/resources/relik11/sbornik/download/pdf/149-Murgas-Frantisek-paper.pdf>

NEMCOVÁ, E. – SILANIČ, P. 2013. Indikátory znalostnej ekonomiky a konvergencia medzi členskými štátmi Európskej únie. [online] Prognostická práca. Bratislava : Prognostický ústav SAV, 2013. 17 s. [cit. 2014.11.23]

OECD. 1996, Based-knowledge economy 1996, <http://www.oecd.org/sti/sci-tech/theknowledge-basedeconomy.htm>

OECD. 2003. First results from PISA 2003 Executive Summary, <https://www.oecd.org/edu/school/programme-for-international-student-assessment-pisa/34002454.pdf>

OECD. 2009. PISA 2009 Results: Executive Summary. <https://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/46619703.pdf>

OECD. 2012. Better Skills, Better Jobs, Better Lives: A Strategic Approach to Skills Policies. Paris: OECD 2012. [Online]. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264177338-en>.

OECD. 2013. PISA 2012 Results: Ready to Learn: Students' Engagement, Drive and Self-Beliefs (Volume III), PISA, OECD Publishing. ISBN 978-92-64-20117-0 (PDF). ISBN 978-92-64-21505-4, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264201170-enThe>.

OECD. 2013. Skills Outlook 2013: First Results from the Survey of Adult Skills. Paris: OECD 2013. [Online]. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264204256-en>.

OECD. 2014. Education at a Glance 2014: OECD Indicators, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2014-en>

OECD. 2015. PISA 2015 Results in Focus, <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>

OECD. 2016. Low-Performing Students: Why They Fall Behind and How to Help Them Succeed, PISA, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264250246-en>.

OECD. 2017. OECD Skills Outlook 2017. Skills and Global Value Chains. [Online], <http://www.oecd.org/education/oecd-skills-outlook-2017-9789264273351-en.htm>

- OPERAČNÝ PROGRAM VÝSKUM A INOVÁCIE. 2015. O programe. [online] Webstránka. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. 2015. [cit. 2015.03.04], <http://www.minedu.sk/operacny-program-vyskum-a-inovacie/>
- PISA. NÚCEM: Národný ústav certifikovaných meraní vzdelaní. Dostupné z: http://www.nucem.sk/sk/medzinarodne_merania/project/5
- POWELL, W. – SNELLMAN, K. 2004. The knowledge economy. [online] Výskumná správa. Stanford : School of Education and Department of Sociology Stanford University, 2004. 22 s. [cit. 2014.11.24], https://web.stanford.edu/group/song/papers/powell_snellman.pdf
- RUTKOWSKI, L. AND RUTKOWSKI, D. 2016. A call for a more measured approach to reporting and interpreting PISA results. Educational Researcher, vol. 45(4), pp. 252-257.
- STOREN, L. A. 2016. Factors that promote innovativeness and being an innovative learner at work – results from PIAAC. European journal of education, vol. 51(2), pp. 176-192.
- THE WORLDBANK GROUP. 2012. Knowledge Index and Knowledge Economy Index, 2012, <http://data.worldbank.org>
- VIDOVÁ, J., 2013. Investície a inovácie v ekonomike. Bratislava: Ekonóm, 2013. 237 s. ISBN 978-80-225-3621-9
- WORLD BANK REPORT. 2003. Lifelong Learning in the Global Knowledge Economy: Challenges for Developing Countries. Washington, D.C., 2003, 141 p. ISBN 0-8213-5475-2. http://siteresources.worldbank.org/INTLL/Resources/Lifelong-Learning-in-the-Global-Knowledge-Economy/lifelonglearning_GKE.pdf.
- WORLD ECONOMIC FORUM. 2016. Global Competitiveness Report 2015 – 2016- Reports – World Economic Forum. [Online], <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/competitiveness-rankings/>
- WORLD ECONOMY FORUM. 2017. The Global Competitiveness Report 2016–2017, <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1>
- WORLD ECONOMY FORUM. 2018. The Global Competitiveness Report 2018, <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>

ZAHOREC, J., HASKOVA, A., MUNK, M. AND BILEK, M. (2013). Results of PISA and evolution of computer science education. Journal of Baltic science education, vol. 12(2), pp. 234-248.

Názov: **Socio-ekonomické dimenzie kvality života**
Autori: V. HOLKOVÁ – A. VESELKOVÁ – J. VIDOVÁ
Vydavateľ: Vydavateľstvo EKONÓM
Miesto vydania: Bratislava
Rok vydania: 2019
Poradie vydania: 1. (prvé)
Rozsah: 174 strán
AH: 8,96
Forma: CD ROM
Počet kusov: 100
ISBN: 978-80-225-4542-6
Jazyk: slovenský